

TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL EŞİTSİZLİKLERİN KAYNAĞI OLARAK KURUMSAL KİMLİK

Murat Çağatay

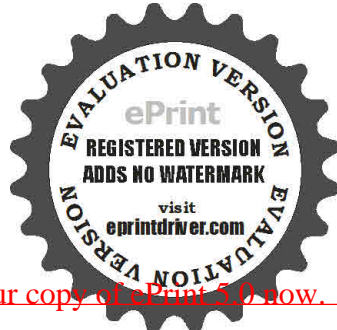
Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı için öngördüğü

DOKTORA TEZİ

olarak hazırlanmıştır.

Ankara
Eylül, 2003

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalında
DOKTORA TEZİ ÇALIŞMASI RAPORU olarak kabul edilmiştir.

(imza)

Başkan -----

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

(imza)

Üye -----

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

(imza)

Üye -----

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

(imza)

Üye -----

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

(imza)

Üye -----

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Onay

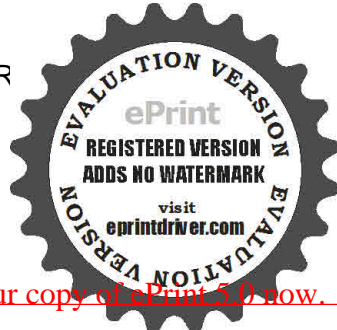
Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... /

İmza Yeri

Prof. Dr. Nuran ÖZYER

Enstitü Müdürü

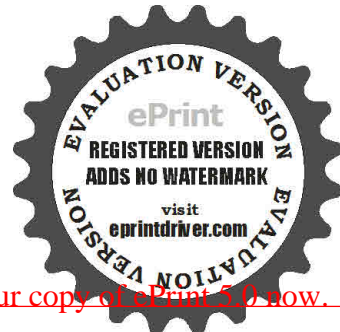

TEŞEKKÜR

Ünlü ressam Pablo Picasso, bir sergisinde resimlerinden birine 60.000 \$ fiyat koymuş. Resmi beğenen bir alıcı, Picasso'ya bu resmi ne kadar sürede çizdiğini sorunca "3 saat" cevabını almış. Alıcı, şaşkınlık ve biraz da öfke ile "Üstadım üç saatlik bir çalışma için sizce bu fiyat biraz çok değil mi?" diye sorunca Picasso, "60 sene ve 3 saat" yanıtını vermiş.

Bu çalışma da sadece doktora süresince elde edilen birikimlerin değil, 30 yıllık bir hayatın birikiminden süzülen bir eserdir. Hal böyle olunca da teşekkür etmeye kimden başlayacağını bilemiyor insan. Onu bu yaşa getiren anne ve babasına mı öncelik vermeli, yoksa son 9 senedir her alanda yanında ve destekçisi olan eşine mi? İlkokul'daki Hayat Bilgisi hocasından mı başlamalı teşekkürle yoksa tüm doktora boyunca hem hocalık hem de abilik yapan Ali Çağlar Hoca'dan mı? Ya ortaokul, lise, üniversite, master, TOSAM, doktoradaki diğer hocalarım ve bölümdeki arkadaşlar? Kimleri katmalı bu teşekkürle? Sadece derdimi paylaşan gerçek dostları mı? yoksa dert yaratarak hayatı öğrenmemi sağlayanları da mı? Gerek benim gerekse de eşimin ailesinde pek çok fedakarlık yaparak bugünlere gelmemi sağlayanları atlamak olur mu? Peki ya tez çalışmasının son iki yılında hayatıma girerek renk ve neşe katan oğlum Ege'ye ne demeli?

Süre 30 yıl konu da siyaset bilimi olunca, teşekkür edilecekler listesi uzayıp gidiyor. Neredeyse iki yüz küsür sayfalık çalışmaya bir okadar da teşekkür listesi eklemek lazım. Tabi liste uzun olunca, insan ister istemez "Hafıza-i beşer nisyan ile malüldür" sözünü haklı çıkarırcasına pek çok kişiyi de unutabiliyor. Sözün özü, beni ben yapan herkese yürek dolusu teşekkür ediyorum.

ÖZET

Bu tez çalışmasının temel problemi, modernleşmeci elitler eliyle yaratılan Türkiye Cumhuriyeti Ulusal Kimliği'nin kuruluşundan bugüne kadar olan dönemdeki yapısını incelemek, bu yapının özellikle kamu kurumlarına, dolayısıyla bürokrasiye sağlanmış olan ayrıcalıklar ve imtiyazlardan hareketle bugün neden yetersiz kaldığını ve ne tür sosyal eşitsizliklerin kaynağı olduğunu araştırmaktır.

Çalışmada, kimlik, ulusal kimlik, uluslaşma ve sosyal eşitsizlik gibi temel kavramlar tanımlanmış ve bu tanımlardan yola çıkarak Türk ulusal kimliğinin geri planı, kurgulanış süreci, bu kurguyu yapan ve sürdüren kadrolar ve kuruluşundan bugüne kadar ki süreç işlenmiştir.

Bu süreç içerisinde dikkat edilen husus, bir modernleşme vaadi olan Cumhuriyet Kimliği'nin, başlangıçta kimlere neler vaad ettiğini, süreç içerisinde bu vaadlerin ne kadarının ve kimler için yerine getirildiğinin araştırılmasıdır. Buradaki amaç, Cumhuriyet Kimliği'nin vaadleri ve bu vaadleri gerçekleştirme oranına göre vatandaşlar nezdinde yarattığı maddi ve manevi tatminin yeterli olup olmadığının bulunması, bu yeterliliğin toplumun tüm kesimleri için aynı olup olmadığının incelenmesi ve eşitsizlik algısında olan kesimleri için sonucun ne olduğunun bulunabilmesidir.

Tüm bu incelemeler sırasında, daha önce benzer çalışmalarda ele alınmamış olan ve Türkiye'de kamu kurumlarında çalışma sonucu elde edilen 'Kurumsal Kimlik' in ve bu kimliğin sağladığı ayrıcalık ve izolasyonun, ulusal kimliğin benimsenmesine ve uluslaşma sürecine etkilerinin değerlendirilmesi önemli bir yer tutmaktadır.

Çalışma sonuç olarak, Türk ulusal kimliğinin benimsenmesine ve uluslaşma sürecinin gelişimine katkıda bulunabilmeyi ve bu alandaki literatüre katkı yapmayı amaçlamıştır.

Çalışma sonucunda, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda tasarlanan ulusal kimliğin, sonraki yıllarda, özellikle Atatürk'ün ölümünden sonra, devlet memurları lehine ve halkın diğer kesimleri aleyhine ayrıcalıklar ve eşitsizlikler yarattığı, bu eşitsizliklerin sağlık, eğitim, karayolu, elektrik, içme suyu gibi hizmetlerden yararlanmada, hem coğrafi olarak hem de devlette çalışmaya bağlı olarak ortaya çıktığı açıkça görülmüştür. Bununla beraber kamu personeline tanınan lojman, sosyal tesis, makam aracı ve bunlar gibi pek çok ayrıcalık, bu haklardan yararlanamayan ve bu eşitsizliğin nedenini, kamu personelinin yaymakla görevli olduğu ulusal kimlik ile bağdaştıran geniş halk kitleleri için ulusal kimliği yereti kadar sahiplenmeme ve alternatif kimlik arayışlarına yönelme olarak ortaya çıkmıştır.

ABSTRACT

This dissertation aims to explain the key factors of the establishment, development and the current situation of Turkish Republic's national identity, by taking into consideration that the level of acknowledgement among different groups of the Turkish society, due to their chance of enjoying the privileges and the social inequality that those privileges create.

Key terms such as identity, national identity, nation building and social inequality were explained. In the light of these explanations, background, fiction process and the cadres that established and proceeded this identity were investigated from the establishment of the Turkish Republic till now.

Special attention was paid to find who enjoyed and to which degree of the benefits of the national identity, which was a promise of modernization. The aim of this research is to compare the beginning promises with the current level of satisfaction of the monetary and moral needs of people in order to examine whether this satisfaction level is equal for every group in the society or not. One of the other main point is to find the possible solutions of the precieved inequality among the social groups.

The term 'Institutional Identity' was introduced in this dissertation, which was not used in similar researches. It was used different than institutional stationary or logo's of the private companies but rather an identity gained by working in a state institution in Turkey, which gives privileges and creates an isolated working and living athmosphere for the one who hold it. Having an institutional identity was discussed with its effects on the acknowledgement of the national identity and the process of nation building.

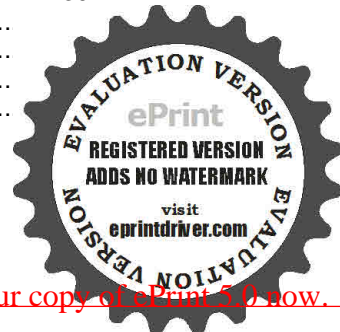
The overall aim of this dissertation is to contribute to the acknowledgement of the Turkish national identity and the process of nation building and also to fill the gap in the related literature.

The achieved data and findings shows that there is a perception of inequality by the ordinary citizen towards the state officials. The main reasons of this perception is based on the fact that benefiting from social services such as education, health, drinking water and proper roads, changes geographically and due to the affiliation with the state as an official (and worker) or being an ordinary citizen.

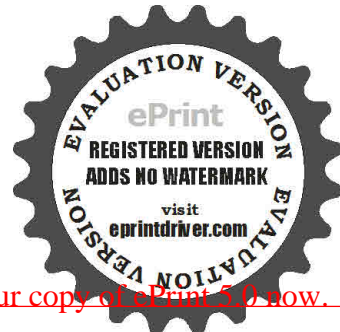

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	vi
TABLO DİZİNİ	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
I.BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	5
1.1 ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	5
1.1.1 Amaç ve Kapsam	5
1.2 ARAŞTIRMANIN METODU	9
1.2.1 Araştırmanın Varsayımları	10
1.2.2 Veri Toplama Araçları	13
1.2.2 Veri Toplama ve Veri Analizi	14
II. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVE Sİ	16
2.1 ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ	16
2.1.1 Literatür Taraması	25
2.1.2 Temel Kavramlar	27
2.1.2.1 Kimlik	27
2.1.2.2 Teoride Kimlik Kavramı	29
2.1.2.3 Kurumsal Kimlik	35
2.1.2.4 Eşitsizlik ve Sosyal Eşitsizlik	38
2.1.2.5 Ulus-devlet ve Uluslaşma Süreçleri	41
2.1.3. Sosyal Gruplar ve Kimlik.....	45
III. BÖLÜM: OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE KİMLİK	54
3.1 OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA ULUSAL KİMLİK	54
3.2 OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN CUMHURİYET'E GEÇİŞ	68
3.3 CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ULUSAL KİMLİĞİ KURGUSU	74
3.3.1 Kurtuluş Savaşı Dönemi (1919-1923)	75
3.3.2 Cumhuriyet'in İlanı (1923 ve sonrası)	77
3.3.2.1 Tek Parti Dönemi (1923 -1946).....	81
3.3.2.2 Demokrat Parti Dönemi (1946 -1960).....	89
3.3.2.3 1961-1983 Arası Dönem.....	93
3.3.2.4 1983-1989 Turgut Özal Dönemi	95
3.3.2.5 1990-2002 Dönemi	99
IV.BÖLÜM: CUMHURİYET DÖNEMİNİN SAYISAL DEĞERLENDİRMESİ	104
4.1 CUMHURİYET DÖNEMİNİN SAYISAL DEĞERLENDİRMESİ	104
V. BÖLÜM: KAMU KURUM U KİMLİĞİ	131
5.1. KAMU KURUMU KİMLİĞİ: ORTAYA ÇIKIŞI, GELİŞİMİ VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU	131
5.1.1 Devletin Yapılanma Modeli	133
5.1.2 Fiziksel Yapılanma	137
5.1.3 Kamu Lojmanları	139
5.1.4 Makam ve Servis Araçları	
5.1.5 Sosyal Tesisler	
5.1.6 Diğer Ayrıcalıklar	
5.1.7 Askeri Bürokrasi	

5.2 KURUMSAL KİMLİĞİN YOL AÇTIĞI EŞİTSİZLİKLER VE SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	153
VI. BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER	177
6.1 SONUÇ.....	177
6.2 ÖNERİLER.....	183
EK-1: TABLOLAR	188
EK-2: MÜLAKAT FORMLARI	233
KAYNAKÇA	238

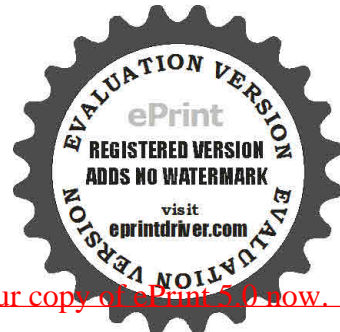

TABLO DİZİNİ

TABLO 1: Milletvekillerinin Meslekleri 1923-1957 (% olarak).....	72
TABLO 2: İller Bazında Türkiye Nüfusu*	106
TABLO 3: Sayım Yıllarına Göre Genel Nüfus	109
TABLO 4: Demiryollarının Gelişimi	121
TABLO 5: Küresel Tatmin Karşılaştırması	124
TABLO 6: Sayım Yıllarına Göre Kentsel ve Kırsal Nüfuslar ve Yıllık Artış Oranları (1927-1997).....	126
TABLO 7: Kentlerde Gecekondu Nüfusu (1955-1995).....	127
TABLO 8: Türkiye'de Seçim Sonuçlarına Göre İlk Üç Parti Sıralaması (1950-2002).....	128
TABLO 9: Kamuya Ait Lojman Sayıları	140
TABLO 10: Kamuya Ait Araç Sayıları	143
TABLO 11: Kamu'ya ait bazı sosyal tesislerdeki fiyatların ile özel sektör karşılaştırması.....	146
TABLO 12: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (İller İtibariyle).....	189
TABLO 13: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Bölgeler İtibariyle).....	191
TABLO 14: Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Bölgeler İtibariyle).....	192
TABLO 15: Kamu Yatırım Harcamaları (Bölgeler İtibariyle) (Cari fiyatlarla Milyon TL.)	192
TABLO 16: Kamu Yatırım Harcamaları.....	193
TABLO 17: Özel Sektör Yatırım Teşvikleri (İller İtibariyle).....	196
TABLO 18 : Özel Sektör Yatırım Teşvikleri (Bölgeler İtibariyle)	198
TABLO 19: Toplam Banka Kredileri (İller İtibariyle).....	199
TABLO 20: Toplam Banka Kredileri (Bölgeler İtibariyle)	202
TABLO 21: Toplam Banka Kredileri.....	203
TABLO 22: Emekli Sandığından Emekli Aylığı Alanların Sayısı (1997) (İller İtibariyle)	206
TABLO 23: Emekli Sandığından Emekli Aylığı Alanların Sayısı (1997) (Bölgeler İtibariyle)	207
TABLO 24: Bağkur'a Bağlı Sigortalı Ve Emekli Aylığı Alanların Sayısı(1997)	208
TABLO 25: Bağkur'a Bağlı Sigortalı ve Emekli Aylığı Alanların Sayısı(1997) (Bölgeler İtibariyle).....	209
TABLO 26: SSK'na Bağlı, Sigortalı Ve Emekli Aylığı Alanların Sayısı (1997)	210
TABLO 27: SSK'na Bağlı, Sigortalı Ve Emekli Aylığı Alanların Sayısı (Bölgeler İtibariyle) (1997).....	211
TABLO 28: Eğitim Kademelerine Göre Okul, Öğrenci Ve Öğretmen Sayıları (İller İtibariyle)	212
TABLO 29: Eğitim Kademelerine Göre Okul, Öğrenci Ve Öğretmen Sayıları (Bölgeler İtibariyle).....	211
TABLO 30: Sağlık Göstergeleri (1996) (İller İtibariyle)	
TABLO 31: Sağlık Göstergeleri (1996) (Bölgeler İtibariyle).....	

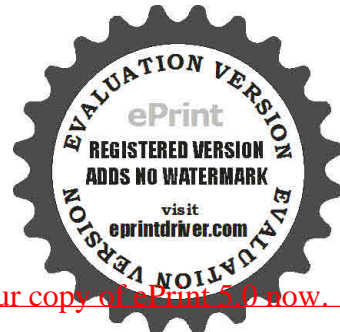

TABLO 32: Elektrik Tüketimlerinin Sektörel Dağılımı (1997) (İller İtibariyle)	219
TABLO 33: Elektrik Tüketimlerinin Sektörel Dağılımı (1997) (Bölgeler İtibariyle)	222
TABLO 34: Köy İçmesuları Envanteri (1997)	223
TABLO 35: Köy İçmesuları Envanteri (1997) (Bölgeler İtibariyle)	226
TABLO 36: Kırsal Yerleşim Yerlerinde Asfalt Karayolu Asfalt Yol Oranına Göre Sıralama.....	227
TABLO 37: Kırsal Yerleşim Yerlerinde Asfalt Karayolu (1997) (Bölgeler İtibariyle)	230
TABLO 38: Motorlu Kara Taşıtı Sayısı (1997).....	231

KISALTMALAR

AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
ATGV	Adalet Teşkilatını Güçlendirme Vakfı
BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DSİ	Devlet Su İşleri
DSP	Demokratik Sol Parti
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DYP	Doğru Yol Partisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
PTT	Posta Telgraf ve Telefon İşletmeleri
RP	Refah Partisi
TCK	Türkiye Cumhuriyeti Karayolları
TEDAŞ	Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi
TEK	Türkiye Elektrik Kurumu
TKİ	Türkiye Kömür İşletmeleri
UNDP	United Nations Development Fund
HDI	Human Development Index
İGE	İnsani Gelişme Endeksi

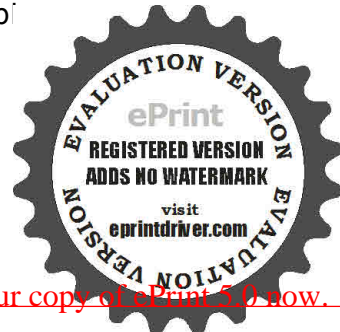

GİRİŞ

Bu tez çalışmasının temel problemi, modernleşmeci elitler eliyle yaratılan Türkiye Cumhuriyeti Ulusal Kimliği'nin kuruluşundan bugüne kadar olan dönemdeki yapısını incelemek, bu yapının özellikle kamu kurumlarına, dolayısıyla bürokrasiye (geniş anlamda devlet memurlarına) sağlanmış olan ayrıcalıklar ve imtiyazlardan hareketle bugün neden yetersiz kaldığını ve toplumda ne tür sosyal eşitsizliklerin kaynağı olduğunu araştırmaktır.

Tez çalışmasında öncelikle kimlik kavramının ne olduğu tanımlanmaya çalışılmış ve bu tanımlardan yola çıkarak ulusal kimliğin yapısı ve o kimliği taşıyanlar için ifade ettiği anlam bulunmaya çalışılmıştır. Daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun kimlik yapısı ile Cumhuriyet'in kuruluşunda kurgulanan Ulusal kimlik yapılarına değinilmiştir. Edinilen bu bilgiler ışığında da, Türkiye Cumhuriyeti'nin 80 yıllık serüveni içindeki siyasal ve ekonomik gelişmeler ve bunların kimlik kurgusuna ve halkın kimlik algısına etkileri ele alınmıştır. Ayrıca ulusal kimliğin Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan vatandaşlar açısından coğrafi dağılım ve devlet memuru olup olmama kriterine göre eşit kazanımlar sunup sunmadığı araştırılmıştır. Derlenen veriler ve ulaşılan sonuçların ışığında, Cumhuriyet Kimliği'nin vaatleri ve bu vaatlerin gerçekleşme durumu ile bu gerçekleşmenin coğrafi ve toplumsal dağılımı ile Ulusal Kimliği sahiplenme arasında bir bağ olup olmadığı incelenmiştir.

Amaca ulaşmak için yapılan çalışma toplam altı bölümden oluşmuştur. Çalışmanın birinci bölümünde araştırmanın problemi ele alınmıştır. Burada öncelikle araştırmanın amacı ve kapsamı ile araştırma metoduna yer verilmiştir. Araştırma metodu başlığı altında veri toplama araçları ile veri analizine yer verilmiştir.

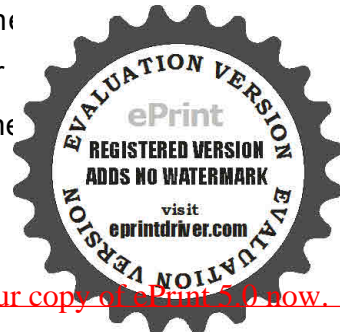
Çalışmanın ikinci bölümünde, kuramsal çerçeveye yer verilmiş ve çalışmada kullanılan literatür taraması ile temel kavramların açıklanması yapılmıştır.

Üçüncü bölümde, Türkiye'deki kimlik kurgusu ele alınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki kimlik yapısından başlayan incelemenin ilk ana başlığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte değişen ve yeni Türkiye Cumhuriyeti ulusal kimliğinin (Türk Kimliği) oluşumuna kadar geçen süreci ele almaktadır. Bunu izleyen ikinci ana başlıkta ise özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu döneminde kurgulanan Türk kimliği ele alınmış, oluşumu, yapısı ve onu ortaya çıkaran ihtiyaçlar üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ayrıca sözü edilen bu Türk kimliğinin, Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadar geçirdiği değişim süreci de incelenmiştir.

Türk kimliğinin oluşumu ve gelişimine ilişkin bu bölüm, oluşturulan kimliğin Anayasa ve diğer hukuk metinlerindeki tanımları ile desteklenerek Türk kimliğinin gerek sosyal gerekse de hukuksal yapısı ve meşruiyeti açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu noktada Cumhuriyet Kimliği'nin modernleşme vaatleri ele alınmış ve bu vaatlerin hem Türkiye genelinde, hem de coğrafi açıdan iller ve bölgeler bazında dağılımı incelenmiştir. Bu dağılımda bir eşitsizlik ve yetersizlik var ise bunun, alternatif kimlik arayışları ile ne ölçüde örtüştüğü tespit edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümün sonunda ise, devlet ile vatandaş arasında yaşanan uzaklık ve sorunlar açısından Türk kimliği kurgusunun üzerinde durulmuştur. Gerek oluşumu, gerekse de gelişimi süresince, yönlendirilen, yönetilen, merkez-çevre veya devlet-vatandaş ikileminin sağında yer alan halkın bu kimlik aracılığı ile kendilerini tanımlanmış hissetmelerine

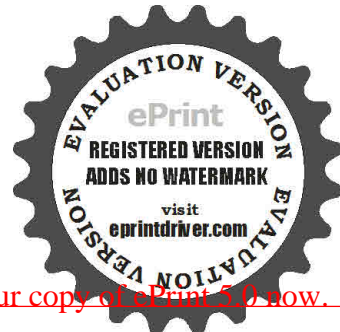

ölçüde imkan verdiği ve bürokrat-devlet memuru olarak ifade edilen kesime tanınan ayrıcalıkların ve bunun yarattığı toplumdaki izolasyonun ulusal kimliğin sahiplenilişi açısından ne gibi sonuçlar doğurduğu incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, buraya kadar kullanılan verilerin incelenmesi ile Cumhuriyet'in bir sayısal değerlendirmesi yapılmıştır. Bu değerlendirme sonucu ortaya çıkan sosyal eşitsizliğe, bir de kurumsal kimliklerin yarattığı eşitsizlik dahil edilmiş ve bunun ulusal kimlik üzerindeki etkileri incelenmiş ve tartışılmıştır.

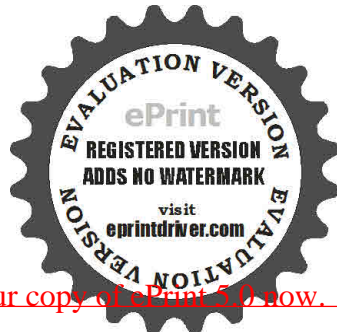
Beşinci bölümde analize 'Kurumsal Kimlikler' dahil edilmiştir. Kurumsal kimlikler, üzerinde bugüne kadar pek durulmamasına rağmen, ulusal kimlik kurgusu ile sağlanmaya çalışılan bütünlüğü sekteye uğraticı bir kimlik olduğu düşünüldüğünden çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır. Çalışmada öncelikle, literatürde yeni olması nedeni ile "Kurumsal Kimlik" kavramı tanımlanmış, oluşumu, özellikleri ve sonuçları açısından incelenerek, bu kimliğe sahip olanların elde ettikleri ayrıcalıkların toplumda nasıl bir sosyal eşitsizliğe neden olduğu ve bunun sonuçları araştırılmıştır.

Çalışmanın sonucunun yer aldığı altıncı bölümde ise, Türk kimliği kurgusunun nasıl tüm farklılıkları kapsayıcı ve onları bir arada yaşatmaya elverişli bir yapıya getirilebileceği ve sosyal eşitsizliklerin nasıl önlenilebileceği konusunda değerlendirmeler ve öneriler yer almıştır.

I.BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

I.BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

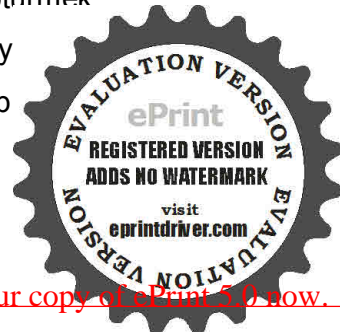
1.1 ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

1.1.1 Amaç ve Kapsam

Bu tez çalışmasının temel amacı, modernleşmeci elitler eliyle yaratılan Türkiye Cumhuriyeti Ulusal Kimliği'nin kuruluşundan bugüne kadar olan dönemdeki yapısını incelemek, bu yapının özellikle kamu kurumlarına ve dolayısıyla bürokrasiye sağlanmış olan ayrıcalıklar ve imtiyazlardan hareketle bugün neden yetersiz kaldığını ve ne tür sosyal eşitsizliklerin kaynağı olduğunu araştırmaktır.

Cumhuriyetin temel ideolojisi, Atatürk tarafından “sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış, bütünleşmiş bir ulus-devlet yaratmak” olarak tanımlanmış ve bu devletin adı da Türkiye Cumhuriyeti olarak kurgulanmıştır. Atatürk ve arkadaşlarının kurgusu olan bu proje, Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte hayata geçirilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun külleri üzerine yeni Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Özellikle Türk dil ve tarih çalışmaları ile başlayan Türk ulusal kimliğinin inşası, Atatürk döneminde başarılı bir şekilde yürütülmüştür. Bu dönemde, milli kimliğe ve onun halk nezdinde tutunumuna ilişkin olarak yapılan çalışmaları, yazılan ve bestelenen marşlardan (Onuncu Yıl Marşı, Dağ Başını Duman Almış vb.) söylenen veciz sözlere kadar (Ne Mutlu Türküm Diyene, Türk Öğün Çalış Güven vb.) net bir şekilde görmek olanaklıdır.

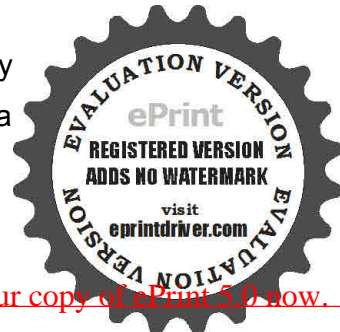
Bununla birlikte diğer bir temel amaç da Türk insanını, çağdaş (Dönemin tabiri ile ‘muasır’) medeniyet seviyesine ve hatta ilerisine götürmek olmuştur. Bu ise Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki ümmet anlayışının baraberi gelen ortak yaşam ve kültür kalıplarının yerine, ulus b

yaratacak ve geliştirecek olan modern dünyanın kültür ve yaşayış şekillerinin yerleştirilmesi ile mümkün görülmekteydi. Bu amaçla dilden kıyafete, ölçülerden takvime pek çok alanda devrimler yapılmış ve uygulanmıştır. Bu büyük dönüşüm hareketi sırasında dönüşümün öncülüğü ve toplumsal rol modeli olma görevi devlet memurlarına verilmiştir. Yaratılmak istenen yeni toplumsal modeli ve bu modelin prototipi olan devlet memurlarının imaj ve anlayışlarını pekiştirecek şekilde, mevcut yokluk durumu da göz önüne alınarak devlet memurlarına bazı haklar ve destekler sağlanmıştır. Yokluk içindeki Anadolu'da görev yapacak memurlara lojman tahsisi, giyecek yardımı, özenli ve temiz çalışma mekanları sağlanmasıyla ve son derece iyi bir amaca hizmet eder şekilde başlatılan bu destek, zamanla amacından sapmış, ülkenin gelişimine paralel olarak tedricen azalıp ortadan kalkması yerine, giderek genişleyen ve çoğalan imkan ve ayrıcalıklar silsilesi olarak (lokal, servis, makam aracı, sosyal tesis, tatil beldesi, kantin, özel alışveriş yerleri, misafirhane, vb.) devam edegelmiştir. Giderek artan bu ayrıcalıklar, başlangıç amaçlarına hizmet etmekten öte, tam tersi bir sonuca, toplumun geneli ile, bu ayrıcalıklara sahip olan devlet memurları ve onların şahıslarında temsil edilen milli kimlik arasında bir ayrılığın, eşitsizliğin ve bunun sonucu olarak da kutuplaşmaya kadar varabilecek bir karşıtlığın doğmasına zemin hazırlamıştır.

Devlet eliyle uluslaşma sürecine hizmet etmesi için yaratılan bu tip uygulamalar, zaman içinde yine devlet eliyle uluslaşma sürecinin ve bunun gerektirdiği ortak yaşama, birlik ve beraberlik duygusunun azalmasına yol açmıştır. Bu noktadan hareketle bu tez, başlangıcından günümüze, ulus-devlet'in oluşturulması süreci ile, bu sürecin zamanla nasıl dejenere edildiğini ve günümüzde yaşanan sosyal eşitsizliklere nasıl yol açtığını somut verilerle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

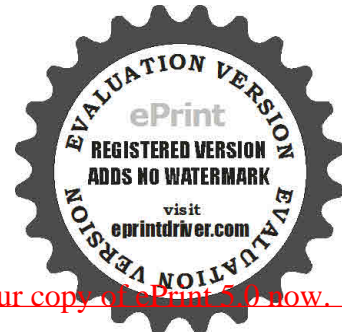
Cumhuriyet'in kuruluş aşamasında, ulusal kimliği yay görevlendirilen rol modelleri olan devlet memurlarına sağlanan ha

süreç içerisinde toplumsal ve ekonomik gelişmeye paralel olarak azalması yerine giderek artması ve birer ayrıcalık ve eşitsizlik nedeni olmasının, ulusal kimliğin toplumsal tutunumu önünde ne gibi engeller yarattığının bulunabilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda yapılan çalışmada, ayrıcalık ve eşitsizliğin somut temelini teşkil eden ve sayısal olarak da değerlendirilebilecek, eğitim, sağlık, içme suyu, karayolu, elektrik gibi toplam yaşam kalitesini arttıran hizmetlerin dağılımı ile devlet memurlarına sağlanan lojman, sosyal tesis, makam aracı, yeşil pasaport gibi ayrıcalıkların durumu ve etkileri araştırılmıştır.

Tüm bu veriler ve onların yönlendirdiği bu çalışmanın hedefi, Türkiye Cumhuriyeti'ni, onun bazı kurumlarını, kuruluşlarını ya da dönemlerini yermek veya birinin diğerine üstünlüğünü göstermek değil, aksine devlet ve onun vatandaşı olmanın tarihsel ve kolektif bir sorumluluk olduğu gerçeğinden hareketle, bugüne kadar neyin neden aksadığını ve nasıl daha iyiye ulaşılabileceğinin bulunmasına katkı sağlamaktır.

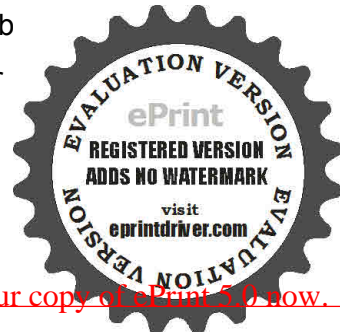
Ülkelerin içinden geçtiği tarihi sürece bakıldığında, feodalizmden burjuvaziye ve onun etkileri ile merkezi krallık ve ulus devletleşmeye doğru evrildiği görülecektir. Son aşaması uluslarüstü birliktelik olan bu siyasal serüvenin ekonomik seyri de tarım toplumundan pazara yönelik tarımsal üretime, oradan sanayileşme ve ardından hizmet toplumu ve son olarak da bilgi toplumuna doğru evrildiği görülmektedir. Türkiye'nin serüveni incelendiğinde, feodal üretim ilişkilerine sahip bir imparatorluktan ulus devlete geçildiği ve aradaki burjuvazinin ve onun yarattığı sanayileşmenin yükselişi aşamasının sonradan ortaya çıkarılmaya çalışıldığı rahatlıkla anlaşılabilir. Bu anlamda sanayileşmesini tamamlamadan hizmet sektörü ağırlıklı bir toplum olan Türkiye'yi bekleyen bir diğer tehlike de, ulus devlet ve bu devletin sunduğu kimliğin tam anlamıyla kurumsallaştırılmadan bir uluslarüstü birlikteliğe doğru gidiyor olmasıdır.

Hızla işleyen bu süreçte, kuruluşta kurgulanan milli kimliği tutundurmaya yönelik bir çok girişimin, tam da aksi yönde etkilerinin ortaya çıkması ve bugün gelinen noktada etnik, dini ve diğer bazı kimliklerin, ulusal kimliğe alternatif olarak sahiplenilmesi ve hatta onun üstünde tutulması olgusu bu çalışmada cevap aranan önemli hususlardan birisidir. Kısa süre içinde gerçekleşen büyük çaplı göç hareketlerinin sonucu olan hızlı kentleşme, daha doğru bir ifade ile kentlerin periferilerine yoğun yerleşim sonucu kentlerin fiziksel olarak büyümesi ama sosyal, ekonomik ve altyapı açısından gelen kitleleri soğuramaması sonucu, Cumhuriyet nimetlerinden daha fazla yararlanmak için kente gelen bu büyük kitlelerin beklentilerine makul (arzu ettikleri) sürede ulaşamamaları ve bu durumun ulusal kimlik üzerine etkileri, bu çalışmanın cevap aradığı bir diğer husustur.

Tez çalışması Türkiye ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın mekansal sınırı Türkiye olmakla birlikte, çalışmanın kapsamını oluşturan zaman dilimi açısından sınırlandırma biraz daha esnek tutulmuş ve Türk kimliğinin oluşumunun bütün hatlarıyla anlaşılabilmesi için, ayrıntılarına çok fazla girilmemekle beraber, Cumhuriyet döneminden önceki Osmanlı İmparatorluğu dönemi de gerektiği kadarıyla inceleme kapsamı içinde yer almıştır.

Çalışma kapsamında, Devlet Su İşleri (DSİ), Karayolları Genel Müdürlüğü (TCK), Adalet Bakanlığı, Ziraat Bankası, Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM), Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü gibi halen süregelen kurumlar ile Emlak Kredi Bankası (sonradan Emlak Bank), Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) (sonradan TEDAŞ), PTT (sonradan PTT ve Türk Telekom olarak ikiye ayrılmıştır) gibi varlıkları sona eren veya şekil ve statü değiştiren kurumlar ele alınmıştır. Bu kurumlarda çalışan farklı düzeylerden bürokrat ve devlet memurları ile mülakatlar yapılmış, kurumun sağladığı ayrıcalıklar ile lojman, lokal ve sosyal tesis benzeri yerlerdeki yaşam b incelenmiştir. Ayrıca anılan kurumların dışında kalmakla beraber

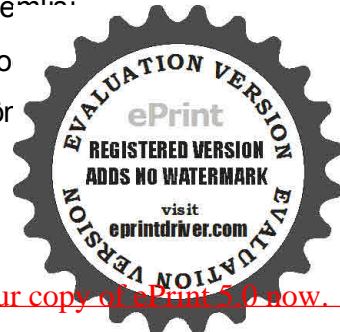
kamuya ait kurumların lojman, sosyal tesis, servis, makam aracı ve lokal gibi tesislerinin sayıları araştırılmış ve çalışmada kullanılmıştır.

1.2 ARAŞTIRMANIN METODU

Bu çalışma Türkiye'deki sosyal eşitsizliğin temelinde kurumsal kimliğin rolünün araştırıldığı kalitatif (qualitative) bir araştırmadır. Hem birincil, hem de ikincil nitelikli verilere dayanmıştır. Elde edilen veriler, kendi içinde sınıflandırılmış ve verilere ilişkin analiz, değerlendirmeler ve karşılaştırmalar yapılmıştır.

Araştırmanın oluşumunda ulusal kimliğin, vatandaşlara sağladığı maddi ve manevi tatminin göstergeleri olan (eğitim, sağlık, içme suyu, karayolu, taşıt sahipliği, kişi başına milli gelir gibi veriler ile Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma İndeksi'de yer alan veriler) veriler ele alınmıştır. Türk milli kimliğinin kurgulandığı Cumhuriyetin ilanından bugüne Türkiye'ye ilişkin siyasal, ekonomik ve sosyal veriler ile bu verilerin sosyal gruplar arasındaki dağılımı ana veri grubunu oluşturmuştur. Bu noktada devlet memurları ile sıradan vatandaş arasındaki ekonomik, sosyal ve siyasal farklılıklar ve bunların yol açtığı eşitsizlikler ele alınmıştır.

Türkiye genelindeki ekonomik ve sosyal veriler ile bunların coğrafi dağılımı yanında, kamu kurumlarında çalışan ve kendilerine verilen kurumsal kimlik ve beraberinde sunulan ayrıcalıklar nedeni ile toplumun genelinden farklı ve izole olarak yaşayan devlet memurlarının durumu da ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu grubun kimlik ile ilgili bir çalışmada ilk defa incelenmek için seçilmesinin nedeni, kurumsal kimlikleri ile beraber sahip oldukları lojman, servis, özel kreş, kantin, tatil ve eğitim tesisi, lokal ve özel alışveriş yerlerinin kendilerine sağladığı ayrıcalığın ve daha da önemlisi toplumdaki ayrıksılığın, sosyal eşitsizliğin ve bununla beraber diyalo etkileşim eksikliğini yaratarak topyekün uluslaşmanın önündeki en ör

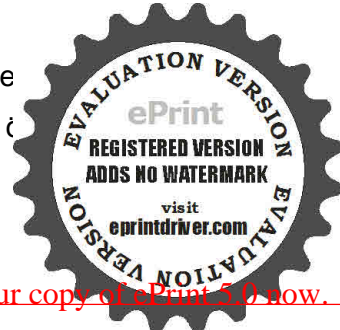
engellerden biri olarak görülmesidir. Devlet memuriyeti sıfatı ile pek çok maddi ve manevi ayrıcalıktan ve haktan yararlanan bu grup ile sıradan vatandaşın Türk kimliğine bakışları ve iki grubun kimlik algıları ile aidiyet duyguları arasındaki farka değinilmiştir. Bununla birlikte araştırmanın temel tespit ve varsayımlarını şu şekilde vermek olanaklıdır.

1.2.1 Araştırmanın Varsayımları

Bu çalışma, aşağıdaki tespitlerden yola çıkarak ulaşılan temel varsayımlara dayanmaktadır. Bu varsayımlar, somut tarihsel ve güncel veriler aracılığı ile sınanmaya çalışılmıştır. Tespitler şunlardır:

1. Osmanlı İmparatorluğu'nun ardılı olan Türkiye Cumhuriyeti, Ulus-devlet olgusunun önem kazandığı bir tarihsel süreçte ortaya çıkmıştır. Bununla beraber, benzeri ulus-devlet örneklerinden farklı olarak sanayi ve ticaret burjuvazisi tarafından değil, asker ve bürokrat orta sınıflar tarafından kurulmuş ve şekillendirilmiştir. İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçişin şekli her ne kadar aşağıdan yukarıya bir hareket gibi gözükse de (orta sınıf asker ve sivil bürokratlardan padişaha doğru), bu orta sınıf, düşünceleri, eğitimleri ve statüleri itibari ile kendilerinden daha aşağıda olan geniş halk kitlelerinden kopuk olduğu için, padişahlık yıkıldıktan sonraki kuruluş süreci yukarıdan aşağıya doğru ve kesin determinist ögelere dayanılarak (devrimler, yönetim şekli v.s) yapılmıştır. Bu anlamda ulus eliyle kurulan bir devletten çok, bağımsızlık ilanından itibaren devlet ve onun içini dolduran asker-sivil bürokratlar eliyle şekillendirilen ve hatta yaratılan bir ulustan bahsetmek olanaklıdır. Bu durum da, ulusun ve ulus kimliğinin şekillenişinin, O'nun adına ama ondan bağımsız bir şekilde kurucular tarafından yapılması olgusunu beraberinde getirmiştir.

2. Devlet ve onun içini dolduran yönetici kadrolar eliyle kavramının şekillendirilendirilme çalışmalarını belirleyen en c

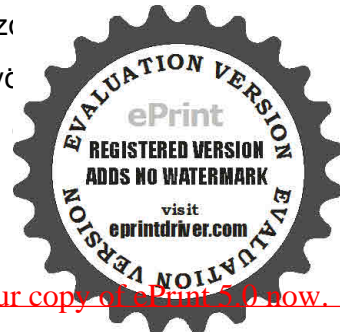

unsurlardan birisi, kendinden önceki kozmopolit, çokkültürlü ve dinsel ağırlıklı yapıdan, modern ve laik bir toplum yaratabilme çabasıdır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için öncelikle türdeşliğe dayalı bir ulus tanımlamak ve daha sonra da modern ve laik bir yapıyı oturtabilmek için bunun tam tersi olan 'eski yönetim" ile aradaki bağları hemen tümüyle kesmek gerekliliği duyulmuştur.

3. Kimlikler, insanlara sağladıkları maddi ve manevi tatmin ölçüsünde kabul görür, sahiplenilir ve kullanılırlar. Yeni Cumhuriyet yönetimi, yapılan bu radikal değişiklikler sonucu sunulan yeni "Türkiye Cumhuriyeti" kimliğinin (üst-kimlik, üstyapı) mutlaka ekonomik ve sosyal yatırımlarla (altyapı) desteklenmesi gerekliliğini görerek hızlı bir kalkınma ve eğitim seferberliğine girişmiştir. Bu sayede yeni milli kimlik, onu taşıyanlara maddi ve manevi tatmin sağlayabilecek ve onlar tarafından benimsenecektir.

4. Yeni kimliğin benimsetilmesi ve Cumhuriyetin kurumsallaştırılması sürecinde 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, Atatürk'ün ölümü ve İkinci Dünya Savaşı gibi önemli etkenler, bu altyapı faaliyetlerinin ve dolayısıyla yeni kimliğin sağlanması beklenen maddi ve manevi tatminin azalmasına neden olmuştur. Bunları takip eden dönemlerde de yapılan ekonomik ve sosyal yatırımlar bu tatmini sağlamaktan uzak kalmıştır. Yeni kimliğin benimsenmesini sağlayacak bu yatırımlar hem eksik kalmış, hem de coğrafi erişim bakımından birkaç büyük şehir ve onların etrafları dışında yayılma şansı bulamamıştır. Bu durum ise, ulusal kimliğin benimsenmesini güçleştirmiştir.

5. Tüm bunlarla birlikte, yeni kurulan Cumhuriyet ve onun kurmaya çalıştığı "Türk Kimliği", öncelikle kurucu unsurların vücut bulduğu Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından ve uzun süre de tek başına temsil edilmiş, daha sonraları da kurulan bu CHP-Devlet özdeşliği siyasi parti-devlet özdeşliği olarak halk içinde devam edegelmiştir. Bu parti-devlet özdeşliği, yeni yapıyı gereği parti, devlet ve onun merkez ve yereldeki tüm kadroları

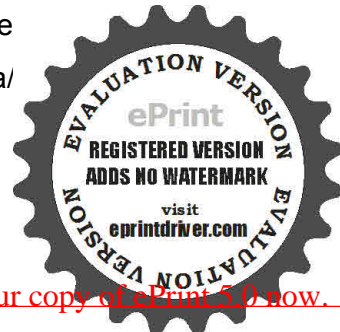
gelişmiştir. Devletin ve onun organları ve memurlarının gerek merkezdeki gerekse de taşradaki, kapalı, izole ve makam, araç, bina, sosyal tesis gibi pek çok olanakla donatılmış ayrıcalıklı yapısı, her ne kadar yeni kimliği benimsetmekle görevli, bu kadrolar için bir maddi ve manevi tatmin sağlasa da, bu yeni kimliği benimsemesi öngörülen geniş halk kitleleri için bu tatmin, kendi ulaşamadıkları uzak ve hatta kıskançlık yaratan bir ayrıcalıktan öteye gidememiş, ve genel anlamda uluslaşmayı sekteye uğratmıştır.

6. Sunulan yeni “Türk Kimliği” nin sağladığı maddi ve manevi tatmin, o kimliği yaymakla görevli devlet teşkilatı ve yakın çevresi ile sınırlı kalınca, bunun dışında kalan halk, bu kimlik ile sağlayamadığı tatmini, pek çok körükleyici unsurun da etkisiyle ulusal Türk kimliği yerine bir alt kimlikleri aracılığı ile elde etme yoluna gitmiştir (etnik, dini v.s).

7. Sonuç olarak bugün yaşanan kimlik sorunlarının temelinde, “Türk Kimliği” nin kimlere ya da nelere karşı kurulduğu, veya hangi unsurları dışladığı sorunundan çok, kuruluşunda vaad ettiği maddi ve manevi tatmini kimlere ve/veya nerelere kadar götürebildiği sorunu bulunmaktadır. Aşılması gereken temel sorun bu tatminin nitel, nicel veya coğrafi yayılımının yanı sıra, devlet yapısının ve teşkilatının sahip olduğu ayrıcalıkların toplumun geneli lehine terkedilmesidir. Cumhuriyet’in vaadlerinin coğrafi ve toplumsal olarak eşitsiz dağılımı, eşitsizliği hissedener için ulusal kimlikten uzaklaşma ve alternatif kimlikler arayışını beraberinde getirmiştir. Bu tespitlerden türetilen araştırmanın temel varsayımları ise şöyledir:

1. Bir modernleşme ve gelişme vaadi olan Cumhuriyet Kimliği, vaad ettiği sosyal ve ekonomik gelişmeyi yeterli düzeyde sağlayamamıştır.

2. Cumhuriyet Kimliği, kamu kurumsal kimliğine sahip olanlara sağladığı ayrıcalıklar ve izolasyon nedeni ile halk tarafından ge ölçüde benimsenmemiş ve bu da oluşturulmak istenen uluslaşma/

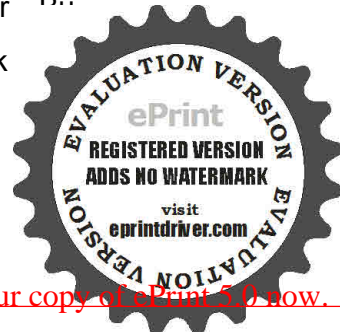

birliğin önünde önemli bir engel oluşturmuştur.

1.2.2 Veri Toplama Araçları

Daha önce de belirtildiği gibi bu tez çalışması kullanılan veriler – birincil ve ikincil- verilere dayanmaktadır. Söz konusu birincil veriler konu ile ilgili kişilerle (5 bürokrat, 5 vatandaş, 3 akademisyen ve 4 bürokrat eşi olmak üzere toplam 17 kişi) yapılan yarı-standart (semi-structured interview) mülakat ile toplanmıştır. Söz konusu kişilerin büyük çoğunluğu devlet memuru olduğu için isimlerinin kullanılmasını ve mülakat sırasında teyp kullanılmasını istememişlerdir. Mülakat yapılan kişilerden bürokrat olanlar, bürokratik tecrübe, devlet sistemini tanıma, 10 yıl ve üzeri devlette görev yapma ve farklı devlet kurumlarından gelme (ör: Adalet Bakanlığı, Emniyet Teşkilatı, Karayolları Genel Müdürlüğü, Devlet Su İşleri vb.) gibi kriterlere göre seçilmiştir. Bürokrat eşleri ise, lojman ve benzeri sosyal tesislerde gündelik yaşamın etkilerinin anlaşılabilmesi için seçilmişlerdir. Bu kişilerin de farklı kurumlardan olmalarına dikkat edilmiştir. Mülakat yapılan vatandaşlar, devlet memurlarının kullandığı ayrıcalıklardan yararlanamayan orta ve altı gelir grubundan (servis şoförü, taksici, bakkal, terzi, kuruyemişi) seçilmiştir. Çalışma içinde, mülakat sonuçları kullanılırken mülakat yapılan kişilerin isimlerine yer verilmemiş, sadece bürokratlar için B1, B2, B3, B4 ve B5 gibi kısaltmalar kullanılmıştır. Aynı kısaltmalar vatandaşlar için V1-V5, akademisyenler için A1-A3 ve bürokrat eşleri için BE1-BE4 olarak kullanılmıştır. Bu mülakatlar, tek başına tezin varsayımı kanıtlamak için kullanılmamış, diğer verilerin ve sayısal değerlerin yanında pekiştirici ve psiko-sosyal yapıyı açıklayıcı olarak yer almışlardır.

Konu ile ilgili ikincil verilerde ise eğitim, sağlık ve nüfus istatistikleri ile kamu kurumları bütçeleri ile ilgili veriler ağırlığı oluşturmuştur. Bilgilerin bazıları ilgili Kamu Kuruluşlarının (DİE, DPT, Başbakanlık

internet sitelerinden elde edilmiştir. Çalışmanın tüm verileri araştırmacının kendisi tarafından ve herhangi bir yardımcı kullanılmadan toplanmıştır.

I.2.2 Veri Toplama ve Veri Analizi

Araştırma boyunca ve amaca uygun olarak toplanan veriler, kendi içlerinde konu ve özelliklerine göre bir sınıflamaya tabi tutulmuştur. İkinci olarak bu sınıflama dahilinde ilgili veriler kendi konuları çerçevesinde analiz edilmiş ve değerlendirilmiştir. Daha sonra bu analizler araştırmacının amaçları doğrultusunda rapora dönüştürülmüştür.

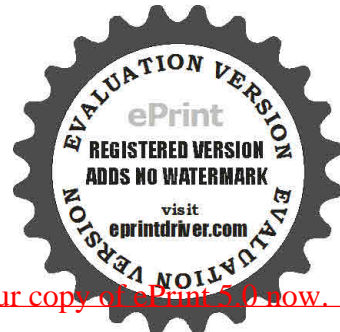
Türkiye'ye ilişkin sayısal verilerin derlenmesinde de Devlet İstatistik Enstitüsü ve Devlet Planlama Teşkilatı başta olmak üzere çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarının bilgi bankaları ile basılı ve elektronik yayınlarından yararlanılmıştır. Verilerin toplanmasında yaşanmış olan en önemli problem, gereksinim duyulan istatistiksel verilerin yeteri kadar arşivlenmemiş olmasıdır. Bir başka deyişle, tez içerisinde kullanılan ve Türkiye'ye ait olan kimi sayısal verilerin yer aldığı tabloların en son 1997 veya 2000 yılına aittir. Veriler ya yok ya da sınırlı sayıdadır. Bu nedenle istatistiki veri ve analizler, mevcut ve ulaşılabilen verilerden oluşmuştur.

Veri derlemesinde karşılaşılan bir diğer sıkıntı ise, kamu kurumlarına ait sosyal tesis, lojman ve araç gibi verilerin bir merkezde olmayışı ve bu verilerin bilimsel bir araştırma için dahi olsa 'dışarıya' verilmek istenmeyişidir. Hemen her kamu kurumu kendisi ile ilgili bu tür bilgi talebine kuşku ile bakmış ve ilgili verileri sağlamakta isteksiz davranmıştır. Bu nedenle daha çok kişisel ilişkilerden yararlanılarak bu verilere ulaşmak söz konusu olmuştur. Türkiye ile ilgili sayısal veriler aktarılırken, mümkün olduğu kadarı ile ülkenin ulaştığı son durumun anlaşılabilmesi ve genellikle bazı hallerde tarih içindeki sayısal gelişimin de görülebilmesi amaçlanmıştır.

II. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

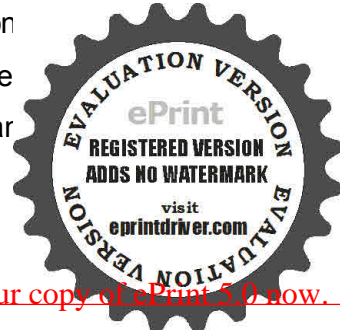
II. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1 ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Bu bölümde çalışmanın kuramsal çerçevesine yer verilmiştir. Özellikle konu ile ilgili tarihsel geriplan, literatür taraması ve çalışmanın temel kavramları detaylı bir şekilde işlenmiştir.

Osmanlı'nın kimlik oluşumundaki temel farklılıklardan biri Müslim-gayrimüslim ayrımıdır. Bu Osmanlı hanedanına bağlı olan tebaanın arasındaki temel ayırım noktası olmuştur. Vergiler, ödevler ve haklar konusunda oldukça belirleyici olmuştur. Bir diğer önemli ayırım ise Osmanlı hanedanı ve onun yönetim örgütü ile onun dışında kalan tebaa yani hanedana tabi olanlar arasındaki ayrımıdır. Bu ikinci ayırım, gerek Osmanlı kimliğinin sahiplenilmesi noktasında, gerekse de Osmanlıca gibi dil kullanımı farklılığında kendisini göstermiştir. Osmanlıca, Sarayın ve onun etrafındaki yönetim örgütünün dili iken, tebaa kendi etnik kökenlerine ait diller ile Anadolu'da kullanılan Türkçe'yi kullanmaktaydı. Sözü edilen dil farkı özellikle yazı dilinde kendisini göstermektedir. Bu farklılık İmparatorluğun güçlü dönemlerinde pek fazla önem taşımaz iken, özellikle "İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı" (Ortaylı, 2001) olarak adlandırılan 19 yüzyılda önemli çalkantılara neden olmuştur. Bu yüzyılda hemen her topluluk Balkanlar'da başlayan ve yayılan bağımsızlık hareketlerinden de etkilenerek kendi etnik kimlikleri etrafında toplanmış ve giderek zayıflayan Osmanlı'dan ayrılmanın yollarını aramıştır.

Osmanlı'nın son yüzyılı incelendiğinde, Batı tipi üretim tarzına adapte olamayışı ve fetihe dayalı ekonomisini de eskisi gibi sürdürememesi sonucunda bir gerileme ve zayıflama dönemine girdiği görülür. Bu dönüm imparatorluğu eski gücüne kavuşturmak için bir dizi yenileştirme hare girilmiştir. 2. Mahmut ile açıkça görülen yenileştirme çalışmaları Tar

Fermanı ve 1. ve 2. Meşrutiyet hareketleri ile devam etmiştir. Bu hareketler incelendiğinde bazı ortak noktaları olduğu görülebilir. Bu ortak noktalardan ilkinin, bu hareketlerin hepsinin Batı kaynaklı, onun gelişmiş yapısına özenerek, benzer bir yapıyı Osmanlıya getirmeyi hedefleyen ama bunları yaparken de Osmanlının kültürel ve özellikle ekonomik yapısına pek de dokunmadan yapmaya çalışan hareketler olduğu görülebilir. Bir diğer özellik de Tanzimat ve Meşrutiyet hareketlerinin, öğrenimini büyük çoğunlukla Batı tipi eğitim veren kurumlarda ve kısmen de yurt dışında tamamlamış bir grup aydın tarafından teoride ve pratikte yürütüldüğüdür. Bu aydınların da en önemli ortak özellikleri orta sınıf ailelerden gelen ve eğitimleri sonucu yönetici konuma yükselmiş asker-sivil bürokratlar olmalarıdır.

Bu ortak özellik, Tanzimat ile başlayan ve Cumhuriyetin ilanı ile devam eden yenileştirme hareketleri ve hatta devrimlerin pek çok ortak nokta taşımalarında kendini göstermiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta İmparatorluk yönetiminde kendini hissettiren meşrutiyet hareketlerinin, öğrenimlerini yurt dışında batılı kültüre göre tamamlamış aydınların kendilerine göre yönetimde hak ettikleri yeri alabilmeleri için tek geçerli yol olmasıdır (Güleç, 1992). Bu aydınlar aldıkları eğitime uygun olarak yönetimde kendilerine yer açabilmek ve Batı'da gördükleri modern yönetim şeklini getirebilmek için yenileştirme hareketlerine girişmişlerdir. Ne yönetim şekli olarak ne de halk olarak bu yenileşmeye hazır olmayan bir yapı ise bu değişimleri yönetim bazında Yeni Osmanlıların, Jön Türklerin ve bunların siyasi birliği olan İttihat ve Terakki'nin baskıcı ve hatta baskıncı yöntemleri ile ve halk arasında da kendisine rağmen yapılan yenileştirmeler ile kabul etmiştir.

Tüm bu yenileşme hareketlerinden, Cumhuriyetin ve onun kurucusu olan Atatürk'ün yaptığı diğer devrimlerin en önemli farklarından birisi, yapılan bu üstyapı değişikliklerinin altyapıda da yapılan köklü değişikli desteklenmesi gerektiğinin en başından beri biliniyor olması v değişikliklerin imkanlar ve zaman ölçüsünde yerine getirilmiş olmasıdır.

bu dönemde de girifilen devrimlerin hemen hepsi, Yeni Osmanlılar'dan beri süre gelen ve orta sınıf yönetici aydınların yönetim geleneğine bağlı olarak yöneticilerin kafalarında tasarlanmış ve yine hemen her zaman olduğu gibi yukarıdan aşağıya emir kipiyle iletilerek sürdürülmüştür.

Bu merkez-çevre ayrımı ve merkezin her türlü yönetsel kararı kendi başına belirleyerek çevreye uyulması gereken emirler olarak iletmesi geleneğinin Cumhuriyet ilanı ve onu takip eden dönemlerde de devam etmesinin nedenlerinden birisi de Cumhuriyetin pek çok değişiklik yapmış olmasına rağmen Osmanlı'nın bürokrasi kadrosunun çok büyük bir bölümünü istihdam etmeyi sürdürmüş olmasıdır denebilir. Diğer bir deyişle, Osmanlı memur kadrosunun % 83'ü, sivil görevlilerin de % 95'i Cumhuriyet'e taşınmıştır (Rustow 1968:382). Bu tespit bir eleştiri değil bir zorunluluğa işaret etmektedir. Bu kadro pek çok eski yönetim geleneğini beraberinde yeni yapıya taşımıştır.

Başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Cumhuriyet'in kurucu kadrosu bu gerçekliğe rağmen, kafalarındaki modern yapının yerleşmesi için pek çok değişim ve devrim hareketine girişmiştir. Yukarıda da değinildiği gibi bu değişim hareketleri sadece üst yapı kurumlarında olmakla kalmamış, üst yapıda istenilen değişikliğin gerçekleşebilmesi için gerekli olan altyapı çalışmalarına da ağırlık ve hız verilmiştir. Bu bağlamda, demiryolları, okullar, kamu binaları, hastaneler, fabrikalar, Atatürk Orman Çiftliği İşletmesi başta olmak üzere Devlet Üretme Çiftlikleri, şehir planları ve uygulamaları gibi pek çok ekonomik ve sınaı yatırım yapılmıştır. Bu yatırımların da devlet eliyle ve kadroları aracılığıyla gerçekleştirilmesinin sebebi, devlet dışında bu yatırımları gerçekleştirebilecek ulusal burjuvazinin olmayışı veya oluşumunu tamamlayamamış olmasıdır.

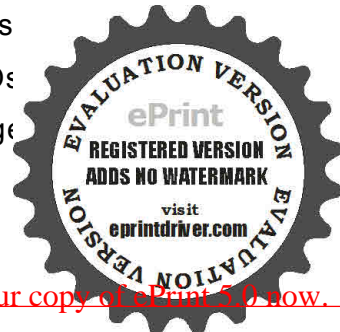
Eldeki imkanlar ölçüsünde yeni Cumhuriyet'in kuruluşu, yeni ki oluşturulması ve tüm bu hedeflere ulaşmak için gerekli olan eko altyapının sağlanması işlemleri sürerken üç önemli gelişme bu s

aksamasına neden olmuştur: Bunlardan ilki Atatürk'ün vefatı olmuş ve psikolojik temelde yeni oluşturulan ve kurgulanmaya çalışılan ulus üzerinde önemli etkileri olmuştur. Henüz kurumsallaşma evresini tamamlayamamış bir devlet ve onun şekillendirmeye çalıştığı bir ulus söz konusu olduğunda, lidere dayalı bağlılık ve adanmışlık ilişkisini devam ettirebilme çabaları, kurumsallaşmanın da önüne geçmiş ve ulusal bağlılık adeta lidere bağlılık olarak şekillendiğinden, Atatürk'ün ölümünden sonra bugüne kadar yapıla gelen uygulamalar göz önüne alındığında, O'nun hedeflediği kurumsallaşmaya ulaşmaktan çok, O'nun ölmediği izlenimi verilerek ulusal kimliğe tutunum kazandırılmaya çalışılmıştır. Atatürk'ün ölümünün etkisi, liderini yitirmenin getirdiği psikolojik bir etki olarak da değerlendirilebilir.

İkinci önemli gelişme, 1929'da dünyada yaşanan ekonomik buhran olmuştur. 1929 buhranı tüm dünya gibi Türkiye'yi de etkilemiş ve zaten her türlü olanaksızlıkla boğuşan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bir de bu genel ekonomik buhranın sıkıntısını yaşamak zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda da oluşturulmak istenen kimlik ve buna bağlı üstyapı için gerekli olan altyapı faaliyetlerinin hem hızı, hem yoğunluğu hem de Türkiye sathında yayılma alanı oldukça sınırlı kalmıştır.

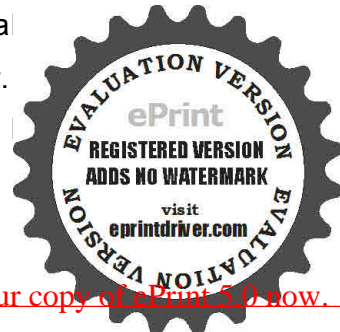
Üçüncü gelişme ise 1939 yılında başlayan ve 1945 yılına kadar süren II. Dünya Savaşı'dır. Türkiye bu savaşta aktif olarak yerini almasa bile, teyakkuz durumunda geçirilen altı senenin faturası oldukça ağır olmuştur. Yeni Cumhuriyet ve onun getirdiği Cumhuriyet Kimliği'nin geniş halk kitleleri tarafından kabul görmesi için gereken somut iyileştirmeler ve gelişmeler olamadığı gibi, bu sürede halk fiilen savaştığı bir savaş için çektiği yokluğa bir anlam verememiş, yokluğun sebebini, birebir girmedığı savaştan çok yönetimin yanlışlığında aramıştır (Koçak, 1986). İsmet Paşa'nın kişiliğinde temsil edilen bu dönemdeki karne uygulamaları ve benzerlerinin sorumluluğu Paşa'nın şahsında Cumhuriyet'e ve onun tek temsilcisi Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) yönelmiştir. Dolayısıyla, eski Osmanlı Kimliği'nin yerine ikame edilmeye çalışılan kimlik, varlık ve ge

getirmekten öte, vergi ve benzeri yükümlülüklerin yanı sıra yokluk ve yoksunluklarla eski durumu aratır olmuş ve hatta yeni kıyafet, okul, dil, takvim ve en önemlisi laiklik gibi uygulamaların kısa dönemde kazanımları hemen farkedilemediği için daha da fazla ekstra yük olarak algılanmıştır. Böylesi bir dönemde de, yokluk ve yoksulluğun suçunu ve sorumluluğunu “yeni düzen”e ve “yeni kimlik”e yükleyerek, Cumhuriyet ile birlikte kaybettikleri mevki ve kazanımlarını yeniden elde etmek isteyen dini, etnik ve diğer pek çok grup için uygun ortam bulunabilmiştir.

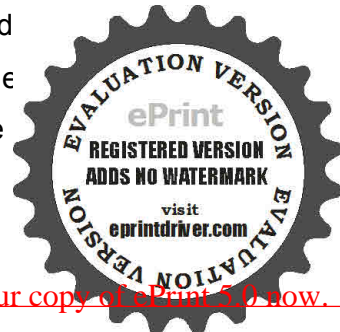
Osmanlı İmparatorluğu’nun İstanbul merkezli bir yönetim geleneği olagelmıştır. Bu geleneğe uygun olarak İstanbul’daki sarayda padişahın verdiği buyruklar, Osmanlı illerindeki paşalar eliyle uygulanmıştır. Toplanacak vergilerin miktarı bile merkezden belirlenmiş, İmparatorluk gücünü korur iken vergiler illerdeki yöneticiler eliyle, daha sonraları ise mültezimler eliyle toplanmıştır. Burada önemli olan nokta yerel ait vergi dahil tüm kararların merkez tarafından belirlenmesi ve bu nedenle de çoğu kez yereldeki halkın gerçekleri ve ihtiyaçları yerine merkezin görüşlerinin geçerli olmasıdır. Osmanlı bu yönetimi sağlayabilmek için illerdeki paşalarına, kadılarına ve diğer görevlilerine pek çok ayrıcalıklar sağlamıştır. Askerlik dahi ayrıcalık sistemine dayanmış, tımar sahipleri kendilerine verilen toprakları işleyerek gelir elde etmiş bunun karşılığında da savaş dönemlerinde padişahın ordusuna askerleri ile katılarak bu borcunu ödemiştir.

Cumhuriyet yönetiminin kurulması ile beraber uygulanan yönetim sisteminde pek çok değişiklikler yapılmasına rağmen yönetimin bu merkezilik geleneği –merkezin yeni yeri Ankara olmakla birlikte- değişmemiştir. Bu durum o dönemlerde bir tercihten çok bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu zorunluluğun nedenlerinden birisi getirilmek istenen yeni düzenin ve yaratılmak istenen modern ulus devletinin merkezdeki yöneticiler eliyle kurgulanmış olması ve bu konudaki karar ve kontrol mekanizma da yine bu kurguyu yapan merkez tarafından yapılması gerekliliğidir. neden ise ulus-devlet olma sürecinde yerel kadrolar ve örgütler

oluşmamışken yerele aktarılacak bir yönetim erkinin, yanlış kullanıma ve yanlış ellere geçmesi ile oluşabilecek bölünme ve ayrılma riskleridir. Sayılan bu nedenlerle Cumhuriyet yönetimi de merkeziliği başlangıçta bir zorunluluk olarak devam ettirmiştir. Osmanlı'nın paye dağıtan, toprak veren ve böylece kendine bağlı kılan uygulamaları, Cumhuriyet anlayışı ile değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklik toprak ve servet dağıtımının kalkması yolunda olurken, yeni Cumhuriyet de kendisine bağlı kadrolara sahip olma ihtiyacında olduğundan merkez dışında, taşrada çalışan kadrolarının bağlılığını koruma gereksinimi doğrultusunda bu kadrolara veremediği ve modern yönetim anlayışı çerçevesinde de veremeyeceği toprak ve servet gibi diğer ayrıcalıklar yerine onlara en azından oturacak bir ev, tatminkar ücretler ve yeni sahip oldukları ve korumak ve yaymak ile görevli buldukları Cumhuriyet kimliğinin kazanımlarını bizzat yaşayabilecekleri sosyal mekanlar, kutlamalar, balolar, makam araçları vermiştir. Hatta derinlemesine bir inceleme yapıldığında, eski yönetim geleneğinde olupta Cumhuriyet ile birlikte kaldırılan, illerdeki Osmanlı paşalarının sahip oldukları yaver, katip, meydancı ve seyis gibi hizmetliler yerine Batı bürokrasilerinde pek dengi bulunmayan özel kalem müdürü, odacı ve şoför gibi yeni hizmetlilerin ikamesi yolu ile Osmanlı'dan devralınan bürokratların bu yeni sisteme geçişte çok yabancılik çekmemeleri sağlanmıştır.

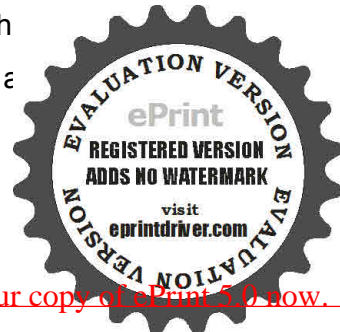
Kuruluş döneminden Atatürk'ün ölümüne kadar geçen sürede yapılan tüm bu uygulamalar yeni Cumhuriyeti kurumsallaştırabilmek, illerde Cumhuriyet'e ve onun sunduğu yeni kimliğe uygun bir yönetim anlayışını yerleştirebilmek için yapılmış, iyi niyetli ve çoğunun da zorunluluklar ve kısıtlılıklar nedeni ile alternatif olmayan uygulamalardır. Örneğin lojman tahsisinin temel mantığı, kamu görevlisinin atandığı yerde onun iskanına olanak sağlayacak bir yapının bulunmamasıdır. Aynı zamanda memurun giyimi ve yaşam tarzı ve içinde yaşadığı modern konut tipi ile vatandaşa model-referans olması ve böylece ulus kimliğinin, memurlar eli ile Anad taşınması ve tutundurulması hedeflenmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, memurlara sağlanan bu olanakların ve modern görünüş ve

tarzının, diğer sıradan vatandaşlara, Cumhuriyet kimliğine sahip çıkarak ulaşacakları bir hedef olarak gösterilmiş olmasıdır. Bu hedefe uzun dönemde ulaşılması ve memurların yararlandıkları bu hakların zamanla ayrıcalıklara dönüşmesi, ulusal kimliğin de, bu haklardan memurlar kadar yararlanamayan kitleler tarafından gereği kadar benimsenmemesine yol açmış olmasıdır. Günümüzde bu uygulama modern devletlerde sadece baraj inşası, santral inşası gibi konularda görevlinin çalıştığı alanda iskan olmadığı zaman iskan sorunun devlet eliyle çözülmesi iken, Cumhuriyet'in ilk yılları dikkate alındığında Anadolu'nun pek çok yeri bu iskan problemi tanımına uygun olduğu için, gönderilen memurun iskanını lojman aracılığı ile sağlamak bir zorunluluk olmuştur. Fakat ilerleyen süreçte kuruluş aşamasında görülen bu gereklilikler nedeni ile oluşturulan lojman, sosyal tesis, servis aracı, makam aracı gibi uygulamaların, modernleşme, gelişme ve şehirleşme ile birlikte tedricen ortadan kaldırılması gerekir iken, aksine gerek sayıları, gerek nitelikleri gerekse de yeni uygulamaların eklenmesi ile giderek artmış ve kamu görevlileri için bir ayrıcalık ve halktan izolasyona yol açan kapalı devre birer sistem haline gelmişlerdir.

Yukarıda aktarıldığı gibi büyük çoğunluğu Osmanlı'dan devralınan bu kadrolar için bu ayrıcalıklar çok çabuk benimsenen şeyler olmuştur. Yeni yetişen Cumhuriyet kadrolarında, yeterli eğitimi alan herkese yer olması ve yatay ve dikey hareketliliğin açık olması nedeni ile bu kadrolar halkın her kesimine açık tutulmuştur. Köylerde kalıp gerekli eğitimi almayan veya alamayanlar ile şehirlerde olup aldıkları eğitim ile özel teşebbüs kurmayan veya özel teşebbüslerde istihdam edilmeyenler için hedef bu kadrolarda yer alabilmek olmuştur. Bu hedefin nedenlerinden en önemlileri ise bu kurumların sağladığı ayrıcalıklar ve güvencelerdir.

Böylece hem kuruluş döneminde Osmanlı'dan devralınan kadrolar, hem de sonradan bürokrasiye katılan orta sınıf yönetici aydınlar, h kopuk ve burjuvaziye mesafeli olmuşlardır. Devletin aynı zamanda sektörün en önemli müşterisi olması sebebiyle, gelir anlamında

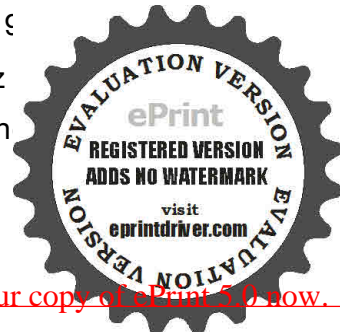

üstünde ama burjuvazinin altında yer alan bürokrasi, yetki ve bağımlılık ilişkisi anlamında burjuvazinin hep üzerinde olmuştur. Tüm bu gelenekler, yönetim anlayışı ve güç dengeleri biraraya geldiğinde de Türkiye'deki bürokrasinin görünümü adeta bir 'yönetici orta sınıf aristokrasisi'ni andırmaktadır denebilir.

Yukarıda sözü geçen 1929 buhranı, 2. Dünya Savaşı gibi ekonomik zorlukların Cumhuriyetin kuruluş ve kurumsallaşma dönemine rastlaması nedeni ile halkın Cumhuriyet ve onun sunduğu modern yaşam ve kimlikten nasibini alamaması, eldeki olanaklar ölçüsünde altyapı çalışmalarının birkaç büyük ile ve onların çevrelerine kadar götürülmüş, pek çok il, ilçe, köy ve kasabaya henüz ulaşmamış olması gibi ekonomik nedenlere bir de Cumhuriyet'i temsil eden ve onun ilkeleri, anlayışı ve sunduğu kimliği kitlelere taşıma görevi olan memurların, Cumhuriyet'in sağladığı nimetlerden yararlanırken halktan izole biçimde olması ve pek çok ayrıcalığa sahip olması eklenince, halkta oluşan tepki 1946 yılında Demokrat Parti (DP) ile kendisine ses bulmuştur.

1946 ile 1960 yılları arasında devam eden DP iktidarı gücünü bu devlet – halk (yönetici orta sınıf – çiftçi, esnaf küçük üretici) karşıtlığından almıştır. Bu karşıtlığı kullanarak iktidara gelen DP “Yeter! Söz Milletindir!” sloganı ile elde ettiği iktidar döneminde altyapıyı kendi kitlesi olan köylere ve kasabalara götürmüş, şikayet edilen yönetim biçimini değiştirmekten çok onu kendi lehine çevirmiş ve bazı eski gelenekleri geri getirmek (ör: Arapça Ezan okunması) gibi popülist uygulamalarla yönetimde kalmayı başarmıştır.

Yönetici orta sınıf bürokratlar ile Cumhuriyet'in kurucu öğelerinden en önemlisi olan ordu birleşerek 1960 yılında DP yönetimini devirmiş ve Cumhuriyet'e ilişkin ve onun yönetim geleneği ve amaçları doğrultusunda bir sistemin uygulanmaya tekrar başlanmasını sağlamışlardır. 1971 ve 1980 yönetici orta sınıfın da elinden alınarak askerinin hemen hemen tek söz olduğu ve kendi yorumladığı gibi bir Cumhuriyet ve Atatürkçülük dönemi

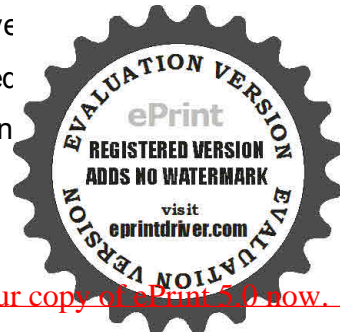

dönüldüğü yıllara cevap yine 1983'de halk kitlelerinden gelmiş ve DP nin devamı olan Adalet Partisinin yasaklı olmasından da yararlanarak onun devamı olma ve hatta dört eğilimi (!) barındırma iddasındaki Turgut Özal'ı ve O'nun liderliğindeki Anavatan Partisi'ni iktidara getirmiştir. Bu değişimin önemi, Özalizm olarak ifadesini bulan ve bugüne kadar süregelen devlet yapısı ve uygulamalarında köklü değişimler ve devlette küçülmeler isteyen anlayışın iktidara getirilmesidir.

Özellikle son onbeş yılda yaşanan göç hareketleri ile birlikte kırsal nüfus büyük oranda kentlere göç etmiş (1965 de % 65 köy - % 35 kent olan nüfus oranı, 1985 de % 35 köy - % 65 kent olmuştur) yani kendisine getirilemeyen Cumhuriyet'in nimetlerine, o kendisi gitmiştir. Kente göç ile birlikte kısa zamanda kent tarafından entegre edilemeyen bu nüfus, burada da umduğu Cumhuriyet nimetlerini bulamayınca Cumhuriyeti ve onun sunduğu kimliği kabul ettirecek maddi ve manevi tatminlerin yokluğunda, kendisine yeni kimlikler arama yolunu seçmiştir. Aşırı sol, aşırı sağ ve radikal dini kimlikler ve bu kimlikler ile kendini ifade eden partilerden Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Refah Partisi (RP) gibi bazı partiler 1990 – 2001 arası dönemde bu arayışların simgesi olarak iktidardaki yerlerini almışlardır.

Bu dönemlerin hemen hepsinde de var olan ve giderek sermayesini arttıran burjuvazi ise, en büyük müşterisinin devlet olması ve tüm düzenlemelerin devlet tarafından tek elden yapılması gibi nedenlerle devletten bağımsız olamamıştır. O'nun eli ile beslendiği için de onunla organik bağı olan ve kendi gücünü bağımsız olarak temsil edemeyen bir 'yanaşma burjuvazi' ye dönüşmüştür denebilir.

Yukarıda ana hatları belirtilen ve tezin omurgasını oluşturan bu başlıklar, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde derinlemesine incelenmiştir. Veriler ve kaynak taramaları ile genişletilmiş, kamu kurumlarına aidiye ile yaratılan ve geliştirilen kimlik ile buna karşı kendini dışlanmış hisseten Cumhuriyetin nimetlerinden yeteri kadar yararlanamadığı için ken

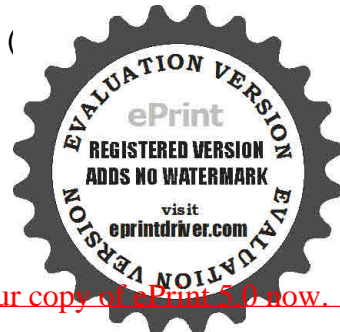

başka kimlikler arayan geniş halk kitleleri arasındaki ayrım analiz edilmiştir. Bu analiz yapılırken, seçkinler ve yönetici elitler ile ilgili teorilere de yer verilerek bu teorilerin Türkiye ölçeğinde ne kadar ve hangi noktaya kadar geçerli oldukları tartışılmıştır. Sonuç olarak da Türkiye Cumhuriyeti Kimliği'nin daha geniş kitleler tarafından benimsenmesi ve sahiplenilmesi için nelerin yapılabileceği üzerinde durulmuştur.

2.1.1 Literatür Taraması

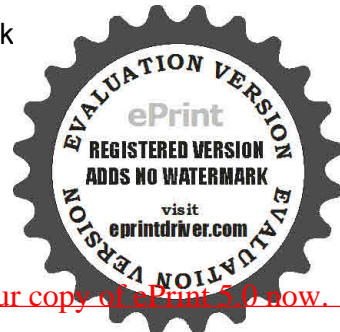
Tez çalışması için öncelikle Türkiye'de yapılan benzeri bir çalışmanın olup olmadığının anlaşılabilmesi için, bugüne kadar yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarının dizini taranmış, bunlara ilave olarak gerek internet üzerinden, gerekse de kitabevleri dolaşarak yapılan inceleme sonucu aynı konu ilgili yapılan bir çalışmaya rastlanamamıştır.

Çalışmanın özgünlüğü bu şekilde belirlendikten sonra, öncelikle kuramsal çerçeveye ilişkin olarak kimlik, ulusal kimlik, ulus-devlet, eşitsizlik ve Türkiye'deki bürokrasi ve devlet yapısına ilişkin temel kaynaklar incelenmiştir. Bu araştırma yapılırken, adı geçen konular ile ilgili Smith (1994), Rousseau, Locke (1947), Weber (1958), Fromm (1955), Watzlawick (1967), Sullivan (1983), Ahmad (1995), Bottomore (1990), Wilson (1996), Dahl (1993) ve Duverger (1995) gibi yabancı ve Mardin (1986,1991), Özbudun (1998), Kongar (1986, 1995,1998), Bilgin (1994, 1995), Heper (1974), Şaylan (1974, 1983), Karpat (1995) ve Gökalp gibi Türk düşünürlerin eserleri öncelikle incelenmiştir. Kaynakçada sadece, araştırmada kullanılmak üzere doğrudan alıntı yapılan eserlere yer verilmiş, bunların dışında, kimlik kuramı ve kavramı ile ilgili olarak, Jean François Bayart'ın (1999) "Kimlik Yanılsaması", Will Kymlicka'nın (1998) "Çokkültürlü Yurttaşlık", Jonathan Rutherford'un (1998) "Kimlik", David Morley ve Kevin Robbins'in ("Kimlik Mekanları", Fred Davis'in /1997) "Moda Kültür ve Kimlik",

Larrein'in (1995) "İdeoloji ve Kültürel Kimlik", Ernesto Laclau'nun (1995) "Siyasal Kimliklerin Oluşumu", R.D. Laing'in (1971) "Self and Others", Nuri Bilgin'in (1996) "İnsan İlişkileri ve Kimlik", Suavi Aydın'ın (1998) "Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği", İhsan Dağı'nın (1998) "Kimlik Söylem ve Siyaset" adlı eserleri incelenmiştir. Kimlik kavramının tarihi boyutu ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişteki kimlik yapısını ve değişiminin anlaşılabilmesi için ise Fikret Adanır'ın "Türkiye Tarihinde Jöntürkler, Osmanlılık ve Milliyetçilik", Taner Timur'un (1991) "Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik", Zafer Toprak'ın (1995) "İttihat Terakki ve Devletçilik", Abdülaziz Bey'in (1995) "Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri 1-2", Sina Akşin'in (2000) editörlüğünü yaptığı 5 ciltlik "Türkiye Tarihi", Mustafa Kemal Atatürk'ün (2000) "Nutuk" adlı eserleri incelenmiştir. Bunlara ek olarak çalışma açısından önemli olan James Q. Wilson'un (1996) "Bürokrasi", Cem Eroğul'un (1990) "Devlet Nedir?", Birsen Gökçe'nin (1996) "Türkiye'nin Toplum Yapısı ve Toplumsal Kurumlar", Murat Belge'nin (1996) "Milliyetçilik", Gencay Şaylan'ın (1983) Ulusallık ve Ulusal Kültür ile İlgili Bazı Notlar", İdris Küçükömer'in (1994) "Düzenin Yabancılaşması", eserleri incelenmiştir. Bu incelemelerden sonra, yerli ve yabancı literatürde yer alan ve incelenmesi çalışma açısından önemli olacak diğer kitap, makale ve internet kaynakları taranmış ve gerekli bilgiler derlenmiştir.

Literatürde, yukarıda adı ve eserlerinden bahsedilen yazarlardan Özbudun ve Eroğul gibi hukuk kökenliler, Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında ulusal kimliğin yer alış ve işleniş biçimini, Güvenç, Heper, Belge ve Karpat, Çeçen gibi siyaset bilimi ve ideoloji temelinde yazan yazarlar, kimlik kavramının siyasal boyutunu, ideolojik kurgusunu ve Türkiye'deki "Türk Kimliği" olgusunun etnik yönü ve diğer etnik kimliklerle ilişkisini, Bilgin, Kongar, Güleç gibi sosyoloji kökenli yazarlar, kimlik kavramının sosyolojik boyutunu ve bu bağlamda, grup kimlikleri, kişisel kimlikler ve kolektif kimlikler gibi kavramları, Timur ve Ortaylı gibi tarih k

yazarlar ise Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti'nde kimlik kurgusu üzerinde durmuşlardır.

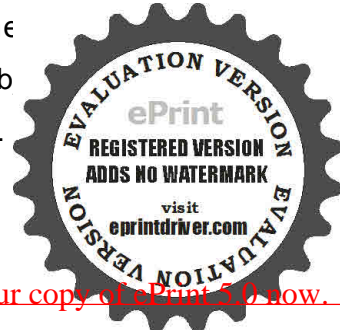
Tezin önemli noktalarından birisi ve daha önce üzerinde çalışma yapılmamış olan “Kurumsal Kimlikler” e ilişkin olarak da yabancı literatür taranmış ve burada benzer bir kavramın, ayrıntısı kurumsal kimlik başlığı altında belirtildiği üzere, büyük ölçüde özel sektör firmalarının piyasada markalaşmaya yönelik olarak yaptıkları çalışmalar ile ilgili olduğu görülmüştür. Yerli literatürde ise bürokrasi ve devlet işleyişine ilişkin zengin sayılabilecek bir literatür olmasına rağmen, kamu kurumlarına aidiyeti gösteren kurumsal kimlikler ve bunların sosyal ve ekonomik hayata etkileri ile toplum içinde yarattıkları izolasyon ve eşitsizliğe ilişkin doğrudan bilgilere veya yapılmış çalışmalara rastlanmamıştır.

2.1.2 Temel Kavramlar

2.1.2.1 Kimlik

Bu çalışma altında, çalışmada kullanılmış olan şu temel kavramlara yer verilmiştir: Kimlik, Kurumsal Kimlik, Eşitsizlik, Sosyal Eşitsizlik, Ulus Devlet ve Uluslaşma süreçleri ile Sosyal Gruplar ve Kimlik. Şimdi sırası ile bu kavramlar, çalışmada kullanıldıkları anlamları ile tanımlanacaktır.

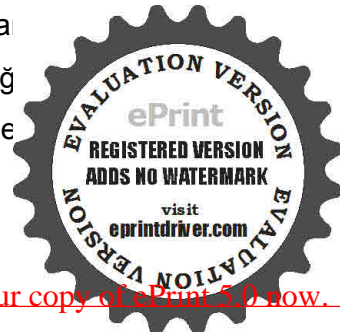
Çalışmanın ana eksenini oluşturan temel kavram kimliktir. Kimlik en genel tanımıyla “kimsiniz?, nesiniz?, kimlerdensiniz?” sorularına insanların verdikleri yanıtıdır (Güvenç 1994:1). Genel tanımından da anlaşılacağı gibi kimlik bir aidiyet ya da fark belirtilmesi yolu ile kişilerin ve onların oluşturduğu grupların kendilerini tanımlamalarını sağlayan bir kurgudur. Kimliğin bir olgu olmasından çok bir kurgu olarak adlandırılmasının ne ise, onu bir aidiyet ya da fark belirtmek için kullanan öznenin sub değerlerine ve çoğu zaman tercihlerine bağlı olarak tasarlanmasıdır.

durumlarda, yani özne dışı kaynaklar tarafından yapıldığında ve yine özneyi aidiyet ve farklarına göre tanımlamak için kullanıldığında da bu kez tanımlayanın subjektif kriterlerine dayandığı için bir olgu olmaktan çok bir kurgu özelliğini taşımaya devam etmektedir. Erikson da kimliği; “Bir bilinç ve bir süreç olarak tanımlanabilir. Bilinç olarak bireyin kendi spesifikliğı hakkındaki duygusuna gönderir; süreç olarak ise bireyin yaşantılarının sürekliliğini sağlama yolundaki bilinçdışı çabası ve bir grubun idealleriyle dayanışmasını içerir” şeklinde tanımlamaktadır (Aktaran, Bilgin 1994 : 229).

Kimlik kavramı ile ilgili diğer tanımlar da kimliğin sınıflandırılmasına ilişkindir. Örneğin, Güvenç (1994:4) kimliği, “bireysel ve kişisel kimlikler” olarak ayırmakta ve bireysel kimlikleri, kişiyi ötekilerden ayırmak için kurumlarca verilmiş kimlikler olarak nitelerken (işyeri kimliği, ehliyet vb.) kişisel kimlikleri de kişinin üyesi bulunduğu kurum ve kuruluşlar, gönüllü, duygusal veya psikososyal veya kişisel kimlikler olarak nitelendirmektedir. Tartışmalı ve çok net olmayan bu ayırımın yanında Smith de (1994:18) kimlikleri üç gruba ayırmaktadır. O’na göre; “Cinsiyet en temel ve keskin olan kategorilerden biridir. İkinci kategori mekan ya da ülke/toprak aidiyeti (ki bu kategoriye milli, etnik, kültürel kimlikler girer) ve son kategori olarak da sosyo-ekonomik toplumsal sınıf gelmektedir”. Bunların yanında kimlikleri kapsayıcılıklarına ve kendilerine atfedilen önemlere göre “üst kimlikler” ve “alt kimlikler” olarak da sınıflandırmak mümkündür. Bu ayırımda örneğin ulusal kimlik ya da dini kimlik bir üst kimlik olurken, hemşehrilik kimliği ve ait olunan mezhep, alt kimlikleri oluşturmaktadır. Bu ayırım da diğer tüm ayırımlar gibi tartışmalı olmanın yanında kavramın alt başlıklara bölünerek analizinin kolaylaştırılabilmesi için anlamlıdır.

Kimlikleri sınıflandırma çalışmalarından bir diğeri ise kimlikleri edinme yoluna göre yapılan tasniftir. Buna göre kimlikler, kişi tarafından sahip olunma biçimlerine göre; “doğuştan gelen ve sonradan kaza kimlikler” olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu ayırımın temelinde, kişinin doğ ile birlikte sahip olduğu ve çoğu kez değiştirmesinin zor olduğu kimlikle

sonradan ve özellikle eğitimi sonucu sahip olduğu, birinciler kadar başat olmasalar da (okul, meslek, kulüp üyeliği, sosyal statü simgeleri vb.) kişinin kimlik yelpazesinde önemli yer tutan kimlikleri birbirlerinden ayırmak ihtiyacı yatmaktadır. Birinci grupta yer alanlar (milli kimlik, dini kimlik, cinsiyet vb.) aynı zamanda –değiştirilmedikleri sürece- üst kimliklere, ikinciler ise alt kimlik grubu tanımına karşılık gelmektedir.

Bu çalışmada ise “kimlik” kavramı, bireylerin (çalışma özelinde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının) grup aidiyetlerini ve diğer gruplardan farklarını vurgulamak için kullandıkları subjektif ve kendi tercihlerine göre belirlenen bir kurguyu belirtmek üzere kullandıkları bir olgu, araçtır. Aynı zamanda, kimlik kavramı çalışma içerisinde, kişilere sağladığı maddi ve manevi tatmin ile doğru orantılı olarak sahiplenilen bir kavram olarak kullanılmıştır.

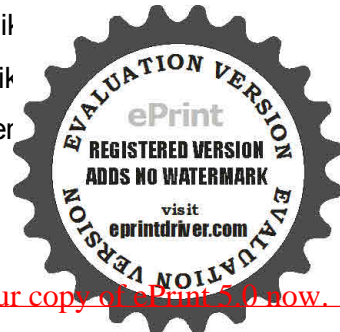
2.1.2.2 Teoride Kimlik Kavramı

Bireyin çeşitli gruplara ve bu gruplar aracılığı ile de topluma bağlanmasının, kendisini o topluma ait hissetmesinin ve birarada yaşayışın parçası olmasının temel unsurlarından birisi kimliklerdir. “Kimlik” bir aidiyete ve bir özdeşleşmeye gönderme yaptığı gibi aynı zamanda da ait olunmayana ve özdeşlik kurulmaya karşı bir “fark” a işaret eder. Bireyin sosyalleşme sürecinde doğuştan getirdiği ve sonradan kazandığı kimliklerin toplamı, onun topluma entegrasyonunu ve onun içindeki yerini belirlerken, aynı zamanda da yarattığı bu fark ile toplumdaki ayrılma noktalarını ve o toplumun çeşitli kesim, grup ya da birliktelikleriyle kendisi arasına koyduğu farka işaret eder. Aidiyet ve farklılık gibi iki zıt anlamı bünyesinde taşıyan kimlik olgusunun, toplumsal yapıya etkileri incelenmeden evvel, öncelikle doğru olarak tanımlanması ve analiz edilmesi gerekmektedir.

Karpat (1987:23), "Kimlik, kişinin içinde yaşadığı çeşitli gruplarla olan ilişkilerini ve bu gruplara olan ödev, hak ve bağlılık derecelerini tayin etmektedir. Bu hak ve bağlılıklar, kişinin ve toplulukların varlıklarını savunmalarını ve gelişmelerini sağladığı için herşeyden evvel kişilerarası beraberlik ve bilhassa dayanışma --tenasüt (solidarite-solidarity)-- yaratmak amacı güderler" tanımlamasını yapıyor. Kimlik olgusunun sosyo-psikolojik açıdan yapılan bir tanımına Mussen'de rastlamak olanaklıdır. Mussen, kimliği "Bireyin kendi kendisini, davranışları, ihtiyaçları, motivasyonları ve ilgileri belirli bir ölçüde tutarlılık gösteren, kendi kendine sadık, diğerlerinden ayrı ve farklı bir varlık gibi algılamasını içeren, bilişsel ve duygusal nitelikte bileşik bir zihinsel yapı " (Aktaran, Bilgin 1994:224) olarak ele alıyor. Sıkça yapılan bir hata olan Benlik (Self) ve Kimlik (Identity) kavramlarının karıştırılmasını engelleyebilmek için Khilstorm ve Cantor'un "Benlik, herkesin kendi öz kişiliği hakkında sahip olduğu zihinsel temsildir" (Aktaran, Bilgin 1994:224) şeklindeki benlik kavramı açıklamasına da yer vermek gerekir. Erikson'a göre kimlik, "Bir bilinç ve bir süreç olarak tanımlanabilir. Bilinç olarak bireyin kendi spesifikliği hakkındaki duygusuna gönderir; Süreç olarak ise bireyin yaşantılarının sürekliliğini sağlama yolundaki bilinçdışı çabası ve bir grubun idealleriyle dayanışmasını içerir" (Aktaran, Bilgin 1994:229). Erikson, daha ileri tarihli bir makalesinde, ergenin "başkaları için ne anlam ifade ettiğini" öğrenmesinin önemli olduğunu belirtmekle birlikte, "kendi olmayı öğrenmesi"nin de o kadar gerekli olduğunu vurgulamıştır (Detaylı bilgi için bkz. Erikson 1967).

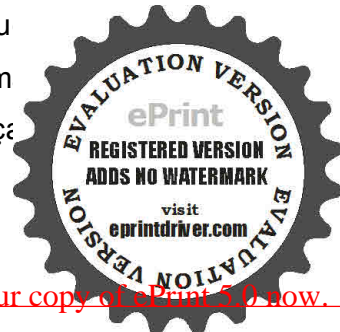
Green'in aynı yönlü kimlik tanımı da bu noktayı işaret eder; " Kimlik terimi altında birçok fikir birleşir. Kimlik, zamanın akışına göre özne veya objeyi etkileyebilecek değişikliklerin dışında kalan sabit işaret noktalarının korunması ve sürekliliği kavramına bağlıdır. İkinci olarak kimlik, ayırdetme gücü için zorunlu bütünleştirici tutarlılığı, birliği ve ayrılmış bir durumda varoluşu sağlayan bir sınırlandırmaya da uygundur. Nihayet kimlik, il arasında mümkün ilişkilerden biridir ve ancak bu ilişki sayesinde ik arasında varolan ve özdeş olarak tanınmayı sağlayan mutlak ber

saptanabilir. Bu üç özellik birlikte giderler; değişmezlik, birlik ve aynı olanın tanınması" (Aktaran, Bilgin 1994:229).

Kimlik kavramının açıklanmasında önemli katkılardan birini de tanımış psikanalist Sullivan yapmıştır. Sullivan (1953:74), "kimlik duygusundaki belirsizliklerin, insanın toplumsal konumunda kendi kimliğini açık olarak teşhis edemediği zaman ortaya çıktığı" düşüncesindedir. Bu tanımı biraz daha açıklamak yerinde olacaktır. İnsan kendisine verili olan ya da sosyalleşme sürecinde kendisi tarafından benimsenen ve kullanılan kimlikleri ile toplumsal hayatta yer etmeye ve bu kimlikler sayesinde toplum içindeki statüsünü kurmaya ve korumaya çalışmaktadır. Sahip olunan bu kimliklerin biri veya birkaçı, bireyin kendisini konumlandırmak istediği sosyal statüyü sağlayamadığı ya da bu çalışmada daha sık kullanılan terimlerle bireye istediği maddi ve manevi tatmini sağlayamadığı durumlarda birey bu kimliklerini sorgulamaya başlamaktadır. Sullivan'ın tanımında belirttiği 'kendi kimliğini açık olarak teşhis edememe' bu noktaya işaret etmektedir. Sullivan ile benzer yönlü bir katkıyı Wheelis (1958:87) yapmıştır. Wheelis, "geçmiş yıllardaki değerler sisteminin yıkılması ve bunun sonucu olarak üst benlik (sürepego) sorunları ile karışıklığın ortaya çıktığı"nı söyler .

Konumuzun gelişimi için önem arzeden bir diğer kimlik tanımını ise Fromm (1955) vermektedir. Fromm, "insanın birey olabilmesi için, kişisel kimlik duygusuna sahip olabilmeyi istediğini, bu amacı kendi yaratıcı etkinlikleri ile elde edemezse, bir başka grup ya da kişi ile özdeşim (identifikasyon) kurarak elde etmeye çalıştığını" söylemiştir. Fromm'un bu analizi, bireysel kimlikler ile kolektif kimlikler arasındaki ayrım için önemlidir. Buna göre, bireyselleşme sürecini tam olarak tamamlayamamış olan kişi, edindiği bireysel kimliklerin toplumsal hayatta kendisine yeterli maddi ve manevi tatmin sağlayamaması durumunda, grup aidiyeti yolu ile elde ettiği kimlikleri daha fazla ön plana çıkartmaktadır. Bu olgunun sosyal sonucu Tonnies'in üzerinde durduğu "cemaat" tan "cemiyet" e geçişi yavaşlatm hatta bazı durumlarda mani olmasıdır. Fromm'un bu tanımının bu ça

açısından önemi ise “cemaat” türü örgütlenmenin yaygın olduğu Osmanlı İmparatorluğu’ndan, “cemiyet” türü örgütlenmenin ve bunu gerçekleştirebilecek olan özgür bireyin hedeflendiği Türkiye Cumhuriyeti’ne geçişte yaşananları anlamakta kullanılabilecek bir tanımlama olmasıdır.

Kimlik kavramını tanımlayan araştırmalar, bu tanımlamalardan sonra kimlik kavramını çeşitli sınıflara ayırarak kategorizasyon yoluna gitmişlerdir. Bu sınıflandırmalar birbirinin aynı olmamakla beraber, ana hatları ile benzerlikler taşımaktadırlar. Örneğin, Güvenç (1994:4) kimliği üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutmaktadır:

1- Bireysel Kimlikler

Kişiye ötekilerden ayırmak için, kurumlarca verilmiş bireysel kimliklerdir. Herkesin cebinde, işyerinden aldığı çalışma, trafik polisinden aldığı sürücü, bankadan aldığı para, kredi kimlikleri var. Bunlara kısaca "bireysel kimlik" diyebiliriz.

2- Kişisel Kimlikler

Kişilerin üyesi bulunduğu kurum ve kuruluşlar, demekler, klüpler ve okullarla, gönüllü, duygusal veya mesleki ilişkilerini gösteren psikososyal veya kişisel kimlikleri de vardır. Bu tür kimlikleri bireysel kimliklerden ayırmak için "Kişisel kimlik" diyebiliriz. Bunların resmi kanıtı (bir belgesi) olabilir, olmayabilir de.

3- Ulusal-Kültürel Kimlikler

Nüfus kütüğündeki soy sop ilişkileri ile, kişiye özgü ad, cins, evlilik, askerlik, sabıka bilgilerini biraraya getiren kimliklerimiz de vardır. Yurtdışına çıkarken almak ve kullanmak zorunda olduğumuz pasaport, resmi ve ulusal bir kimliktir.

Smith (1994:18) de kimlikleri üç ana gruba ayırmaktadır. O’na göre," Cinsiyet en temel ve keskin olan kategorilerden biridir. İkinci kategori mekan ya da ülke/toprak aidiyeti (ki bu kategoriye milli, etnik, kültürel kimlikler girer) ve son kategori de sosyo-ekonomik toplumsal sınıf kategorisidir".

Tüm bu sınıflandırmaların yanısıra kimlikler, bireysel ve kolektif kimlikler olarak da ikiye ayrılmaktadır. Ancak bireysel kimliklerin en başatlarından biri olan ismin bile "adaşlık" kavramı ile kolektif bir kimlik haline getirilebilmesi nedeni ile bu ayrımın çok kesin hatlara sahip olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Buna benzer olarak esmerlik ya da sarışınlık, bıyıklı olmak ve hatta bıyığın şekli bile bir kolektif kimlik unsuru olarak işlev görebilmektedir. Bu ayrım daha çok bireyin kendini tanımladığı 'psikolojik kimlik' ile hem kendini tanımladığı hem de başkaları tarafından tanımlandığı 'sosyal' kimlik arasındaki farka benzerlik taşımaktadır. Kolektif kimliğe ilişkin ayrıntılı bir tanıma Bilgin'de rastlamak mümkündür. Bilgin kolektif kimliği şöyle tanımlamaktadır: "Kolektif kimlik, belirli bir alanda sınırları belli bir kültürel topluluk tarafından taşınan kimlik olarak sınırlandırılabilir. Bu anlamda etnik kimlik ve ulusal kimlik bunun versiyonlarıdır" (Bilgin 1995:60). Bu tanımdan sonra Bilgin, kolektif kimliğin özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

1- Kolektif kimlik, grup üyeleri tarafından subjektif olarak algılanır ve yaşanır.

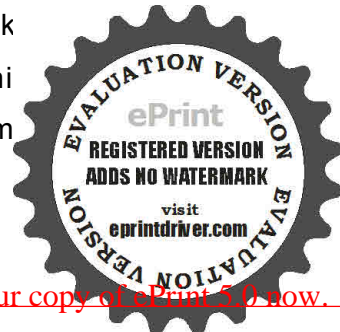
2- Kolektif kimlik, diğerlerine karşıtlık içinde, bir kontrast ve diğerlerinden fark olarak tanımlanır.

3- Gruba aidiyet bilincinden kaynaklanır.

4- Çeşitli temsillerin bir sistemi içinde kavranır. Bu temsiller içinde birtakım negatif nitelikler (kaçınılacak şeyler) ve pozitif nitelikler bulunur; pozitif nitelikler çoğu kez, etnosantrist tutumlar üreten defansif bir çekirdek oluştururlar (bunun dış tehlike karşısında uyanması, defansif niteliğin bir göstergesidir).

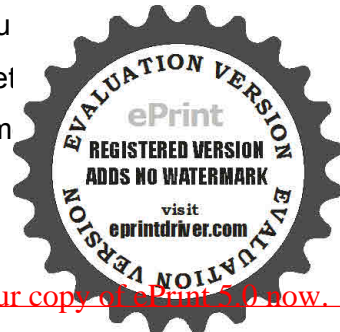
5- Bu tutumlar ve yanlar, oldukça tutarlı bir fikirler sistemi veya ideoloji içeren bir söylemde ifade edilir (Bilgin 1995:61).

Bu noktada önemli olan husus, gerek kişisel gerekse de k olsun, bireyin kendisini tanımlamada kullandığı kimliklerin, diğerlerini tanımlamada kullandıkları kimliklerle her zaman birebir örtüşmem

Bireyin kendisini tanımlamada kullandığı herhangi bir kimlik, bazen (o kimlik grubundan olan veya olmayan) diğerleri tarafından kabul görmemektedir. Bu gibi durumlarda, birey ya bu kimlik tanımını değiştirmekte ya da diğerlerine kabul ettirebilmek için çeşitli seviyelerde ve platformlarda mücadele vermektedir. Bireyin bu gibi durumlarda izleyeceği yol ne olursa olsun, bu durum "kimlik çatışması" na bir örnektir. Watzlawick ve arkadaşlarına göre "Grup veya toplum içinde, bireyin diğerleri tarafından bütünüyle görmezlikten gelinmesi, görülmemesi, sosyal algılanırlılığının olmaması, benlik yitimidir, bir başka deyişle yabancılaşmadır" (Watzlawick 1967:114).

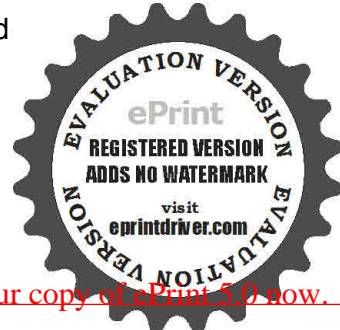
Bu gibi durumlarda üç tür tepki ortaya çıkabilir. Birinci tür tepki olan onaylamada, birey, benliğini onaylatması sonucu bu tip tepkiyi veren birey ya da gruba yakınlaşır. İkinci tür tepki olan reddetmede, birey ya verilen tepkiye göre kendini yeniden değerlendirme ya da yeni önermelerle kendini, yanlış algılandığını düşündüğü kişi ya da gruba yeniden tanıtmaya eğilimine girebilir. Her iki durumda da olumlu ya da olumsuz olarak taraflar birbirlerinin varlıklarını tanıdıkları için iletişim sürdürmektedir. Üçüncü tür tepki olan inkar etmede ise, durum çok farklıdır. Bu tepki, toplumsal barış ve beraber yaşama koşulları için en tehlikeli olan tepki türüdür. Bireyler arasındaki iletişim sürecinin, taraflardan birinin, diğerinin varlığını inkar etmesi ve yok sayması sonucu kopması ve varlığı inkar edilen bireyin yabancılaşmasına kadar uzanan bir süreçtir. Bu türlü bir tepki, özellikle gruplar arası ilişkilerde daha da vahim sonuçlar doğurmaktadır. Farklı etnisitelere veya inançlara dayalı kimlik grupları arasındaki bu türden bir tepkileşim, varlığı inkar edilen grubun (ki genellikle çoğunluğu oluşturan ve görece olarak daha güçlü olan gruptan, azınlığı oluşturan gruba doğru yöneltilen bir tepkidir) yabancılaşmasına ve dolayısıyla normal iletişim kanallarıyla onaylatamadığı benliğini ve bu benliği içinde barındıran kimliğini farklı kanallardan onaylatma girişimine neden olur. Bu noktada ikinci ve üçüncü tür tepkilerin sonuçları arasında şöyle bir fark bulunmaktadır. İkinci tür tepki olan reddetmede, reddedilen, var olduğu edilen bir grubun, kendini tanıtmak için kullandığı kimliktir ve iletişim sürmesi nedeniyle, normal iletişim kanallarından kimliğin kabul ettirilm

dolayısıyla benlik onayı mücadelesi sürebilir. Üçüncü tür tepkide ise, grubun sadece önerdiği kimlik değil, varlığı da inkar edilmektedir. Bunun sonucu olarak inkar edilen grup, iletişim kanalları da kapalı olduğu için, diğer kanallardan hem kimlik onayı, hem de bundan daha kuvvetli olarak varlık mücadelesi verecektir.

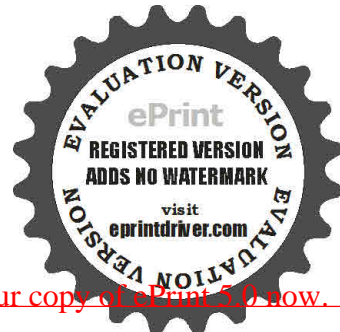
2.1.2.3 Kurumsal Kimlik

Tez çalışması açısından önemli olan bir diğer kavram da 'kurumsal kimlik'tir. Kurumsal kimlikler, bugüne kadar Türkiye'de, kimlik üzerine yapılan çalışmalarda ayrı bir kimlik başlığı olarak yer almamıştır. Türkiye dışında yapılan kimlik eksenli çalışmalarda ise (ör: F.Michael Conelly'nin (1999) 'Shaping a Professional Identity: Stories of Educational Practise' ve Margaret A. Murray'in (2000) 'Women Becoming Matematicians: Creating a Professional Identity in Post-World War II America' adlı eserleri) mesleki kimlikler olarak ele alınmıştır. Mesleki kimlik kavramı daha çok doktor, avukat, mühendis gibi uzmanlığa bağlı mesleki aidiyetleri tanımlamada kullanılmaktadır. Yabancı literatürde mesleki kimliklerin yanında yer alan kurumsal kimlikler (Corporate Identity) ve bu konuda yapılan çalışmalar (ör: David Carter'ın (2001) 'Big Book of Corporate Identity' ve 'American Corporate Identity', Veronica Napoles'in (2002) 'Corporate Identity Design', Pat Matson'un (2001) 'Designing Corporate Identity' ve Peter Steidl'in (1999) 'Corporate Image and Identity Strategies: Designing the Coroprate Future' adlı eserleri) ise bir kuruluş ya da firmanın (büyük çoğunlukla özel sektöre ilişkin) amblemi, logosu, firmaya özgü işaretler ile firmanın kullandığı her türlü basılı ve diğer malzemede bu ayırıcı işaretlerin bir bütünlük içinde kullanımını ifade etmektedir. Türkiye'de Ayla Okay'ın (2000) "Kurum Kimliği" adlı eseri de benzeri yabancı literatür gibi halkla ilişkiler alanında ve özel sektör odaklı bir markalaşma çalışması şekli

Türkiye'yi ve bu çalışmaya konu olan, kamu kurumlarına aidiyeti ve bu aidiyetin sağladığı ayrıcalıklara işaret eden "Kurumsal Kimlik" kavramını benzeri yabancı örneklerden ayıran durum ise, kamu kurumlarında çalışanlar için mesleki kimliklerin önemlerinin azalıyor; onun yerine kurumsal kimliklerin ve kamuya aidiyetin artıyor olmasıdır. Avukat, mühendis ya da memur, kamu kurumu aidiyeti, bağlı bulunan kurumun adı ile anılmaktadır. Buna örnek olarak Karayolcular, DSİ'liler, TEK'liler, Ziraat Bankacılar, Emniyetçiler, Adalet Bakanlığı mensupları, Hacettepelileri ODTÜ'lüler gibi tanımlamalar gösterilebilir. Türkiye literatüründeki bu eksiklik ve yabancı literatürdeki meslek odaklı tanımların Türkiye'deki durumu açıklamaya yetmemesi, kurumsal kimliklerin ayrı bir başlık altında değerlendirilmesini ve bu kimlikler çerçevesinde gelişen sosyal yapının Türkiye için önemini açıklanmasını zorunlu kılmıştır. Kurumsal kimlikler, sahip olunan mesleki kimlikleri ifade etmesi bakımından bu konudaki yabancı kaynaklardaki tanımlara uygun düşmektedir. Tez çalışması için önemli olan tarafı ve giderilmesi gereken eksiklik ise, kamu kurumlarına aidiyet ile ortaya çıkan kurumsal kimliklerin, Türkiye içinde yarattığı devlet (memuru) – halk ayırımının incelenmesi ve bu kimlikler etrafında oluşturulan birlikteliklerin, izole olmuş gruplar halinde yaşamalarından ötürü ortaya çıkan sosyal kopukluğun ve etkileşimsizliğin toplumsal yapı üzerindeki etkilerinin araştırılmasıdır.

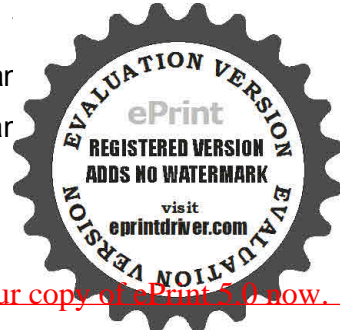
Değindiği üzere, çalışmada kullanılan 'kurumsal kimlik' kavramı, Türkiye özelinde, taşıyanın/sahip olanın ait olduğu kurumu ve bu kurumun sağladığı kimlik ile sahip olunan ayrıcalıkları tanımlamaya ve açıklamaya yarayan bir kavramdır. (ör: Karayolcular, DSİ'liler, TEK'liler vb.). 'Kamu Kurumu Kimliği' ya da çalışmada kullanılan adıyla 'kurumsal kimlik'ler, hem kamuda çalışmayı yani devlet memurluğu aracılığıyla devlete, hem de onun içinde görev yapılan kuruma bağlılığı ve aidiyeti temsil eden bir kimliktir.

Devlete ve ona bağılı olarak bir kamu kurumuna aidiyet olarak iki kısımlı ele alınmasının sebebi, ileride nedenleri detaylı olarak açıklandığı üzere, tüm bu kurum ve kuruluşların devlete bağılı olmalarına rağmen, kendi aralarında dahi bir ayırımın ve izolasyonun bulunmasıdır. Bu duruma örnek olarak DSİ'de çalışan bir memur ile Adalet Bakanlığı'nda çalışan bir memurdan her ikisi de devlet memuru iken ve bu sıfatla halkın geri kalanına göre bazı ayrıcalıklardan (servis, sosyal tesis, lojman, lokal, derecesi yeterli geliyor ise yeşil pasaport vb.) yararlanıyor iken, kendi kurumlarına ait ve diğer kurumda çalışan memurların ancak izin veya tanıdık vasıtası ile yararlandıkları ve kamu personeli de ait oldukları kurumlara göre ayıran ve izole eden bir ayrıcalıklar sisteminin (ör: DSİ lojmanı, DSİ misafirhanesi, DSİ Eğitim (tatil) tesisi, DSİ lokali gibi) var olmasıdır.

Sonuç olarak, literatürde ilk kez bu tez çalışması ile açıklanmaya çalışılmış olan 'kurumsal kimlik' kavramını şu şekilde tanımlamak olanaklıdır: Kamu personeli statüsünde çalışarak, bir kamu kurumuna mensup olma (aidiyet) yolu ile edinilen ve özelde o kamu kurumun sağladığı ekonomik ve sosyal ayrıcalıklar ile genelde devletin memurlarına sağladığı ekonomik ve sosyal ayrıcalıklardan yararlanma hakkı tanıyan kimliktir. Kimlik, kavramı, tanımı gereği, sahip olanlar arası bir benzerliğe ve sahip olmayanlar ile arasındaki farka vurgu yapar. 'Kurumsal Kimlik' te ise bu durum, 'Kurumsal Kimliğe' sahip olan kamu personeli arasındaki benzeşme ile bu kimliğe sahip olmayan sıradan vatandaşlar arasındaki farka gönderme yapmaktadır. Bu fark hem psikolojik, hem ekonomik hem de sosyal alanda pek çok hak ve ayrıcalığın kullanımı ile belirginleşmektedir.

Bu farkın bir adım ötesinde ise, 'kurumsal kimlik' sahibi olarak bir kamu kurumuna aidiyet yolu ile sıradan vatandaştan farklı bir statü ve ayrıcalıklar sahibi olanların, kendi aralarında da bağılı buldukları kurumlara göre bir ayrışma ve farklılaşma bulunmaktadır. Yani DSİ'li Adale Bakanlığı mensubu olarak sıradan vatandaştan farklı olan kamunun sunduğu ayrıcalıklardan (memurun doğrudan yargılanamam

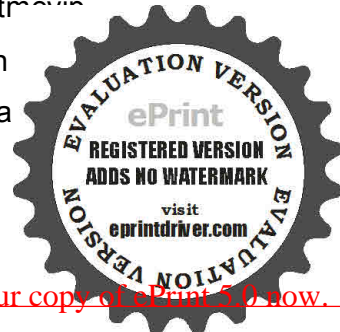
yeşil pasaport vb.) yararlananlar, kendi aralarında da DSİ'nin ekonomik şartları ve sosyal tesislerinden yararlanma ve Adalet teşkilatının ekonomik şartları, özlük hakları ve sosyal tesislerinden yararlanma hakları bakımından ayrılmış durumdadırlar.

2.1.2.4 Eşitsizlik ve Sosyal Eşitsizlik

Eşitsizlik konusunda, İngilizce literatürde birbirleriyle yakından ilgili, ancak oldukça farklı anlamları ifade eden iki temel kavramın kullanıldığı görülmektedir. Bizim açımızdan bu durumu önemli kılan ise, bu kavramların Türkçe'de sık sık birbirlerinin yerine kullanılmaları ve aynı şeylermiş gibi "eşitsizlik" kelimesi olarak, aralarındaki farka da hiç dikkat çekmeyen bir tarzda Türkçeleştirilmeleridir.

Bu iki kavram Inequality ve Inequity'dir. İngilizce'de Inequality kelimesi Equal kelimesinden türetilmiştir. Equal ise "eşit" anlamında olmak üzere, matematiksel bir eşitlik durumunu ifade etmek üzere ("iki iki daha dört eder (two and two is equal to four)" şeklinde) kullanılmaktadır. Buna karşılık Inequity kelimesine kaynak oluşturan Equity ise hakça, adaletli (fairness) davranma anlamına gelmektedir. (Detaylı bilgi için bkz. Collins Dictionary 1991:171) Sosyal hizmetlerden yararlanma durumu söz konusu olduğunda ve eşitlik kelimesi, söz konusu hizmetlere ulaşmada "fırsat eşitliği" olarak kullanılmak istendiğinde, doğru terim "equity" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeni ise, kelimenin içeriğindeki adil ve hakça nitelendirmelerinin karşılanabilmesi için kaynak dağılımında, fakir ve ihtiyaç duyan insan, topluluk ve bölgelerden yana bir ağırlığın konulması gerekliliğidir.

Literatürde de oldukça farklı tanımları olan eşitlik ve eşitsizlik terimleri, Liberal düşünörlere göre salt anlamda bir eşitliği temsil etmemiş, fırsat eşitliğini göstermektedir. Yararlılık ve insan doğası gereği iki insan anlamıyla eşit olamayacağını ve eşit kılınamayacağını savunan Libera

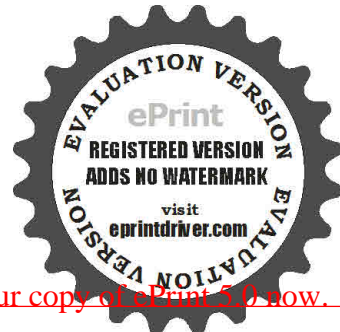

yasalar önünde eşitliği ön plana çıkarmaktadır. Liberal ekolün yasa önünde eşitlik kavramının, ekonomik ve sosyal eşitlik sağlanmadığı sürece esasen eşitsizliğin kaynağı olduğunu savunan Marksist ekole göre ise, insanlar ancak “herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre” (Hançerlioğlu 1993:88) ilkesi geçerli olduğu zaman eşit olabileceklerdir.

Eşitlik olgusuna değinen önemli bir düşünür de John Locke’dur. Locke’a göre, “Doğa durumunu yöneten ve herkesi bağlayan doğa yasası, bütün insanlığa eşit ve özgür oldukları için, başkasının yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ve mallarına zarar vermemesi gerektiğini öğretir. Doğa durumunda insanların eşit olması ise, her türlü güç ve yargı hakkının karşılıklı olması ve bunların kimsenin elinde başkasından fazla bulunmamasıdır” (Locke, 1947:121-122).

Dahl’a göre, “Locke insanlara, birçok durum bakımından açıkça geçersiz olmakla birlikte, belirli amaçlar bakımından belirleyici olabilecek bir tür doğal eşitlik atfetmektedir. Locke, en azından kollektif kararları gerektiren konularda bütün insanların önemli bir anlamda eşit olduklarını veya eşit olduklarının kabul edilmesi gerektiğini içeren temel bir evrensel inancı paylaşmaktadır. Locke’un bu vurgulaması, aynı zamanda kutsal dinlerin ortak öğretilerinden esinlendiğini göstermektedir” (Aktaran, Dahl 1993:106).

Rousseau da “Toplum Sözleşmesi” kavramını tanımlarken eşitlikten söz etmekte ve “Bu sözleşmenin hükümleri....doğru bir şekilde anlaşılırsa, aşağıdakilere indirgenebilir: her bir üyenin, bütün haklarından feragat edip onları bir bütün olarak topluma devretmesi. İlk aşamada, herkes kendisinininkini tamamen devredeceği için koşullar herkes için eşit olacaktır ve koşullar herkes için eşit olacağından hiçbir kişinin çıkarı geri kalanlar için bir külfet oluşturmayacaktır” (Aktaran, Watkins 1954:13-16) şeklinde bir tanımlama yapmaktadır.

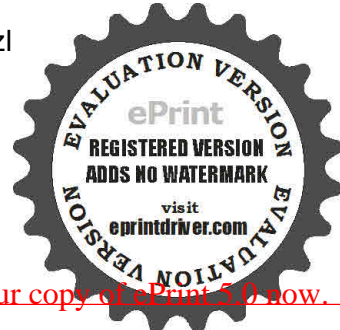

Yine sosyal eşitliğin önemli tanımlarından birine Abraham Lincoln'ün “Bağımsızlık Bildirgesi” ile ilgili olarak 1857’de yaptığı bir konuşmada rastlamak olanaklıdır. Lincoln, Bağımsızlık Bildirgesi’nde yer alan eşitlik kavramı için şunları söylemiştir:

Bu kıymetli belgenin (Bağımsızlık Bildirgesi) yazarlarının belgenin herkesi kapsamasını tasarladıklarını; ancak, bütün insanların tüm yönleriyle eşit olduklarını ilan etmeye niyetlenmediklerini sanıyorum. Bütün insanların renk, mevki, akıl, ahlaki gelişme ve sosyal kapasite açısından eşit olduklarını söylemeyi kastetmediler. Aralarında yaşama, özgürlük ve mutluluğu elde etme gibi bazı geri alınamaz haklarla birlikte bütün insanların eşit yaratıldığını varsaydıkları bir çerçevede orta seviyede bir farklılığı tanımladılar. Söyledikleri ve kastettikleri budur. Ne bütün insanların gerçekte böyle bir eşitlikten istifade ettikleri ne de böyle bir özgürlüğü hemen onlara sağlayacakları şeklinde gerçek dışılığı aşikar olan bir şeyi de ileri sürmemektedirler. Gerçekte, böyle bir lütufta bulunma gücüne de sahip değillerdir. Sadece, koşullar izin verir vermez uygulansın diye bu hakkı ilan ediyorlar.

Onlar, herkes tarafından bilinen ve hürmet edilen, sürekli aranılan ve uğraş gösterilen; ancak, asla tam olarak ulaşılamayan, sürekli yaklaşılan ve bu arada etkisi sürekli olarak derinleşen ve artan ve her yerdeki her renkten kişinin yaşamına değer ve mutluluk katan özgür toplumun standart kurallarını oluşturmayı murad etmektedirler. “Bütün insanlar eşittir” iddiasının Büyük Britanya’dan ayrılmamıza pratikte hiçbir etkisi yoktu ve Bildirge’de bunun için değil, ilerideki etkileri için yer aldı. Bildirge’yi kaleme alanlar, O’nun, belirli bir zaman sonra özgür insanları despotizmin iğrenç yoluna geri döndürmeyi isteyenlere karşı bir blok oluşturmasını istemişlerdir. Tiran üretme eğilimini bilmişler ve bu adaletli topraklarda böyle bir şey ortaya çıktığında ve işini icra etmeye başladığında en azından çetin bir ceviz bulmalarını murad etmişlerdir (Palumbo 1982:86).

Bu çalışmada kullanılan eşitlik/eşitsizlik kavramları da, Türkiye’de yaşayan vatandaşların eğitim, sağlık, altyapı ve benzeri sosyal hizmetlere erişmelerinde ve onlardan yararlanmalarındaki fırsat eşitliği/eşitsiz

ilgilidir. Bu nedenlerden dolayı 'sosyal eşitsizlik' kavramı ile tanımlanmışlardır.

Sosyal eşitsizlik kavramı da, bir toplumu oluşturan bireyler arasında ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda kaynakların ve fırsatların kullanımında eşit güce ve paya sahip olamama anlamına gelmektedir. Sosyal eşitsizliğe ilişkin olarak söylenmesi gereken bir diğer nokta ise, pek çok sosyal kavramda olduğu gibi bu konuda da inceleme yapılırken sadece sosyal eşitsizlik olgusunun değil, aynı zamanda sosyal eşitsizlik algısının da incelenmesi gerekliliğidir. Keza gerek siyaset biliminde, gerekse de sosyolojide olgular kadar sonucu etkileyen bir diğer faktör de toplumsal aktörlerin bu olguları nasıl algıladıklarıdır.

2.1.2.5 Ulus-devlet ve Uluslaşma Süreçleri

Çalışma açısından diğer bir önemli kavram de ulus-devlet ve beraberinde getirdiği uluslaşma sürecidir. Tarihsel akış içerisinde kapitalizmin gelişmesine paralel olarak feodalitenin belirleyici unsuru olan serf-senyör ilişkisinden, belirli sınırlara ve bu sınırlar içinde güvenliğe, korumaya ve mülkiyet hakkına ihtiyaç duyan ve tüm bunları sağlayabilmek için de merkezi krallığa gereksinim duyan küçük burjuvaziye ve oradan da belirli sınırlar içinde üretim ve sahiplenme ilişkilerinin düzenlendiği, gümrük korumalarının uygulandığı ulus-devlet'e geçildiği görülmektedir.

Rokkan, (1975:572-575) ulus-devlet kurma sürecini dört aşamada tanımlamıştır:

Birinci aşama, onbeşinci yüzyıldan, Fransız Devrimi'nin yapıldığı onsekizinci yüzyıla kadar çok uzun bir süreyi kapsar ve devletin oluşumunu içerir. Bu aşamanın ortaya çıkardığı önemli sonuç, seçkinler düzeyinde

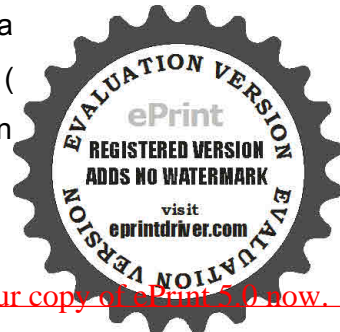
ekonomik, siyasal ve kültürel açıdan bütünleşmenin gerçekleşmesidir.

İkinci aşama, kitlelerin giderek artan oranda sisteme dahil olmasını ifade eder. Bunda asker ocağının, okulun, yeni kitle iletişiminin merkezin seçkinleri ile kenar arasındaki teması sağlayan kanallar olarak oynadığı rol etkili olmuştur. Bir diğer önemli etken, aynı kanalların kitleler nezdinde yarattığı yeni kimlik duygusudur. Bu yeni kimliğin, kiliseler, mezhepler veya yerel seçimler tarafından yaratılmış olan egemen kimlikle çatışma içine girmesi, ikinci aşamanın ortaya çıkarmış olduğu önemli sonuçtur.

Üçüncü aşama, toplum üyelerinin, siyasal sistemin işleyişinde tebalıktan aktif yurttaş kavramına geçmelerini içerir. Bu, muhalefete tanınan güvencenin, kurumsallaşması; temsil organları üyelerinin seçimlerinde daha geniş bir seçmen kitlesine hak tanınması; siyasal partilerin örgütlenip çıkarların birleştirilmesi ve ifadesi işlevlerini görmelerine paralel olarak gerçekleşmiştir. Bu aşamaya tekabül eden iki önemli oluşum; endüstriyel ve ulusal devrimlerin başarılması ve bunların yaratmış olduğu çatışmalardır: Ulusal devrimle beraber bir yandan kenar bölgelerdeki azınlık kültürüyle hakim kültür arasında; öbür yandan merkezi devlet otoritesiyle kilise(ler) arasında çatışmalar gündeme gelmiştir. Endüstriyel devrimin ürünü olan çatışmalar ise, özelde topraktaki mülkiyet çıkarlarından vücut bulan hakim sınıf ile doğum halindeki burjuvazi arasındaki; genelde mülk sahipleri ve işverenlerle kiracılar ve işçiler arasındaki bölünmelerden kaynaklanmıştır. Bu aşamada, değerlere dayanan yerel çatışmalardan, daha çok çıkarlara dayanan işlevsel çatışmalara geçilmesi çok önemli bir değişim olarak ortaya çıkmıştır.

Dördüncü aşama, devletin idari aygıtlarının genişletilmesine ilişkin süreci kapsar. Bu aşamada yeniden dağıtım araçlarının artması; kamu refahını sağlamaya yönelik hizmetlerin genişletilmesi; ulusal çapta ekonomik koşulları eşitlemeye yönelik politikaların uygulanması (müterakki vergileme, zengin sınıflardan ve bölgelerden, fakir sınıflara ve bölgelere kaynak aktarımı gibi), devlet nüfuzundaki artışın göstergeleri olarak belirmiştir.

Sarıbay, (1996:73-74) analizinde, “Batı Avrupa toplumlarında devlet kurma süreci, nüfuz etme (devletin belirmesi), standartlaşma (kimliğin oluşması), katılma (siyasal yurttaşlığın yerleşmesi) ve n

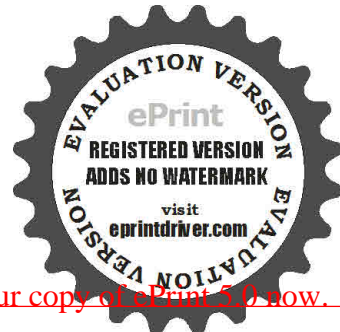

kaynakların/fırsatların yeniden dağılımı (sosyal yurttaşlığın yerleşmesi) gibi oluşumları içermektedir” demektedir

Yukarıda dört aşamada tanımlanan ulus-devlet oluşumu süreci, bu çalışmada da temel alınmış ve 1923’de kuruluşundan bugüne kadar geçen süre içinde, devlet oluşumu, kurucu unsurların niteliği, halkın katılımı ve tercihleri, hakim kültür ile azınlık kültürü arasındaki iletişim ve etkileşimin boyutu, kamu refahının ulaştığı düzey ve ulusal çapta ekonomik koşulları eşitlemeye yönelik çalışmaların ne derece uygulandığı ve başarılı olduğu tartışılmıştır. Bu inceleme ile, Türkiye’nin bugün ulus-devlet oluşumu sürecinin hangi safhasında olduğunun bulunması ve ilerlemeyi engelleyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yukarıdaki tanımlamayı daha da anlaşılır hale getirebilmek için, tanımda adı geçen “seçkinler” kavramının da açıklanmasında yarar vardır. Duverger’e (1995:160) göre, “Seçkin ve seçkinler dolaşımı kavramları, Marksist sınıf kuramına karşı, liberal kuramcılar tarafından geliştirilmiştir. Bu kavramların geliştirilmesindeki amaç, kapitalist toplumlarda, insanın yaşam boyu bağlı kaldığı ya da soydan devredilen bir karakterdeki gerçek sınıfların bulunmadığını; bunun yerine, bu toplumlarda, girip çıkması oldukça kolay birtakım katmanların bulunduğunu ortaya koymaktır”.

Yine Duverger’e (1995:161) göre, “Seçkinler kavramını sosyolojiye, Vilfredo Pareto sokmuştur... Pareto seçkinleri ilkin, olağanüstü nitelikleri bulunan ve hangi alanda, hangi faaliyet dalında olursa olsun, büyük yetenekleri olduğunu ortaya koyan insanların tümü olarak tanımlamaktadır... Pareto bu analizin ardından halk arasında ‘aşağı tabaka’ ile ‘yukarı tabaka’ (seçkinler) diye iki tabaka olduğunu ve yukarı tabakayı oluşturan seçkinlerin de ‘hükümet seçkinleri’ ve ‘hükümet dışı seçkinler’ olarak iki gruba ayrıldığını belirtmektedir”

Bottomore (1990:60), da seçkinlere ilişkin analizlerinde, seçkinler kuramının diğer bir önemli düşünürü Gaetano Mosca'nın kurama katkılarını değerlendirirken, "Mosca, seçkinlerin yükseliş ve düşüşleri ile ilgili açıklamasında (Pareto'dan farklı olarak) bireysel karakteristiklere hemen hiç gönderme yapmaz; bu fenomenleri bir toplumda yeni sorunların ortaya çıkmasıyla birlikte yeni çıkarların ve ideallerin filizlenmesiyle açıklar" demektedir.

Seçkinler kuramının Türkiye Cumhuriyeti'nin bugününe ışık tutabilecek bir yorumu da Osmanlı İmparatorluğu dönmine ilişkindir. Mardin'e (1991:186) göre, "Osmanlı İmparatorluğu'nda bir yanda süslü dil ve değerleri ile 'yönetici sınıf', öbür yanda taşranın halka mahsus kültürü ve bu kültüre içkin canlı bir dil vardı". Sarıbay (1996:60) da bu durumu Cumhuriyet dönemine taşımakta ve "Türk siyasal kültürü üzerine yapılan bazı araştırmalarda varılan sonuç; bu kültürün 'biz-onlar', bir başka deyişle 'dost-düşman' ayrımı üzerine temellendiğidir" demektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında Türkiye'de kurucu unsurların, aldıkları eğitim, kullandıkları dil, hayat tarzları, Batı'ya bakışları ve yerleştirmek istedikleri sistem ile elitist bir yaklaşım izledikleri, bu yaklaşımın kuruluşu mütakiben oluşturulan/büyük kısmı devralınan) Cumhuriyet kadrolarında da açıkça görüldüğü, devlet memurlarına sağlanan ayrıcalıklar ve toplumun kalan kesimlerinden izole yapı ile bu ayrımın giderek derinleştiği açıkça söylenebilir. Her ne kadar, sistem olarak Türkiye'de okuma, gerekli sınavları verme ve devlet geleneğinden gelen kuralları kabullenerek uyma yolu ile bu elit tabakaya girişler hemen herkese açık olsa da, anılan yolu izleyerek bu sisteme dahil olmak, sayılan nedenler ile oldukça çekici olagelmış, ve bu kapalı-devre sisteme dahil olanların, onu toplum lehine genişletmek yerine, elit tabakaya dahil olup geldikleri toplumsal kesimler ile bağlarını kopardıklarını söylemek olanaklıdır.

2.1.3. Sosyal Gruplar ve Kimlik

Bireyin, doğumundan itibaren tecrübe ettiği sosyalleşme sürecinin, bir etkileşim süreci olduğu göz önünde bulundurulursa, bireyin etkileşimde bulunduğu sosyal grupların, kimlik oluşturulması (inşası) üzerindeki etkisi açıkça görülebilir. Bireyin sosyalleşme sürecinde, etkileşimde bulunduğu grupları ikiye ayırabiliriz. Bunlardan birincisi, bireyin içine doğduğu (kendi seçimi, iradesi dışı) gruplardır ve "birincil aidiyet grupları" olarak adlandırılabilirler. İkincisi ise bireyi (kendi seçimi ve iradesi ile) girmek istediği veya girdiği gruplardır ve bu tür grupları "referans grupları" olarak adlandırmak olanaklıdır. Birincil aidiyet grupları ve referans gruplarının ayrımına girmeden önce, sosyalleşme türlerinin ve bunların gruplarla etkileşimde yarattıkları farklılıkların belirtilmesinde yarar vardır. Bu noktada Max Weber'in "cemaat türü sosyalleşme ve cemiyet türü sosyalleşme" ayırımına yer vermek yararlı olacaktır. Weber'e (1958:180) göre;

Cemaat türü sosyalleşmede, eylem tipi geleneksel/heyecansaldır ve değer bakımından rasyoneldir; başat sosyal ilişki, miras alınan bir dayanışma üzerine temellenir; meşruiyet düzeni, dini inanca, lidere inanca ve değerlere inanca dayanır ve meşruiyetin temeli geleneksel/karizmatik niteliklidir. Sosyal yaşamın düzenliliğini adetler sağlar; temel insan grupları, aile, diğer duygusal komüniteler ve ulustur. Bunlardaki başat duygu, ortak aidiyet duygusudur. Cemiyet türü sosyalleşmede ise eylem tipi erek bakımından rasyoneldir; başat sosyal ilişki, karşılıklı iradi angajman yoluyla uzlaşmaya dayanır; meşruiyet düzeni, hukuk ve konvansiyonlar üzerine temellenir ve yasal rasyonel niteliklidir; insan ilişkilerinde rasyonel olarak güdülenmiş çıkarların koordinasyonu ve uzlaşma hakimdir; sosyal yaşamın düzenliliğini özel çıkarlar sağlar; temel insan grupları, kurum, demek ve işletmelerdir.

Weber'in bu ayrımı, aynı tür gruplarla etkileşimin, farklı sosyalleşme türlerine sahip toplumlarda ne gibi farklılıklar doğurduğunun görülmeye bakımından önemlidir. Bu sosyalleşme türü farklılığı, aynı toplum için zamanlarda, farklı toplumlar için aynı zaman diliminde ve hatta bazı

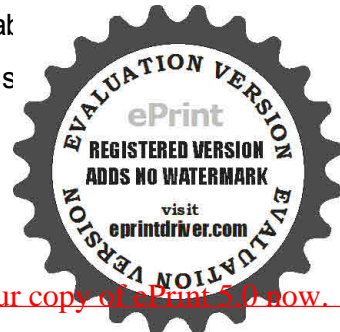

dönemindeki toplumlar için toplum kesimleri arasında dahi farklılıklar gösterebilir.

Buraya kadar olan kimlik tanımlarını konumuz açısından toplamak gerekirse, birkaç sonuca ulaşılabilir.

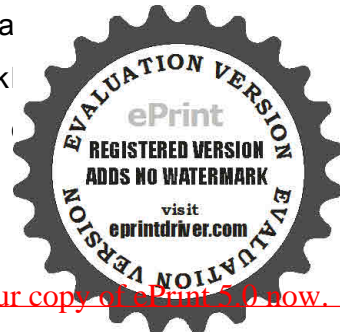
İlk olarak değinilmesi gereken nokta, “kimlik” olgusunun eşzamanlı olarak hem bir aidiyete hem de bir farka gönderme yaptığıdır. Bir toplumda, pek çok farklı alanda ve düzeyde sayılamayacak kadar farklı grup olduğu dikkate alındığında ve bunların pek çoğunun da birbirinin zıttı (ötekisi, kendisini diğerlerinden farklı yönleri ile tanımlayan) olduğu düşünüldüğünde, bu gruplardan bazılarının ait olma ve o kimlikleri taşımanın, aynı zamanda, başta zıtlık taşıyan gruplar olmak üzere diğerlerinden de “farklı” olma anlamına geldiği görülebilir.

İkinci önemli nokta ise gerek bireysel – kolektif olarak, gerekse de kişisel – kurumsal olarak sınıflandırılın, bireyin ve hatta grubun bir kimliğe sahip olması, sadece kendinin o kimliğe sahip olduğuna inanması ve kendisini öyle tanımlaması ile değil, aynı zamanda da diğerleri tarafından bu kimlik deklarasyonunun kabulü ile gerçekleşmektedir. Yani bu noktada birey ya da grup, bir kimliğe sahip olabilmekte tek belirleyici olamamaktadır. Bu hususla bağlantılı olan diğer bir nokta da sahip olunan ya da sahip olduğu öne sürülen kimliğin belirleyici unsurlarının hepsinin, o kimliğe sahip olan tarafından belirlenememesidir. Bir örnekle açıklamak gerekirse; ‘erkek’ ve ‘Müslüman’ gibi iki kimliği birey kendini tanımlamakta kullandığında, ‘ağlamamak’ ve ‘beş vakit namaz kılmak’ gibi kimi özellikler, bu kimliği kendisinde gören bireyin belirlemesi dışında yine bu kimliklere sahip olan gruplar ve hatta olmayanlar tarafından önceden belirlenerek tanımlanmaktadır. Bahsedilen kimlikleri diğerleri tarafından da kabul gören birey, çoğu zaman kendi kişiliğine ve kimlik tanımına uymamakla berat gibi dışarıdan belirlenmiş ve ait olduğu grubun normu haline gelen unsu uymak durumunda kalmaktadır.

Üçüncü ve belki de bu çalışma için en fazla önem arz eden nokta ise bireylerin sahip buldukları kimlikleri nasıl ve hangi koşullarda kullandıkları veya bir diğer tabirle sahip olunan kimliklerin bireyler tarafından kullanılmasının ve terkedilmesinin hangi ölçülere bağlı olduğunun tespitidir. Bu noktada, kimliklerin, bireylere sağladığı maddi ve manevi tatmin ölçüsünde bireyler tarafından kabul gördükleri olgusundan hareket edilerek Cumhuriyet kimliğinin vatandaşlara sağlamayı vaad ettiği maddi (sağlık, eğitim, ulaşım, barınma gibi temel hizmetler) ile manevi (uluslararası arenada diğer ülke vatandaşları ile karşılaştırılan ulusal kimlik, pasaport vb) tatmin incelenmiştir . Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde sıkça kullanılacak olması nedeni ile bu kavramın ayrıntılandırılmasında fayda vardır. Bireyler doğarken pek çok kimliği de beraberlerinde getirmektedirler. Bu kimlikler arasında cinsiyet, fiziksel yapı ve hatta din gibi pek çok unsuru saymak olanaklıdır. Bu kimlikler ‘doğuştan gelen kimlikler’ olarak da sınıflandırılabilirler. Bireyin doğuştan getirdiği bu kimliklerin yanı sıra bir de sosyalleşme süreci içinde kazandığı kimlikler vardır. Bu kimlikler bireyin çeşitli gruplarla kurduğu aidiyet ilişkileri sonucu kazanılan ve eğitim sürecinin gerek doğrudan (meslek, mesleki örgütler ve okul kimlikleri gibi) gerekse de dolaylı olarak (eğitimle kazanılan meslek sonucu elde edilen gelire bağlı olarak sosyal statü, klüpler, dernekler ve diğer gruplar) etkili olduğu kimliklerdir.

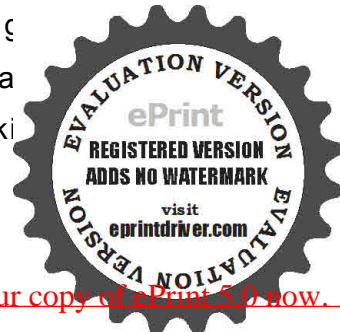
Her birey ailesinden aldığı “doğuştan gelen kimlikler” başta olmak üzere sosyalleşme sürecinde kazandığı “kazanılan kimlikler” i ile beraber –ki bunların sayısı ve niteliği farklılık göstermektedir- pek çok kimliğe sahiptir. Sahip olunan bu farklı kimliklerin bir kısmı bireyin cüzdanında veya cebinde birer kimlik kartı ile temsil edilirken, bazıları kıyafet, bazıları fiziksel görünüm bazıları da yakaya takılan rozetlerle temsil edilmektedir. Bireyin sahip olduğu bazı kimlikler ise dışsal bir gösterge ile temsil edilmeden sadece bireyin iç dünyasında yerlerini almaktadır. Bireyler sahip oldukları bu farklı kimliklerin hangisinin ön planda tutulacağı, hangisinin ne zaman kullanılacağı hangisinin terkedileceği konusunda karar verirken öncelikle sahip oldukları kimliklerin kendilerine sağladığı maddi ve manevi tatmini göz

almaktadırlar. Bir örnek vermek gerekirse, birey, sahip olduğu pek çok diğer kimliğin yanında öğrenci kimliğini sinema veya toplu taşıma araçlarında kendisine indirim sağladığı için kullanmakta, aynı kimliği kendisine böyle bir tatmin sağlamayacağı durumlarda kullanmamakta ve gerekirse gizli tutabilmektedir. Bir diğer durumda birey ilişkide olduğu “öteki” ile kurmak istediği ilişkiye bağlı olarak sahip olduğu pek çok kimlikten, “öteki” ile ortak olanları veya farklı olanları kullanmakta ve diğerlerini arka plana itebilmektedir. Bu durumda da bireyin bu tercihinde rol oynayan faktör, bireyin bu ilişkiden elde etmeye çalıştığı maddi ve/veya manevi tatmine göre değişmektedir. Örneğin farklı dinsel, dilsel ve cinsel kimliklere sahip olan iki birey, fizikçi, mühendis veya öğretmen gibi ortak bir kazanılmış kimlik etrafında iletişime geçebilmekte ve bu durumda, sahip olmalarına rağmen, farklı olan ve çatışabilecek diğer kimliklerini arka planda tutabilmektedirler.

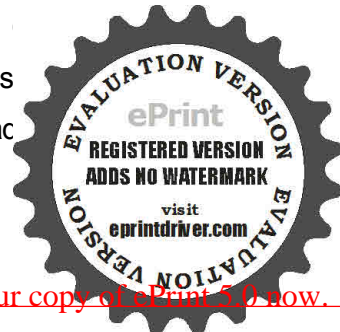
Bu duruma diğer bir örnek de “üst kimlik” veya “şemsiye kimlik” olarak adlandırılan kimliklerden verilebilir. Milli kimlik, üst kimliklere örnek olarak alındığında, birey sahip olduğu milli kimliği, kendi ülkesinde pek sık kullanmazken, yurtdışına çıktığında bu kullanım artmaktadır. Bu tıpkı, hemşehrilik kimliğinin (örneğin Sivaslılık) o ilde kullanımından daha çok diğer illere göç etmiş hemşehrilikler arasında bir dayanışma grubu kurulmasında kullanıldığı gibi işlemektedir. Milli kimliğin yurtdışında kullanımı da tıpkı hemşehrilik kimliği gibi, bireye sağladığı maddi ve manevi tatmine bağlı olmaktadır. Birey eğer göç ettiği ya da seyahat ettiği ülkede, entegrasyondan daha fazla tatmin elde ediyorsa veya edeceğini düşünüyorsa farklı olan milli kimliğini ön planda tutmamakta, eğer süreç tersine işliyor ve entegrasyonu sağlayamamış veya faydasına inanmıyor ise, milli kimliğini ön planda tutarak, bu kimlik etrafında kendisine benzeyen gruplarla dayanışma sağlayarak toplumda kendisine güvenli bir yer yaratma yoluna gitmektedir.

Tüm diğer kimliklerde olduğu gibi milli kimlik konusunda da ç olan bu tatmin sağlama olgusu, milli kimliğin sadece yurtdışında veya milli kimliklerle karşılaştırıldığı durumlarda değil, aynı zamanda o milli ki

yaratıldığı ülke sınırları içinde de geçerli olmaktadır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) örneği, bir topluma ve hatta toplumlar grubuna, yeni bir üst kimliğin sunulmasına tarihi bir örnek teşkil etmektedir. Bunun gibi, Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti ve onun sunduğu yeni milli kimlik, İran'da Şahlık rejimi sonrası kurulan İslami Cumhuriyet gibi pek çok örnek, farklı nitelikler taşımasına ve farklı sonuçlar doğurmasına rağmen, toplumların hayatlarının bir döneminde kendisine sunulan yeni milli kimlikleri göstermesi bakımından önemlidir. Tüm farklı sonuçlarına rağmen yeni milli kimlik tasarımı yapılan toplumlarda bazı ortak noktalar bulmak olanaklıdır. Bu ortak noktaların başında, o ülkede yaşayan insanların eski kimliklerinden ve kültürlerinden, yeni sunulan kimliğe geçiş sürecinde yaşanan zorluklar sayılabilir.

Bu noktada en önemli unsur, daha önce de belirtildiği gibi yeni sunulan kimliğin öncelikle vaad ettiği, daha sonra da gerçekleştirebildiği maddi ve manevi tatminin eskisinin üstünde olması gerekliliğidir. Yeni milli kimliğin sunulmuş tarzı; yani yukarıdan aşağıya doğru emirle bildirilmesi ya da aşağıdan yukarıya doğru gelen bir talebin değerlendirilmesi, bu kimliğin toplum tarafından kabulünde ve bu kabulün süresi ve sürecinde önemli bir etken olmasına rağmen, uzun vadede bu yeni milli kimliğin tartışmaya açılması ve hatta kısmen veya topyekün reddi söz konusu olabilmektedir. Konumuz açısından çok fazla ayrıntıya girilmemekle beraber, SSCB'nin yetmişiki yıllık Sosyalizm denemesinin sonuçlanış biçimi ve bu rejimin etkisi altında yaşayan ülkelerin dağılma sürecinden sonra bir önceki kimliklerine dönüşleri oldukça yol gösterici bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Neden ve sonuçları farklı olmakla birlikte İran'da Şahlık rejimini yıkarak yerine gelen İslam Devleti modeli de, SSCB'nin tersine aşağıdan gelen bir talebin sonucu yapılan bir devrim olmasına rağmen bugün gelinen noktada pek çok gerilimi içinde barındırmaktadır. İranlıların değişim talepleri ve bu taleplerini, İran Cumhurbaşkanı Hatemi'nin kişiliğinde ve O'na verdikleri destek somutlaştırmaları, bu milli kimliğin de başlangıçta halkın önemli bir kes desteğini almasına rağmen, ilerleyen süreç içinde vaad ettiği mac

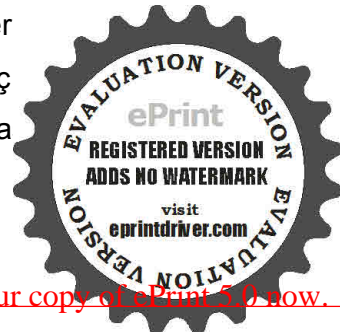

manevi tatmini sağlayamaması sonucu bugün değiştirilmek veya en azından revize edilmek istenmesi İran milli kimliğindeki gerilimi göstermesi bakımından önemlidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından ve onun yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti örneği de, yukarıda anılan örneklerden pek çok farklılık taşımaya rağmen yeni bir milli kimliğin kurucu unsurlar tarafından tasarlanarak sunulmuş olması ve seksen yıllık serüveni sonunda gelinen noktada bu milli kimlik ile ilgili yaşanan gerilimlere bakıldığında Türkiye Cumhuriyeti milli kimliğinin de sağladığı maddi ve manevi tatminin gözden geçirilmesinin, bu kimliğin bugünü ve geleceği için önemli sonuçlara ulaşılmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti milli kimliğinin ve onun neleri vaad edip bu vaadlerinin ne kadarlık bir bölümünü gerçekleştirebildiğinin anlaşılabilmesi için yerine getirildiği Osmanlı İmparatorluğu kimliğinin incelenmesi gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu kimliğinin incelenmesine geçilmeden evvel, öncelikle "maddi ve manevi tatmin" sözü ile neyin anlatılmaya çalışıldığına açıklanması yerinde olacaktır.

Şimdiye kadar ki bölümde, kimliklerin, onu kullananlara sağladıkları maddi ve manevi tatmin ölçüsünde sahiplenildikleri belirtilmişti. Peki bu maddi ve manevi tatminin ölçüsü nedir?, unsurları nelerdir? Bu sorulara verilecek yanıtlar, konunun bundan sonraki gelişiminin anlaşılabilmesi açısından oldukça önemlidir. Bireyler sahip oldukları kimlikler aracılığıyla ücret, maaş, sosyal statü ve bunlara bağlı olarak da ev, araba, yazlık ve araç gereç gibi maddi unsurları içinde barındıran bir yaşam tarzına sahip olurlar. Bu maddi kazanımlar, bireyin doğuştan gelen ve sonradan kazanılan kimlikleri aracılığıyla olmaktadır. Bir örnekle somutlaştırmak gerekirse, bireyin cinsiyeti, doğuştan gelen anadili ve sonradan kazandığı yabancı diller doğuştan gelen dini ve onun kurallarına göre geliştirdiği yaşama biçimi sonradan eğitim yolu ile kazandığı mesleki kimliği, onun içinde ya

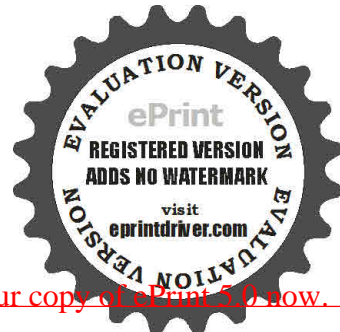
toplumdaki sosyal ve ekonomik seviyesini belirlemektedir. Yine tüm bu sahip olunan kimlikler (önceden sayılanlara ilave olarak dernek ve klüp üyeliği gibi kimlikler de dahil) bireye sağladıkları maddi tatmin yanında aynı zamanda gerek bireyin kendi iç huzuru ve kendine güveni, gerekse de toplum tarafından kabulü anlamında bireye manevi tatmin de sağlamaktadırlar (mezun olduğu okuldan gurur duymak, taşıdığı pasaport ile dünyanın her yerine seyahat edebilmek, her yerde birinci sınıf vatandaş muamelesi görmek vb.). Bu tatmin sağlama süreci bireyin psikolojik gelişimine ve kişiliğine bağlı olarak değişkenlik göstermekte ve kimi zaman maddi kimi zaman da manevi tatmin duyguları farklı kimlik türleri için ve farklı zamanlarda birbirlerine baskın gelebilmektedirler.

Tüm bu sayılan bireysel kimlikler gibi kolektif kimlikler için de durum aynıdır. Kolektif kimliklerin en üst sırasında yer alan milli kimlik de benzer kıstaslara tabidir. Bireyin veya bireylerin biraraya gelmesi ile oluşan toplumun, bir milli kimliğe sahip çıkması için ondan maddi ve manevi tatmin elde etmesi gerekmektedir. Bu maddi ve manevi tatminin ölçüsünü bulabilmek için de birkaç unsuru göz önüne almak gerekmektedir. Sunulan milli kimlik öncelikle onu tasarlayan ve sunanlar tarafından vaad edilen sosyal ve ekonomik gelişmeleri ve iyileşmeleri beraberinde getirmelidir. Bu gelişme ve iyileşmelerin büyüklüğü ve süresi, daha önce sahip olunan ve bu yeni kimlik tarafından bertaraf edilen kimliğin sağladığı tatminden daha fazla olmalıdır. Bu iki unsurla beraber önemli olan bir diğer nokta da yeni sunulan kimliğin sağlayacağı tatmin, en azından orta ve uzun vadede o kimliği tasarlayıp sunan kurucu unsurların dışında da toplumun geniş kesimlerine yayılmalıdır. Son olarak belirtilmesi gereken nokta da, milli kimliklerin, kimliğin tanımı gereği yarattığı fark olgusunun karşılaştırılacağı “öteki” nin diğer milli kimlikler, yani dolayısıyla diğer ülkelerin durumu olmasıdır. Bu karşılaştırma maddi anlamda ekonomik ve sosyal göstergeler yolu ile yapılmaktadır. Manevi anlamda da uluslararası arenada spor, bilim, veya marka gibi unsurların karşılaştırılması ve bunların yanında milli ki

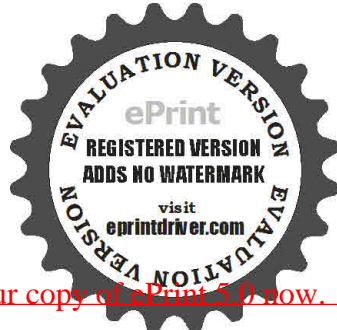
uluslar arası göstergesi olan pasaportun, onu taşıyan vatandaşlara sağladığı maddi (vize vb.) ve manevi tatmin de bir gösterge teşkil etmektedir.

İlerleyen bölümlerde, öncelikle Osmanlı kimliği, daha sonra da bunun yerine getirilen Türkiye Cumhuriyeti kimliği ele alınarak incelenmiştir. Bu incelemede temel alınan unsur, yukarıda sayılan maddi ve manevi tatmin göstergelerinin değerlendirilmesi ve bu sayede Türkiye Cumhuriyeti kimliğinin vaad ettiği gelişmeleri sağlayıp sağlayamadığının bulunmasıdır. Ayrıca daha önce de belirttiği gibi bu yeni milli kimlikten kimlerin ve ne derecede istifade ettikleri de araştırılacaktır. Bu araştıma ile ulaşılmak istenen sonuç ise, kurumsal kimliklerin yarattığı ayrıcalıklar ile uluslaşma sürecine hizmet etmekten çok onu sekteye uğratması ve hatta bu süreci yıkar bir duruma gelmesinin nedenlerini ve sonuçlarını tartışmaktır. Kurumsal kimliklerin sunduğu ayrıcalıklara duyulan tepki nedeni ile bu kimlikleri taşıyanlar tarafından toplumsal hayat içinde model oldukları ulusal kimlik de tepki çekmektedir. Bu çalışma ile aynı zamanda, bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin geldiği noktada, sunulan milli kimliğe sahip çıkanlar ile çıkmayanları, her iki tarafın da bu davranışları arkasında yatan maddi ve manevi nedenleri ve milli kimliğin toplumda tutunumunun nasıl daha iyileştirilebileceğinin yollarını bulabilmek amaçlanmaktadır.

III. BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE KİMLİK

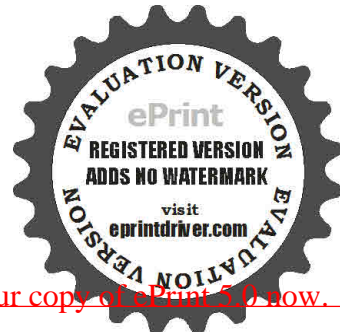
III. BÖLÜM: OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE KİMLİK

Bu bölümde, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ve oradan da günümüze kadar uzanan süreçte ulusal kimliğin oluşumu, kurgulanışı ve geçirdiği değişiklikler ele alınmıştır.

3.1 OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA ULUSAL KİMLİK

Tarih kitaplarında her ne kadar ortaçağı bitirip Yeniçağ'ı açan olayın, Fatih Sultan Mehmet'in 1453'te İstanbul'u Bizans İmparatorluğu'ndan alarak Osmanlı İmparatorluğu'na katması olduğu gösterilse de, sözü edilen bu Yeniçağ'dan Osmanlı İmparatorluğu yeteri kadar nasibini alamamıştır. Ortaylı (2001:61), İmparatorluğun Yeniçağ dünyasının değişen şartlarına uyum sağlayamamasının devletin arazi rejiminin, bürokratik örgütlenmesinin ve asıl önemlisi askeri düzeninin büyük sarsıntılar geçirmesinden kaynaklandığını ileri sürmektedir.

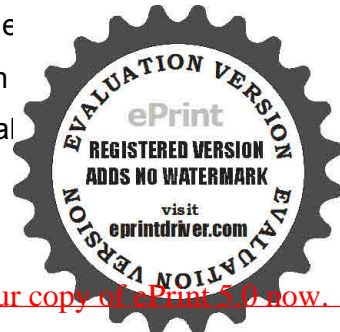
Avrupa, Yeniçağ'la birlikte Rönesans ve Reform hareketleri ile dinin ve onun temsilcisi olan kilisenin mutlak hakimiyetini yıkmıştır. Bu dönemde Machiavelli, Hobbes, Locke gibi düşünürlerin etkileriyle 1688 İngiliz Devrimi, 1776 Amerikan Devrimi ve ulus devletlerin kuruluşu için milat kabul edilen 1789 Fransız Devrimi ile Kilise'nin tüm Hristiyan dünya üzerindeki yönetim tekeli, ulus devletleri oluşturan krallıklara geçmiş ve hatta bu yetkiler zaman içinde yönetilenler lehine kısıtlanmış ve belirli ölçülerde paylaşılmaya başlamıştır. Tüm bunlarla beraber Batı'da oluşan ve gelişen burjuva sınıfı uzun süren mücadeleleri sonucu kapitalist üretim ilişkilerinin belirleyici olduğu bir düzeni kurmayı başarmışlardır.

Yaklaşık dört yüzyıllık bir tarihi kısaca özetlemeye çalışan yukarıdaki paragraf, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun neleri kaçırdığının da kısa bir özeti niteliğindedir. XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde “Batı” diye tanımlanan Avrupa’da bu gelişmeler yaşanırken, Osmanlı İmparatorluğu, sosyal, ekonomik, siyasi, hukuki ve kültürel değerleriyle ve tüm bunların sonucu ve belirleyicisi olan yönetim sistemi ile ortaçağın özelliklerini taşımaya büyük ölçüde devam etmekteydi.

Fatih Sultan Mehmet’in bir İtalyan ressamına resmini yaptırarak İslam’daki resim tabusuna karşı duruşu, II. Mahmut’un modern ordu yaratma girişimleri gibi pekçok tekil ve öznel olay, sistemin özüne dokunulmadan yapılan bireysel yenilik girişimlerinden öteye gidememiştir. Bununla birlikte sözü edilen tüm bu bireysel yenilik girişimlerinin de padişahlar tarafından (yukarıdan aşağıya doğru) gerçekleştirildiği unutulmamalıdır. Yine bu dönemde çeşitli alanlarda padişah ya da saray dışındaki diğer yenilik yaratma girişimlerinin akibetini öğrenmek için Hazerfan Ahmet Çelebi’nin Galata Kulesi’nden yaptığı uçuş girişimine ya da matbaanın hangi koşullarda ve ne kadar gecikme ile Osmanlı İmparatorluğu’na getirilebildiğine bakmak yeterli olacaktır. Konu ile ilgili daha az bilinen bir örnek ise Ortaylı tarafından, “Bilim tarihimizde ‘Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyyesi’ diye bilinen ve kendisi de medreseden ve ulema soyundan olduğu halde, Batı’ya yönelik aydın fikirli Şanizade Abdullah Efendi’nin konağındaki bilimsel sohbetler, gerek ulema ve gerek devlet yönetimi tarafından kuşkuyla karşılanmış, kendisi yeniçeri ocağının kaldırıldığı yıl, yeniçeri taraftarlığı suçlamasıyla İstanbul’dan sürülmüştü” (Ortaylı 2001:46) şeklinde aktarılmaktadır.

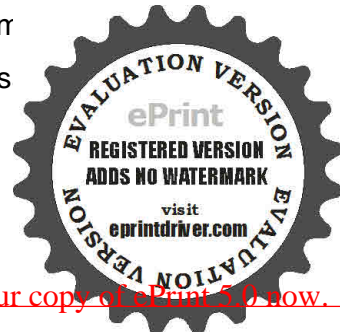
Osmanlı İmparatorluğu hemekadar Avrupa’daki değişimlerin ve gelişmelerin dışında kalmış gibi görünse de, çokkültürlü ve çoketnikli yapısı ve fetih ile elde ettiği topraklarda yaşayan din ve dil bütünlüğü olmayan unsurları nedeniyle özellikle 1789 Fransız Devrimi’nin ulus-de sonuçlarından etkilenmiştir. Bu etkilenme, Osmanlı İmparatorluğu’nun sistemini değiştirmesi şeklinde olmasa da, bünyesinde barındırdığı “yal

unsurların ayrılık ve bağımsızlık hareketlerinin başlamasını engelleyememiştir.

Bu hareketlerin sonuçlarının değerlendirilmesinde iki noktaya dikkat edilmelidir. Bunlardan birincisi; Osmanlı İmparatorluğu'nun, bünyesindeki çeşitli etnik grupları ve bunlarla beraber de bu grupların yaşadığı toprakları (özellikle Balkan Harbi'den sonra) kaybetmesi ve bu akımın, bugün bile izlerini görebileceğimiz bir ulusal birliği yitirme korkusunun kaynaklarından birisi olmasıdır. İkinci önemli nokta ise, yönetsel ve dinsel yapısı nedeni ile Müslüman burjuvazisi olmayan bir toplumda küçük çapta da olsa burjuvaziye oluşturan azınlıkların da bu hareketlerin doğrudan ve dolaylı sonucu olarak yaşadıkları gelişmelerdir. Yaşanan olaylar hem burjuva azınlık mensuplarından Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik, hem de gerek Osmanlı İmparatorluğu gerekse de Türkiye Cumhuriyeti'nden azınlıklara doğru olmuştur.

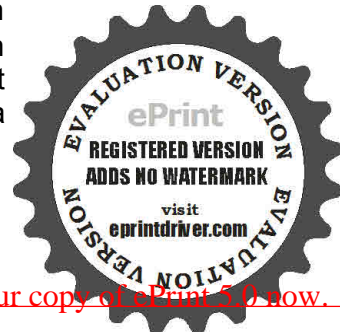
Tüm bu etkileri ile uluslaşma süreci Osmanlı İmparatorluğu'ndaki doğrudan etkisini, "Batı'da eğitim görmüş, (özellikle Fransa), Batı'nın ileri ve modern yapısına öykünen ve belki de en önemlisi o siyasi yapıyı kendi ülkesine getirmeden kendisine yönetimde yer edinemeyeceğini bilen aydınlar tarafından girilen düşünsel ve fiili eylemlerde göstermiştir. Anılan nedenlerle, ülkenin kurtuluşunu meşruti yönetimde gören bazı gençler, birleşerek Avrupalıların "Jön Türkler" veya "Yeni Osmanlılar" dedikleri, Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ni 1866'da kurmuşlardır. Başlıca üyeleri Mehmed Bey, Reşat Bey, Nuri Bey, Ayetullah Bey, Namık Kemal, Refik Bey, Ziya Paşa, Ali Suavi ve Agah Efendi'dir. Bu cemiyetin kurulduğu ortaya çıkınca Mehmed Bey, Nuri Bey ve Reşat Bey Avrupa'ya kaçmışlardır. Daha sonra, Fazıl Paşa'nın daveti üzerine Ziya Paşa, Ali Suavi ve Namık Kemal de Avrupa'ya gitmiş ve orada gazete, broşür çıkartarak Osmanlı İdaresi'nin kötü yönetimi hakkında yayına başlamışlardır. Jön Türkler bir süre sonra yurda dönr birer göreve tayin edilmişlerdir. Bu gençler rejimi yıkamamışlars

Osmanlı İmparatorluğu'nda, Hürriyet ve Meşrutiyet fikirlerinin kökleşmesinde büyük rol oynamışlardır.

Abdülhamid'in kurduğu askeri nitelikteki okullardan mezun olan ve Jön Türk akımından etkilenen genç subayların çoğunluğu da, II. Abdulhamid yönetimine karşı olmuşlardır. Gittikleri yerlerde dernekler kurmuş ve mücadelelerini gizlice yürütmüşlerdir. Bu mücadeleyi yürüten Genç Subaylar, tüm gizli dernekleri "Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti" adı altında birleştirmişlerdir. Daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alan bu cemiyet, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar yönetimde söz sahibi olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin rolü sadece Osmanlı İmparatorluğu dönemi ile sınırlı kalmamış, bu cemiyetin bir üyesi olan ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda asli unsur olarak görev yapan Mustafa Kemal Atatürk'ün de bu cemiyetin fikirlerinden etkilendiği düşünüldüğünde, hem O'nun şahsında, hem de Osmanlı'nın son dönemine damgasını vuran bir yönetim biçimi ve kültürü olarak kurumsal anlamda yansımalarını Cumhuriyet döneminde de göstermiştir. Bu noktada Jön Türklerin, Osmanlı İmparatorluğu içindeki siyasal ve sosyal yerlerinin ve duruşlarının belirtilmesinde de fayda vardır. Bu konuda Kuruç, "Jön Türklerin başlıca kaygısı, Osmanlı Devleti'nin özerkliğini ve coğrafi bütünlüğünü yeniden kurmaktı. Böylece 'devleti kurtarmak', geleneksel düzeni bürokrasinin ayrıcalıklı konumunu değiştirmeden korumanın sembolik formülü oldu" (Aktaran, Keyder 2001:78) demektedir. Bu açıdan bakıldığında aydın olarak kendi zümresini ve bu zümrenin bürokratik kadrolardaki egemenliği aracılığıyla yönetimdeki yerini korumanın tek yolu meşruti bir monarşi, onun da tek yolu ülkenin ve padişahın korunması olarak gözükmektedir. Yine Keyder, Jön Türk hareketinin toplumsal konumunun belirlenmesi için şunları söylemektedir:

Jön Türkler, çıkarları himaye altında bir iç pazarın kurulmasını gerektiren ve siyasi yapıyı etkilemeyi amaçlayan bir toplumsal grup adına konuşuyorlardı; devlet mekanizmasını bizzat ele geçirecek bir konumdaydılar. Ama

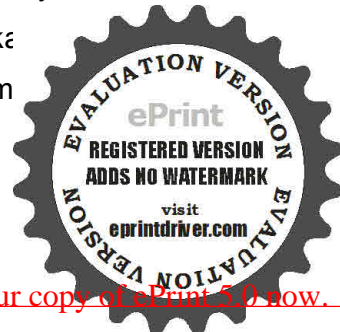

önemli bir eksikleri vardı: Osmanlı İmparatorluğu'nda, milli ekonominin kurulması çıkarlarına uygun düşen bir sanayi burjuvazisi henüz yoktu. Ne var ki, devlet mekanizması ele geçirildiğinde, bu güçlü konum burjuvazi yerine geçebilecek ayrıcalıklı bir grup oluşturmakta kullanılabilirdi. Devletin toplumsal yapıdaki ayrıcalıklı yerini korumak için devleti ele geçirmek ve savunmak öncelikli bir önem taşıyordu. Devlet yapısal hakimiyetini kaybettiği takdirde, bürokrasi imparatorluğu kurtaracak bir konumda bulunamayacaktı, ayrıca kendi sınıf çıkarlarını da koruyamayacaktı (Keyder 2001:78).

Jön Türkler ve Yeni Osmanlılar olarak başlayan, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne kadar uzanan bu dönemde kendilerine bir çıkış arayan Osmanlı aydınları, üç temel formül üzerinde durmaktaydılar: Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük. Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı eserinde ayrıntılı olarak tanımlanan bu üç akım, aydınlar indinde Osmanlı İmparatorluğu'nun ulus-devletler karşısında ayakta durabilmesi için yapması gereken siyaseti bulmaya yönelik üç farklı arayış olmuştur. Aybars, bu üç farklı siyaset tarzı arasındaki ilişkiyi şöyle tanımlamaktadır:

20. yüzyılın başında Osmanlı Türk aydını, Türkçülüğün etkisine girdi. Avrupa, yüzyıllardır kendisini Türk olarak isimlendirirken, O'nun kendisini Osmanlı ve Müslüman kimliği ile görmezlikte ısrar ettiği bir bakıma Osmanlı'yı kurtarma sorumluluğu ile açıklanabilir. Oysa Türk dili hareketi ile başlayan Türkçülük, bu yüzyılın başında Ziya Gökalp, Yusuf Akçura gibi isimlerle bilimsel arayışa girmiş ve ideolojik bir arayış içinde idi. Bu dönemin aydınlarını Fransız Devrimi, İngiliz ve Alman etkisinde üç ekolde toplayabiliriz. Bunların tümüne karşı olan İslamcı tepki ile birlikte İkinci Meşrutiyet, bu tarihe kadar gelen birikimlerin ideolojik çatışma dönemi oldu. Türkçülük, Osmanlıcılık, İslamcılık hareketleri yoğun bir çatışmaya girdiler (Aybars 1997:161).

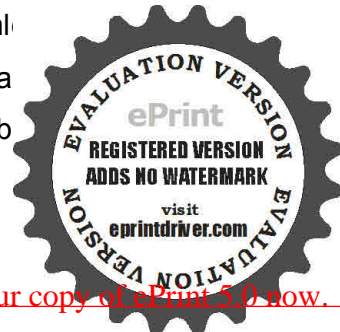
Bu üç farklı arayış içerisinde, Osmanlıcılık, aydınlar için çok fazla işlevsel gözükmemekteydi. Öncelikle Padişah, saray ve yakın çevresi ile yine bu merkeze bağlı olan illerdeki yöneticilerin dışında fiilen bu kimliğin ka-
çerisine giren fazla kimse yoktu. Özellikle de yazı dili olarak da Osm

yine bu çevrelerde sınırlı kalmakta, İstanbul'un dışında ve illerde yöneticilerin dışında pek fazla kullanılmamaktaydı. Ayrıca Osmanlılık kimliğinin, özellikle 1789 Fransız İhtilali ile gelişen ulusçuluk akımlarından ve bu akımların etkisi ile İmparatorluk sınırları içinde yaşayan farklı din, dil ve etnik kökenlere sahip unsurların ayaklanmaya ve ayrılıkçı hareketlere başlamalarından sonra, eski önemini ve etkisini yitirdiği görülmekteydi. Tüm bunlara ek olarak kendilerine ancak meşruti bir yönetim tarzı ile iktidarda yer bulabilen bir zümre olan aydınlar için, hele de II. Abdülhamit'in İstibdat dönemini de gördükten sonra, Padişahın merkezinde olduğu bir Osmanlılık siyaseti ile geleceği planlamak pek de akılcı bir seçenek olarak gözükmemekteydi.

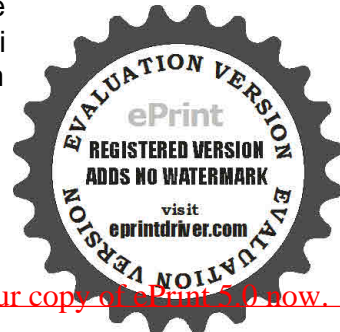
İslamcılık siyaseti de bu anlamda aydınlar için kısa vadede müslüman olan unsurlar açısından birleştirici bir kimlik olarak görünse de, uzun vadede hilafeti elinde tutan padişahın yetkilerinin genişliği, müslüman olmayan unsurların bu kimlik altında birleştirilmesindeki zorluk, hatta imkansızlık ve de eğitimlerinin ve kurmak istedikleri meşruti modelin kaynağı olan "Batı" dan uzaklaşma anlamına gelmesi nedeni ile geçerli bir seçenek olarak gözükmemekteydi. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı sırasında Müslüman aleminin, Cihat-ı Ekber'e rağmen İngiliz ve Fransız üniformaları içinde Mezopotamya, Mısır ve Çanakkale cephelerinde Osmanlı'ya karşı savaşmaları (Arap İsyanı) ve Balkanlarda Arnavut İsyanı'nda yaşananlar da İslamcılık fikrinin birleştirici etkisini yitirdiğini göstermekteydi.

Adı geçen bu iki akımın yanında yer alan Türkçülük ise, hem Batı'nın Osmanlı'yı tanımlama biçimi olması ve hem de Osmanlılık ve İslamcılık siyasetleri gibi padişahın gücünü arttırıcı bir etkisi olmaması nedeni ile daha fazla revaçta idi. Tüm bunlardan da öte, Türkçülük fikri, konjektürel olarak ulus-devlet fikrine uygun ve İmparatorluk sınırlarında yaşayan nüfusun (en azından Anadolu'daki) önemli bir bölümü için kapsayıcı bir kimlik olabilecek bir niteliğe sahipti. Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura gibi isimlerin kalemlerinde ideolojik anlamda şekillenen Türk Milliyetçiliği fikri, ideolojik arka planında kendisi için gerekli olan fiili zemini de özellikle Balkan Harb

sonra bulmuştur. Balkan Harbi'nin hazırlayıcısı olan Balkan ulusalcılık hareketi, bir bakıma Türk Milliyetçiliğinin de tetikleyicisi olmuştur. Balkan Savaşı'nda Yunan, Bulgar, Sırp ve Karadağ ordularının uyguladıkları yöntemlerle yüzbinlerce Müslümanın Balkan'ları terk etmeye zorlanmaları (Türk, Boşnak, Pomak vb.), öncelikle İttihat ve Terakki üzerinde, daha sonraları da Türk milliyetçilerinde tepkisel bir hareketin doğmasına yol açmıştır. Ermeni tehciri ve Rum nüfusun mübadelesi gibi pek çok olay bu tepki ve sonrasında yaratılmaya çalışılan "Türk Ulusu" projesinin bir parçası ve sonucu olmuştur. İttihat ve Terakki'nin bu üç siyaset tarzı arasındaki seçimini anlatırken belirtilmesi gereken bir diğer önemli husus da bu siyaset biçimlerinin hepsinin 1908-1914 tarihleri arasında denenmiş olduğudur. Türkçülük siyasetinin seçimi, diğer ikisinden fikirsel değerlendirmeler sonucu vazgeçilmiş olması ile değil, aksine konjonktürel olarak denenip başarısızlığa uğramaları sonucu olmuştur. İttihat ve Terakki'nin politikalarını ideolojik bir tutarlılık değil, ısrarla üzerinde durulan 'devleti kurtarma' hedefi belirlemekteydi. Karpat'a göre bu "devleti kurtarma" fikri, 1908 ile 1918 arasında çeşitli birleştirici ideolojilerin arkasına gizlenmişti:

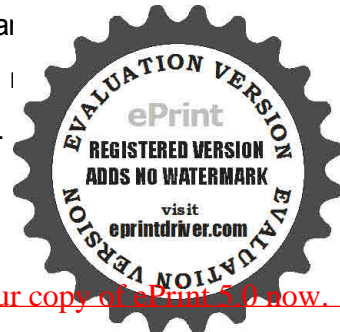
Daha önce sözü edildiği gibi, İttihatçılar, başlangıçta ülkenin çeşitli etnik ve dini grupları arasında eşitlik ve federasyon amacını güden Osmanlılar olarak görünüyordular. Osmanlıcılığın bu safdil biçimi, ayrılıkçılık gerçeği ile ve (görünüşte yabancıların ve azınlıkların çıkarlarını korumaya yönelik) Avrupa müdahalesi karşısında hükümetin çaresizliğiyle karşılaşır karşılaşmaz sona erdi...İttihatçıların Avrupa devlet anlayışına dayalı siyasal bir birim kurma çabaları, esinlendikleri Avrupalı devlet adamlarınca engelleniyordu... Balkan Savaşları, İttihat ve Terakki'nin Rum ve Ermenilerle ilişkilerinde bir dönüm noktası oldu. Ermeni siyasi partileri İttihat ve Terakki'yi desteklemekten vazgeçmişler ve Ermeni sorununun uluslararası plana çıkarılmasının zorunluluğuna inanmışlardı. Rumlar, Hristiyan nüfusunun bulunduğu bölgelerin Yunanistan tarafından ilhak yoluyla Osmanlı sorununu kısa yoldan çözmeyi savunan Venizelos ve O'nun "Megale İdea"sını desteklemeye başlıyorlardı. İşte bu siyasal bağlamda İttihat ve Terakki önderleri Türk milliyetçiliği politikasına doğru süratle yön değiştirdiler (Karpas 1995:85-87).

Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar uzanan süreçte, Türk ulusçuluk hareketinin ilk nüvelerinin doğduğu bu dönemde, hareketin ideoloğu olan Ziya Gökalp, Osmanlılık ile Türkçülük düşüncelerinin farkını belirttiği ve 1913'ten sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, ya da sonraki adı ile İttihat ve Terakki Fırkası'nın uygulamalarına temel olacak şu tanımlamada bulunur:

Müslüman olmayanlar milleti hakimeden madut değildiler; Yani Osmanlılık hukukundan mahrum bulunuyorlardı... Tanzimat, güya milliyet sevdası ile hoşnutsuzluk gösteren Hristiyan unsurları tatmin için "Osmanlılık" mevhumunu müslim ve gayrimüslim bütün ahaliye teşmil etmeye çalıştı. Artık gayrimüslimler Raiye addolunacaktı; artık onlar Osmanlı'nın tebaası değil, bizzat Osmanlı olacaklardı... Fakat Tanzimat umduğuna nail olamadı... Hristiyan unsurlar Osmanlılık hukukuna mail olmayı bir lütuf olarak kabul etmediler. O halde Osmanlılık kelimesinin yine eski manasına rücu etmek lazımdır (Aktaran, Duru 1975:61-2).

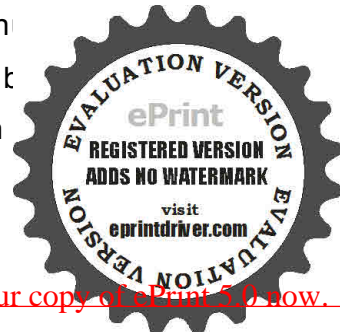
Osmanlılık siyasetinin istenileni vermediğini anlatan Gökalp, 1911 tarihli Yeni Hayat Dergisi'ne yazdığı makalede ise Türklük hakkında, "Alman filozofu Nietzsche'nin hayal ettiği 'üst insan'lar Türklere'dir. Türkler her asrın yeni insanlarıdır. Bundan dolayı yeni hayat, bütün gençliklerin anası olan Türklükten doğacaktır" (Aktaran, Ülken 1948:310) demektedir. Tüm bunların yanında diğer bir etken de devşirme düzeninin terk edilerek Türk unsurunun onun yerine ikame edilmeye başlamasıdır. Ortaylı bu durumu, "İmparatorluğun müslüman tebası içinde yer alan Türk unsur ise, bozgunun hızlandırdığı idari değişimler dolayısıyla devlet hayatında daha fazla söz sahibi olmuştur. Bu sürecin başlamasında önemli bir etken ise devşirme düzeninin daha 17. yüzyılda terkedilmiş olmasıdır. Böylece Osmanlı yönetimi ve egemen Osmanlı kültüründe Anadolu Türklüğünün öne geçtiği görülmektedir" (Ortaylı 2001:60-61) şeklinde açıklamaktadır. Bu açıklar bize hem İttihat ve Terakkiyi oluşturan aydınların kökeni, hem de Türkçülük politikasını seçtiklerini anlatması bakımından önemlidir.

Babıali Baskını sonrasında iktidarı büyük ölçüde devralan İttihat ve Terakki Fırkası'nın temel aldığı ulusçuluk (Türkçülük) siyaseti, başlangıçta dünyada gelişen uluslaşma hareketlerine paralel ve biraz da diğer siyasal-düşünsel girişimlerin başarısızlığı nedeni ile tek alternatif olarak gözükmemektedir.

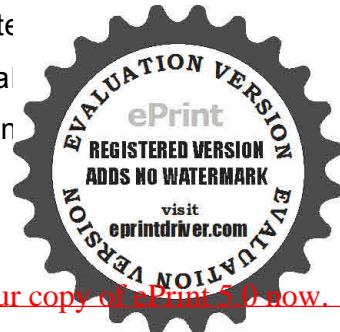
Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte önemli bir kilometre taşı olan ve kimi zaman paralellikleri, kimi zaman da zıtlıkları ile Cumhuriyet kimliğinin oluşumunu belirleyen bu hareket, 1908'de Balkan Harbi ve bunun altında yatan mikro milliyetçilik girişimlerine bir tepki olarak başlamış, İttihat ve Terakki'yi oluşturan sivil ve asker aydınların (bürokratların) yönetiminde kendilerine bir yer edinebilmelerine olanak sağlayacak bir işlevselliğe sahip olması nedeni ile zaman zaman yer, şekil ve anlayış değiştirmekle birlikte gelişmiş ve güçlenmiştir. Son olarak da Enver Paşa'nın Pan-Türkist idealler uğruna 1920 Eylül'ünde Bakü'de Doğu Ulusları toplantısına katılması, Batum'da Türkiye Şuraları Partisi'ni kurarak Türkistan'ı kurtarma hareketini başlatması ancak Rus kuvvetleri karşısında başarılı olamaması ve 4 Ağustos 1922'de Tacikistan'da, Belcivan yakınlarında bir çarpışmada ölmesi ile sonlanmıştır. Enver Paşa'nın ölümü, İttihat ve Terakki'nin resmi sonu olmamakla beraber, bu hareketin, daha da önemlisi hareketin arkasındaki anlayışın nereden başlayıp nerede ve kimlerin şahsında sona erdiğinin anlaşılması bakımından önemlidir. Aynı hareketin içinde yer almakla beraber, 1919'da Samsun'a çıkararak ulusal Kurtuluş Savaşı'nı başlatarak Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Mustafa Kemal'in ulusçuluk anlayışının, Enver Paşa'nın şahsında simgelenen İttihat ve Terakki'nin ulusçuluk anlayışından farklarına ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak değinilecektir.

Yukarıda sözü edilen farklı siyaset tarzlarının her biri aynı zamanda farklı bir kimlik edinme çabasına denk düşmektedir. Buraya kadar anlatılanların bir muhasebesi yapıldığında, Osmanlı İmparatorluğu'nun ona tabi olarak yaşayan halk(lar)ın kimliği ya da kimlikleri konusunda kimsenin sahibi olunabilir. Kısaca özetlemek gerekirse, kuruluşundan itibaren

sınıflandırma ile kuruluş ve yükselme dönemlerinde İmparatorluğun sınırları içinde yaşayanların üst kimlikleri, mutlak hakim olan hükümdarın şahsında temsil edilen Osmanlılık ve ona tabi olma (tebaa) şeklinde olmuştur. Bu 'tebaa'lık ilişkisi içinde ise belirleyici olan en önemli unsur Müslim – Gayrimüslim sınıflandırmasının temeli olan din olgusudur. Din unsuru hem taabiyeti, hem de devlete karşı vergi ve görevleri belirleyen en önemli unsur olmuştur. Dolayısıyla üst kimlik olan Osmanlılığın yanında dini kimlikler de varlıklarını ve etkilerini korumuşlardır.

Bu ayırım, İmparatorluğun gücünü yitirmeye başladığı 19. yüzyıl başlarına kadar önemini korumuş, bu tarihten itibaren, özellikle de 1789 Fransız İhtilali ile şekillenen ulusçuluk akımlarının, İmparatorluk nezdinde kendisini Balkan Ayaklanması (Arnavut İsyanı) ve sonrasında Balkanlarda yaşanan ayrılıkçı politikalar ile hissettirmesi ile ulusal ya da etnik olarak nitelendirilebilecek kimlikler, Osmanlılık ve hatta Müslümanlık kimliklerinin yerini almaya başlamışlardır. Bu döneme kadar durağan bir yapı izleyen Osmanlı siyasal sistemi ve buna bağlı olan Osmanlılık kimliği de bu dönemden sonra şekil değiştirmeye başlamıştır. Yukarıda ayrıntılandırıldığı gibi öncelikle Müslümanlık kimliği, İmparatorluğu birarada tutabilecek bir kimlik olarak görülürken, sonraları Müslüman olmakla beraber milli kimliklerini ön plana çıkaran unsurların İmparatorluktan ayrılmaları ya da imparatorluğa sırt çevirmeleri ile birlikte (Özellikle Arap milliyetçiliği ve Arapların Müslüman Osmanlı yerine Hristiyan İngiliz ve Fransız'larla işbirliği yapmaları), bu kimliğin birleştirici ve kapsayıcı (şemsiye) özelliğini yitirdiğini göstermektedir. Bu kimlik arayışlarında bir diğer aşamayı da Osmanlıcılığın yeniden ayağa kaldırılması çalışmaları oluşturmuş ama bu da anılan nedenlerden dolayı başarılı olamamıştır. Osmanlı'nın kimlik arayışının son noktasını ise Türkçülük oluşturmaktadır. Bu kimlik hem iktidarı paylaşmak isteyen asker-sivil bürokratların hem de uluslararası konjonktürün ihtiyaçlarına cevap verdiği için Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte rol oynamıştır. Ulus-devlet kavramının, ideolojisinin ve de uygulama giderek yaygınlaştığı bir dönemde, diğer alternatif kimlik arayışların

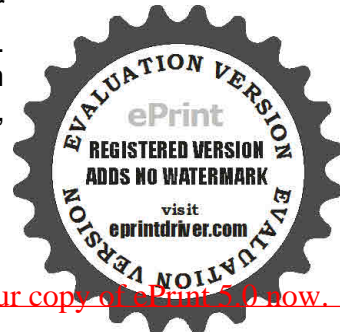

denenip başarılı olamamaları ve ihtiyaca (hem İmparatorluğu ayakta tutmak hem de İttihat ve Terakki'yi oluşturan aydınların iktidarı paylaşmalarını sağlamak ihtiyacı) cevap vermemeleri nedeni ile ulusculuk fikri ve bu fikir altında yeşeren Türkçülük akımı Osmanlı'nın son dönem kimlik arayışlarına yanıt vermiştir.

1919 ile 1923 yılları arasında hem işgal devletlerine karşı hem de İstanbul hükümetine karşı verilen bağımsızlık mücadelesi sonucunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti işte bu mirasın varisidir. Her ne kadar Hilafeti ve Saltanatı kaldırmış olsa da ve bunlardaki yetinmeyerek pek çok devrimi gerçekleştirse de, gerek kurucu unsurlarını gerekse de kuruluştan sonra yeni yönetimin içini dolduran unsurları Osmanlı'dan devralmış bir yapı vardır. Bu ise, insanlarla beraber devralınan bir siyasal, sosyal, ekonomik ve yönetsel kültürü de beraberinde getirmiştir. Bu kültürün ise akşamdan sabaha yapılacak kanun değişiklikleri ile kısa zamanda değiştirilmesi pek mümkün olmamıştır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Cumhuriyet'in yaratmaya çalıştığı yeni milli kimliğe ilişkin bir sonraki başlık, bu zorlukların neler olduğuna ve etkilerine ayrılmıştır.

Bu konuya geçmeden önce, devralınan kadroların niteliği, oluşum şekilleri ve sahip oldukları ayrıcalığa (ayrıcalıklı kimliğe) ilişkin bir betimlemeye yer vermekte fayda olacaktır. Ortaylı, Osmanlı yönetici sınıfını oluşturanları şöyle tanımlamaktadır:

İmparatorluk'ta Osmanlılık denen bir nitelik ve Osmanlılar diye bir grup vardı. Yaşayış tarzı, sözlü kültürü, mimari ve sanat zevki, dünya görüşü ile Osmanlı denen tip, toplumun yönetici grubunun üyesi veya aday üyesiydi. Geniş İmparatorluğun çeşitli etnik gruplarından çıkan resmi İslam'a ve kozmopolit başkent kültürüne mensup yöneticiler, gene kendileri gibi her din ve etnik gruptan geniş halk yığınlarını yönetirlerdi. Kuşkusuz yönetilenler, yönetenler kadar kozmopolit bir kültüre ve dünya görüşüne sahip değildiler. İmparatorluğun insanı doğumundan ölümüne kadar ailesinin ve ailesinin ait olduğu dini cemaat ve etnik grubun üyesiydi,

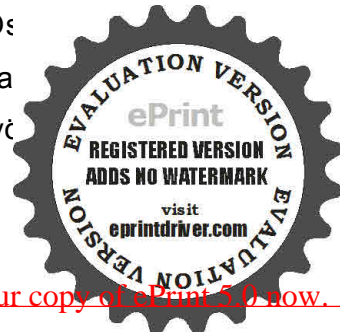
ancak genç yaşında talihin yardımı ve kendi atılımıyla yönetici grubun üyesi olabilirse hayat çizgisi değişirdi (Ortaylı 2001:59-60).

Ortaylı'nın bu tanımı, Osmanlı'da ve hatta daha sonra devamını Türkiye Cumhuriyeti'nde göreceğimiz yöneten – yönetilen ayrımını açıkça göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bir diğer önemli nokta da, gerek Osmanlı İmparatorluğu'nda, gerekse de Türkiye Cumhuriyeti'nde, yöneten sınıfın devlet eliyle yaratılan ayrıcalıklarının olmasının yanında, yönetilenler arasından, yönetenlerin arasına geçişin, pek çok elitist teorinin işaret ettiği aksine zor ya da imkansız değil olanaklı oluşudur. Özetle hem Osmanlı, hem de Cumhuriyet yönetici eliti, içine girilmesi çok zor veya imkansız olmayan ve girildiğinde pek çok ayrıcalık kazandıran bir yapıdır. Yine aynı tanımdan, 'Osmanlı' kimliğinin yönetici kadroya ait olduğu, bunun dışında kalan geniş halk kesimlerinin ise kendilerini ait oldukları dini veya etnik grupların kimliği ile ifade ettikleri açıkça görülmektedir. Böyle bir gelenekten gelen geniş halk kitlelerinin yeni Cumhuriyet'in ulus kimliğini sahiplenmeleri de oldukça zor olacaktır.

Cangızbay'da bu kadro'yu tanımlarken şöyle demektedir:

Ancak niye Osmanlı bürokrati bu denli “devlet kurtarma” meraklısıdır? Tabii, devlet onun her şeyi, daha doğrusu tek şeyidir de ondan; ama daha önemlisi, kendisi de devletin her/tek şeyidir. Osmanlı'da ne aristokrasi vardır, ne de burjuvazi. Ayrıca Osmanlı'da kiliseler ve milletler vardır ama, bir Osmanlı Kilisesi, bir Osmanlı milleti ve de bir Osmanlı metropolü, yani bir ana/çekirdek-vatan yoktur. Bürokrat ise devşirme-kapukulu geleneği doğrultusunda yer alır; devşirme-kapıkulu; yani devlet tarafından özel olarak ailesizleştirilmiş, kavimsizleştirilmiş, vatansızlaştırılmış, işte o yüzden de her şeyi devlet/devlette bir şey ve bu devletin dayandığı tek şey de aslında kendisi (Cangızbay 1998:3562).

Cangızbay'ın bu saptamasını, Tataroğlu'da, “Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasi iktidar (Padişah), 'kul' sistemi yoluyla toplumla bağlantısı olmayan devşirme gruplarla egemenliğini sürdürme y

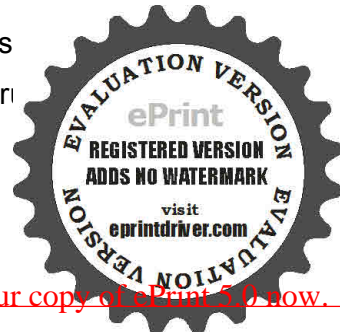

izlemiştir. Bunun yanında devşirme bürokrasiye, devlete hizmet, kul-köle olmak fikri aşılarmaya çalışılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda çeşitli nedenlerle kul sisteminin bozulması sonucu bürokrasi, yavaş yavaş geleneksel otoritenin denetiminden kurtulmuş ve askeri, sivil ve dini kanatlardan oluşan bir oligarşiye yönelmiştir” (Tararoğlu 1998:3589) sözleri ile destekler. Yine bu döneme ilişkin olarak Osmanlı siyasi kadrolarını oluşturan devşirmeler-kapıkullarını tanımlayan İnsel, onların devlete ve padişaha bağlılıklarını şöyle açıklamaktadır:

Osmanlı örneğinde ilginç olan devlet içinde kapıkulu konumunda olan kesimin gücünün ve özerkliğinin artmasıdır. Bu bireysel değil; bir çeşit sınıfsal bir güçtür. Kapıkulu, sadrazam da olsa, XIX. Yüzyıl ortasına kadar yaşamı sultanın bir çift sözüne bağlı bir tür köledir. Buna karşılık, kendini zümre olarak üreten, zümre olarak sultanı alaşağı edip, yerine veliahtı sultan yapacak güçtedir. Kelle koltukta devlet adamlığı yapan, pek azı eceliyle ölen bu kapıkulları, gereğinde sultanın kellesini de alacak gücü elde ederler.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, devlet karşısında kısmi özerklik unsuru olan millet sistemine benzer bir denge, devlet içinde de oluşur. Osmanlı hanedanı, tüm siyasal hiyerarşiye meşruiyetini verir. Bu nedenle bir kapıkulu, sultanın yerine sultan olmayı aklının ucundan geçirmez. Sistemin bütünüyle çökeceğini ve ilk elde kendi iktidarının meşruiyetinin un ufak olacağını bilir. Sultan da zaman içinde bu iç dengenin bir unsuru haline gelir. Gücü şahsında değil, ait olduğu hanedanın temsil ettiği siyasal meşruiyettir. Hanedanın ve kapıkullarının yaşadıkları bu süreç, iktidarın, giderek şahıslardan çıkarak kuruma mal olması sürecini ifade eder. Şahıslar bu süreç içinde aletleşirler. Kurumun gereklerini yerine getiren, işlevsel konumların simgesel temsilcileri olurlar. Sultan da giderek, soyut bir makam haline döner. Kağıt üzerinde olmasa bile, fiili hayatta bir çeşit meşruiyete doğru gidiş söz konusudur. Osmanlı siyasal yapısı, seçime dayalı bir meşruiyet yerine, şahıslardan özerkleşmiş bir siyasal-toplumsal zümre meşruiyetine gidişin nüvelerini içinde taşır (İnsel 1996:17-18).

Tüm bunlara ek olarak halk ile Osmanlı bürokrasisi aras kopukluğa bir diğer örnek de 1876'da Kanun-ı Esasi'yi yeniden yürü-

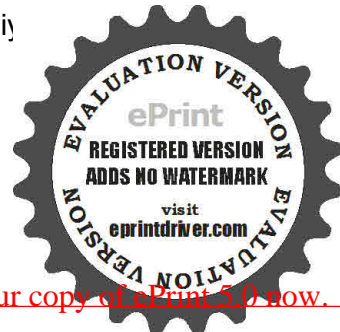
sokmak zorunda kalan Abdülhamit'in, 1909'da iktidarı yeniden eline geçirmesini sağlayan isyandır. Bu ayaklanmanın amacı, kültürel açıdan yabancı diye bakılan bir bürokrasiye karşı, padişahın gücünü devam ettirmek ve yazılı olmasa da padişah ile halk arasında kabul edilen ve padişahın, halka yabancı olan Batı kültürü yerine gelenek ve dinine bağlı yaşantısı ve yönetiminden kaynaklanan, "sosyal sözleşme"ye yeniden geçerlilik kazandırmaktır (Mardin 1986).

Cumhuriyet döneminde de devralınmaları ile birlikte etkileri süren ve yönetim geleneğinin şekillenmesinde büyük rol oynayan bu kadroların buraya kadar anlatılan ortak özelliklerini özetlemek gerekirse birkaç madde altında sıralanabilir:

1- Osmanlı bürokrasisi devşirme-kapıkulu geleneğinin bir sonucu olarak köksüzleştirilmiş kadrolara dayanmaktaydı. Bu nedenle de küçük yaşta, ailelerinden ve kültürlerinden koparılan bu kadrolar, gerek yetiştirme tarzı gerekse de getirildikleri görevler ve üstlendikleri yönetsel yetkiler itibarı ile halktan kopuk ve sadece devlete bağlı ve hatta bağımlıydılar.

2- Ortaylı'nın işaret ettiği üzere 17. Yüzyıl sonlarında devşirme sistemi terkedildiğinde de, Osmanlı bürokrati halktan bu kopukluğunu sürdürmüştür. Bürokrat ile halk arasındaki kopukluğun yönetsel güce ilişkin yönü aynı kalırken, bu kez köken itibarıyla değil, eğitim alınan Batı'ya ve onun kültürüne ve yönetim usüllerine bağlılık, bürokratları halktan kopartan bir unsur olmuştur.

3- Osmanlı bürokrasisinin devlete bağlılığı, padişaha bağlılıktan giderek devletin ya da bir diğer tabiriyle kendi konumlarının devamını garantileyen sistemin kendisine bağlılığa doğru bir seyir izlemiştir. Bu hareket kelle isteyen kapıkullarından, ihtilal yapan İttihat ve Terakki Cemiyetleri kadar çeşitli şekillerde kendisini göstermiştir.

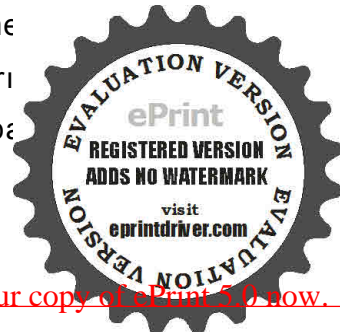

4- Osmanlı bürokrasisi, hem İttihat ve Terakki yönetiminden önceki mutlak monarşi döneminde, hem de İttihat ve Terakki ile başlayan meşruti monarşi döneminde, siyasal yapının devlet merkezci (Saray - İstanbul) olması nedeni ile hep merkeze ve onun emirlerine bağlı kalmıştır. Vilayetlerde merkezin ve onun taşıdığı kimliğin (Osmanlılık) temsilcisi olan bu kadrolar, siyasal yapılanmanın şekli gereği, taşrada merkezi temsil eden, yerel halktan kopuk, Osmanlı kimliğinin taşıyıcısı ve İstanbul ağız ile konuşan, gerek ekonomik ve siyasal yönden gerekse de konakları ve atlı arabaları ile sosyal yönden halktan kopuk ve hatta izole bir hayat yaşamaktaydı. Bu kopukluk sadece fiziksel anlamda değil, önceleri devşirme geleneği, daha sonra da batı tarzı eğitim ve kültür gibi nedenlerle bu kadrolar için uyulması gereken bir zorunluluktan öte, kendi kültür ve yaşayışlarına uygun bir ortam olma özelliği de taşımaktaydı.

Tüm bunların sonucu olarak, Osmanlı'dan devralınan ve kendisine yeni Cumhuriyet kimliği yayma görevi verilen bürokrasi, Osmanlı'dan gelme alışkanlıkları ile toplumdan ayrı ve onun üzerinde yaşama geleneğini devam ettirmiş, kendisine verilen hakları ayrıcalıklar haline getirecek sistemi kurmakta gecikmemiş ve taşımak ve yaymakla görevli olduğu kimliğin toplum kesimleri nezdinde kabul görmesi için yasal süreçleri işletirken, gerekli olan rol modelliği ve sosyal süreçlerin aksamasının en önemli nedenlerinden birini oluşturmuştur.

3.2 OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN CUMHURİYET'E GEÇİŞ

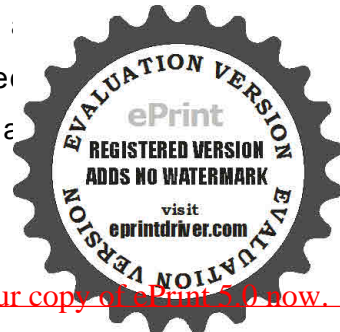
İlköğretim ve liselerde okutulan tarih kitapları, her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu ile modern Türkiye Cumhuriyeti tarihleri arasında bıçakla kesilmişcesine bir farklılık ve birbirinin devamı değilmişcesine bir değişim olduğu hissini uyandırsalar da, bunun pek de doğru olmadığını görme zor değildir. Yukarıdaki bölümlerde özellikleri ve kimlik yapıları aktarılan Osmanlı bürokrasisi, Cumhuriyetin ilanından sonra pa

Vahdettin gibi gemilerle Türkiye'yi terketmiş değildir. Kaldı ki kendileri ülkede kalan bu insanların kafa yapıları, yönetim gelenekleri ve alışkanlıkları da gecedan sabaha devrimlerin ilanı ile bir anda değişmemiştir. Osmanlı memur kadrosunun yüzde 93'ü, sivil görevlilerin ise yüzde 85'i Cumhuriyet Türkiye'sinde de istihdam edilmiştir (Rustow 1968: 382).

Devr alınan bu kadrolar, pek çok eski alışkanlıklarını Cumhuriyet yönetimine taşımakla kalmamış, yeni yönetim de, kurmaya çalıştığı Cumhuriyet ve onun beraberinde getirdiği yeni kimliğin yurt sathına yayılması için bu kadrolara şiddetle ihtiyaç duymuştur. İlkeleri, düşünceleri ve hatta pratikteki uygulamaları ne kadar farklı olursa olsun, yeni cumhuriyetin kurucuları, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelenleri gibi Batılı tarzda eğitim almış ve Batı'da gördükleri modern yönetim ve yaşam sistemini ülkelerinde uygulamak isteyen asker ve sivil bürokratlardan oluşmaktaydı. Bu ise ülke sınırları içinde yaşayan halkın bildiği, istediği veya öngörebildiği bir durum değildi. Dolayısı ile modern cumhuriyet projesinin ve onun ruhu sayılabilecek "Cumhuriyet Yurttaş Kimliği"nin Anadolu sathına yayılması için, halka rol modeli olacak öncülere ihtiyaç olduğu düşünölmekteydi. Öncelikli olan Osmanlı'dan devralınan yönetici kadrosunun bu yeni ilkelere ve yaşama ısındırılması ve onlar aracılığıyla bu modernleşme projesinin Anadolu sathına yayılması olarak belirmiştir. Cumhuriyet tarihi içinde, özellikle kuruluş yıllarında, kurucu unsurlar arasında yaşanan olaylar, anlaşmazlıklar ve meclisteki tartışmalar göz önüne alındığında, Atatürk'e suikast girişiminin de dahil olduğu hemen tüm olayların, Batı – modernleşme yanlıları ile gelenek(sel)ciler arasında vücut bulduğu görölebilir. Dolayısı ile Atatürk'ün liderliğini yaptığı modernleşmecî kadronun, sadece modernleşme aleyhine halktan gelen tepkiler ile değil, gerektiğinde kurucu kadro içinden yükselen tepkiler ile de mücadele ettiği bilinmektedir.

Mardin'in "merkez-çevre" ayrımı olarak tanımladığı bu Cumhuriyet tarihi boyunca gelişerek devam edecek ve modernleşme gelenekselciler, seçkinci elitler – gelenekçi liberaller gibi e

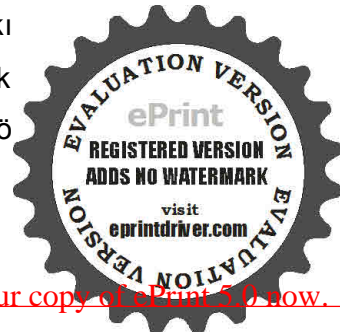

anılacaklardır. İleriki bölümlerde ayrıntısına girilecek olan bu ayrım, siyasi hayattaki yansımaları da, Atatürk – İnönü – Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) – Türk Silahlı Kuvvetleri çizgisi ile Serbest Cumhuriyet Fırkası – Demokrat Parti – Adalet Partisi ana ekseninde devam ettirecektir.

Bozkurt, Osmanlı'nın son dönemindeki modernleştirici eliti anlatırken, “Akılcı bir yönetim modeli” (Weber 1958:192-212) olarak değerlendirilen bürokrasi, ‘*reform*’ hareketlerinin başladığı Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarından itibaren, Weberyen kuramın öngörülerinin aksine, siyasal elit ile özdeşleşerek, toplumu (halkı) dönüştürmeye yönelik bir değişme ajanı olarak karşımıza çıkmıştır” (Bozkurt 1998:3571) demektedir. Bozkurt'un bu sözleri, geçerliliğini Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadroları ve onların görevlendirdiği bürokratlar için de korumuştur.

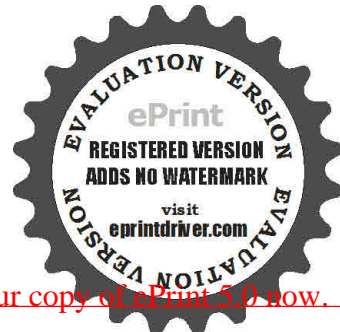
Konumuz açısından önemli olan, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin, kurguladığı kimlik projesinin, toplum tarafından ne ölçüde kabul gördüğünün ve nedenlerinin anlaşılmasıdır. Bürokrasinin bu noktadaki önemi ise seçkin elitler eliyle kurgulanan bu kimliğin toplum içinde ve yurt dışında yayılmasına memur edilmiş kişiler olmalarından kaynaklanmaktadır. İşte tam da bu noktada bürokrasinin yapısı ve işleyişi, yeni kimliğin kabulü ve yaygınlaştırılması olgusu ile organik bağ taşımamasından dolayı önemlidir. Cumhuriyet kimliği projesinin kurgulanışı ve işleyişine geçmeden önce Cumhuriyet bürokrasisini ve sistem içinde ona yüklenen görev ve yetkileri biraz daha incelemekte fayda olacaktır.

Yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı bürokrasisinin büyük bölümünü devralmıştır. Bu devralma, özellikle de Atatürk'ün pek de benimsemediği bir kadronun kullanılması gerekliliğini doğursa da, kuruluş yılları için Cumhuriyet'in başkaca bir seçeneği olmadığı açıktır. Devralınan bu kadronun, yeni Cumhuriyet'in ilke ve inki doğrultusunda hareket etmelerini sağlamanın en geçerli yolu olarak dönemde başlatılan eğitim seferberliği gösterilebilir. Yeni dil, yeni ö

yeni takvim ve yeni kıyafetler bu kadronun en azından şekilde uymak zorunda oldukları kurallardan bazılarıdır. İşte “eğitim”, özellikle de bu yeniliklerin ve onların altında yatan yeni düşüncelerin aktarılması bakımından önemlidir. Ayrıca bu dönemde çıkartılan yasalar da “sivil bürokrasi” hem “nakdi” hem de “hukuki” yönden güvence altına alınmıştır (Detaylı bilgi için bkz. Bozkurt 1997: 3572). Bunun belki de en önemli göstergelerinden birisi Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde çıkartılan ve meşrutiyet yolu ile iktidarı paylaşan ve hatta daha sonraları yönlendiren Osmanlı bürokrasisinin memuriyetlerini garanti altına almak için 1913 yılında çıkartılan “Memurin Muhakematı Hakkında Kanun-u Muvakkat”ın, yani geçici kanunun Anayasası bile defalarca değişen bir ülkede geçirdiği bazı değişikliklere rağmen halen yürürlükte kalmasıdır. Son dönemlerde yapılan değişiklik bile, bir memurun görevden alınabilmesi, hatta hakkında soruşturma açılabilmesi için kendi gibi memur olan amirinin onayını gerektirmesi bakımından, değişiklikten öte bir makyaj olma niteliğinden ileri olmadığını göstergesidir.

Tüm bunların yanında, her kamu görevlisinin, Halk Partisi’ne (CHP) üye olması zorunluluğu (Bozkurt 1997: 3573), özellikle yüksek kademelerdeki bürokratların siyasal yaklaşımlarının CHP siyasal elitinin yaklaşımlarından farklı olmaması/olamaması sonucunu doğurmuştur. Özellikle 1930’ların sonuna doğru, üst kademe bürokratları siyasal elitten ayırmak güçleşmiştir (Heper 1974:112-116). Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin (TBMM) bu durumdan nasıl etkilendiğinin ve milletvekilleri içindeki bürokrat oranının nasıl değiştiğinin anlaşılması için aşağıdaki tablo oldukça anlamlıdır.

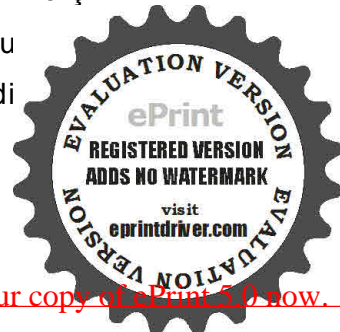

TABLO:1 Milletvekillerinin Meslekleri 1923 -1957 (%olarak)

Dönemler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Meslekler	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Hukuk	13	12	12	13	12	13	17	19	25	27
Tıp	4	7	8	7	9	11	10	11	13	11
Diş.Ecz.Vet	1	-	1	1	2	2	2	3	2	2
Mühendis	-	1	1	1	1	1	2	2	4	4
Hükümet / Bürokrasi	23	25	25	20	19	18	19	14	10	9
Ordu	15	20	19	16	18	16	14	11	6	4
Eğitim	5	9	10	9	11	13	14	11	6	8
Ticaret	12	7	8	7	10	10	7	13	17	17
Tarım	6	6	6	10	8	6	7	9	10	10
Bankacı	1	1	1	1	1	3	2	2	2	2
Din Adamı	17	7	4	3	3	2	1	1	1	1
Gazeteci	2	4	5	7	5	5	3	3	4	4
Diğer	1	-	-	4	1	-	1	1	-	1
Bilinmeyen	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-
Toplam	%100	%100	%100	%100	%100	%100	%100	%100	%100	%100
M.V toplamı	437	333	333	348	444	470	492	499	494	537

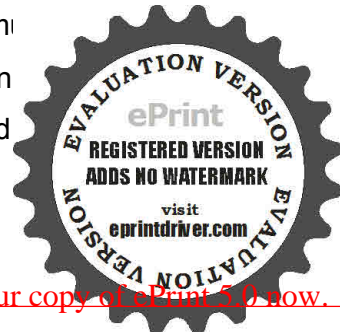
Kaynak: (Frey, 1965:181) Not: 8. Dönem ve sonrası çok partili dönem.

Tabloda görüldüğü gibi, tek partili dönemde meclis sayısal çoğunluğunu oluşturan asker ve sivil bürokratlar, özellikle de çok partili döneme geçişle birlikte hissedilir ölçüde bu çoğunluklarını yitirmişlerdir. Bozkurt'a göre, "Bürokrasi bu dönemde sadece belli yasaların uygulayıcısı değil, hem yasaların yapılması, hem de Cumhuriyet ideolojisinin yerleştirilmesinde "değişim ajanı" rolünü üstlenmiştir... Buna karşılık, Osmanlı'da gördüğümüz bürokrasi – halk farklılaşması büyük ölçüde Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. 'Bürokrasi' ve 'halk' iki ayrı dünya görüşünü temsil etmişlerdir" (Bozkurt 1997:3573). Bu dönemde yapılan yenilikler ve reformlardaki temel söylem "halk için" olmasına karşın, çoğunlukla bu durum sadece bir meşrulaştırmayı yansıtmakta, yapılanlar halka rağmen, ona sorulmadan ve çoğu zamanda anlayamadığı için karşı olduğu yenilikler olarak gerçekleşmiştir. Küçükömer (1969:94-97) bu du "Bürokratların büyük çoğunluğunun şimdiye kadar oynadığı rol, kendi

halk için demelerine rağmen, büyük ölçüde halka karşı düşmüştür” şeklinde açıklamaktadır. Bu dönemdeki ekonomik ve sosyal yapıya bakıldığında bürokratların sahip oldukları ayrıcalıklar onları son derece cazip bir statüye yerleştirmiştir. Bozkurt, bu durumu “Bürokrat zümreye halk, kıyafeti, davranışı, sahip olduğu sosyal değerleri ve nakdi statüsü ile, biraz gıpta biraz da hasetle bakmaktadır. Miras kalan “*umacı memur*” imajının, bürokrasiye karşıt güçler aracılığıyla da işlenmesi sonucunda bu duygular düşmanlık düzeyine kadar yükselmiştir” (Bozkurt 1997:3574) sözleriyle nitelendirmektedir.

Ayrıcalığın yarattığı ayrılık ve bu ayrılığın gündelik hayata yansımaları sonucunda giderek artan karşıtlık ve hatta düşmanlık, halkın, kendisine bürokratlar aracılığıyla sunulan kimliği de kabulünü geciktirmiştir. ‘Modern ve Batılı’ yeni Türkiye Cumhuriyeti kimliği, kurucularının oluşturduğu CHP ve onun yönetimdeki uzantıları olan bürokratlar aracılığıyla yayılmaya çalışıldığı için CHP’ye ve bürokratlara karşı gelişen – ve karşıt güçler tarafından geliştirilerek beslenen- tavırdan nasibini almıştır. Yalçındağ’a (1970:56) göre, “Halk bürokrasi ile, tek kitle partisini aynı sepete koymakta, biribiri ile bütünleştirmektedir. Terakkiper ve Serbest Fırka denemeleri bu durumu açıkça ortaya koymuştur”. Halka hizmet etmekten çok emreden bir bürokrasinin oluşu “ceberrut devlet” (Şaylan 1974:76) gibi sloganların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylelikle, padişahın keyfi idaresi yerine, halkın kendi kendini yönetmesine –en azından yönetecek olanları seçmesine- olanak veren cumhuriyet ve Batılı devletlerin refah seviyeleri ile hayat standartlarını yakalamanın yolu olarak gösterilen modernleşme (batılılaşma), pratikte ve özellikle de halkın algısında baskıcı ve kendisinden kopuk yaşayan, kararlar alan ve onları uygulattıran yeni bir yönetim elinin doğuşundan öteye bir anlam ifade etmemektedir. Özellikle de Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu olan Atatürk’ün sağlığında tüm olumsuz koşullara rağmen hızla ilerleyen sanayileşme ve kalkınma hızı, O’nun ölümü sonra “milli şef” döneminde yavaşlayınca, halk cumhuriyet kimliğinin ettiği ilerleme ve refaha kavuşamadığını, daha da önemlisi, kend

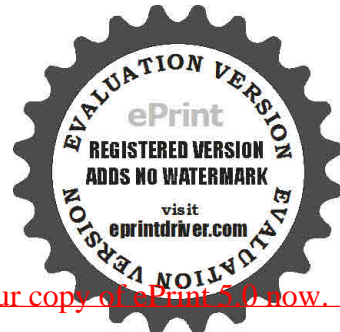

koşullara ulaşamamışken, yönetici elitin sahip olduğu haklara, olanaklara ve ayrıcalıklara bakarak onların kavuşup kendilerinin kavuşamadığı düşüncesine sahip olmuştur. Dönemin bürokratik eliti, aynı zamanda siyasal elit rolünde üstlenmekteydi. Bu ise CHP ile bürokrasinin özdeşliği, hatta organik bağı sayesinde sağlanmaktaydı. Bürokratik elitin ideolojik bir siyasal tutum içine girmesi, “İnönü’nün siyasal hayatta daha etkin bir hale gelmesi ile” (Heper 1974:108) iyice hızlanmıştı. İnönü döneminde, işe alınmalarda siyasal bağlılık, liyakattan daha ön plana geçmiş ve bunun sonucunda da dönemin bürokratik elitini siyasal elitten ayırmak gittikçe güçleşmiştir. Heper’e göre Türk siyasal bilimler terminolojisinde bazen, bürokratik ve siyasal elite sadece “bürokratik elit” (Heper 1974: 110) denilmektedir.

Bu noktada Cumhuriyet dönemini daha derinlemesine incelemeye geçmeden önce, Türkiye Cumhuriyeti ve onu kuranlar tarafından kurgulanan Cumhuriyet Kimliği’nin incelenmesinde yarar olacaktır. Bu yeni kimliğin kimler tarafından, nasıl ve hangi koşullarda kurgulandığının bilinmesi, buna bağlı olarak yapılacak analizin sağlıklı olabilmesi için önemlidir.

3.3 CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ULUSAL KİMLİĞİ KURGUSU

Cumhuriyet dönemindeki Türk Kimliği’nin kurgulanışını doğru anlayabilmek için, dönemi iki safhaya ayırmak gerekmektedir. Bunlardan birincisi milli mücadelenin olduğu 1919 ile 1923 yılları arasındadır. İkinci dönem ise 1923’de Cumhuriyetin ilanı ile başlayan dönemdir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde 1923 sonrasının da bazı önemli iç ve dış gelişmelere göre çeşitli bölümlere ayrıldığı görülecektir. Buradaki bölümlendirmenin amacı, kuruluş ya da kimlik anlamında kurgulanış sürecinin daha iyi anlaşılabilmesidir. Daha ileriki bölümlendirmeler ise kurgulanan bu kimliğin uygulanışındaki farklılıkları göstermesi bakımından anlamlıdır.

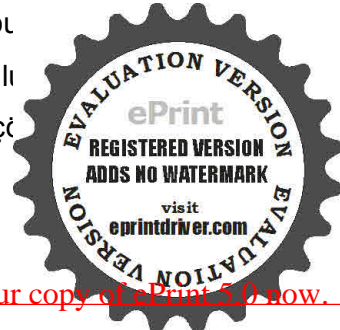

3.3.1 Kurtuluş Savaşı Dönemi (1919-1923)

Birinci dönem, yani milli mücadele yıllarını incelemeye Anadolu'da Mustafa Kemal'in yaptığı kongrelerden başlanabilir. Erzurum Kongresi'nde Beyannamenin 1. maddesi "Saadet ve felakette iştiraki tam kabul ve mukadderatı hakkında aynı maksadı ittihaz eyler. Bu sahada yaşayan bilcümle anasır-ı İslamiye yekdiğerine karşı mütekebil bir hiss-i fedakari ile meşhun ve vaziyet-i irkiye ve içtimaiyelerine riayetkar öz kardeşdirler" (Kansu, 1986:114-115) şeklindedir. Görüldüğü gibi Erzurum Kongresi Beyannamesi'nin daha ilk maddesinde yapılan vurgu tüm halkın Müslüman olduğu ve birbirlerinin (farklı) ırk ve yaşayış tarzlarını kabul eden öz kardeşler olduğu üzerinedir. Müslümanlık ortak paydası altında farklı kimliklerin kabulüne dayalı bir oydaşma yaratılmak istenmektedir.

Sivas Kongresi'nin birinci maddesi de hemen hemen Erzurum Kongresi'ninki ile aynıdır. Sivas Kongresinin ikinci maddesinde, "Camia-i Osmaniye", 3. maddesinde "Memalik-i Osmaniye", 6. maddesinde "Ekseriyet-i İslamiye" ibarelerine ve 9. maddesinde "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adlı milli teşkilata yer verilmekte ve "bilcümle Müslüman vatandaşlarımız bu cemiyetin azayı tabiiyesindedir" (Özbudun 1997:63-64) denilmektedir.

Görüldüğü gibi milli mücadele devam ederken, Türklük ve Türk Milleti gibi kavramlar kullanılmamış, bunların yerine Osmanlılık, İslam ve Müslümanlık ön planda ve birleştirici ortak payda (üstkimlik) olarak kullanılmıştır. Sonucunda ırk esasına dayanmayan, laik bir Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına giden bu süreçte, milli mücadele yıllarında Osmanlılık ve Müslümanlık kimliklerine vurgu yapılmasının ve bu gruplarla ittifak kurulmasının nedenini Oran (1988: 98-99); "Kurtuluş Savaşı'nın seçkinleri, bu etnik grupları büyük bir ciddiyetle dikkate almak ve bu gene karşılıklı anlaşmaya dayanan koalisyonlara girmek zorunlulu duymuşlardır....Seçkinlerin Kurtuluş Savaşı'nda demokratik olarak çö

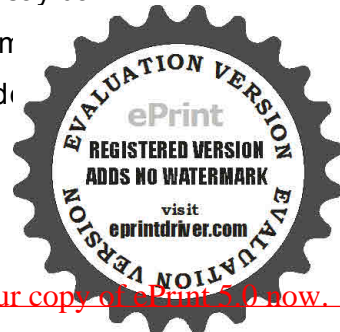

zorunda oldukları sorunların başında, Türkler dışındaki Müslüman etnik gruplarla anlaşmak gelmektedir. Çünkü hem azınlıklarla hem işgal kuvvetleriyle, hem Sultanın ordularıyla hem de iç ayaklanmalarla uğraşan milliyetçiler, bir de Müslüman milletler sorunu ile uğraşamayacaklardır. Bu durumda zaten büyük sorunlar çıkartmakta olan Çerkezlerin yanında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan geniş bir etnik grup olan, üstelik yaşam koşulları ve gelenekleri sonucu "sert ve müselleh" insanlar olarak bilinen Kürtler, büyük önem kazanmıştır" şeklinde açıklamaktadır.

Somel'de aynı döneme ilişkin olarak şunları söylemektedir:

Batı tipi eğitim almış, pozitivist bir dünya görüşüne sahip olan ve siyasi köken olarak büyük oranda eski İttihatçı olan Milli Mücadele kadrosu asker-sivil bürokrat aydınlardan oluşmaktaydı. Milli Mücadele sürdürdüğü esnada, bu mücadeleyi örgütleyen asker-bürokrat aydınlar Anadolu nüfusu ile büyük ölçüde ittifak halinde olmuşlardır. İdeolojik söylem olarak İslamiyet vurgulanmış, etnik Türk milliyetçiliğinin güdülmemesine özen gösterilmiş, yerel eşraf ve tarikat şeyhleri Ankara Meclisi'nde yer almışlardır. Dönemin çok zor koşullarına göre oldukça demokratik bir siyasal sistemin ve meclis egemenliğinin işlediği görülmektedir. Ne var ki Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasından sonra bu katılımcı yapı ortadan kalkmıştır. Zira, büyük ölçüde Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın tasarlamış olduğu siyasi model, ulus egemenliğine dayalı laik bir Cumhuriyet rejimi idi ki o dönemde Anadolu toplumunun böyle bir yapıyı demokratik katılımıla kabullenmesi mümkün değildi. Sonuç olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti ve yeni rejimin getirdiği batılılaşma ve modernleşme süreci yukarıdan inme, seçkin ve otoriter olmak zorunda kalmıştır (Somel 1997:79-80).

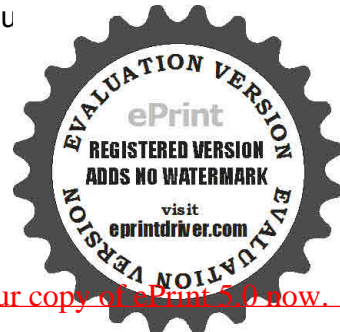
Gerçektende sadece işgal kuvvetlerine değil, içerde de pek çok unsurla aynı anda mücadele etmek zorunda kalan Kuvva-i Milliye kuvvetleri için belki de en önemli unsur, güçlerini ekonomik ve olabildiğince bölünmeden kullanmak ve bunun yanı sıra mümkün olan en fazla sayıda grup ile güçlerini birleştirmektir. Bu ise, bu safhada Osmanlı'nın eger henüz sona ermemişken ve pek çok kişi ve grup kurtuluş mücade-

Osmanlı İmparatorluğu'nun işgalcilerden kurtarılacak devamının sağlanması olarak görüyor iken, Türklük ya da Türk Milleti gibi yeni kimlik kavramlarının ortaya atılarak daha da fazla bölünme yaratılması ile değil, Osmanlı'nın halihazırdaki kimlik yapısı olan Müslümanlık ve çokkültürlülüğe vurgu yapılarak mümkün olabilecektir. Bu durum, bütün dünyanın “Çağının dahisi bir lider” olarak tanıdığı ve kabul ettiği Mustafa Kemal'in, Nutuk'ta da belirttiği “Hedefi birtakım safhalara ayırarak adım adım ilerlemek” şeklindeki stratejisine de uygun gözükmektedir. Dolayısıyla, Kurtuluş Savaşı döneminde ‘Kimlik’in Türklük’ten ziyade ‘Osmanlılık’, ‘İslamiyet’ ve ‘Müslümanlık’ üzerine inşa edilmiş olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır denebilir.

3.3.2 Cumhuriyet'in İlanı (1923 ve sonrası)

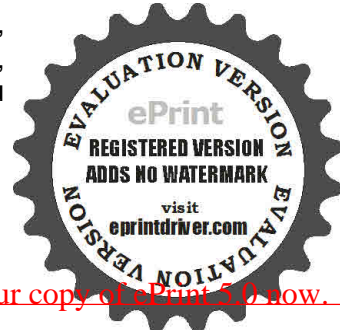
Yeni Türkiye Cumhuriyeti Kimliği'nin kurgulanışındaki ikinci dönem, 1923'de Cumhuriyetin ilanı ile başlatılabilir. Bu dönemin birincisinden farkı, artık farklı cephelerde farklı düşmanlarla savaşmak zorunda olunmayışıdır (Tabii burada savaştan kast edilen, sıcak savaştır. Yoksa bu dönemde de gerek dışarıda verilen diplomatik mücadele, gerekse de içeride farklı grup ve oluşumlarla yürütülen siyasi mücadele çoğu zaman savaş niteliğini hak edecek ölçüdedir). Osmanlılık ve Müslümanlık esaslarına vurgu yapılan Milli Mücadele yıllarından Cumhuriyet'e geçildiğinde, 1924 Anayasası'nın 88. maddesinde Türklük yeni tanımını bulmaktaydı. Maddenin ilk teklifinde; “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın Türk ıtlak olunur” şeklindeki ibare, Hamdullah Suphi Bey'in uzun tartışmalar sonucu kabul edilen önerisi ile “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk ıtlak olunur” şekli ile kabul edilmiştir. Özbudun'a (1997:66-67) göre bunun anlamı, Müslüman olmayan azınlıkların eşit vatandaşlık haklarına sahip oldukları, fakat sosyolojik anlamda Türk olarak algılanmadıklarıdır. Türk olmayan Müslüman azınlıklardan hiç söz edilmemiş olması da, bu Türklük kavramı içinde düşünüldüğünün bir göstergesidir.

Atatürk de, milleti ve Türk Milliyetçiliği'ni tarif ettiği çeşitli vesilelerde ve eserlerinde, Alman romantikleri gibi vatandaşlığı ırk (kan bağı) esasına bağlamamış, aksine siyasal ve sosyal bir kontrata bağlı vatandaşlık fikrini benimsediğini açıkça göstermiştir. Bunun en açık ifadelerinden birii, “Ne mutlu Türküm diyene” sözünde ifadesini bulan ve Türk olmayı kişinin kabulü ve beyanı ile geçerli sayan anlayıştır. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşı olmak ve onun sunduğu kimliğe sahip olmak, Atatürk'e göre ırk ve kan bağına bağlı değildir. Kan bağı yerine kültür ve tarih bağına temel alan Atatürk, bu doğrultuda, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren kurduğu Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu aracılığı ile Türk dilinin ve kültürünün ilk kaynaklarından itibaren araştırılmasını sağlamıştır. Kendi kaleme aldığı Medeni Bilgiler kitabında Atatürk, milletin tanımını; “Zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan, beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvafakatte samimi olan ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan insanların birleşiminden meydana gelen cemiyete millet namı verilir” (İnan 1969:18-25) şeklinde yapmaktadır. Görüldüğü gibi Atatürk'ün millet tarifinde, ırk ve kanbağı gibi hiçbir husus yer almazken aksine, ortak geçmiş ve birarada yaşama konusunda ortak irade gibi son derece kapsayıcı ve modern bir tanıma yer verilmiştir. Bu anlayıştan yola çıkan Atatürk, millet ve milletçilik ile ilgili şunları söylemiştir:

a) Siyasi varlığımızın haricinde, başka ellerde başka siyasi zümrelere, isteyerek veya istemeyerek mukadderat ortaklığı etmiş, bizimle dil, ırk menşee birliğine malik ve hatta yakın uzak tarih ve ahlak yakınlığı görülen Türk cemaatleri vardır. Tarihin bir hadisesinin neticesi olan bu hal, Türk milleti için elem verici bir hatıradır, fakat Türk milletinin tarihen ve ilmen teşekkülündeki asaleti, tesanüdü asla haleldar edemez.

b) Bugünkü Türk milleti siyasi ve içtimai camiası içinde kendilerine, Kürtlük fikri, Çerkezlik fikri ve hatta Lazlık fikri veya Boşnaklık fikri propaganda edilmek istemiş vatandaş ve milletdaşlarımız vardır. Fakat mazinin istibdat devirleri mahsülü olan bu yanlış adlandırmalar, birkaç düşman aleti, gerici beyinsizden başka hiçbir millet ferdi üzerinde, kederlenmekten başka bir tesir doğurmamıştır. Çünkü bu

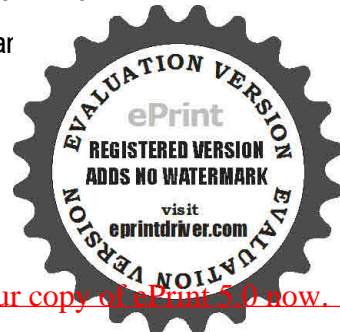

millet fertleri de, tüm Türk toplumu gibi aynı ortak geçmişe, tarihe ve ahlaka, hukuka sahip bulunuyorlar.

c) Bugün içimizde bulunan Hıristiyan, Musevi vatandaşlar, mukadderat ve tarihlerini Türk milliyetine vicdani arzularıyla bağlandıktan sonra kendilerine yan gözle yabancı nazarıyla bakılmak, medeni Türk milletinin asil ahlakından beklenebilir mi? (İnan 1969: 351-383).

Görüldüğü gibi, Atatürk'ün kendi kaleme aldığı görüşlerindeki millet ve milliyetçilik fikirleri ve dolayısıyla bu fikirlerden süzülerek oluşan Türk Milleti kavramı ve Türk Kimliği kurgusu, son derece kapsayıcı ve modernidir. Ülke sınırları içinde yaşayan ve etnik ya da dinsel kimlikleri farklı olan grupların da Türkiye Cumhuriyeti çatısı altında birarada yaşamalarına imkan veren bir kurgudur. Dönemin mahsülü olan her ulus-devlet gibi dil birliği ve buna benzer sosyal ve siyasi konularda birlik sağlayabilmek için pek çok yeni koşul ve kural getirilmiş olmakla beraber "Türk Kimliği" Atatürk döneminde asla bir ırka veya kan bağına bağlı olarak yorumlanmamıştır.

Atatürk, 1938'deki ölümüne kadar olan sürede yukarıda sayılan ulusal birliğin koşullarını gerçekleştirmeye yönelik olarak bir kültürel ve siyasi yenilenme hareketini, hem üstyapı hem de bunun sağlanabilmesi için olmazsa olmaz olarak görülen altyapı faaliyetleriyle sürdürmüştür. Saltanat ve Hilafet'in kaldırılması gibi siyasal faaliyetleri, kültürel alanda birlik ve yeniden yapılanmayı sağlamaya yönelik olarak sürdürülen, yeni yazı, yeni ölçü ve takvim, kıyafet devrimi ve kadın hakları gibi pek çok alanda devam ettirmiştir. Konumuz açısından önemli olan nokta ise bu yeniliklerin, hem Cumhuriyetin vatandaşlardan talebi, hem de bunlara uymanın sonucu olarak vaad ettiği yeni, gelişmiş (muasır) ve müreffeh topluma ulaşmanın yolu olarak sunulmuş olmasıdır. Yeni Türkiye Cumhuriyeti Kimliği'nin tamamlayıcısı olan bu unsurlar uygulamada herkesten istenmiştir. Bu devrimlerin ve değişimlerin nedenlerini anlattığı pek çok konuşmasında olan şapka devrimi ile ilgili olarak Atatürk şunları söylemiştir:

Bağnazlığın, yenilik ve uygarlık düşmanlığının simgesi gibi görülen “fes” i atarak, onun yerine, bütün uygar ülkeler kalklarının kullandığı “şapka” yı giydik. Böylece, Türk ulusunun uygar toplumlardan, anlayış yönünden de hiçbir ayrılığı olmadığını gösterdik. Bunu, “Dirlik ve Düzenliği Sağlama Yasası” nın yürürlükte bulunduğu sırada yaptık. Bu yasa yürürlükte olmasaydı yine yapacaktık. Ama yasanın yürürlükte olması kolaylık sağladı. (Atatürk, 2000:189-190)

Yine aynı devrimlerin ve değişim hareketlerinin önemli bir parçası olan Tekke ve Zaviyelerin kapatılması gerekçesinde de Atatürk , Türk ulusu adına gelinmesini arzu ettiği modern medeniyet seviyesine ulaşmak için bu gibi köklü değişimlerin gerekliliğini vurgularken şunları söylemektedir:

Tekkeler, zaviyeler, türbeler kapatıldı; bütün tarikatlarla, şeyhlik, dervişlik, müritlik, çelebilik, falcılık, büyücülük, türbe bekçiliği vb. birtakım unvanlar kaldırıldı, yasaklandı. Bütün bunlar, “Dirlik ve Düzenliği Sağlama Yasası” yürürlükte iken yapılmıştır.

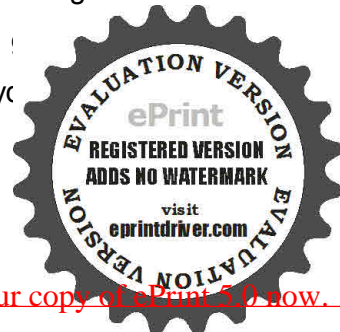
Bunlarla ilgili yürütüm ve uygulamaların, toplumumuzun bu inanlara bağlı, ilkel bir halktan olmadığını göstermesi bakımından ne denli gerekli olduğu çok açıktır.

Birtakım şeyhlerin, dedelerin, seyitlerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve yazgılarını, canlarını, falcıların, büyücülerin, üfürükçülerin, muskacıların ellerine bırakan insanlardan oluşan bir topluluğa uygar bir ulus gözüyle bakılabilir mi?

Ulusumuzun gerçek niteliğini, yanlış bir yolda gösterebilen ve yüzyıllarca göstermiş olan bu gibi adamların ve kurumların yeni Türkiye devletinde, Türkiye Cumhuriyeti’nde daha da çalışmalarına göz yummalı mıydı? Buna önem vermemek, ilerleme ve yenileşme adına, en büyük yanığı olmaz mıydı?

Bu nedenle biz, yasadan yararlandık. Bu tarihsel yanığı işlemek için, ulusumuzun alnını açık ve temiz göstermek için, ortaçağ anlayışlı olmadığını kanıtlamak için yararlandık (Atatürk, 2000:190).

Bu çalışmada yanıtı aranan soru ise, Cumhuriyet’in, vaad ettiği sonuçları bakımından herkese aynı maddi ve manevi kazanımı getirmediğidir. Bir başka deyişle, yüzyıllardır inandıkları, giye-

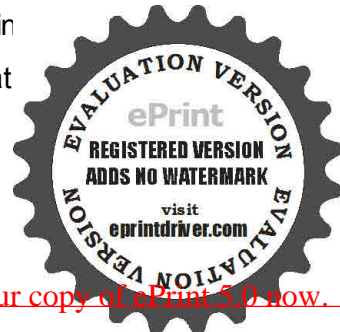

kullandıkları gibi pek çok alışkanlığını bırakması ve bunun karşılığında muasır medeniyet seviyesine yükselip refah içinde yaşayabileceği vaad edilen insanlardan ne kadarının ve hangilerinin bu kazanımlardan ne ölçüde yararlandığı sorusudur. Bu sonuçlara değinmeden önce, kuruluş sürecinde şekillenen Türk Kimliği'nin, Atatürk'ün ölümünden sonra ve hatta Atatürk'ün sağlığında diğer yönetici siyasi elit tarafından nasıl algılandığının, yorumlandığının ve uygulandığının incelenmesinde yarar vardır.

Bu dönemin incelenmesinde öncelikle 1923 ile 1946 yılları arasında yaşanan tek parti dönemi ele alınmıştır. Bu dönemin, Atatürk'ün hayatta olduğu 1923-1938 yılları arasında kalan bölümü, Atatürk'ün şahsında ve kendi kaleminden aktardığı fikirleri aracılığı ile yukarıda anlatılmıştır. Buradan sonra ise teorik düzeyde yapılan tartışmalar bazında, hem de pratik uygulamaları açısından tek partili dönemin kalan kısmı incelenmiş ve Cumhuriyet Kimliği'nin bu dönem içindeki gelişimi, halk tarafından benimsenme derecesi ve nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır.

3.3.2.1 Tek Parti Dönemi (1923 -1946)

Bu dönemdeki teorik tartışmaları ve bu tartışmalar ışığında gelişen parti ideolojisini anlamak için, tek parti döneminin önemli ideologları arasından Mahmut Esat Bozkurt, Recep Peker, Afet İnan ve Saffet Engin'in çalışmalarının incelenmesi önem arz etmektedir. Çünkü bu isimler hem CHP'de önemli görevler almış, hem de partinin ideolojisinin oluşmasına yazı ve düşünceleri ile katkıda bulunmuşlardır. Adı geçen isimlerden Mahmut Esat Bozkurt'un milli kimlik tarifi, "Her milletten üstün bir geçmişi olan Türk Milleti, fakir düşmüş fakat asil, görgülü ve terbiyeli bir adamdır. Sonradan görmüş milyoner zenginler gibi gülünç olmaz. Eski fakat tertemiz elbisesini kendine yakıştırmayı bilen bir görgülü soyludur" (Aktaran, Bora 1997:54) şeklin Tanımdan da açıkça anlaşılacağı gibi, kimlik kurgulaması, Atat

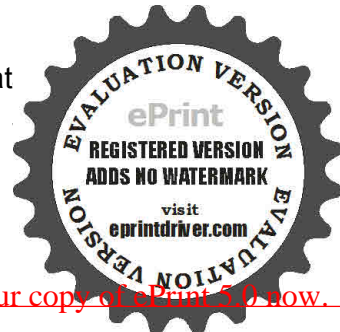
tanımlarında olduğu gibi rasyonaliteye değil daha çok duygusallığa dayanmaktadır.

Bora dönemi şöyle özetler: “Devlet-vatandaş ilişkisinin kavranışında da aynı iki yanlılık görülür. Millete ve devlete esas teşkil ettiği söylenerek kurucu özellik bahşedilen vatandaş kimliğine organizmacı millet-devlet zihniyetinin baskısı altında nefes alacak alan kalmaz” (Bora 1997:54).

Tek parti ideologlarından Recep Peker, devletin rolü konusunda daha da ileri giderek şunları söylemektedir: “Ulus, kendi başına fertlerin yarattığı kalabalık yekününden ibarettir. Bu kalabalığın bir değer ifade etmesi ancak devletle mümkündür. Zaten sosyal bünye için zararlı olabilecek geniş hürriyet telakkisinin, partilere bölünmenin ve parlamenterizmin zararlarına karşı “Yeni Türk İnkılabı” tarafından devlet-millet-parti özdeşliğinin kurulmasının hikmeti de budur” (Peker 1984:48). Peker’in sözünü ettiği devlet-millet-parti özdeşliği aslında devlet ile partinin özdeşleştirilmesi ve bu özdeşlikten gelen gücü kullanan siyasi elitin millet üzerindeki etkisidir. Parti yönetiminin hiçbir zaman Anadolu’dan gelen ve büyük şehirlerdeki üniversitelerde iyi bir eğitim almış alt ve orta sınıf gelir grubuna mensup kişilere kapalı olmamasına rağmen, bu şekilde parti yönetiminde yer alanlar veya bürokraside görevlendirilenler, partinin ideolojisine ve kurallarına uymak zorunda olmuşlardır. Parti ile millet arasındaki özdeşlik, gereklilikleri yerine getiren millet mensuplarının partiye girişi anlamında geçerli olurken, ne teoride ne de pratikte partiden millete yönelik bir özdeşlik kurma çabası içine girilmemiştir. Bu parti (CHP)-devlet özdeşliği de CHP’nin, devletin yani Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni kimliğinin kurucusu ve yayıcısı olması olgusunu beraberinde getirmiştir. Peker’in dile getirdiği anlayış doğrultusunda, kimliği yayma faaliyetinin icrasının partiden millete doğru ve genellikle özdeşleşerek değil emir ve kurallar koyarak olmuş olması da son derece anlaşılır bir durumdur.

İlerde derinlemesine incelenecek olan devlet (memuru)-vat

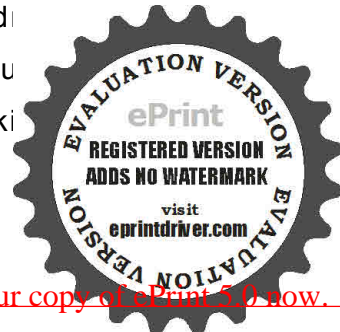
ayırımına işaret eden ve bir yönetici elitin varlığı ve niteliklerine vurgu

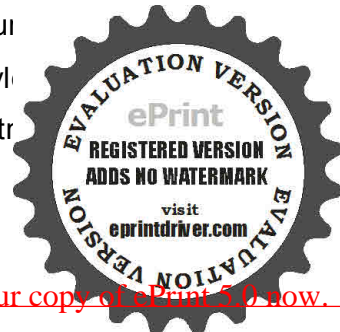
Saffet Engin'in şu betimlemesi, bu ayırımı görebilmek bakımından oldukça anlamlıdır: "Devlette bir uzvu olabilmek için şuurlu bir surette onun hareketleri ile ilgili olmak, ona tam bir sadakatle yardım etmek, onun inkişaf ve terakkisine çalışmak lazımdır. Asiler, mücrimler ve alakasızlar da devletin tebaasıdırlar, fakat azası değildirler" (Engin 1938:134). Engin'in bu tanımı, oldukça düşündürücüdür. Tanımda sözü edilen şuurlu, ilgili ve sadık nitelermeleri, devletin bir uzvu, yani parçası ya da daha açık bir ifade ile yönetim kademelerinin herhangi bir yerinde olabilmek için gerekli görülmektedir. Şuurdan kast edilen kuvvetle muhtemel parti ideolojisini paylaşmak, sadakat ise partiden ya da bir başka ifade ile özdeş olduğu devletten gelen emirlere uymak olarak belirlemektedir. Tüm bunlar ise, Engin'in niteliklerini belirtmeye çalıştığı yönetici sınıfı göstermektedir. Açıkça ifade edilmese bile yönetici olmayanlar yani yönetilenler de bu milletin parçasıdırlar (Engin'in ifadesiyle tebaasıdırlar) ve Engin'in onları tanımlamak için kullandığı sıfatlar "asi, mücrim veya alakasızlar" dır.

Yine Bora'nın, bu döneme ilişkin, konumuz açısından önemli ve pekiştirici bir saptaması da, bu dönemde Türk Milli Kimliği'nin kendisini tanımlamak için başvurduğu ötekinin bir dış unsur ya da içerideki diğer etnisiteler değil, "Eski Türkiye, yani Osmanlı" (Bora 1997:58) olduğudur. Bu saptama, hem yeni milli kimliğin kurgulanışının neye göre (neye karşıt) olarak yapıldığını, hem yeni kimlikle beraber "eski" ile bağların neden bıçakla kesilirmişçesine koparılmaya çalışıldığını, hem de ilerleyen dönemlerde bu yeni milli kimliğe karşı(t) olarak geliştirilen alternatif kimlik arayışlarının ve kimliklerin kaynağının anlaşılması bakımından fevkalade önem arzetmektedir.

Tek parti dönemine ilişkin pratik uygulamaları özetleyebilmek ve döneme ilişkin fikir sahibi olabilmek için dönemin bazı önemli olaylarına göz atmak gerekmektedir. Cumhuriyet-CHP-bürokrasi özdeşliğinin yaşandığı partili döneme damgasını vuran, ekonomik ve sosyal hayatı ve bu içinde bireyin sağladığı maddi ve manevi tatmin ile kabul gören yeni ki

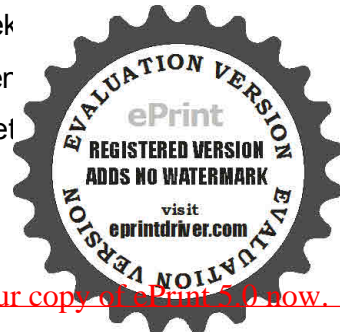

toplumsal yapıda kabul edilmesini belirleyen iki önemli dış gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki 1929 ekonomik buhranı ve Türkiye'ye yansımadır. 1929 yılı, dünyada ekonomik durgunluğun, alım gücünün düşmesinin ve bunların sonucunda ortaya çıkan dünya ekonomik buhranının yılı olmuştur. Kapitalist düzenin kendi işleyiş sorunlarından kaynaklanan ve Türkiye dışında gelişen bu buhran, sonuçları itibari ile tüm dünyayı olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti'ni de etkilemiştir. Cumhuriyetin kuruluşunu takiben, bu yeni siyasal yapının aynı zamanda güçlü bir ekonomik altyapı ile desteklenmesi gerekliliğini çok iyi gören Atatürk, İzmir İktisat Kongresi'ni toplamış ve burada ekonominin çeşitli kesimlerini biraraya getirerek ekonominin geleceği konusunda kararların alınmasını sağlamıştır. Ayrıntısına pek fazla girilmeyecek olunmasına rağmen bilindiği gibi Atatürk'ün ekonomiye yaklaşımı özel girişimin desteklenmesi ve özel girişimci müteşebbüslerin yatırım yapmadıkları ya da sermaye yetersizliğinden dolayı yatırım yapamadıkları alanlara devlet tarafından yatırım yapılmasının sağlanması yönündedir. İzmir İktisat Kongresi'nden sonra alınan kararlar doğrultusunda hem özel teşebbüs desteklenmiş hem de özel teşebbüslerin yatırım yapamadıkları alanlara devlet tarafından yatırımlar yapılmıştır. Atatürk, daha da ileri giderek, özel teşebbüse yabancı olan Türk halkına örnek olması için bir model olarak Atatürk Orman Çiftliğini kumuştur. Tüm bunların yanında sermaye eksikliğinin giderilebilmesi ve milli sermaye üretilmesi için İş Bankası, Atatürk'ün kuruluş sermayesine yaptığı katkı ile kurulmuştur. Tüm bunlar yapılmaya çalışılırken dünyada ortaya çıkan 1929 ekonomik buhranının Türkiye'ye yansması, zaten oldukça yetersiz olan sermayenin iyice azalmasına ve özel teşebbüsün durma noktasına gelmesine yol açmak şeklinde olmuştur. Kuruç'a göre bunun en önemli sebebi, 1924 ile 1929 yılları arasında yılda ortalama %15 lik tarımsal büyüme gerçekleştiren Türkiye'nin, 1929 ekonomik buhranı ile beraber dünyada tarım ürünleri fiyatlarının hızlı düşüşünün sonucu olarak en önemli ve hemen hemen tek gelir kaynağını yitmesidir (Kuruç 1988:122). Bu durum Atatürk'ün 'Altı Ok' olarak tabir edilen ilkelerinden birisi olan devlet koşullarının da zorlaması ile özel sektörün yanında ve onun gücünün yetti

alanlardaki devlet yatırımları olmaktan çıkmış ve özel sektörün gücünün yetmediği alanlar ekonomik bunalım nedeni ile arttıkça bu alanlarda devletin yatırımları yerlerini almıştır. Konjonktürel olarak çok isabetli gözükken bu politikanın geleceğe dönük sonuçları ise, devletin açıkları kapatmak üzere girdiği diğer ekonomik ve sosyal alanlarda olduğu gibi, bir defa girdikten ve bu alanda güçlü, etkili, söz sahibi ve yönlendirici konuma geldikten sonra, bu alanları toplumsal değişimi gerçekleştirme hedefine uygun ve hatta o hedefe ulaşmada kendisine güç ve belirleyicilik kazandıran alanlar olarak görmesi nedeni ile bir daha geri çekilmek istememesidir. Kuruluş aşamasında, devletçilik ilkesi gereği, özel teşebbüsün yatırım yapmaya sermayesinin yetmediği alanlardaki üretim boşluğunu doldurmak üzere yaratılan bu kurumlar (Kamu İktisadi Teşekkülleri, (KİT'ler)), ilerleyen yıllarda Devlete ve onun yönetimindeki bürokrasiye hem ekonomik hem de siyasi güç sağlamaları nedeni ile tarihsel olarak görevlerini ve ekonomik ömürlerini tamamlamalarına rağmen ekonomiden çekilmemiştir. Giderek büyüyen ve tekelleşen bu yapılar, özel sektör ile birlikte piyasayı oluşturmaktan ziyade, özel sektörün rekabet edememesi nedeni ile veya tekel kanunları gereği piyasayı tek başına kontrol eden kurumlar haline gelmişlerdir. Bu kurumların bu çalışma açısından diğer bir önemi ise, pek çoğunun ekonomik verimsizliklerine rağmen, çalışanlarına –ki çalışanların çok büyük bir kısmı yaptıkları iş ne olursa olsun devlet memuru statüsündedir- devletin ayrıcalıklı olanaklarından yararlanma hakkı vermeleri nedeni ile halk ile devlet arasındaki ayrılığa ve bunun sonucunda gelişen kimlik tatminsizliğine olanak sağlıyor olmamalarıdır.

1929 yılında dünyada yaşanan ekonomik buhranın Türkiye'ye yansımaları sonucu azalan milli geliri ve üretimi arttırmak üzere kurulan devlet teşekkülleri bir yandan üretimde ve dolayısıyla paylaşımında devletin gücünü ve söz hakkını arttırırken, 1946'ya kadar süren tek partili dönem içinde yaşanan diğer bazı olaylar da devlet ile halk arasındaki ayrılığı pek niteliktedir. Bunlardan birisi varlık vergisi'dir. Varlık vergisine geçmeden o dönemde konulan diğer bazı vergilere ve bunların halk üzerindeki et

göz atmakta fayda vardır. Bu çalışma ekonomik bir değerlendirme veya vergi sisteminin incelenmesi ile ilgili olmayıp Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve onun refah ve modernleşme vaadi olan “Cumhuriyet Kimliği” ile ilgili olduğu için, tek partili dönem ya da diğer dönemler incelenirken ve ekonomik verilerden yararlanılırken, bunların ayrıntılarına girilmeyecek; bu ekonomik göstergelerin olgu düzeyinde ve belki de daha önemli olarak halkın nezdinde algı düzeyindeki sonuçları ele alınacaktır.

Tek partili dönem –ve diğer dönemler- incelenirken de ele alınan ekonomik değerlerin kıyaslanmasındaki referans noktalarından birisi bir önceki yönetim şekli olan Osmanlı İmparatorluğu dönemi ve diğeri de kullanılan verilerin ait oldukları dönemde diğer ülkelerdeki ekonomik durumdur. Bunun nedeni ise, yeni bir yönetim şekli, yeni bir ulusal isim ve buna bağlı olarak yeni bir ulusal kimlik kurgusu ile çevrelenen halkın, bu yeni değerler ve kurallar kümesine uyum sağlaması ve benimseyebilmesi için bunlardan maddi ve/veya manevi bir tatmin elde edebilmesi gereğidir. İlk kuruluş yılları için pek çok yokluğa ve eksikliğe rağmen yeni olmanın ve geleceğe bu yeni perspektiften umut ile bakmanın getirdiği heyecan, zaman geçtikçe ve vaad edilen hedeflere, ilerlemeye ve refaha ulaşılamadıkça yitirmeye ve yerini tereddüt ve yeni arayışlara bırakmaya başlamaktadır. Bu hatırlatmadan sonra tek partili dönemin 1929 buhranından sonraki önemli olaylarına geçtiğimizde ilk göze çarpanlar, ekonomik buhranın ve sonrasında özellikle II. Dünya Savaşı'nın sıkıntılarını aşabilmek için konulan vergilerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun, özellikle de çöküş dönemlerinde sarayın kendisinin toplayamadığı vergileri halktan toplamak üzere görevlendirdiği mültezimlerin elinden çok cefa çekmiş olan halk bu seferde yeni cumhuriyetin vergileri ile karşı karşıya kalmıştır. Üstelik, 1923-29 arası yaşanan o coşkulu, heyecanlı ve hızlı ilerleme dönemi 1929 ekonomik buhranı ile durmuş ve sıkıntılı bir döneme girilmiştir. Bu dönemde pek çok vergi konulmuştur. Bunlardan en göze çarpanları, İktisadi Buhran, Muvazene ve Kuvvetlerine Yardım Vergileridir. Adlarından da anlaşılacağı gibi vergiler devletin harcamalarını karşılayabilmek üzere halktan devlete

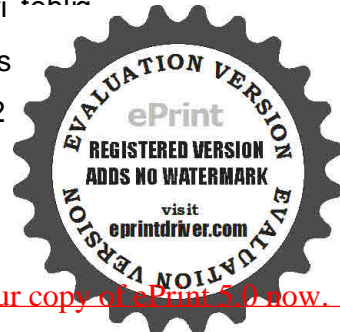

transferini sağlayan ve karşılığında yol, su gibi halka geri d6n6şu hemen ve halkın da kullanabileceği t6rden hizmetlerle olmayıp, isimleri bile bu 7ağrışımı yaratamamaktadır. 1938'de Mustafa Kemal Atat6rk'6n 6l6m6 ile beraber Cumhuriyet hem kurucusunu, hem de kurduğu yapının, sağladığı heyecanın ve vaad ettiği kimliğin en b6y6k desteğini yitirmiştir. "Milli şef" d6nemi diye anılan ve İsmet İn6n6'n6n damgasını vurduğu bu dönemde, 1939 ile 1945 yılları arasında yaşanan II. D6nya Savaşı, ekonomik ve sosyal hayatı daha da zorlaştırmıştır. D6neme damgasını vuran olay ise 11 Kasım 1942'de y6r6rl6đe giren Varlık Vergisi'dir.

Varlık vergisinin etkileri sadece gayrim6slimler 6zerinde ve yalnızca ekonomik olarak olmamış, aynı zamanda oranı ve dolayısıyla tahribatı daha az olmakla beraber m6sl6manların 6zerinde de etkileri olmuştur. Varlık vergisinin en 6nemli etkilerinden birisi ekonomik değil sosyaldir. 6ncelikle devletin tamamen keyfi olarak halk 6zerinde istediği vergiyi uygulayabileceğini g6stermiştir. 7elebi'nin, d6nemin İstanbul defterdarı Faik 6kte'nin notlarından aktardığına g6re:

Yasanın hedefi, levanten azınlıkların adeta imtiyazlı bir şekilde, vurgun, karaborsa, haksız kazanç sağlayarak ekonomide egemen oldukları d6ř6ncesiyle onlardan bu haksızlığı telafi edici vergi almaktı. Genelde biraz farklı da olsa azınlıklar dışındakilere de uygulandı. Maliye Bakanlığı İstanbul Defterdarlığına gizli bir tamim g6nderiyor; İstanbul'da b6y6k haksız kazanç sağladıkları; bunların savaş d6neminde elde ettikleri faiz ve kabul edilen servet 6zerinden m6sl6man ve yabancılar 1/8, d6nmeler 1/4 , gayrim6slimler 1/2 oranında Varlık Vergisiyle m6kellef tutuluyordu (7elebi 1997: 3448).

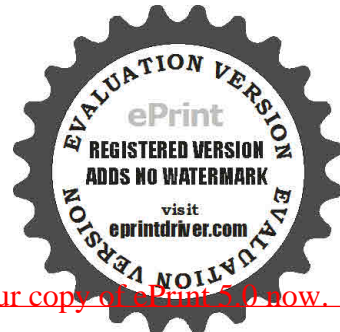
Varlık vergisinin toplanması i7in 67 kişilik bir koordinat6r komisyon kurulur ve bu komisyona bağlı olarak kurulan pek 7ok alt komisyonlar, ev işyeri ve diğer mallar i7in kıymet takdiri yapmaktaydı. İtirazı ve temyizi olmayan bu takdiri ve salınan vergiyi illerin en b6y6k m6lki amirleri +6buz etmekte ve 15 g6n i7inde 6denmesini istemekteydi. Bu nedenle s İstanbul'da 330 ev, 197 d6kkan, 190 arsa, 80 apartman ve 42

satılmıştır. İstanbul'da vergiyi ödeyemeyen bazı azınlıklar Haydarpaşa'dan vagonlara bindirilerek Erzurum Aşkale'ye gönderilmiş ve burada gündelik yevmiye hesabı ile borçlarını bitirene kadar çalışmaları istenmiştir. Aşkale'ye gönderilmek üzere toplanan 2057 kişinin 1809'u İstanbul'dandır. Bunlardan 21 tanesi çalışma kampında ölmüştür (Çelebi 1997:3449). Yevmiye hesabıyla elde edilen kazanç ile borçları ödemek 30-40 yıl kadar sürecek olmasına rağmen 4 yıl kadar sonra af çıkmış ve geri dönüş başlamıştır.

Varlık vergisi adı altında simgeleşen bu vergiler, vergilerin muhatabı olanların müslim ya da gayrimüslim olmasından çok, uygulanış tarzları bakımından önem arz etmektedir. İtiraz hakkı olmayışı ve 15 gün içinde itirazsız olarak ödemeyenlerin veya ödeyemeyenlerin tutuklanarak çalışma kamplarına gönderilmesi gibi uygulamalar, modern cumhuriyetin vaad ettiği refah, kalkınma ve cumhuriyetin anlamına uygun olarak "halkın kendi kendisini yönetmesi"nden çok, yukarıdan aşağıya yöneltilen emirlere sorgulanmadan ve itiraz hakkı olmadan kesin itaati gerektirmesi bakımından, kendisinden önceki yönetim biçimi olan padişahlıktan pek de farklı görülmemektedir. İtiraz edilemeyen bu vergiye esas alınacak miktarı belirleyen takdir komisyonlarının memurlardan oluşması, bürokrasinin yetkilerini ve gücünü göstermesi bakımından oldukça anlamlıdır. Bu ve benzeri uygulamalar, halk ile devlet/bürokratların kimliksel konumları hakkında ipuçları vermektedir.

Tüm bunlara ek olarak yine bu dönemde, 1940 yılında yürürlüğe giren Milli Koruma Kanunu, içeriği uygulanışı ve sonuçları bakımından oldukça önemlidir. Bu kanuna dayanılarak çıkartılan devletin el koyma kararları, Fiyat Murakebe Komisyonları, devletin narh uygulamaları, İaşe Müsteşarlığı, Petrol Ofisi, Ticaret Ofisi, İaşe Müdürlükleri ve İaşe Heyetleri, Halk Dağıtma Birlikleri ve Ücretli İş Yükümlülüğü gibi kararlar, devletin

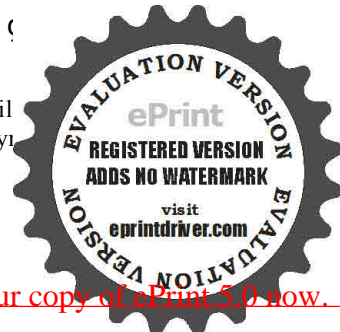
(partinin) hem ekonomi üzerinde, hem de sosyal hayat üzerinde kontrolünü ve baskısını arttırmasına olanak sağlamıştır.¹

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti ve onun vaad ettiği modernleşme ve kalkınma hedefleri daha tamamlanamadan, 1929 buhranı, 1938’de Atatürk’ün ölümü gibi etkenlere bir de Türkiye Cumhuriyeti’nin fiilen katılmadığı II. Dünya savaşı için yurt içinde alınan (bazen de bu bahaneyle sığınılarak alınan) sıkı önlemler ve uygulamalar eklenince, halk, bir türlü kendisine vaad edilen refaha kavuşma olanağı bulamamış ve benimsetilmeye çalışılan Cumhuriyet kimliği yeterince etkili olamamıştır. Vaad edilen refaha kavuşmamak bir yana, sözü edilen vergiler ve benzeri uygulamalarla (vergi, kame v.b) halkın algısında durum, padişahlık dönemindekinden pek de fazla farklı değildir. Bir de bu sıkıntıları çekmek zorunda kalan insanların, yeni Cumhuriyet kimliği doğrultusunda pek çok eski alışkanlık ve yerleşik düzenden vaz geçmek zorunda kaldığı hesaba katılırsa (yeni yazı, takvim, ölçü, kıyafet, toplumsal ve dini düzenlemeler), kendisine fazladan külfet getiren bu yeni ve değişik duruma katlanmasının sonucunda eline geçen somut birşey olmadığı gibi bir kanı egemen olmuştur. Dönemin yönetiminin cehalet ve yobazlığa yorumladığı, bizim ise bu yokluk, sıkıntı, ayrımcılığın ve karıştılığın sonucu olarak değerlendirdiğimiz bu birikim giderek yoğunlaşmış ve halkta oluşan bu tepki kendisini 1946 seçimlerinde CHP’ye karşı ilk defa çok partili dönem alternatifi olarak çıkan Demokrat Parti’ye destek olarak göstermiştir.

3.3.2.2 Demokrat Parti Dönemi (1946 -1960)

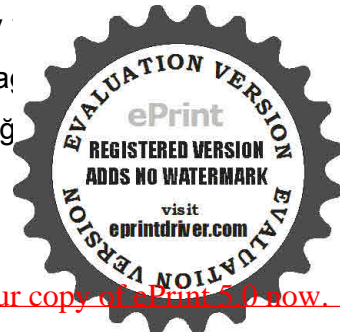
CHP dönemindeki yönetici elit – halk ayırımını çok iyi kullanan ve halkın bu konudaki birikmiş tepkisini iyi analiz eden Demokrat Parti (DP), tam da bu noktayı işaret eder şekilde, “Yeter! Söz Millet’in” sloganı ile yola ç

¹ Döneme ve adigeçen kanun ve vergi uygulamalarına ilişkin geniş bilgi ve belgeler için Cemil Koçak’ın (1986) “Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945) adlı eseri oldukça önemli bir kayı

ve bu sloganla klişeleşen söylemi ile 1946'da meclise girmiş ve 1950'de de iktidar olmuştur. Aslında Demokrat Parti siyasi ve iktisadi görüşler bakımından, CHP'den farklı şeyler getirmekten çok, "halktan gelen bir kuvvet yaratarak, hükümeti ve idareyi denetim altına almayı vaadederek iktidara gelmiştir" (Tuncay 1983:1981). Bozkurt'un aktardığına göre, Köprülü ve Bayar gibi Demokrat Parti kurucularının, muhalefetteyken bürokrasiden yakınan yazı ve konuşmaları, Demokrat Parti'nin güçlenmesini sağlayan en önemli faktörlerden birisi olmuştur (Bozkurt 1998:3575).

Kendisine bağlı bürokratları aracılığıyla halkı yöneten CHP anlayışına karşı çıkararak, halkın iradesi ve egemenliğine vurgu yapan ve bürokrasinin gücünün ve baskısının azaltılacağını vaad eden DP, bu amacı gerçekleştirmeye yönelik çeşitli tasarruflarda bulunmakla birlikte, kendisi de kendisine bağlı bir bürokrat kesimi oluşturma gayretine girmiştir. Bozkurt'un Tutum'dan aktardığına göre " (Demokrat Parti) bürokratların halka saygılı davranmaları üzerinde ısrarla durmuştur. Halkın bürokrasiden şikayetlerinde, Demokrat Parti'nin mahalli teşkilatları etkin bir rol üstlenmiştir. Parti teşkilatı aracılığı ile, hakkında şikayette bulunulan bürokratlar, başka yerlere ve görevlere atanmışlardır" (Bozkurt 1998:3575). Heper de bürokratlara yönelik halkın tavrını, "Tüccarlar ise, aynı şekilde, bürokratların kendilerine saygılı davranmasını ve "kravatlı hırsız" muamelesi yapmamasını resmen İstanbul Ticaret Odası aracılığı ile istemiştir" örneği ile belirtmektedir (Heper 1974:123). Eroğul da (1970:99) benzeri bir niteliklemeyle dönemi değerlendirirken, "Temsilcisi olduğu 'çevre'nin beklentileri, tek parti kökenli Demokrat Partilileri "bürokrasi düşmanlığı"na kadar götürmüştür. 1950'lerden sonra köylü gruplarının, olduk olmadık sebeplerle vali odalarını doldurmaları, idarecileri küçük düşürmeye çalışmaları, daha önceki bürokratik baskıların yarattığı "hırçın boşalma"dır. Halk böylece kendine "tepeden bakan" yönetim anlayışına karşı, Demokrat Parti yönetimiyle tepkisini ortaya koymuştur" demektedir. Tek parti döneminde "sosyal değişme ajanı" olarak görev ve bu nedenle de pek çok yetkiyle donatılmış olmasına rağmen "Muhakemat-ı Memurin" kanunu benzeri uygulamalarla doğ

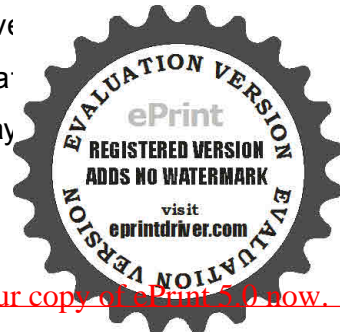

yargılanamayan güçlü bürokrasi, çok partili dönemle birlikte hem yasal olarak, hem de siyasi anlamda denetlenen hatta baskı altına alınan bir yapıya dönüşmüştür. Şaylan'ın da işaret ettiği gibi bu dönemde “Bakanlık emrine alma, resen emekliye sevk etme, hükümetin işlerine karşı yargı yolunu kapatma gibi bazı düzenlemelerle, CHP ile özdeşleşmiş bazı üst seviyedeki bürokratların otonomisi kırılmak istenmiştir” (Şaylan 1983:305).

Sevil'e göre, “1950-1957 arasındaki dönemde Demokrat Parti'nin hem eşraf hem de köylüler tarafından sevilmesini, bu dönem içerisinde bürokrasinin gücüne ve prestijine indirilen darbelerde aramak anlamlı olacaktır” (Sevil 1998:3609). Mardin, bu durumu değerlendirirken, “Bürokrasi karşıtı olan kimlik, ulusal düzeyde etkinlik gösteren bir partiye (DP) ulus çapında bir bağlantı temeli sağlamıştır” (Mardin 1986:129-131) demektedir.

Özellikle 1950-1960 yılları arasındaki DP iktidarı, kendi döneminde Marshall Yardımı (1947) ile Türkiye'ye gelen radyolar ve radyo yayıncılığına ayrılan bütçeler aracılığıyla ülkenin her köşesine ulaşabilmekteydi. 1936'da radyo yayıncılığının önemini kavrayarak devletleştiren ve kendi ideolojisi çerçevesinde yayına başlayan CHP gibi DP'de aynı gücü, daha da geniş imkanlarla kullanmıştır. Radyonun sadece erişim sınırları genişlemekle kalmamış, her gün yapılan yayınlarda yer alan “Vatan Cephesi'ne katılanlar”ın sayıldığı mutad programlar ile bürokrasinin ve yönetici seçkinlerin temsilcisi sayılan eski yönetim (CHP) ile halkın temsilcisi olma sloganıyla iktidara gelen DP arasındaki ayrılık ve kutuplaşma günden güne artmıştır.

Döneme ilişkin bir diğer önemli nokta ise karayollarının köylere kadar götürülmesi ile, ulaşım imkanının artması ve buna paralel olarak halkın köylerden kentlere olan göçünün hızlanmasıdır. O döneme kadar ‘köylü’ olarak görülen ve köylerinde kaldıkları sürece kültürel bağları ve inanışları pek fazla göze batmayan, kentliler ve yönetici seçkinler tarafından adeta folklorik birer öge olarak kabul edilen ve entegre edilebilir say

kente göç eden unsurların hızlı ve toptan göç hareketleri, hem kentlerin, hem kentlilerin hem de tabanının büyük bölümünü buradan sağlayan CHP'nin işini zorlaştırmıştır. Hızlı göçlerle birlikte kentlere dolan ve entegre edilemeyen köylü nüfus, gecekondulaşmanın temelini oluşturmuş ve kente entegre edilemediği sürece, sosyal güvencelerden, kentin refah ve modernitesinden uzakta kalarak “merkez” yerine “çevre”nin parçası olmayı sürdürmüştür.

Mecliste çoğunluğu elinde bulunduran Demokrat Parti, yetkilerinin ve gücünün sınırlarını oldukça ileri götürerek, dönemin Başbakanı Adnan Menderes'in 'Oğunu aday göstersem seçtiririm' ve 'ben bu orduyu bir astsubayla bile yönetirim' gibi sözleri ile “Vatan Cephesi” gibi ulusal birliği sekteye uğraticı ve kutuplaşmalara yol açan politikaları, kurucu unsurlar olan asker ve sivil bürokrasiyi oldukça rahatsız etmiştir.

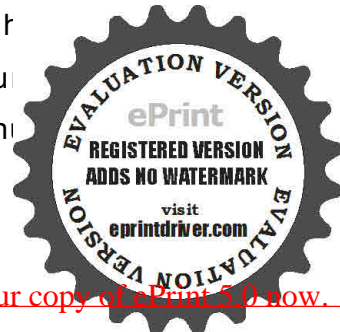
Kurucu unsurlar içinde yer alan ve bürokrasinin askeri kanadını oluşturan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, diğer nedenlerin yanında, özellikle yönetimdeki ağırlığını korumak amacıyla ve kurucu unsurlardan diğeri olan bürokrasinin de aynı amaçla verdiği destek ile 1960 yılında yönetime el koyması ile bu dönem sona ermiştir. Bu dönem, diğer pek çok özelliğinin yanı sıra, geniş halk kitlelerinin Cumhuriyet'ten aldıkları payı ve yönetimdeki söz haklarını arttırmak için giriştikleri en önemli hareketlerden biridir. Dönemin bu çalışmaya ilişkin diğer bir önemli tarafı da, Cumhuriyet kimliği ve onu temsil eden bürokratik yapıya karşı geniş halk kitlelerinin arayışının, dini ya da etnik kimlikler gibi diğer (ulus kimliğe göre alt) kimliklere yönelmemiş olması; aksine ulus kimlik tanımı içinde kendine yer bulmaya, onun vaatlerinden daha fazla pay alabilmeye (yönetimde söz sahipliği, iç göçler yolu ile büyük kentlere gelip buralardaki Cumhuriyet nimetlerini paylaşabilme umudu vb.) yönelmiş olmasıdır.

3.3.2.3 1961-1983 Arası Dönem

Kendi inandıkları sistemden çok, Birleşmiş Milletler üyeliği ve uluslararası toplumun II. Dünya Savaşı'nda yaşadığı faşizm tehlikesine tepki olarak geliştirdiği tek parti sistemine karşıtlık düşüncesinin zorlaması ile çok partili hayata geçen CHP (onun içindeki ve onunla ittifak halindeki asker-sivil bürokrasi), çok partili hayatın gereklerine ve sonuçlarına hazırlıksız yakalanmış gözükmekteydi. Kurucu unsurların devamı olan asker ve sivil bürokrasi, 1950-1960 yılları arasında kaybettikleri etki ve prestijlerini pek de kolay bırakmak niyetinde değildiler. Sevil bu durumu, “Devletçi ittifakın, *düzeni korumak* çerçevesinde zaman zaman yönetime “el koyması”, kendi durumunun etkinliğini yitirmesine göz yumamayacağının da bir göstergesidir: 1960 İhtilali, 1971 Muhtırası ve 1980 Müdahalesini bu açıdan değerlendirmek mümkün gözükmemektedir” (Sevil, 1998: 3609) şeklinde yorumlamaktadır. Özbudun'da, 1960 darbesinin, asker ve sivil seçkinlerin “Türk toplumundaki iktidar, statü ve itibarlarının gerileyişine karşı bir tepkisi olarak” (Özbudun 1995:18) görülebileceğinden bahseder.

Sevil'in de belirttiği gibi, asker ve sivil bürokrasinin ya da diğer bir tanımlamayla seçkinlerin, kendi konumlarını korumaya yönelik olarak giriştikleri tek hareket 1960 İhtilali olmamış, bunu 1971 Muhtırası ve 1980 müdahaleleri izlemiştir. Çok partili hayata ve hatta parlamenter sisteme ara verilen bu dönemlerden birincisinin yani 1960 İhtilali'nin diğerlerinden en önemli farkı asker ve sivillerin biradada ve fikir birliği içinde olmalarıdır. İhtilalden sonra tankların üzerinde çoşku ile tezhürat yapan vatandaşlara ilişkin görüntüler bu durumu pekiştirir niteliktedir. 1961 Anayasası ile Yasama organının eylem ve işlemleri Anayasa Mahkemesi ve Danıştay gibi kurumların denetimine tabi kılınmış ve bu surette bürokrasinin gücünü keyfi kullanımının bir parça da olsa önüne geçilmiştir. Sivil bürokraside bu kısıtlamalar olurken, askeri bürokrasi gerek maaş ve özlük t bakımından, gerekse de Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) gibi kurum kurulması ile sivil bürokrasiden daha iyi bir konuma gelmiştir. Bunu

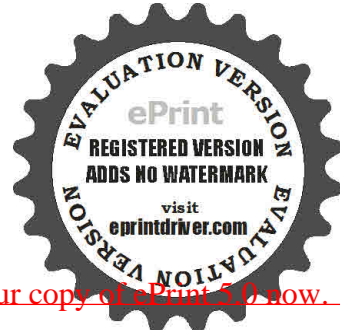

ötesinde özellikle emekli generaller ile emekli subayların özel ya da kamu kurumlarının yüksek kademelerine getirilmeleri veya yurtdışına elçi olarak atanmaları “subayların Türk toplumu içinde ayrıcalıklı bir konuma gelmelerini yeniden sağlamıştır” (Ahmad 1995: 173-205).

Sivil ve askeri bürokrasi arasındaki bu fark, askerler lehine giderek açılmış ve 1980 Müdahalesinde, Cumhuriyetin kurucu unsurlarından biri olan CHP bile askerler tarafından kapatılmıştır. Bu dönemden sonra ise askeri bürokrasi hemen her zaman sivil bürokrasinin üzerinde yer almış ve kurucu öge misyonunu neredeyse tek başına üstlenmiş gözükmektedir.

Tüm bu müdahalelerin ortak sonucu olarak değerlendirilebilecek bir nokta da, müdahale sonrası yapılan seçimlerde halkın, ya da “çevre” nin oylarının, seçkinler ya da onların temsil ettiği “merkez” yerine diğer partilere kaymasıdır. 1960’dan sonra Adalet Partisi (AP), 1971’den sonra CHP (Ecevit CHP’si) ve 1980’den sonra da Anavatan Partisi’nin (üstelik bu sonucunda Askeri yönetimin emekli bir generale -neredeyse açıkça- bir siyasi parti kurdurup (Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) onu desteklemesine rağmen) iktidara gelmesi, halkın seçkinlere yönelik tepkisinin ve ayrımcılığa gösterdiği tavrın ifade ediliş biçimi olarak değerlendirilebilir. Bu eğilimin devamı olarak halk, 1999 seçimlerinde CHP’yi parlamento dışında bırakmış, 2002 yılının 3 Kasım’ında yapılan genel seçimlerde de “kurucu unsurların” bütün engelleme girişimlerine karşın Adalet ve Kalkınma Partisi’ni (AKP) tek başına iktidar koltuğuna oturtmuştur.

1960 ile 1983 arasındaki tüm bu müdahaleler ve akabinde yapılan seçimler, devlet aygıtını elinde bulunduran yönetici seçkinler ile sıradan halk arasındaki farklılaşmayı, ayrımı ve halkın kendi aleyhine işlediğine inandığı bu ayrımcılığı her defasında sandıkta cezalandırdığını göstermektedir.

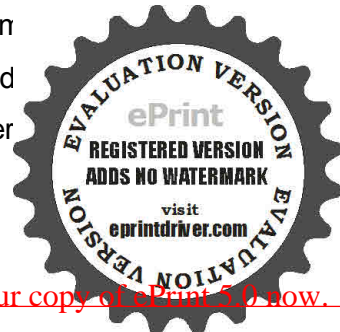

3.3.2.4 1983-1989 Turgut Özal Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu unsurları olan asker ve sivil bürokrasi için belki de en zor dönem Anavatan Partisi'nin (ANAP) iktidara geldiği ve Turgut Özal'ın Başbakan olduğu 1983 ile 1989 yılları arasındadır. Askerler için ANAP, kendi koydukları engellere ve seçimde açık destek verdikleri diğer bir partiye rağmen, ezici denebilecek bir çoğunlukla iktidara gelen bir partiydi. Sivil bürokrasi için ise, o güne kadar korudukları mevkiileri ve işleyiş sistemlerine köklü değişiklikler getiren bir partiydi.

Tataroğlu, bu dönemi “1983 genel seçimlerini Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi'nin kazanmasıyla Türk bürokrasisinin siyasi konumu oldukça büyük bir sarsıntı geçirmiştir. Anavatan iktidarı ile birlikte geleneksel devletçi politikalar büyük ölçüde değişime uğradı. Anavatan Partisi'nin amacı, bürokrasinin politikadaki hareket sahasını daraltmak ve daha etkin ve verimli hale getirmektir” (Tataroğlu 1998:3597) sözleriyle tanımlamaktadır. Gerçekten de Özal dönemi, bürokrasi için oldukça zor geçmiştir. Seçim beyannamesinden başlayarak bürokrasinin gücünün azaltılması ve yetkilerinin kısıtlanmasını savunan Özal, iktidara gelir gelmez düşündüklerini uygulamaya koymuştur. Bürokrasiyi, bir fazlalık ve hantallık olarak gören Özal, sadece yetkilerini kısmakla kalmamış, bürokrasiden kaynaklanan hantallığın düzeltilebilmesi için iyileştirme çalışmalarından çok bürokratik işlemleri ve bürokratları sayıca ve yetkice azaltma yoluna gitmiştir. O'nun kurmaya çalıştığı liberal sistemin doğası ve fonksiyonları, bürokrasiyi ve bürokratik işlemlerin mevcut fazlalığını barındırabilecek yapıda değildir. Özelleştirmeler yolu ile hem devletin ekonomideki ağırlığını azaltmış, hem de özelleştirilen kamu kurumlarındaki bürokratları sistemin dışına itmiştir.

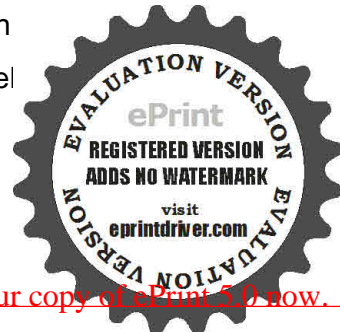
Benzeri bir uygulamayı da 1986 yılında çıkardığı “sözleşmeli personel” yasası ile işleme koymuş ve 657 sayılı Devlet Men Kanunu'na tabi kadrolu personel yerine sözleşmeye tabi ve bu kad getirdiği güvencelerden yoksun personel alımı yolu ile devlet daireler

klasik anlamda korunan ve iş güvencesi olan bürokrat ve memurlar yerine, senelik sözleşme yenilenmesi usulü ile çalışan personeli ikame etmiştir. Yabancı içki ve sigara ithalatı, serbest döviz ve özel radyo ve televizyon yayıncılığı gibi pek çok yenilik ile devletin (dolayısıyla elitlerin) ekonomik ve sosyal alandaki hakimiyetini ve denetimini ve hatta tekeli ortadan kaldırmaya çalışmıştır.

Yine halk tarafından benimsenmesini sağlayacak bir diğer uygulaması da “beyana güven” ilkesini kamu işlemlerine getirmiş olmasıdır. Devlet-vatandaş ayırımının önemli örneklerinden birisi olan bu durumun değişimini Tataroğlu; “Beyana Güven’ ilkesi, geleneksel bürokratik seçkinciliğin vatandaşa güvensiz ve tepeden bakan yaklaşımını değiştirmeyi amaçlamaktadır. Vatandaşlar, devlet ile olan ilişkilerinde sonsuz derecede belge talebi ile karşılaşmakta hemen her kamu kurumuna başvurularında sabıkalarının olmadığı, ikametlerinin ve kimliklerinin ispatı istenmekte, adeta en baştan potansiyel suçlu muamelesi görmekteydiler. Kırtasiye ve imza bolluğu hem vatandaşın devletten hizmet almasını zorlaştırmakta, hem bürokrasinin rüşvet imkanlarını arttırmakta, hem de bürokrasinin denetlenmesi imkanını ortadan kaldırmaktadır” (Tataroğlu 1998:3598) şeklinde belirtmektedir. ANAP’ın iktidara geldiği 1983 yılından hemen sonra 1984’de toplam kamu personeli sayısı 1.948.553 iken, 1986’da bu sayı 1.779.039’a gerilemiş, 1978 yılı memur maaşları endeksi 100 olarak kabul edildiğinde, bu endeks 1983’de 80.3’e, 1986’da 72.1’e ve 1988’de de 65.5’e kadar gerilemiştir (Detaylı bilgi için bkz. Tataroğlu 1998:3599).

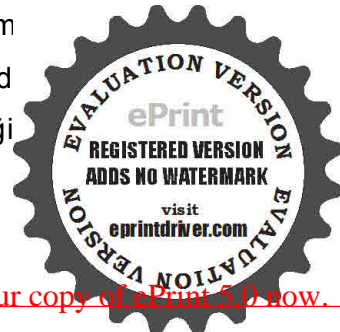
“Millete hizmet için devlet” ilkesini her fırsatta dile getirmiş olan Özal, millet iradesi kavramını ön plana çıkararak bürokrasinin gücüne karşı kullanmıştır. Bu anlamda sıkça başvurduğu bir başka söylem de “seçilmişlerin atanmışlara göre önceliği” tezidir. Bu tez aracılığıyla bürokrasinin tüm kademelerine karşı tavrını koymuş olan Özal, atan olarak tanımladığı bürokrasiyi de kendi istediği gibi yönlendirebilmel geleneksel kalıplara ve eski sistemle herhangi bir bağı olmayan,

politikaların uygulanmasına daha yatkın olan “ithal bürokratlar” ya da dönemin tabiri ile “Prensler” aracılığı ile yeni bir bürokrasi yaratmaya çalışmıştır (Sevil 1998:3611). Özal’ın bu ithal sistemi, sistemin içinde kökleri olmadığı için sadece padişaha bağlı olan Osmanlı’nın devşirme sistemine benzetilebilir.

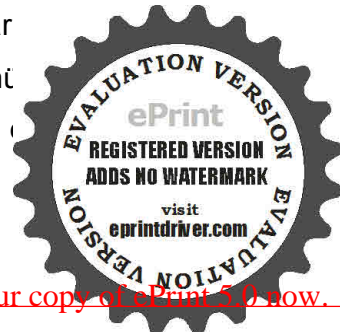
Özal ayrıca, kurduğu “Fon” lar aracılığıyla, bütçenin yönetimini de bürokrasinin kontrolünden çıkarmış ve bürokratik sınıfın ekonomik karar mekanizmalarını kullanmaktan gelen gücünü zayıflatmıştır. Tüm bunlar yapılırken, zayıflatılan ve gücü azaltılan bürokratik sistemden daha çok, geleneksel bürokrasi ve kendi döneminden önce görevde olan bürokratlar olmuştur. Özal döneminin önemi, ekonomik anlamda liberalizmin hayata geçişi, pek çok denetim, tekel ve yasağın kaldırılması, bürokratlar ve bürokrasi yerine çoğu zaman kuralsızlığa kadar varabilen pragmatik uygulamalar, özel sektörün teşviki ve güçlendirilmesi ve dışa açılma olarak özetlenebilir. Tüm bu olgular, kurucu unsurların o güne kadar, özellikle de sivil bürokraside elde tuttuğu mevkilerin ve süre getirdikleri uygulamaların pek çoğunun kalkmasına ve bürokrasinin hem yetki ve işlerlik anlamında hem de statü ve ekonomik durum anlamında oldukça güç kaybetmesi olarak sonuçlanmıştır.

Özal dönemi, pek çok bakımdan yeniliklerin ve ilklerin dönemi olmuştur denebilir. “Merkezî” temsil eden devlet ve onun memurları ile “çevre”yi temsil eden millet arasındaki ayrılığı iyi tahlil etmiş olan Özal, DP döneminden farklı olarak “dört eğilimi de içinde barındırmak” sloganı ile hem halk arasındaki pek çok ideolojik farklılığı bir çatı altında toplamış, hem devletçi ekonomiden liberal ekonomiye geçiş ile devletin ekonomik kontrolünü ve tekelliliğini azaltmış, hem de bunlarla eşzamanlı olarak devlet memurlarının yetki ve güçlerinde önemli kısıtlamalara gitmiştir. Yapılan uygulamaların doğruluğu ya da yanlışlığından ziyade sonuçları bakım önemli yönleri vardır. İlerleyen dönemlerde bedelleri ağır şekilde öd olmakla birlikte o dönemde yapılan karayolları, artan araç sahipliği

serbestisi ile yabancı sigara ve dönemin simgesi haline gelen nescafe başta olmak üzere o güne kadar sadece karaborsada ve çok yüksek fiyatlara kaçak olarak ulaşılabilen pek çok mal ve hizmet erişilebilir hale gelmiştir. Asgari ücretle çalışan bir işçinin Marlboro sigarası içmesi, ekonomik rasyonalite anlamında eleştirilse bile, kişisel tatmin ve refahı paylaşıyor olmak anlamında oldukça önemlidir. Renkli televizyon yayınları, devlet tekeline son veren özel yayıncılık, yurtdışına çıkış sınırlamalarının kalkması, Naim Süleymanoğlu'nun Bulgaristan'dan getirilişi ve Türk Milli Takımı adına kazandığı başarılar, Akdeniz sahillerindeki turizm yatırımlarında ve dolayısı ile iç ve dış turizmdeki önemli gelişmeler hep bu dönemin ürünüdür. Burada tartışılan husus bu gelişmelerin neye rağmen, hangi maliyetlerle yapıldığı ve esas itibari ile ekonomik açıdan kimlere hitab ettiğinden çok, halkın algısında devletin ve bürokrasinin gücünün azaltılmış olması, sıkça yararlanamasa da yararlanabilecek olma şansının oluşu ve bu refahtan yararlanmanın bir devlet memuriyetine ya da başka bir şarta değil de tamamen ekonomik duruma bağlı olmasıdır. Bu dönemde ortaya çıkan "Köşe Dönme" kültürü de bu olanaklardan bir an evvel yararlanmak isteyenlerin kolay paraya ulaşmaya çalışmaları ile açıklanabilir. Eskiden devlete bağlılık, memur ya da bürokrat olma gibi şartlara bağlı olan pek çok hak ve ayrıcalık, bu dönemde sadece yeterli ekonomik güce sahip olmaya bağlanmıştır. Bu ise en azından SSK'ya bağlı hastanelerde muayene olmak zorunda olan ve Emekli Sandığı'na bağlı hastanelerden ancak 'bir adamını bularak' ya da hiç yararlanamayan ve başka da alternatifi olmayan dar gelirlilere ve özellikle de parası olduğu halde devlet memuru olmadığı için bu imkanlardan yararlanamayan ve Özal'ın önemle üstünde durduğu "Orta Direk"e özel hastanelerden yararlanma gibi pek çok fırsat sunmuştur.

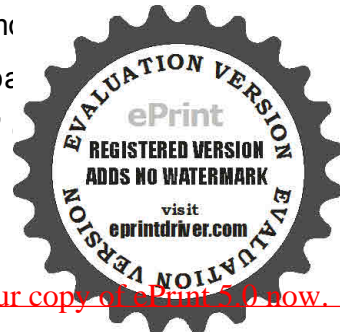
Tüm bunların sonucu olarak, devlet memuru olmayan, yani herhangi bir kamu kurumu kimliği taşımayan sıradan vatandaşlar için bu dönem, pek çok haktan ve 'ilk' ten (Nescafe, Marlboro, döviz, yurtdışına çıkış) yarar olanağının –hiç değilse olasılığının- olduğu, bürokrasinin gücünü dolayısıyla ayrıcalıklarının azaldığı bir dönem olmuştur. Dört

birleştirme iddiasında olan Özal, bunu tam olarak gerekleştirmese bile, toplumun farklı kesimlerinin arasında devlet eli ile yaratılan ayrıcalıkların azaltılması ve ulusal başarılarla topyekün sevinme gibi pek çok olayda, ulusal kimliğin topyekün paylaşılmasını sağlamayı başarmış gözükmektedir. Belki de bunun bir ifadesi olarak, Özal'ın ölümü, yakın tarihte görülmemiş ve pek çok farklı toplum kesiminden insanların biraraya geldiği bir kalabalığın onu uğurlamasına sahne olmuştur.

3.3.2.5 1990-2002 Dönemi

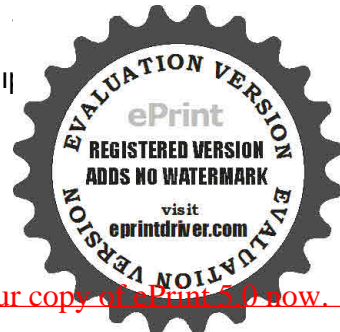
1990-2002 döneminde seçimlerden birinci parti olarak sırasıyla Doğru Yol Partisi (DYP), Refah Partisi, Demokratik Sol Parti (DSP) ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) gelmiştir. Bu partilerden 1991'de iktidara gelen DYP, dönemin Sosyal Demokrat Halki Parti'si (SHP) ile, Refah Partisi, DYP ve ANAP ile, DSP'de ANAP ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ile koalisyon hükümeti oluşturmuşlardır. Anılan tüm iktidarlar, sağ partiler liderliğinde veya ağırlığındadır. Türkiye'nin enflasyon ve kriz haritası ile seçim sonuçları karşılaştırıldığında, Körfez Krizi, 1994'de yaşanan 5 Nisan olayı (Başbakan Tansu iller'in ekonomik düzenlemeler paketi), PKK'nın yükselişi, gecekondularda biriken ve kent tarafından entegre edilemeyen nüfus gibi olgularla hemen her seçim bir önceki iktidara tepki olarak muhalefette olanın, denenmemiş olanın ve kendisi ve vaadleri daha radikal olan partilere doğru bir yöneliş, bir başka tabirle arayış yaşanmıştır. Cumhuriyet tarihinde ilk defa, kurucu parti olan CHP, halk tarafından parlamento dışında bırakılmıştır. Sürecin en önemli özelliklerinden birisi de hemen her partinin iktidara gelmeden önceki vaadleri arasında devletin kltlmesi ve işlerlik kazandırılması gerekliliğinin vurgulanmış olmasıdır. 1950 ile 1980 yılları arasındaki hemen her on yılda bir askeri darbe ya da muhtıra yaşanmasından sonra 1983'den 1998'e kadar açık anlamda müdahale yaşanmamış, 28 şubat 1998'de ise Refah Partisi'nin başlı olduğu hükümet, Milli Güvenlik Kurulu'nda, tarihe "28 şubat Kararları"

geçen bir dizi karar ile muhtıra niteliğinde bir uyarıya maruz kalmıştır. Uyarının nedenini de Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan irticai nitelikte olayların engellenmesi oluşturmaktadır. Bir sonraki koalisyon hükümeti ise PKK'nın başı olan Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından hemen sonraki seçimlerle işbaşına gelmiş ve onun yakalanması ile oluşan milli duyguların yüksek olduğu bir atmosferde, hem yakalanması sırasında iktidarda olan partileri hem de milliyetçi duygulara seslenen MHP'yi iktidar yapmıştır. Bu koalisyon döneminde iki önemli ekonomik kriz yaşanmış ve halkın alım gücünde ve dolayısıyla hayat standardında çok önemli gerilemeler yaşanmıştır.

Dönemin özelliklerinden birisi, Cumhuriyet'in vaad ettiği modernlik ve refaha ulaşamamanın nedenini farklı bir etnik gruba aidiyet ve bu nedenle yaşanan dışlanmışlık olarak gösteren bir siyasi hareket (PKK) ile aynı vaadlere ve refaha ulaşamamanın nedenini, diğer bir etnik kimliğe yeterince sahip çıkamamak (Türklük) ve buna karşı girişilen bölücülük hareketinin maddi ve manevi sonuçları olarak gösteren diğer bir siyasi hareket (Türklük anlamında MHP, ulusalcılık anlamında ise siyasi otorite ve asker-sivil yönetici elit) arasındaki askeri, sivil ve enformatik alanlarda yaşanan mücadelenin en yoğun hissedildiği dönem olmasıdır.

Aynı şekilde dönemin diğer bir özelliği de, ulusal kimlikten yeteri kadar pay alamadığını düşünen kesimlerin bir bölümünün, dini (İslami) kimliklerini, ulusal kimlik yerine ikame etme gayretlerinin ve bu hareketin siyasi temsilciliğini yapan Refah Partisi'nin yükselişinin yaşanmasıdır. Cumhuriyet kimliğini benimsetmek ve bu amaçla onun okul, sağlık, eğitim, iş, modern konut ve benzeri vaadlerini yerine getirmekle görevli olan devlet mekanizmasının bu görevi yerine getirmekteki zaafı, cemaat, tarikat ve bu tabanların dayandığı siyasi örgütlenmeler tarafından doldurulmuştur. Bunun sonucu olarak, Cumhuriyet kimliğinin vaad ettiği refahın ulaşmadığı, olmadığı ya da devlet memurlarına tanınan ayrıcalıkları senelerce gıyız izleyip o sisteme dahil olamayan milyonlar için, kendi yerel ve

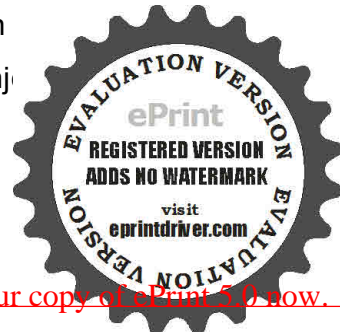

örgütlenmeleri aracılığı ile okul, yurt, beslenme, barınma, özel hastane, iş, konut gibi (İstanbul Sultanbeyli ve Ankara Pursaklar örneklerinde olduğu gibi) pek çok gereksinimi karşılayan ve sosyal hizmeti sağlayan ve bunun karşılığında İslami kimliğe bağlılığı isteyen yeni kimlik alternatifi, bu kitleler için çekim merkezi haline gelmiştir. Bu kesimi temsil etme iddasında olan bir siyasi hareketin 'Refah' adını kullanması ve sloganının 'Adil Düzen' olması da bu durumda oldukça anlamlıdır.

Bu dönem de milletin, sivil ve askeri bürokrasi tarafından temsil edilen 'resmi' devletçi görüş ile hesaplaşması olarak nitelendirilebilir. Tanımı ve şekli değişen askeri müdahalelere karşı, ülkede üretilen refahtan bir türlü hak ettiği (ya da hak ettiğini düşündüğü) payı alamayan kesimlerin giderek marjinalleşen tepkileri ve hatta milli kimliğe alternatif olarak dini ve etnik kimliklere yönelişin en fazla yaşandığı dönem olmuştur. Refah Partisi ve devamı olan Fazilet Partileri ile MHP bu dönem önemli oy artışları ile iktidara ortak olmuşlardır.

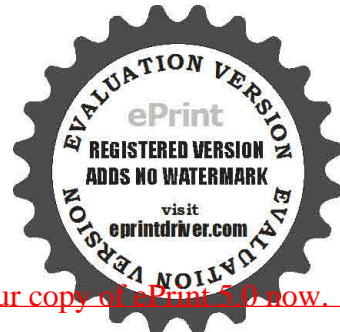
Halkın maddi ve manevi tatmine ulaşamama sonucu, bu durumun sorumlusu olarak gördüğü veya düşündüğü kaynaklara tepkisi bununla da sınırlı kalmamış, İktidara geldiklerinde düzenin ayrıcalık ve imtiyaz yaratan işleyişini değiştirmek yerine onun bir parçası olan ve bu ayrıcalıkları kendileri ve yakın çevreleri lehine kullanan tüm siyasi partiler, bu tepkiden nasibini almışlardır. Nitekim, DYP, ANAP, Refah Partisi ve MHP, benzeri nedenlerle, iktidarı paylaştıkları ilk dönemin ardından yine halkın oyları ile oradan uzaklaştırılmışlardır.

Cumhuriyet'in refah ve muasırlaşma hedefine ulaşmak zorlaştıkça ve elde edinilen kazanımlardan geniş halk kitleleri yararlanamadıkça, bu kitlelerin alternatif kimliklere yönelişinin hem miktarı artmış, hem de bu yönelişte bulunanların kent periferilerine yerleşmiş olmaları, devletin tekelinin kalkmış olması ve Avrupa Birliği eksenli uluslararası konj. nedeni ile görünürlüğü ve hissedilirliğinde bir artış olmuştur.

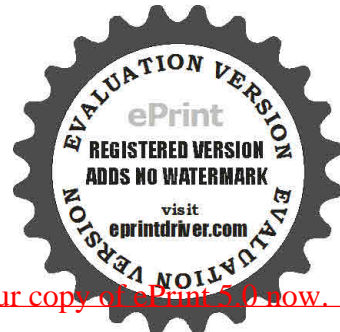

Buraya kadar aktarılanlar ve anlatılanlar, kuruluşundan bugüne, Türkiye Cumhuriyeti'nde yönetici elit ile halk arasındaki ilişkinin, yönünün, şeklinin, tarzının ve sonuçlarının anlaşılabilmesi ile bu ilişkinin 'kimlik' e yansımalarını tartışmayı amaçlamıştır. Kuruluştan bugüne, ele alınan süreç, siyasal tercihlerin yönetime yansması, bu yansımalar sonucunda iktidara gelen partilerin icraatları ve iktidar iniş biçimleri göz önüne alınarak konu bakımından anlamlı dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Tüm bu dönemler içinde, vatandaş ile temelde kurucu unsurların ve onların devamı sayılan asker-sivil bürokrasinin karşılıklı ilişkileri ve etkileşimi ele alınmış ve bu etkileşimin 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurmaya ve tutundurmaya çalıştığı 'Türk Milli Kimliği'nin başarısında veya aksadığı noktalarda ne gibi etkilerinin olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

Bir sonraki bölümde ise, Atatürk'ün başarmayı hedeflediği uluslaşma sürecinin tamamlanmasının, ne yazık ki önünde engel oluşturmuş olan cumhuriyet nimetlerinden yararlanma konusundaki eşitsizlik ve dengesizlikler sayısal-istatistiki bazda ele alınıp değerlendirilecektir.

IV.BÖLÜM
CUMHURİYET DÖNEMİNİN SAYISAL
DEĞERLENDİRMESİ

IV.BÖLÜM: CUMHURİYET DÖNEMİNİN SAYISAL DEĞERLENDİRMESİ

4.1 CUMHURİYET DÖNEMİNİN SAYISAL DEĞERLENDİRMESİ

Bu bölümde vatandaş – siyasal elit ilişkisi ve bunun kimlik kabulüne yansımaları ele alınmış, ama bu kez bu ilişki kuruluştan bugüne kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin farklı alanlarında elde ettiği kazanımların sayılar ve ölçülebilir veriler aracılığı ile tanımlanması yolu ile yapılmıştır. Bunu yapmaktaki amaç, tez konusu kimlik tutunumuna ilişkin buraya kadar aktarılan sözel bilginin, sayısal veriler aracılığı ile de kontrol edilerek doğruluğunun saptanmasıdır. Bu amaçla, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bugüne kadar ki gelişiminin sayısal olarak incelemesi yapılmıştır. Bu inceleme yapılırken, çeşitli ekonomik ve sosyal göstergelere ilişkin veriler kullanılmış, ulaşılabildiği ölçüde 1923'den bugüne kadarki sayısal değerler analiz edilerek ve bu değerlerin hem dönemler itibari ile hem de şu an gelinen noktadaki durumları itibari ile incelemesi yapılmıştır.

Bununla ulaşılmak istenen sonuç, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu güne kadar ki sürede, bir dönemin değerine ve bu yolla o dönemde iktidarda olan siyasal görüşün bir değerine üstünlüğünü ölçmek değil, sadece Cumhuriyetin sayısal gelişiminin incelenmesi ve gelinen son nokta itibari ile yeterli olup olmadığının sorgulanmasıdır. Bu ise bizim, vaad ettiği kazanımlar yolu ile tutunabilecek bir milli kimliğin ve onu tutundurmak ve yaymak ile görevli olanların şu anki ve tarih içindeki yeterliliklerini anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu sayısal değerlendirme yapılırken özellikle iki noktaya dikkat edilmiştir:

Bunlardan birincisi, 1923 yılında kurulan “Türkiye Cumhuriyeti”nin kimlik kurgusunun temel taşlarından birisi olan modernlik, gelişme, sağlık, daha iyi eğitim ve “muasır medeniyetler seviyesine ulaşma”

çalışmada bu okullaşma, temiz içme suyu, kişi başına sağlık hizmeti ve doktor sayısı, toplam karayolu ve demiryolu uzunluğu ve milli gelirden alınan pay gibi ölçülebilir kriterler aracılığıyla ele alınmıştır) gibi vaatlerin ne kadarının yerine getirildiğinin incelenmesidir.

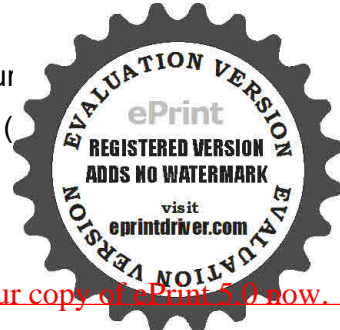
Dikkat edilecek ikinci nokta, Cumhuriyet'in söz konusu kazanımlarından tüm vatandaşların eşit olarak yararlanıp yararlanmadığının araştırılmasıdır. Bu eşit yararlanma ilkesi, hem coğrafi olarak, hem de kimliğin kurucusu ve onu yaymakla görevli kılınan asker-sivil bürokratlar (ve devlet memurları) ile sıradan vatandaşlar arasında herhangi bir fark olup olmadığı konusunda olacaktır. Tüm bu incelemeler ile ulaşılmak istenen sonuç, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile Osmanlı İmparatorluğu'yla olan hemen hemen tüm kültürel bağları kesip, yepyeni bir 'Cumhuriyet Kimliği' sunması ve bu yeni kimliğin vatandaşlarca kabul edilmesi halinde onlara getireceği modernlik, gelişme ve refaha ilişkin vaatlerinin ne kadarının ve kimler için yerine getirilebildiğinin anlaşılabilmesidir. Bu ise bize, vaat edilenlere ulaşanlar ile ulaşamayanlar arasında "Cumhuriyet Kimliği"ni sahiplenme açısından anlamlı bir fark olup olmadığını gösterecektir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bugüne kadar olan sayısal göstergeler, üç farklı açıdan değerlendirilmiştir:

Bunlardan ilki, sayısal verileri tarihsel dönemler içinde ele alıp, hangi dönemde ne gibi kazanımların olduğunu, bunların ne zaman hızlanıp, ne zaman yavaşladığını görebilmemize olanak verecek olan dönemsel analizdir.

İkinci olarak, Cumhuriyet'in kazanımlarına, coğrafi dağılımları yönü ile bakılmıştır. Bu da bize, bu kazanımların, Türkiye sathında nasıl dağıldığını, belirli bölgelerde yoğunlaşma olup olmadığını gösterecektir.

Üçüncü bakış açısı ve değerlendirme kriteri de, Cumhuriyet'in kazanımlarının yönetici elit olarak tanımlanan asker sivil bürokratlar (

memurları) ile sıradan vatandaş arasındaki dağılımıdır. Buradan çıkacak sonuç da bize, Cumhuriyetin ve dolayısıyla yeni kimliğin kurucusu ve taşıyıcısı olan kesim ile yeni kimliği benimsemesi ve hayatını bu yeni kimliğe göre yaşaması istenen kesim arasında, nimetlerden ve kazanımlardan yararlanma açısından bir farkın olup olmadığını gösterecektir.

Kullanılan veriler hem dönemler itibari ile, hem coğrafi dağılım olarak hem de bir sonraki kısımda değerlendirilmiş, yönetici-yönetilen bakımından nimetlerden yararlanma anlamında kullanılmıştır. Öncelikle Türkiye nüfusuna bir göz atarak başlamakta yarar olacaktır.

TABLO 2: İller Bazında Türkiye Nüfusu*

İLLER	1990	1997	2000
TÜRKİYE	56.473.035	62.865.574	67.803.927
1 İSTANBUL	7.195.773	9.198.809	10.018.735
2 ANKARA	3.236.378	3.693.390	4.007.860
3 İZMİR	2.694.770	3.114.859	3.370.866
4 BURSA	1.596.161	1.958.529	2.125.140
5 KONYA	1.752.658	1.931.773	2.192.166
6 ADANA	1.549.233	1.682.483	1.849.478
7 ANTALYA	1.132.211	1.509.616	1.719.751
8 İÇEL	1.267.253	1.508.232	1.651.400
9 ŞANLIURFA	1.001.455	1.303.589	1.443.422
10 DİYARBAKIR	1.096.447	1.282.678	1.362.708
11 MANİSA	1.154.418	1.232.015	1.260.169
12 HATAY	1.109.754	1.197.139	1.253.726
13 KOCAELİ	921.844	1.177.379	1.206.085
14 SAMSUN	1.161.207	1.153.763	1.209.137
15 GAZİANTEP	1.010.396	1.127.686	1.285.249
16 BALIKESİR	974.274	1.030.978	1.076.347
17 K.MARAŞ	894.264	1.008.107	1.002.384
18 KAYSERİ	943.774	974.035	1.060.432
19 AYDIN	824.816	899.980	950.757
20 ERZURUM	848.201	873.289	937.389
21 TRABZON	795.849	846.876	975.137
22 ORDU	826.886	840.148	887.765
23 DENİZLİ	750.882	816.250	850.029

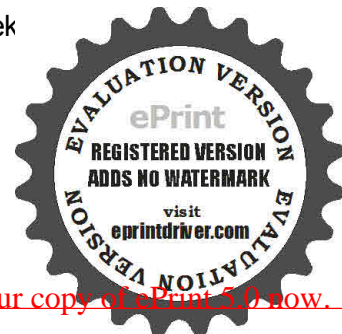
24	MALATYA	702.055	815.105	853.658
25	AFYON	738.979	797.589	812.416
26	VAN	637.433	762.719	877.524
27	SAKARYA	683.281	731.800	756.168
28	ŞİVAS	766.821	698.019	755.091
29	TOKAT	719.621	695.862	828.027
30	ADYAMAN	513.131	678.999	623.811
31	ESKİŞEHİR	641.301	660.843	706.009
32	MARDİN	558.275	646.826	705.098
33	MUĞLA	562.809	640.011	715.328
34	KÜTAHYA	577.905	639.629	656.903
35	ZONGULDAK	653.739	612.722	615.599
36	YOZGAT	579.150	599.690	682.919
37	ÇORUM	608.815	578.187	597.065
38	TEKİRDAĞ	468.842	567.396	623.591
39	BOLU	536.869	553.022	270.654
40	ELAZIĞ	498.225	518.360	569.616
41	AĞRI	437.093	466.058	528.744
42	İSPARTA	434.771	461.571	513.681
43	GİRESUN	499.617	460.805	523.819
44	ÇANAKKALE	432.263	448.815	464.975
45	OSMANIYE	384.104	438.372	458.782
46	MUŞ	376.543	422.247	453.654
47	BATMAN	344.121	400.380	456.734
48	EDİRNE	404.599	398.125	402.606
49	KASTAMONU	423.206	363.700	375.476
50	KIRIKKALE	350.246	357.544	383.508
51	AKSARAY	326.399	347.163	396.084
52	AMASYA	358.227	346.191	365.231
53	BİTLİS	330.115	339.645	388.678
54	RİZE	348.776	325.581	365.938
55	KARS	349.834	322.973	325.016
56	KIRKLARELİ	309.512	318.866	328.461
57	ŞIRNAK	262.006	316.536	353.197
58	NİĞDE	305.861	315.925	348.081
59	UŞAK	290.398	311.754	322.313
60	NEVŞEHİR	289.509	287.866	309.914
61	ERZİNCAN	299.251	280.118	316.841
62	SİİRT	243.435	262.371	263.676
63	BURDUR	254.899	252.791	256.803
64	ÇANKIRI	249.344	248.599	270.355

65	KIRŞEHİR	256.684	241.507	253.239
66	BİNGÖL	249.074	234.790	253.739
67	KARABÜK	244.177	227.478	225.102
68	KARAMAN	215.181	224.303	243.210
69	HAKKARİ	172.479	219.345	236.581
70	SİNOP	265.153	214.925	225.574
71	BİLECİK	175.526	192.060	194.326
72	BARTIN	205.834	187.008	184.178
73	ARTVİN	212.833	184.070	191.934
74	YALOVA	133.532	163.916	168.593
75	GÜMÜŞHANE	168.845	153.990	186.953
76	İÇİDIR	142.601	145.384	168.634
77	ARDAHAN	169.720	128.606	133.756
78	KİLİS	130.198	109.908	114.724
79	BAYBURT	107.330	99.638	97.358
80	TUNCELI	133.584	86.268	93.584

KAYNAK: DIE www.die.gov.tr * (1997 Yılı Değerlerine Göre Sıralama)

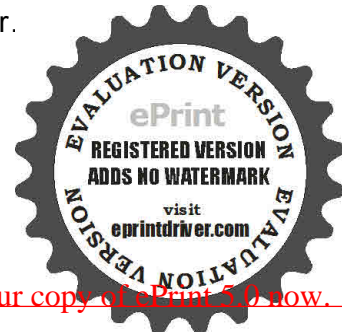
Yukarıdaki tabloda dikkat edilmesi gereken husus, 1997 yılı değerlerine göre yapılan sıralama ile diğer yıllar karşılaştırıldığında, bazı iller için (koyu ile işaretli) görülen nüfus azalmasıdır. Bunun anlamı, o ildeki ölüm sayısının doğum sayısından fazla olması değil, o illerden diğer illere doğru bir göç hareketinin yaşandığıdır. İlerleyen kısımlarda, diğer sayısal değer ve tablolar ile beraber bu göçün nedenleri ve sonuçları da değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu değerleri daha da anlamlı kılabilmek için Türkiye’de iller itibari ile Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’nın (GSYH) dağılımına da bir göz atmak yerinde olacaktır. GSYH’nın dağılımı ile göç veren illerin dağılımı karşılaştırıldığında arada bir doğru orantı olduğu dikkate çarpılmaktadır. Burada önemli olan GSYH ile göç arasındaki iki yönlü ilişkinin anlaşılabilmesidir. Negatif nüfus büyümesi gözükken illerde GSYH’nın az oluşu ve/veya azalışı, yaşanan iç göçün hem nedeni hem de sonucudur. Önceki yılların tümüne ilişkin il bazında veri olmasa da Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren nüfus artışını görebilmek aşağıdaki tablo genel durumun anlaşılmasında açıklayıcı olacaktır.

TABLO: 3 Sayım Yıllarına Göre Genel Nüfus

Yıllar	Nüfus (bin)
1927	13.648
1935	16.158
1940	17.821
1945	18.790
1950	20.947
1955	24.065
1960	27.755
1965	31.391
1970	35.605
1975	40.348
1980	44.737
1985	50.664
1990	56.743
1997	62.866
2000	67.803

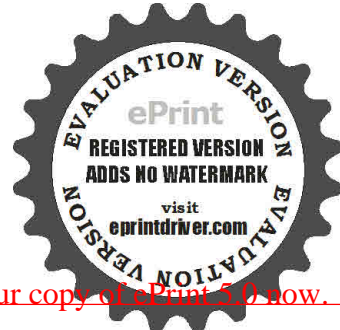
Türkiye’de 1987 ile 1997 yılları arasında illere göre üretilen GSYH’nın illere, bölgelere ve bölgeler itibari ile kişi başına dağılımına bakıldığında ise (Bkz. Ek-1, tablo 4,5,6) tabloların ayrı ayrı ve beraber incelenmesinden anlaşılacağı üzere, İstanbul, izmit, Ankara, Konya, İzmir, Adana, Gaziantep, Bursa, Antalya gibi illerde ve bu illerin bulunduğu coğrafi bölgelerde bir yoğunluk görülmektedir. Bunların dışında kalan iller ve bölgelerde ise belirgin bir azalma söz konusudur. Bu rakamlar ise ilk tablodaki nüfusu azalan iller ile karşılaştırıldığında, azalmanın (göçün) nedenleri ve sonuçları ile anlamlı bir bağ oluşturmaktadır. GSYH’nın oluşumu devlet ve özel sektörün yatırımlarının sonucunda oluştuğu için, yukarıdaki tablolarda yer alan değerleri daha iyi anlayabilmek ve bu verilerin oluşumuna devletin katkısını görebilmek amacı ile özel sektörün yatırımlarını bu değerlerden arındırmak gerekmektedir. Bunun için de kullanılabilir araç, verili yıllarda Türkiye genelinde, iller bazında ve bölgeler ölçeğinde kamu yatırım harcamalarına göz atmaktır. Bu sayede kamunun, yani devletin, bir başka deyişle, milli kimliğin kurucusu ve yayıcısı olan ve devlet aygını yöneten otoritenin kamu yatırımlarını ne ölçüde ve hangi iller önceliğinde yaptığı görülebilecektir.

Kamu yatırımlarının illere ve bölgelere göre dağılımı da önemli bir veri olarak incelenmiş ve il ile bölge ölçeğinden sonra, kamunun yatırımlardaki coğrafi ve il düzeyindeki önceliklerinin daha iyi anlaşılabilmesi bakımından kamu yatırımlarının il bazındaki dağılımı büyükten küçüğe doğru sıralı olarak verilmiştir (Bkz. Ek-1, Tablo 15,16).

Kamu yatırımlarının içine, okul, yol, su, elektrik, kamu binaları, hastaneler ve benzeri kamu kaynaklı yatırımlar girmektedir. Bu tablolar incelendiğinde, bu yatırımların dağılımlarının ve önceliklerinin, Ankara, İstanbul, İzmir, Şanlıurfa, Kocaeli, Bursa ve Muğla gibi illere yönelik olduğu, bölge bazında da, Marmara ve İç Anadolu'nun öncelikli ve yoğunluklu olduğu görülebilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, bu yatırımların, sadece nüfus yoğunluğu fazla olan illere daha fazla yatırım yapılması şeklinde olmadığı, bu durumun aynı zamanda daha fazla yatırım yapılan illere nüfusun da göç etmesi şeklinde iki yönlü bir neden sonuç ilişkisini içinde barındırdığıdır. İller ve bölgeler sıralamasında ise Şanlıurfa'nın ve dolayısıyla Güneydoğu Anadolu'nun payının önemli bir kesimi, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamındadır. Bu kapsamda yapılan kamu yatırım harcamalarının çok önemli bir bölümü okul, yol, hastane benzeri yatırımlara değil, GAP bünyesindeki Atatürk Barajı ve onun tamamlayıcıları olan sulama kanallarına gitmiştir.

Ayrıca illere göre düzenlenen tabloda yer alan boş haneler, adigeçen yerlerin yeni il olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yeni illerdeki ve onların yer aldığı bölgelerdeki kamu yatırımlarındaki artışların büyük bölümü de yeni hükümet konakları ve kamu hizmet binaları yapımı içindir. Sözü edilen kamu hizmet binaları her ne kadar dolaylı olarak vatandaşa hizmet için yapılmış olsa da, vatandaşlar tarafından okul, hastane ve benzeri binalar gibi doğrudan hizmet birimi olarak algılanmamaktadır.

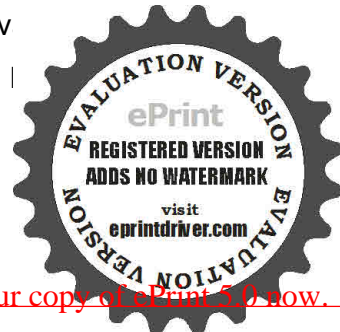

Bu verilere ek olarak devletin özel sektör yatırımlarını teşvik etmek için ayırdığı paylar açısından durumun nasıl olduğunun anlaşılması da çalışma açısından önemlidir (Bkz. Ek-1, Tablo 17,18).

Özel sektör teşvik belgelerinin, yatırım tutarlarının ve bu yatırımlar sonucunda istihdam edilen kişi sayılarının incelenmesinden, yine Marmara başta olmak üzere İç Anadolu ve Ege bölgelerinde ve bu bölgelerde yer alan Ankara, İstanbul, İzmir, İzmit gibi büyük şehirlerle, diğer bölgelerde yer alan yine belli başlı büyük şehirlere yönelik bir yatırım teşvikinin olduğu görülmektedir. Marmara bölgesine verilen teşvik, İç Anadolu'nun 3, Güneydoğu Anadolu'nun 6 ve Doğu Anadolu'nun 24 katıdır.

Türkiye nüfusunun büyük bölümünün bu şehir ve bölgelerde yaşadığı göz önüne alındığında, bu rakamlar normal gibi gözüksede, iç göç ve bunun yarattığı gecekondulaşma, çarpık kentleşme ve marjinal ekonomiden on yıllardır şikayetçi olan bir ülkede, hem kamu yatırımlarının, hem de özel sektör yatırım teşviklerinin yine bu bölgelere yapılması, göç olgusunun kabullenildiğini ve hatta bir ölçüde desteklendiğini göstermektedir. İleriki kısımlarda da ayrıntılı olarak değinileceği üzere, Cumhuriyet ve onun “muasır medeniyetler seviyesi”ne ulaşmayı hedefleyen kimlik vaadi, hem sunuluşu hem de vatandaşlar tarafından algılanışı itibari ile daha iyi eğitim, sağlık, ulaşım, elektrik, temiz içme suyu ve bunlar gibi bir dizi iyileştirmeyi içermektedir. Kısacası Cumhuriyet, halkın algısında somut anlamda okul, yol, su, elektrik ve benzeri hizmetlerin sunulduğu daha iyi bir yaşam vaadidir. Türkiye’de yaşanan iç göç olgusu ise bu çalışma çerçevesinde, ‘kendisine cumhuriyet ulaştırılamayan halkın cumhuriyete doğru yolculuğu’ olarak tanımlanabilir.

Şimdiye kadar aktarılan ve devam eden kısımlarda da aktarılacak olan sayısal değerler aracılığıyla ulaşılmak istenen sonuç ise bu v öncelikle Türkiye genelinde, ardından coğrafi olarak ve son olarak da |

(bürokrat, yönetici ve memur) ile sıradan vatandaş arasındaki dağılımın şekli ve sonuçlarıdır.

Bu konudaki incelemeye, banka kredilerinin illere göre dağılımlarına göz atarak devam edilecektir. Kredi kullanımında dikkat edilmesi gereken husus da Türkiye’de kullanılan kredilerin çok büyük bir bölümünün gayrimenkul ipoteğine bağlı olmasıdır. Bu durum kredi verecek bankanın eksperlerinin, kredi talebinde bulunan şahıs ya da şirketin gayrimenkullerini değerlendirdikten sonra hazırladığı ekspertiz raporlarına göre yapılmaktadır.

Bu noktada çalışmamız açısından önemli olan sonuç ise, birkaç büyük il dışında bankaların, kredi alabilmek için ipotek gösterilen gayrimenkulleri kabul etmemeleri veya çok düşük değerden hesaplamalarıdır. Bu durum da kamu yatırımları ve özel sektör teşvikleri ile beraber banka kredilerinin de birkaç büyük il ile sınırlı kalmasına ve istihdam ve modernleşme yaratacak sermayenin coğrafi sınırlarının bir defa daha kısıtlanmasına yol açmaktadır. Banka kredilerine ilişkin verilerden de açıkça görülebildiği gibi, kredi dağılımında, bölge bazında Marmara, İç Anadolu ve Ege, İl bazında da Ankara, İstanbul, Denizli, İzmir ve Bursa gelmektedir. Yine bu üç bölge ve bölgelerdeki belli başlı iller dışında kredi kullanımı (veya kullandırımı) belirgin bir şekilde düşüktür.

Örnek olarak İç Anadolu bölgesi ele alındığında, Ankara’da kişi başına düşen kredi kullanımı 909.595.489 lira ile İç Anadolu bölgesi ortalaması olan 216.863.565 liranın dört katından fazladır. Yine aynı bölgede, en çok kredi kullananlar listesinde Ankara’ya en yakın olan Eskişehir’deki kişi başına düşen kredi kullanım miktarı 145.479.975 lira ile neredeyse Ankara’nın altıda biri kadardır (Bkz. Ek-1, Tablo 19,20,21).

Ekonomiye ilişkin verilerden sosyal verilere geçmeden önce, il bölgeler bazında devlet memurları ile devlet dışı işlerde çalışanların dağılımlarına da göz atmakta fayda olacaktır. Böylece hem ileride yer a

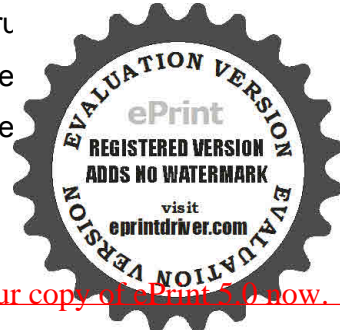

olan devlet – vatandaş ayırımı ya da ayrımcılığı için bir veri olarak kullanılabilecek, hem de devletin memurlarına aktardığı maaş ödemeleri ile hangi ile ne kadar kaynak aktardığı izlenilebilecektir. Bunu görebilmek için kullanılan kaynak, Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) ve Bağımsız Çalışanlar Sosyal Güvenlik Kurumu'ndan (Bağ-Kur) emekli aylığı alanların illere ve bölgelere göre dağılımıdır (Bkz. Ek-1, Tablo 22,23,24,25,26,27). şu anda fiilen çalışan memurlar ile ilgili bilgiler ilerleyen kısımlarda yer almakla beraber, ilgili verilerde bugüne kadar Türkiye genelinde bir sosyal güvenlik sistemine tabi olarak çalışıp emekli aylığı almaya hak kazananların bağlı oldukları kurumlara göre dağılımı yer almaktadır.

Dünyanın pek çok gelişmiş ülkesinde, tek bir sosyal güvenlik kurumu çatısı altında toplanan çalışanların, ülkemizde, memur, işçi ve bağımsız çalışan olarak üç ayrı grupta değerlendirilmeleri, her ne kadar bu çalışmada kullanılan verilerin temini açasından kolaylık yaratsa da, gerçekte oldukça düşündürücüdür. Hemen her iktidar döneminde birleştirilmeleri gündeme gelen bu kuruluşların neden ayrı ayrı olduklarını anlamak için, kendilerine bağlı bulunanlara sağladıkları maddi olanaklar ile sundukları sağlık ve diğer hizmetler arasındaki farklara bakmak ve bu farkların hangi kuruluşun emeklileri lehine olduğunu değerlendirmek gerekmektedir.

İlgili verilerin derlendiği tablolarda (Bkz. Ek-1, Tablo 22,23,24,25,26,27), Emekli Sandığı, Bağ-Kur ve Sosyal Sigortalar Kurumu'ndan emekli aylığı alanların sayıları ile illere ve bölgelere göre dağılımları yer almaktadır. Bu dağılımlar incelenirken hem bölgeler arasındaki dağılıma hem de büyük şehirler ile diğer şehirler arasındaki sayısal değerlerdeki farklara özellikle dikkat etmek gerekmektedir.

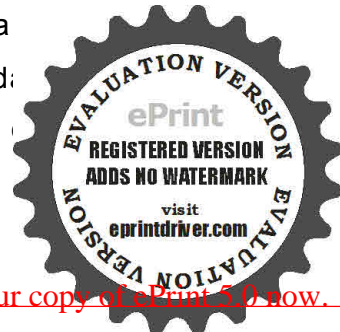
Verilerden de anlaşılacağı gibi, her üç sosyal güvenlik kuru bağlı olarak aylık alan emeklilerin büyük bölümü İstanbul, Ankara ve ağırlıklı olmak üzere birkaç büyük şehirde odaklanmaktadır. SSK ve

Kur'un aksine, Emekli Sandığı'ndan aylık alan memurların üç büyük ildeki sayısı ile diğer illerdeki sayıları arasında büyük farklar vardır. Toplam emekli sayısının toplam il sayısına bölünmesi ile bulunan ortalama emekli sayısı, Emekli Sandığı için 14.343, Bağ-Kur için 12.745 ve SSK için 33.722 dir. Bu ortalamaları geçebilen il sayısı Emekli Sandığı için 14 iken, SSK için 19 ve Bağ-Kur için 24'dür. Bu durum da bize, Emekli Sandığı'na tabi olarak çalışanların, yani devlet memurlarının üç büyük il başta olmak üzere belli başlı illerde toplandığını, devletin memuriyet dağılımının da, hizmet dağılımı gibi coğrafi anlamda eşit olmadığını göstermektedir

Buraya kadar Türkiye geneli için ekonomik verilerden ve bu verilerin il ve bölge bazındaki dağılımlarından bahsedilmiştir. İleride yeri geldikçe ekonomik verilerden tekrar söz edilecek olmakla beraber, bu noktada incelemeye sosyal verilerin de dahil edilmesinin yerinde olacağı düşünülmektedir. Bu kısımda, şimdi de, eğitim, sağlık, içme suyu, karayolu gibi veriler aracılığı ile Cumhuriyet'in sosyal ve yaşam kalitesine yönelik kazanımlarının durumu ve coğrafi dağılımı incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Eğitime ilişkin verilerin yer aldığı tablolar (Bkz. Ek-1, Tablo 28, 29), Türkiye genelinde eğitimin yaygınlığı, kalitesi ve eğitimde fırsat eşitliğini göstermesi bakımından oldukça anlamlıdır. Tabloların analizinden, Ankara'da genel lise düzeyinde 13.5 öğrenciye bir öğretmen düşerken, bu sayının Ağrı'da 25.7 öğrenciye bir öğretmen, Bitlis'te 22, Diyarbakır'da 23, Giresun'da 20, Hakkari'de 36 ve Mardin'de 28 öğrenciye bir öğretmen olarak dağıldığı görülmektedir. Orta öğretim düzeyinde bu dağılım incelendiğinde, Ankara'da 25,5 öğrenciye bir öğretmen düşerken, bu sayının Trabzon'da 25, Aksaray'da 35, Şımak'ta 47.6 ve Türkiye'nin en fazla göç alan ve bu nedenle de hem genel nüfusu, hem de gecekondularda yaşayan ve "Kentli" olarak sayılmasına rağmen kentin olanaklarından ancak en asgari düzeyde yararlanabilen nüfusu bakımından en büyük ili olan İstanbul'da öğrenciye bir öğretmen şeklindedir. Bölge ortalamalarına bakıldığında düzeyi temel alındığında, Akdeniz bölgesi için öğretmen başına

öğrenci sayısı 17.01, Ege bölgesi için 12.12, İç Anadolu bölgesi için 14.9, Karadeniz bölgesi için 14.61 ve Marmara bölgesi için 14.22 iken, Doğu Anadolu bölgesi için 19.5 ve Güney Doğu Anadolu bölgesi için 24.84'dür.

Bu sayılar Türkiye geneli için bile yüksek iken, bazı bölgelerde eşitsizlik daha da artmaktadır. Türkiye içinde yapılan bu karşılaştırmanın yanı sıra gelişmiş ülkelerde zorunlu eğitim süresinin 11-12 yıl olduğu ve bu durumun da uzun süredir devam ettiği göz önüne alındığında, daha birkaç sene öncesine kadar 5 yıl, son birkaç senedir de 8 yıla çıktığı (ama müfredatın pek fazla değişmediği) göz önüne alındığında "muasır medeniyet" seviyesine olan uzaklığımız daha da açığa çıkmaktadır.

Eğitime ilişkin bu değerlerin ardından bir başka sosyal ve hatta hayati konuya, sağlığa bir göz atmak yerinde olacaktır. Türkiye genelinde il ve bölge bazında sağlığa ilişkin veriler çalışma açısından oldukça önemlidir.

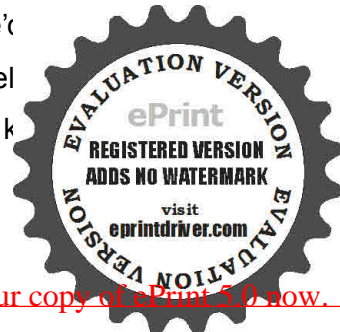
Sağlığa ilişkin verilerin yer aldığı tablolardan açıkça görüldüğü üzere (Bkz. Ek-1, Tablo 30, 31), sağlık alanında da durum, ne Türkiye geneli itibari ile, ne de iller ve bölgeler arası eşitlik itibari ile pek iyi değildir. Türkiye genelindeki hekim sayısı, 1996 yılı sonu itibariyle 69.118 iken, hekim başına düşen hasta sayısı Türkiye ortalaması olarak 907'dir. Bu oran dış hekimlerinde, hekim başına 5.158'e kadar çıkmaktadır. İllere göre dağılım ise bu yetersiz sayının aynı zamanda nüfus oranına göre eşit olamayan bir şekilde dağıldığını göstermektedir. Ankara'da hekim sayısı 10.883, hekim başına düşen nüfus 329, dış hekim sayısı 1907, dış hekim başına düşen nüfus 1879, diğer sağlık personeli sayısı 16.032 ve bunların başına düşen nüfus da 224 iken, Artvin'de hekim başına 1090, dış hekim başına 7765 kişi, Çankırı'da, hekim başına 1680, dış hekim başına 13.189 kişi, Erzurum'da hekim başına 1023, dış hekim başına 19.692, diğer sağlık personeli başına 445, Mardin'de hekim başına 3124, dış hekim başına 79.279, diğer sağlık personeli başına 855, ve Şırnak'ta hekim başına 4 dış hekim başına 63.662 ve diğer sağlık personeli başına 1094

düşmektedir. Oldukça çarpıcı olan bu sayılar, eğitim gibi sağlıkta da yeterli düzeye ulaşamadığını ve Cumhuriyet'in nimetlerinin dağılımın eşitsiz olduğunu göstermektedir. Türkiye'de yaşanan iç göç hareketlerinin, 'Cumhuriyet'in (yani onun vaad ettiği hizmet ve refahın) götürülemediği illerde yaşayanların Cumhuriyet'e (bu hizmetlerin ve refahın görece yüksek olduğu büyük şehirlere) yolculuğu' olduğundan daha önce söz edilmişti. Eğitim ve sağlığa ilişkin veriler ve özellikle de bölge ve il bazındaki dağılım verileri bu tespiti doğrulamaktadır. Nüfus artışı oranlarına ilişkin tablo ile bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, en çok göç veren illerin en az hizmet alan iller olduğu açıkça görülebilir (ör:Artvin, Kastamonu vb). Burada dikkat edilmesi gereken husus, eğitim ve sağlık benzeri hizmetler ile kamu yatırımlarından aldıkları pay düşük olmasına rağmen nüfus artış hızı pozitif olan illerin varlığıdır (Ör: Mardin). Bu durum da anılan illerin, özellikle Güneydoğu'da yaşanan köy ve mezra boşaltmalarından sonra buralardan göç eden (etmek zorunda kalan) insanların ilk durağı olmaları ve bir kısmının yeni il olması ve bunun beraberinde getirdiği kamu yatırımları nedeni ile benzerlerine nazaran son dönemlerde yerel veya bölgesel çekim merkezi haline gelmeleridir.

Tüm bunların ardından, yine gelişmişlik ve hayat kalitesinin göstergesi olan elektrik kullanımı, köylerdeki içme suyu, özel oto sahipliği, karayolları ve demiryolları gibi veriler aracılığı ile Cumhuriyet kimliğinin sağladığı tatminin sosyal boyutu incelenmeye devam edilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, bu veriler sadece devlet tarafından sağlanan sosyal hizmetlere ilişkin birer gösterge değil, aynı zamanda Cumhuriyet'in vaadlerinin ne oranda ve kimler için yerine geldiğinin de bir ifadesini teşkil etmektedir.

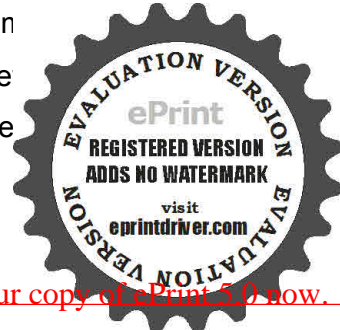
Anılan hizmetlere ilişkin sayısal verilerin yer aldığı tabloların incelenmesinden (Bkz. Ek-1, Tablo 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38) Türkiye' başına elektrik tüketiminin 1282 kws düzeyinde kaldığını, Türkiye genel köylerin %19'unun hala yeterli içme suyu olmadığını, kırsal alandaki, k

dahil yerleşim yerlerinin ulaşım ağının sadece % 25'inin asfalt olduğunu ve Türkiye ortalamasında 10.000 kişiye 945 motorlu araç düştüğünü görmekteyiz. Ayrıntılarına burada girilmemekle beraber tabloların analizinde, daha önceki ekonomik ve sosyal kazanımlarda olduğu gibi dağılımın iller ve bölgeler arası eşitsiz; daha doğru bir ifade ile adaletsiz olduğu görülebilir. Bu durum da, eşitsizlik terazisinin yukarıda kalan kefesinde olan insanlar için, eşitsizliğin kaynağına isyanı, reddiye ve yeni arayışları beraberinde getirmektedir. Tüm bu sayılan ekonomik ve sosyal faktörler, 1923'ten sonra kurulan ve "muasır medeniyetler seviyesi"ne ulaşmayı hedef edinen yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin sunduğu milli kimliğin vadeleri olduğu için de, vaad edilen bu ekonomik ve sosyal refah düzeyine ulaşamayan, ya da göreceli olarak daha az düzeyde ulaşmış da kendinden daha fazla bu olanaklardan yararlanan insanlar olduğunu görenler için verebilecekleri birkaç farklı tepki şekli ortaya çıkmıştır.

Bunlardan birincisi, daha önce de belirtildiği gibi, "Cumhuriyet" kendisine yeteri kadar götürülmeyen vatandaşların, iç göçler yolu ile "Cumhuriyet"e kendilerinin gelmeleridir. Bu seyahat sonunda kendileri veya ailelerinin ikinci kuşak üyelerinin, bu nimetlerden yararlanma ve daha iyi hayat koşullarına sahip olma şansı olduğu zaman, (göç ile kentlere gelen ve gecekondulaşma yolu ile kentin periferisine yerleşenlerden, kent hayatına entegre olup, ekonomik ve sosyal olanaklarını geliştirebilenler) bazı geleneksel ve kültürel öğelerini korumakla beraber milli kimliğin "modernleştirici" yönüne ve bu kimliği taşımanın kendilerine getirdiği kurallara (kıyafet, konuşma, anadil, dinsel ritüel vs.) uyma yoluna gitmektedirler. Buna olumlu tepki adı verilebilir.

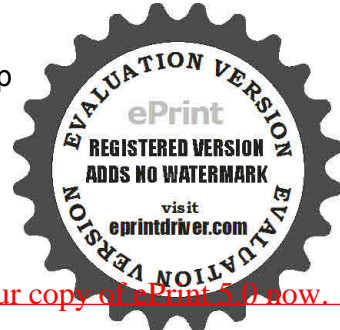
İkinci tür olumlu tepki, ailenin kırsal kesimde kalmasına rağmen, ikinci kuşak üyeleri yani çocukları (önceleri büyük ekseriyetle erkek çocuklar), cumhuriyet nimetlerinden yararlanabilecekleri, daha da önemlisi, eğitin ile ekonomik ve sosyal olanaklarını geliştirebilecekleri ve hatta "de kendilerine bir yer edinebilecekleri büyük şehirlere göndermek şe

gerçekleşmiştir. Mülkiye, Tıbbiye ve Harbiye üçlemesi, bu mekanizmanın en güzel ve uzun soluklu örneğini oluşturmaktadır. Bu olumlu tepki, ya kente yerleşip modern hayatta kendisine yer edinen aile üyesinin, ailesinin geri kalanını yanına alması, ya da onlara yaşadıkları yerde destek olması ile devam etmektedir. Türkiye sisteminde, Cumhuriyetin sunduğu milli kimlik ve onun gerekleri kabul edildiği sürece, gerekli eğitimi alan hemen herkese “yönetici” sınıfa katılma hakkı tanınmaktadır. Bu anlamda, yöneten-yönetilen ayırımında bir geçirimsizlikten veya kast benzeri sistemlerden söz etmek olanaklı değildir. Bu durumda da bir entegrasyon ve kimliği kabullenme görülmektedir.

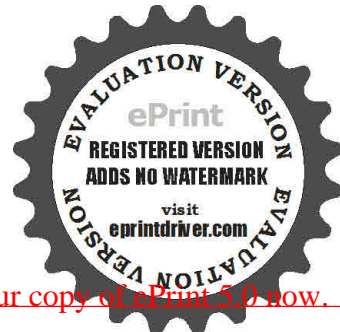
Üçüncü tür tepki, olumsuz bir tepki olarak adlandırılabilir. İç göç ile kentlere gelip periferiye yerleşenlerden, sisteme entegre olup onun olanaklarından yararlanamayan veya bu yararlanma için yeterli eğitimi, kapasitesi, olanağı ya da sabrı olmayan birinci kuşak ile, bu periferide hayatını devam ettirmekle beraber, eğitim sürecinde olan, bu nedenle hem kentin modern ve refah düzeyi görece yüksek kesimi ile daha sık teması bulunan, hem de aldığı eğitim sebebiyle toplum kesimleri arasındaki ekonomik ve sosyal farkı daha çarpıcı şekilde görebilen ikinci nesil tarafından genellikle gösterilen tepkidir. İçinde yer alamadığı modernleşme ve onu sunan milli kimliğe (ki milli kimlik bir üst kimlik veya altında yer alan kimlikleri kapsayıcılığı nedeni ile “şemsiye kimlik” olarak tanımlanabilir) duyduğu tepki nedeni ile milli kimliğe göre daha eskiye ve bir alt düzeye tekabül eden dinsel veya etnik kimliğe sahip çıkma, hatta adeta bir sarılma gözlemlenir. Birinci nesilde ağırlıklı olarak inanç ve bağlanma düzeyinde görülen bu kimlik ilişkisi, özellikle yüksek öğrenim gören ikinci nesilde ideolojik bir temel haline gelebilmektedir. İç göçü en yoğun yaşayan ve en kalabalık gecekondü nüfusuna sahip olan İstanbul’da yaşanan, Gazi olayları, Sultanbeyli ve Küçük Artmutlu vakaları bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Dördüncü tür ve yine olumsuz olarak adlandırılacak tepki Cumhuriyet nimetlerinin görece fazla yaşandığı büyük kentlere

nedenler ile gelmeyen veya gelemeyenlerin, kendi yaşadıkları bölgede ve yine elde edemedikleri ya da bir başka deyişle kendilerine ulaştırılmayan “cumhuriyet”e ve onun sunduğu kimliğe gösterdikleri tepkidir. Yine dinsel veya etnik kimliklere yönelik olarak karşımıza çıkan bu tepkide, Cumhuriyet’in sunduğu “cemiyyet” tarzı yaşama entegre olamamış/edilememiş olan toplum kesimlerinin “cemaat” veya aşiret tarzı hayatlarına devam ettikleri ve hatta içine giremedikleri ve çoğu zaman anlamlandırmadıkları bu “dış” dünyaya karşı varolan eski kimlik ve yaşayış tarzlarına her zamankinden daha fazla bağlandıkları bir tepki türüdür. Akevler, Akyazılılar gibi konut kooperatifi örgütlenmeleri, Nakşi, Fetullahcı ve Süleymancılar gibi tarkat örgütlenmeleri, Muradiye, Maltepe gibi dersaneler, Samanyolu, Şevkat Koleji gibi okullar, Kombassan, Yimpaş, İhlas Holding; Asya Finans, Anadolu Finans, gibi ticari örgütlenmeler bu durumun en açık görülebildiği vakalardır.

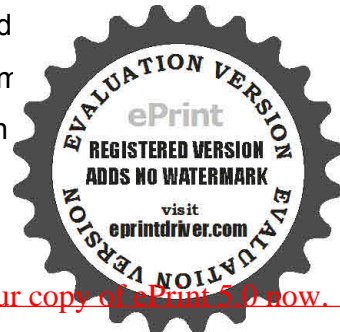
Bir de Cumhuriyetin kuruluşundan beri Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde olan veya kuruluşu takip eden ilk 10-20 sene içinde bu kentlere yerleşerek Cumhuriyet’in öngördüğü eğitimi almış, bu sayede devlet mekanizmasının içinde küçük yada büyük bir mevkiye gelmiş olan ve bugün itibari ile iki yada üç kuşaktır büyük şehirlerde yaşayan insanların ele alınması gerekmektedir. Bu kişiler ve aileleri, o büyük değişimin ve dönüşümün heyecanını yaşamış, daha başından beri Cumhuriyet’in felsefesini benimsemiş ve birkaç kuşaktır adapte oldukları bu kimlik ile sunulan nimetlerden ve modernleşmeden yararlanmış olan bir toplum kesimini oluşturmaktadır. Bu toplum kesiminin içinden, üst ve orta derece memur olanlar, sadece bu yeni kimliği benimsemekle kalmamış, aynı zamanda onun ülke genelinde rol modelliğini yapmak sureti ile yayılmasını ve tutunumunu sağlamak için de görev yapmışlardır. Büyük bir bölümü, özellikle tek parti döneminde CHP’nin tabanını ve hatta üyelerini oluşturan, bugün partisel anlamda farklılık gösterebilir bile Atatürk’çü düşünce çizgisinden kopmayan bir toplum kesimini oluşturmaktadırlar.

Buraya kadar sunulan veriler birarada değerlendirildiğinde, Türkiye’de yaşanan iç göç hareketinde, göç veren iller ile göç alan illerin, ekonomik ve sosyal kazanımların dağılımın gösterildiği verilerde, bu kazanımlara en az sahip olan il ve bölgelerden en fazla sahip olan il ve bölgelere doğru olduğu görülebilir. Yine milli kimlik ve onun beraberinde getirdiği modernleşme ve yeni değerler kümesi yerine uluslaşma sürecinden önce sahip olunan ve bir önceki birleştirici üst kimlik olarak adlandırılabilir olan dinsel ve etnik kimlikleri sahiplenme ve hatta bunlar aracılığı ile milli kimliğe karşı duruşun en yoğun olarak görüldüğü, bu karşıtlığın cemaatleşme, ideolojik ve etnik terör olaylarına kadar uzandığı yerler incelendiğinde, yine Cumhuriyet’in kazanımlarından en az yararlanabilen iller, bölgeler veya büyük kentlerin periferileri olduğu görülebilir. Veriler arasındaki bu paralellik, tesadüf olgusunu dışlayacak kadar açıktır.

Tüm bu eşitsizliklerin doğurduğu farklı kimliklere yönelişin yanı sıra bir de Türkiye geneli için söz konusu olan bir olguya dikkat çekmek gerekmektedir. Milli kimlik, sadece ülke içinde farklı toplum kesimleri arasındaki ekonomik ve sosyal eşitsizlikten etkilenmemekte, aynı zamanda bir bütün olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin, uluslararası düzeydeki yeri ve başarısı ile de yakından ilgili olmaktadır. Öncelikle belirtilmesi gereken nokta, kimlik olgusunun ve daha da önemlisi kimlik algısının maddi tatmini gerektiren yanı kadar manevi tatmini gerektiren ve en az birincisi kadar önemli olan bir yanının da bulunduğudur.

Her ülke, milli kimlik çatısı altında sağladığı birlik ve beraberliğini canlı tutmak ve pekiştirmek için başarılarla ve bu başarıları kutlamaya ihtiyaç duyar. Uluslararası bir spor müsabakasını kazanmak, Olimpiyatlarda, Avrupa veya Dünya şampiyonalarında dereceye girmek ve hatta birinci olmak, nobel veya benzeri uluslararası düzeyde ödül kazanmış bilim ve düşünce adamlarına sahip olmak, keşif ve icatlar ile dünya sahnesinde yer ed gibi olaylar, milli kimlikten ve sahip olunan vatandaşlıktan onur duyulur yani manevi tatmini sağlamaktadır. Bunu görebilmek için, Türkiye’nin

sanat, keşif ve spor alanında uzun süren uluslararası sessizliği ve beraberinde getirdiği ezilmişliği, öncelikle Naim Süleymanoğlu'nun halterde, daha sonraları Galatasaray Spor Klübü Futbol Takımı'nın futbol'da, Milli Takımın 2002 Dünya Kupası'nda, Süreyya Ayhan'ın atletizmde aldığı başarılarla ve Türk halkının il, bölge veya toplumsal kesim farkı gözetmeksizin gösterdiği sevince bakmak yeterli olacaktır. Tüm Türkiye'nin Eurovision şarkı yarışmalarında alınan kötü sonuçlara yıllarca üzülmesi (ta ki bu yıla kadar) veya çoğu klasik müzik dinlememekle beraber Fazıl Say'ın uluslararası başarısına duyulan topyekün sevinç bu manevi tatmin isteğinin göstergeleridir.

Her Cumhuriyet bayramında söylenen "Onuncu Yıl Marşı"nın pek fazla dikkat edilmeyen iki özelliği konumuz açısından oldukça önemlidir. Bunlardan birincisi, tüm milli marşlarda olduğu gibi bu marşın da dinleyenlere ve söyleyenlere ulusal gururu ve heyecanı yaşatan bir özelliğinin olmasıdır. Onuncu Yıl Marşı içinde yer alan ve gururla söylenen mısralardan birisi, "On yılda demir ağlarla ördük anayurdu dört baştan" şeklindedir. Bu mısra kuruluştan itibaren geçen on senelik süre içinde demiryolu ağının genişletilmesi için verilen büyük çabayı ve ulaşılan gurur verici sonucu simgelemektedir. Demiryollarının 1923'ten bu yana olan gelişimine bakıldığında durum aşağıdaki tablodaki gibidir:

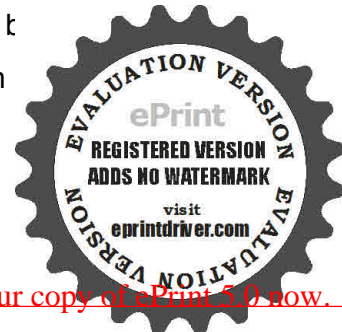
TABLO 4: Demiryollarının Gelişimi			
1923-1996 Kilometre Olarak			
YILLAR	Demiryolu Uzunluğu	Geçen döneme göre artış (Km)	Artış (%)
1923	3.756	-	
1930	5.639	1.883	50
1940	7.381	1.742	31
1950	7.671	290	4
1960	7.895	224	3
1973	8.466	571	7
1996	8.607	141	1,7
Kaynak: DİE 1973a:407			

Marşın yazıldığı Cumhuriyet'in onuncu yılında yani 1933'de (1940'a kadar) Osmanlı'dan devralınan demiryollarının uzunluğu neredeyse iki katına yakın arttırılmıştır. O günden bugüne kadar olan gelişme ise Cumhuriyet'in ilk on yılında yapılandırılan daha azdır (1940-1996 arası toplam 1226 km). Bu durum hem Cumhuriyet'in vaad ettiği ilerleme, gelişme ve hizmetlerin, özellikle Atatürk'ün öldüğü 1938'den sonra çok yavaş ve yetersiz şekilde ilerlediğini göstermekte, hem de saatte 400 km hıza ulaşan hızlı trenleri ile gurur duyan ve dünyaya ilerlemişlik düzeyi olarak gösteri yapan Japonya, Almanya ve Fransa gibi ülkelerin yanında Türk vatandaşları için, taşıdıkları ulusal kimlik anlamında bir ezikliği de beraberinde getirmektedir. Bu ise halen Onuncu Yıl Marşı ile teselli arama yoluna gidildiği izlenimini uyandırmaktadır.

İkinci önemli özellik ise, bugün Cumhuriyet ile ilgili kutlamalarda ellinci, altmışıncı ya da yetmişbeşinci yıl marşı okumayışımızın ve hala onuncu yıl marşını okumamızın ardında yatan nedende ilgili gözükmektedir. Dünyanın, gelişmiş olan hemen her ülkesine gitmek için vize almak zorunda kalınması, bir ülkenin ekonomik anlamda simgesi yani bir diğer değişle ekonomik bayrağı olan parasının, dünyanın en değersiz ve en çok sıfırı bulunan birkaç parası arasında olması gibi pek çok neden, milli kimliğin uluslararası arenada vatandaşlarına manevi tatmini sağlamaktan oldukça uzak olduğunu göstermektedir. Tüm bu manevi unsurları somutlaştırabilmek ve Türkiye'ye ait sayısal değerleri uluslararası düzeyde karşılaştırabilmek için Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) 2001 yılında yayınladığı "İnsani Gelişmişlik Endeksi" (Human Development Index - HDI) raporuna ve bu raporda, Türkiye'nin konumuna değinmek yerinde olacaktır.

UNDP'nin 10 Haziran 2001 tarihinde Meksika'nın başkenti Mexico City'de yayınladığı İnsani Gelişme Endeksi (İGE) Raporu'nda Türkiye, 162 ülke arasında ancak 82. olmuştur. İGE, hesaplanmasında, doğumda canlı kalma oranı, yetişkin okuryazarlığı oranı, okula devam oranı, kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), eğitim oranları, ortalama yaşam ve sağlık hizmetlerine ulaşabilme gibi faktörler göz önüne alınmıştır.

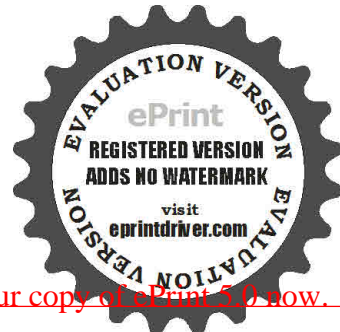

Aynı raporda yer alan İnsani Yoksulluk İndeksi'nde de (Human Poverty Index – HPI) halkı en yoksul 90 ülke arasında baştan 19'uncu olmuştur. Bu endeksin hesaplanmasında da doğumda ölüm oranı, yetişkin okuryazar olmama oranı, yeterli ve sağlıklı suya erişim oranı, yoksulluk sınırında olan nüfus oranı ve 5 yaşın altındaki çocuklarda yeterli kiloya sahip olmama oranı gibi faktörler kullanılmıştır.

Raporun Türkiye'ye ilişkin bölümünde, 1975 ile 1995 yılları arası bir gelişmişlik karşılaştırması yer almaktadır. Bu bölümde, 1975 ile 1995 arasında geçen yirmi yıl zarfında en fakir 13 ilin, 10'unun hala en fakir olarak kaldıkları, en zengin 13 ilin de 11'inin hala en zengin olarak kaldıkları aktarılmaktadır (UNDP-HDI 2001:22-24). Aynı bölümde, Türkiye Nüfusu'nun % 36'sının ekonomik yeterlilik (asgari geçim seviyesi) sınırının altında olduğu ve 1981 ile 1997 yılları arasında toplam istihdam oranındaki artışın reel olarak yalnızca %1.5 olduğu belirtilmektedir.

UNDP'nin 2002 yılı İGE raporunda ise Türkiye 173 ülke arasında ancak 85'inci olabilmiştir. UNDP'nin 2003 yılı insani gelişme raporunda, Türkiye 11 basamak daha gerileyerek 96'ncı lığa düşmüştür. Bu durum, Türkiye'nin ve onun sunduğu kimliğe sahip olan vatandaşların, uluslararası arenada yerlerini görmeleri ve sahip oldukları milli kimlik vasıtası ile maddi ve manevi tatmin duyabilmeleri için pek de olumlu olarak gözükmemektedir.

Ulaştığımız bu sonucu destekleyen bir diğer araştırma da Amerika Birleşik Devletleri merkezli Pew Research Center tarafından 2002 yılının sonunda yapılan ve 44 ülkede 38.263 insanla görüşülerek gerçekleştirilen "Hayatınızdan ve Ülkenizden Memnun musunuz?" konulu araştırmadır. Araştırmada sorulan kendi hayatınızdan, ülkenizden ve dünyanın durumundan memnun musunuz? sorusunun cevabı, katılan ülkeler açısından karşılaştırıldığında aşağıdaki gibidir:

TABLO: 5 Küresel Tatmin Karşılaştırması			
	Kendi hayati %	Ulusal / toplumsal %	Dünya genelinden %
Kuzey Amerika			
ABD	64	41	17
Kanada	67	56	18
Batı Avrupa			
Fransa	57	32	10
İngiltere	54	32	22
İtalya	53	24	9
Almanya	49	31	11
Doğu Avrupa			
Çek Cumhuriyeti	41	36	25
Slovak Cumhuriyeti	29	11	17
Polonya	28	9	18
Ukrayna	19	9	17
Rusya	19	20	19
Bulgaristan	8	4	12
Çatışmalı Alan			
Mısır	45	N/A*	20
Özbekistan	35	69	47
Ürdün	33	21	12
Pakistan	25	49	38
Lübnan	22	7	11
TÜRKİYE	17	4	15
Latin Amerika			
Guatemala	71	7	10
Meksika	59	16	15
Honduras	59	11	13
Venezuela	50	8	22
Arjantin	45	3	10
Brezilya	42	11	12
Peru	37	3	11
Bolivya	30	7	9
Asya			
Güney Kore	53	14	19
Vietnam	43	69	51
Japonya	39	12	15
Endonezya	32	7	15
Filipinler	31	20	25
Çin	23	48	31
Hindistan	17	9	11
Bangladeş	14	20	14

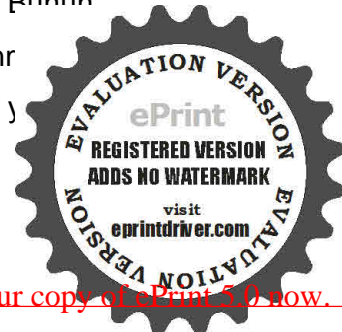
Afrika			
Nijerya	36	11	12
Güney Afrika	33	20	16
Fildişi Sahili	29	31	17
Senegal	23	22	17
Kenya	18	9	12
Uganda	12	37	30
Gine	11	28	23
Angola	10	39	24
Mali	9	32	21
Tanzanya	8	40	28

Kaynak: www.people-press.org/reports/display.php3?ReportID=165, 27
Aralık 2002 * Not applicable (veri mevcut değil)

Araştırma sonuçlarına göre, toplam memnuniyetsizlikte Türkiye, Bulgaristan'ın arkasından ikinci sırayı almaktadır. Ülkesinden memnun olmama sıralamasında ise Bulgaristan ile beraber 4 puanı paylaşan Türkiye, 3 puanlı Arjantin ve Peru'nun hemen arkasından gelmektedir. Özellikle son ekonomik krizlerin etkilerinin hissedildiği bu araştırmanın sonuçları, Türkiye'de yaşayan insanların kişisel ve ulusal tatmin düzeyleri ile bunun yansımaları olarak dünyaya bakışlarının görülebilmesi bakımından anlamlıdır.

Bu noktada dikkat çekilmesi gereken önemli bir husus da, son yirmi yıl içinde ulusal kimliğe ilişkin tartışmaların ve ulusal kimliğe alternatif arayışlarının artıyor gözükmesinin altında yatan nedenlerin iyi analiz edilmesidir.

Bu nedenlerden birincisi, devletin kontrolündeki tek kanallı (ve dolayısıyla tek yanlı) görsel ve işitsel iletişimden, 1980'li yılların ortalarından itibaren çok kanallı yayına geçilmiş olmasıdır. Bu durum iki yönlü işlemekte, hem Türkiye'de ve dünyada olup bitenleri ülkenin en ücra köşelerine, bir dereceye kadar "sansürlü" olarak iletmekte, hem de o yörelerde olup bitenleri, büyük şehirlerde yaşayanlara aynı şekilde iletmektedir. Bunun sonucu olarak zaten bir düzeyde var olan ama pek haberdar olunmayan gerçekler görünür hale gelmiş, hem de hayat kalitesindeki ve y

tarzlarındaki farklılık görünür olduğu ölçüde hem tepki hem de bir çekim alanı oluşturmuştur.

İkinci önemli neden ise, 1965-1997 arası yaşanan büyük iç göçün sonucu olarak kentlere (periferisine) gelen büyük nüfusun birdenbire kentler tarafından entegrasyonu sağlanamayınca, bu toplum kesimlerinde “Cumhuriyet”e ulaşamamanın verdiği ümitsizlik ve öfkenin açığa çıkmasıdır.

1927’den 1997’ye kadar Türkiye’de iç göçlerin durumunu ve nüfusun kırsal bölgelerden kentlere hareketini gösteren veriler aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Tablo incelendiğinde, 1950’den itibaren, kentsel nüfusta hızlı ve istikrarlı bir artışın olduğu gözlemlenebilir.

TABLO 6: Sayım Yıllarına Göre Kentsel ve Kırsal Nüfuslar ve Yıllık Artış Oranları (1927-1997)

Yıllar	Toplam (Bin)	KENTSEL			KIRSAL		
		Sayım Yılları Nüfusu (Bin)	%	Yıllık artış oranı (Binde)	Sayım Yılları Nüfusu (Bin)	%	Yıllık artış oranı (Binde)
1927	13.648	3.306	%24,2	-	10.342	%75,8	-
1935	16.158	3.803	%23,5	17,50	12.355	%76,5	22,23
1940	17.821	4.346	%24,4	26,72	13.475	%75,6	17,34
1945	18.790	4.687	%24,9	15,10	14.103	%75,1	9,12
1950	20.947	5.244	%25,0	22,47	15.703	%75,0	21,49
1955	24.065	6.927	%28,8	55,67	17.138	%71,2	17,48
1960	27.755	8.860	%31,9	49,21	18.895	%68,1	19,53
1965	31.391	10.806	%34,4	39,71	20.585	%65,6	17,14
1970	35.605	13.691	%38,5	47,33	21.914	%61,5	12,51
1975	40.348	16.896	%41,8	41,75	23.479	%58,2	13,79
1980	44.737	19.645	%43,9	30,47	25.092	%56,1	13,29
1985	50.664	26.866	%53,0	62,61	23.799	%47,0	-10,58
1990	56.473	33.326	%59,0	43,10	23.147	%41,0	-5,56
1997	62.606	40.735	%65,0	28,20	21.870	%35,0	-7,40

Kaynak: DİE, 1993:8-9.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, son yirmi beş yıllık süre içinde kırdan kente gelen nüfus oranının % 30'a yakın olduğu görülebilir. Kentsel yaşam alanlarına göç edilmesi ibaresinin de büyük oranda dört beş tane büyük ili kapsadığı düşüldüğünde (İstanbul, Ankara ve İzmir'in toplam nüfusları, Türkiye nüfusunun neredeyse üçte birini oluşturmaktadır) anılan büyük şehirlerin böyle bir nüfus yoğunluğunu, sosyal anlamda bir nesilden biraz fazlaya tekabül eden bir süre içerisinde soğurabilmesi, hemen hemen imkansız gözükmektedir. Bu da bundan önceki kısımda sözünü ettiğimiz gecekondulaşmaya, marjinal sektörün gelişmesine, kentin fiziksel olarak yakınında yerleşip ekonomik ve kültürel olarak hala kırsal kesim hayatına devam etmeye ve tüm bunların sonucu olarak da "cumhuriyet"e yapılan yolculuğun, "cumhuriyet"ın kıyısına yerleşip, yine onun nimetlerinden tam olarak yararlanamama ve daha da önemlisi yararlanamadığı bu nimetlerden yararlanabilenleri daha yakından görmeye neden olmaktadır. 1955 ile 1995 yılları arasındaki gecekondulaşma oranına baktığımızda durum aşağıdaki gibidir.

TABLO 7: Kentlerde Gecekondulu Nüfusu (1955 -1995)			
Yıllar	Gecekondulu Sayısı	Gecekondulu Nüfus	Gecekondulu Nüfusunun Kentsel Nüfusa Oranı
1955	50.000	250.000	%4,7
1960	240.000	1.200.000	%16,4
1965	430.000	2.150.000	%22,9
1970	600.000	3.000.000	%23,6
1980	1.150.000	5.750.000	%26,1
1990	1.750.000	8.750.000	%33,9
1995	2.000.000	10.000.000	%35,0
Kaynak: (Kongar 1998:566)			

Tüm bu verilerden çıkartılan sonuç, nimet ve modernleşme anlamında Cumhuriyet projesinin, günümüz itibari ile vaad ettiği iyileştirmevi hem genel toplamda yerine getiremediği, hem de yetersiz olan bu ye coğrafi dağılım anlamında da eşitsizlik gösterdiği. Bu eşitsizliğin yaş.

bölge, il ve gecekondü kesimleri, dinsel ve etnik kimlik arayışlarının da en yoğun olarak yaşandığı yerler ile örtüşmektedir.

Dönemsel olarak sayısal verilere bakıldığında da, seçim sonuçları itibari ile halkın, nimetlerden yararlanamamaya gösterdiği tepki, Cumhuriyet'in kurucusu ve kimliğin oluşumunu 1946 yılına kadar tek başına sağlayan CHP'ye karşı tepki ve yine kurucu unsurlardan en önemlilerinden birisi olan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin darbeleri ve bu darbeler sonunda yasakladıkları siyasi akımlara destek ile destekledikleri siyasi oluşumlara tepki biçiminde gelişmektedir. Yapılan pek çok kamuoyu yoklamasında en güvenilir kurum olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin çıkması olgusu da, gösterilen tepkinin ordunun kendisine veya asli görevine değil, siyasal anlamda desteklediği anlayışa ve bunun kimlik anlamında yansımalarına karşı olduğu sonucuna varılabilir. Aşağıdaki tabloda, 1950 ile 2002 yılları arasında Türkiye'de yapılan genel seçimlerde ilk üç sırayı alan partiler, oy oranları ve milletvekili sayıları gösterilmektedir.

TABLO 8: Türkiye'de Seçim Sonuçlarına Göre İlk Üç Parti Sıralaması (1950-2002)

Yıl	1. Parti	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı	2. Parti	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı	3. Parti	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı	Seçime Katılan Parti Sayısı
1950	DP	%52,6	420	CHP	%39,5	63	MİLLET	%3,1	1	3
1954	DP	%57,6	505	CHP	%35,4	31	CMP	%4,9	5	4
1957	DP	%47,9	424	CHP	%41,1	178	CMP	%7,1	4	4
1961	CHP	%36,7	173	AP	%34,8	158	CKMP	%14,0	54	4
1965	AP	%52,9	240	CHP	%28,6	134	MİLLET	%6,3	31	6
1969	AP	%46,5	256	CHP	%27,4	143	GÜVEN P	%6,6	15	8
1973	CHP	%33,3	185	AP	%29,8	149	MSP	%11,8	48	8
1977	CHP	%41,4	213	AP	%36,9	189	MSP	%8,6	24	8
1983	ANAP	%45,1	211	HP	%30,5	117	MDP	%23,3	71	3
1987	ANAP	%36,4	292	SHP	%24,8	99	DYP	%19,2	59	7
1991	DYP	%27,0	178	ANAP	%24,0	115	SHP	%20,8	88	6
1995	REFAH	%21,4	158	DYP	%19,2	135	ANAP	%19,6	13	6
1999	DSP	%22,9	136	MHP	%17,9	129	ANAP	%13,2	11	6
2002	AKP	%34,2	363	CHP	%19,4	178	Bağımsız	%1,0	9	6

Kaynak: Kongar, 1998:321-325, (1999 ve sonrası için) www.secimsonuclari.com

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, daha önce bahsedildiği gibi, kurucu unsurlardan birisi olan CHP'nin 1950'den buyana birinci parti olarak çıkabildiği üç seçim vardır. Bunlardan birincisi, diğer kurucu unsur olan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) gerçekleştirdiği 1960 ihtilali sonrasında 1961 seçimi, ikincisi yine TSK'nin 1971 muhtırasından sonra yapılan 1973 seçimleri ve sonuncusu da 1974 Kıbrıs Barış Harekati'ndan sonra yapılan 1977 seçimleridir. 1983 seçimlerinde TSK'nın desteklediği MDP, üç partinin katılmasına izin verilen seçimlerde ancak üçüncü olabilmıştır.

Seçim sonuçlarının ve dönemlerin analizi sonucu varılabilecek ortak bir sonuç da, seçmenlerin, yani halkın büyük bir kesiminin oy verme eğiliminin, ideolojik bir bağlanmadan çok maddi ve manevi tatmin doğrultusunda gerçekleştiğidir. Tablo incelendiğinde, 1946'ya kadar süren tek parti yönetimine tepkinin üç dönem boyunca sürdüğü, 1960 darbesinden sonra da 1983'de, 1982 darbesine tepki olarak seçilen ANAP'ın iki dönem üstüste seçilmesi hariç hemen her dönem sağda yada solda farklı bir partinin iktidara geldiği görülmektedir.

Bu durum da bir önceki iktidardan umduğunu bulamayan halkın bir sonraki dönem yeni bir oluşuma veya muhalefetteki partilere şans vermesi olarak değerlendirilebilir. Bu da, bizi iki muhtemel sonuca yöneltmektedir: Bunlardan birincisi, sağ ya da sol iktidara gelen partinin, vadeleri ne olursa olsun kurucu unsurların belirlediği birtakım kuralların dışına çıkamıyor olması ve bu anlamda hükümet yerine "devlet" olarak algılanıyor olmasıdır. İkinci nokta ise ilerleyen kısımlarda açıklanacak olan nedenlerle, "devlet"i oluşturan iktidarın, devlet-vatandaş (yöneten-yönetilen) ayırımını sürdürüyor olmasıdır.

Bundan sonraki kısımda bu ayırımın içeriği, ve kimlik üzerindeki etkilerine yer verilmiştir.

V. BÖLÜM KAMU KURUMU KİMLİĞİ

V. BÖLÜM: KAMU KURUMU KİMLİĞİ

5.1. KAMU KURUMU KİMLİĞİ: ORTAYA ÇIKIŞI, GELİŞİMİ VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

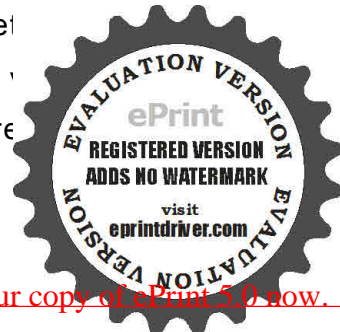
Türkiye Cumhuriyeti Kimliği'nin toplumsal tutunumuna ilişkin analizin bu bölümünde devlet-vatandaş ilişkilerinin incelenmesi ve bu ilişkinin şekli ve sonuçlarının milli kimliğe etkilerinin saptanması oluşturmuştur. Bu inceleme yapılırken, buraya kadar ki kısımda aktratılan bilgilere ilave olarak devletin, yani “devlet” kavramının sosyal anlamda içini dolduran bürokrasi ve memurların, Cumhuriyet'in kazanımlarından yararlanma şekli ve düzeyi ile halkın aynı kazanımlardan yararlanma şekli ve düzeyi karşılaştırılmış ve aralarında, milli kimliğin sahiplenilmesine etki edecek düzeyde bir farkın, toplumsal eşitsizliğin olup olmadığı araştırılmıştır.

Önceden de değinildiği üzere, tüm diğer kimlikler gibi, milli kimlik de, sahip olanlara sağladığı maddi ve menavi tatmin ölçüsünde kabul gören bir olgudur. Kimliğin sağladığı maddi ve manevi çıkarlar ile beraberinde getirdiği değerler kümesini paylaşanlar, kendilerini bir aidiyet grubu olarak algılar ve “biz” olarak tanımlarlar. Bu tanımın karşısında ise, farklı değerlere sahip olma gibi nedenlerle bu gruba ait olmadığı düşünülen bir “öteki” yer almaktadır. Ulusal kimlikler söz konusu olduğunda, aidiyet grubunun tanımı genelde ve ideal durumda, ulusun tanımı ile örtüşmektedir. Ulus ya da millet kavramının tanımını Göka, “Kültürel ve siyasi olarak organize olabilmek, ortak bir tarihsel toprak, mit, bellek, kamu kültürü, ekonomi örgütleyebilmek, bireylerin tamamı için bağlayıcı hak ve ödevler sistemini oluşturan ve denetleyen bir devleti kurup yaşatabilmek demektir. Millet, varoluşunu kültürel ve siyasal olarak organize edebilen topluluktur...” (Göka 1998:1757) şeklinde açıklamaktadır. Bu tanımda yer alan “ortak” kavramı, hem örgütlenişi, hem de sonuçlarından istifade anlamında bir ortaklığa işaret etmektedir.

Daha önce ayrıntılı olarak belirtildiği gibi, asker ve sivil bürokrasi eliyle, bir başka tabirle, modernleştirici siyasi elitler eliyle yukarıdan aşağıya doğru tasarlanan ve uygulanan kuruluş modeli, organizasyon ve örgütlenme aşamasında, eşit yetki veya katılımcılık anlamında bir toplumsal ortaklığın olmadığına işaret etmektedir. Bir önceki kısımda yer alan ekonomik ve sosyal göstergeler de, sonuçları, yani kazanımların paylaşılması itibari ile de hem ülke geneli açısından ve uluslararası düzeyle karşılaştırılınca yetersiz, hem de coğrafi dağılım bakımından eşitsiz olduğunu göstermektedir. Kuruluş ve organizasyon aşamasında ve sonuçların paylaşımı noktasında pek de eşit gözükmeyen bu ortaklık ilişkisi, acaba işleyiş düzeyinde nasıl gerçekleşmektedir? Bu sorunun yanıtına geçmeden önce, ulus kavramını tanımlamaya yönelik olarak 1950'li yıllarda ortaya çıkan sosyolojik yaklaşım akımının içinde yer alan ve iletişim kuramlarının önemli bir temsilcisi sayılan Deutsch'un tanımına yer vermek yerinde olacaktır. Deutsch'a göre, "Birbirine kültürel özelliklerle bağlı benzer davranış biçimleri ve iletişim kanalları ile bağlanmış belirgin sayıda bir insan topluluğu, halk olarak adlandırılır. Halk aşamasından daha üst düzeydeki bir aşama olan ulus aşamasına geçiş ise, iletişim kanallarının belli bir gelişkinlik düzeyine ulaşmasından sonra mümkün olacaktır" (Aktaran, Erözden 1997:14). Burada sözü edilen iletişim, tanımı itibari ile tek yanlı olan bilgi akışından yani iletiden farklı olarak çift yönlü ve birbirini bilgi, duygu ve düşünce aktarımı yolu ile etkilemeye açık biçimde gerçekleşen bir eylemdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan buyana, devlet ile vatandaş arasında gerçekleşen iletişimin kanallarını, türünü, yönünü ve sonuçlarını incelemek, bu anlamda uluslaşma sürecinin neresinde olduğumuzun anlaşılması ve ulusal kimliğin geniş halk kitleleri nezdinde tutunumuna etkilerinin görülmesi bakımından oldukça anlamlıdır.

Bu kısımda, Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet yapılanmasının şekli, devleti oluşturan bürokrasi ve memurların çalışma va yaşama şekilleri ile bu organizasyonun yapılanışı incelenmiş ve yukarıda sözü edilen iletişim sağlanmasına ne kadar olanak verdiği araştırılmıştır. Bu da, kuruluş , parti döneminden bu yana milli kimliğin taşıyıcısı, onu yaymakla göre

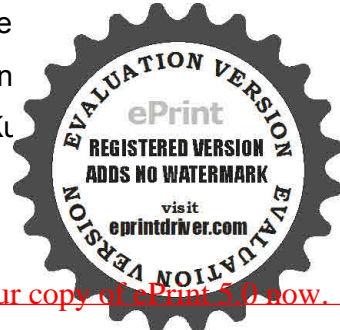

modeli olarak işlev gören devlet memurlarının, bu görevi ne kadar yerine getirebildiklerinin ve bu sayede toplumda tutundurulmaya çalışılan kimliğin ne ölçüde benimsenip kabul gördüğünün anlaşılabilmesi bakımından önem arz etmektedir.

5.1.1 Devletin Yapılanma Modeli

Osmanlı toplum yapısında temel sosyal bölünme, yöneten “merkez” ile, yönetilen “kenar” arasındaydı. “Askeri” adını taşıyan sınıf, sultanın yürütme yetkisi veya dinsel yetki devrettiği herkesi, saray ve ordu amirlerini, devlet memurlarını ve ulemayı kapsarken, “reaya” vergi ödeyen fakat devlet işlerinde rol oynayamayan müslim ve gayrimüslimlerden ibaretti (Özbudun 1975:21). Ulema’nın önde gelen mensupları kadılık, müftülük gibi görevlere atanan hür ve müslüman kişiler iken, asker ve yöneticiler umumiyetle özgürlükleri sınırlı devşirmelerdi (Şimşek 1998:1768). Bu satırlar her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu dönemini anlatıyor olsalar da, Ankara merkezli devlet ile “kenar”ın (çevrenin) ilişkileri, Mülkiye, Harbiye, Tıbbiye meşhur üçlemesi ve buna benzer yapılar ile toplumdan devşirilen ve devletin kuralları ile memuriyet kimliği eğitim ve kanunlar yolu ile aktarıldıktan sonra, tayinler yolu ile doğduğu yerden uzaklaştırılan, lojman, servis, sosyal tesis ve benzeri uygulamalar ile de toplumla bağı kesilen cumhuriyet dönemi bürokrasisi ve memurları için de durumun pek de farklı olduğu söylenemez.

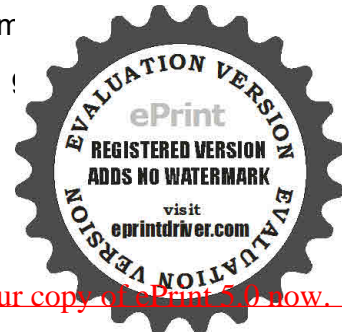
Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde, merkezi gücünü yitirmesi ile beraber reayanın serfleşmeye başlaması (Ateş, 1980:49), yer yer bağımsızlık ve isyan hareketlerinin görülmesi, Osmanlı’nın son dönem korkularından en büyüğü olan parçalanma ve bölünme korkusunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Batı’da eğitim alarak yurda dönen ve daha sonra İttihat ve Terakki gibi cemiyetler aracılığı ile “Devleti” kurtarmaya ve içinde kendilerine yer bulmaya çalışan aydınların da temel sorun parçalanma ve bölünmeye karşı “merkez”i güçlendirmek olmuştur. K

Savaşı sırasında da yaşanan bu baş kaldırma ve ayaklanmalara karşı yeni Cumhuriyet de merkezden kontrol yapısını benimsemiş ve Cumhuriyet'in gerektirdiği eğitim ve kültür birikimine sahip memurların merkezden atanması ve taşrada yeni Cumhuriyet'in hem temsilcisi hem de yeni kimliğin rol modeli olması sureti ile "kenar" kontrol altına alınmaya ve modernleştirilmeye çalışılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yaşanan tecrübeler, yeni Cumhuriyet'in de parçalanma ve bölünme konusundaki hassasiyetine temel teşkil etmiş ve bu nedenle hemen her dönem, çeşitli vasıtalarla, yerele güç devri engellenerek, güç ve yönetim tekeli merkezin elinde tutulmuştur.

Cumhuriyet dönemi devlet yapılanmasına bakıldığında, Osmanlı İmparatorluğu ile pek çok noktada benzerlikler göze çarpmaktadır. Osmanlı'nın illerdeki Valileri, kadıları ve tımarlı sipahileri yolu ile "kenar"ı yönetmesi ve yerelde bu padişah memurlarının imtiyazlı, toplumdan ayrı, İstanbul Türkçesi konuşan, giyimi ve diğer tavırları ile halktan hemen ayırdedilebilen yapısı, Cumhuriyet ile birlikte, yerelde Ankara'nın memurlarının, Vilayet (ya da Hükümet) konağı merkezli ve halktan ayırık yapılanma içinde, kendine ayrılmış lojmanlarda oturan, Vali, Hakim, Savcı, Kaymakam, Ordu komutanı, Devlet Su işleri (DSİ) müdürü, Karayolları müdürü ve İl Mili Eğitim müdürü gibi kendi aralarında bir grup oluşturarak genelde birbirleri ile ve kendilerine ayrılmış, misafirhane, sosyal tesis, lokal ve benzeri yerlerde görüşen bir yapı oluşmuştur.

Bu yapı, Cumhuriyet Kimliği'ni taşımak ve daha da önemlisi rol modeli olarak yaymak ile görevli olan bürokrat ve memurların, toplumdan izole yaşamları nedeni ile bu görevi yerine getirememelerine yol açmıştır. Bu izolasyon, sadece kimliği yayamama ile sonuçlanmamış, bu kimliği, onun gerektirdiği kıyafeti, konuşma, laik dünya görüşü, eğitim ve benzeri pek çok öğeyi barındıran bürokrat ve memurların toplumun geri kalan kesir kopuk hayatları ve ayrıcalıkları, bu ayrıcalıklara sahip olamayan ve bu

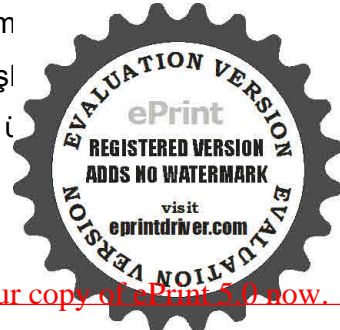
temasta, dolayısıyla iletişim içinde bulanamayan halk kesimleri için bir öfke unsuru haline gelmiştir.

Sözü edilen bu yapılanma biçimi, Cumhuriyet'in ilk yılları için bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır denebilir. Diğer bir deyişle Anadolu'nun pek çok il ve ilçesindeki iskan durumunun, o dönemlerde yetersiz olması, Cumhuriyet yönetimini, lojman türü bir yapılanma zorunluluğuna götürmüştür. Devlete ait bu lojmanlar, hem bu bölgelere atanan memurların iskan sorunlarını çözmüş, hem de yeni yapılaşma için model teşkil etmiştir. Yine mahrumiyetin yoğun olarak yaşandığı ve sosyal hayatın gelişmediği bölgeler için devlet eliyle sosyal tesislerin yapılması da benzer bir zorunluluk ve geleceğe yönelik açılım olarak değerlendirilebilir.

Bugünkü ayrımcılığa ve izolasyona yol açan unsur ise, devlet eliyle yaratılan bu yapılanmanın zaman içinde ve gelişmeye paralel olarak tedricen kalkması gerekir iken nitelik ve nicelik olarak giderek artması ve bununla birlikte halkın da yararlanabildiği ve sosyal hayatın gelişimine katkıda bulunacak yerler olmak yerine hemen hemen sadece ilgili kurum personeli ile diğer devlet memurlarının yararlandığı izole mekanlar haline gelmeleridir.

Anlatılan bu kapalı devre çalışma ve yaşama alanlarının varlığı iki yönlü bir izolasyon yaratmaktadır: İlk olarak anılan tesislerden, mekanlardan ve haklardan yararlanamayan halk, kendini devletten ve onun temsilcisi olan memurlardan ayrılmış, izole edilmiş ve farklı bir kategorizasyona tabi tutulmuş hissetmektedir. Bu da halkın devletin temsilcileri ile bütünleşememesine, iletişim kuramamasına ve tüm bunların sonucu olarak yeteri kadar bilgi sahibi olmadığı tüm diğer varlıklar gibi şüphe ve korku duymasına neden olmaktadır.

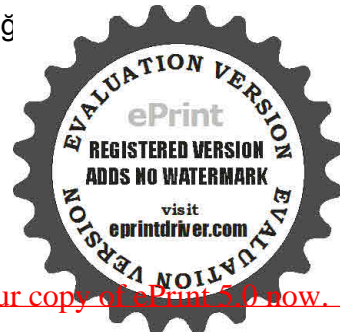
İzolasyonun ikinci yönü ise kapalı devrenin içinde yer alan memur ilişkindir. Bu yapı içerisinde yer alan devlet memurları ve onların eşleri, çocukları, sosyalleşmelerini sınırlı bir mekanda, aynı meslek grubu ü

içinde, aynı kurumun personeli olarak ve ilgili kurumsal hiyerarşiyi özel hayatlarında da yaşayarak gerçekleştirmektedirler. İş dışı özel zamanlardan alışverişe, lokallerde yenen akşam yemeklerinden yaz tatillerine kadar hemen hemen hep aynı kurumun personeli olan kısıtlı sayıda insan ve bu insanlar tarafından benimsenmiş kural ve uygulamalara uygun olarak yaşamaktadırlar. Bu çalışma için kendileri ile mülakat yapılan devlet memurlarının hepsi, işyerindeki hiyerarşinin gerek lojman edinme ve tesislerden yararlanma, gerekse de yaşayış biçimi olarak hemen hemen aynen lojman ve benzeri tesislerde de yaşandığını kaydetmişlerdir. Buna ek olarak mülakat yapılan bürokrat eşleri de gerek kendilerinin gerekse de çocuklarının, benzer bir hiyerarşiye uyduklarını ve hatta kabul günlerinden çocuklarının arkadaşlıklarına kadar bu hiyerarşinin her alanda hissedildiğini belirtmişlerdir. Bürokrat eşlerinden iki tanesi bu durumun çocuklarının okul hayatına da yansıdığını ve okulda da arkadaşlık ilişkilerinde çekingen ve ölçülü bir tavır izlediklerini belirtmişlerdir.

Anılan durumun sonucu olarak, hem memurlar hem de aileleri 'halka değmeden' yaşamakta, büyümekte ve sosyalleşmektedirler. Üstelik bu sosyalleşme öylesine kısıtlıdır ki, eşler ve çocuklar, aynı meslek grubunun biraraya toplandığı mekanlarda yetişmekte ve diğer mesleklerden devlet memurları ile dahi sınırlı görüşme (lojman, lokal, kamp, servis vb. harici yerlerde) olanağına sahip olarak yetişmektedirler.

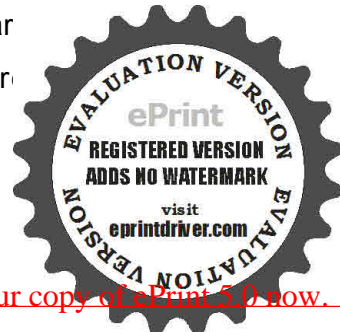
Devlet eliyle yaratılan bu yapay ortamdan, 'doğal ortam'a çıkıldığında ise diğer sosyal aktörler, yine halkın memurlara ilişkin bilgi eksikliğine benzer bir nedenle bilinmeyen, şüpheli, korkulan ve zaman zaman da tehlikeli olarak algılanmaktadır. Aynı durumun yakın zamana kadar millet tarafından seçilen vekiller için de geçerli olduğu ve Ankara Çankaya'da yer alan Or-An sitesinde kendilerine ait lojmanlarda ve vekalet ettikleri 'millet' ile temas etmeden ve hatta onların izinsiz giremedikleri bir ortamda yaşadıkları düşünüldüğünde durumun ne kadar önemli olduğu bir kez daha açığa çıkmaktadır.

5.1.2 Fiziksel Yapılanma

Gerek Ankara merkezinde, gerekse de taşra da devletin yönetim işlevini yerine getiren bürokrasi ve memurların çalışma alanları, yerleşim yerlerinin merkezlerinde olmalarına rağmen halkın serbest girişine pek de açık olmayan, etrafı duvar ya da tel örgü gibi korunaklarla çevrili, girişlerinde ve civarlarında güvenlik görevlilerinin bulunduğu yapılar olarak karşımıza çıkmışlardır. Hemen her ülkedeki gibi, devletin gücünün bir simgesi olarak büyük ve olabildiğince ihtişamlı yapılan bu binalar, ülkemizde, Ankara, İstanbul ve İzmir'deki birkaç tarihi yapı hariç, büyük fakat mimari estetik kaygıları taşımaktan uzak bir görünüm arz etmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Başbakanlık, Adalet Bakanlığı, Ulus'taki Ziraat Bankası binası gibi, tarihi, estetik ve kurulduğu yıllarda halkın kolay erişimi için merkezde ve etrafı açık şekilde yer alan kamu binaları, günümüzde, etrafları fiziksel ya da güvenlik güçleri engeli ile çevrili olarak hizmete devam etmektedirler. Ankara merkez dışında ve özellikle taşradaki illerde yer alan kamu binaları ise, yerleşkeler şeklinde tasarlanmış, kentin dışında büyük araziler üzerinde ve çoğu zaman sosyal tesisleri, lojmanları ve diğer üniteleri ile neredeyse askeri tesislere benzer bir yapılanma içerisinde olmuştur.

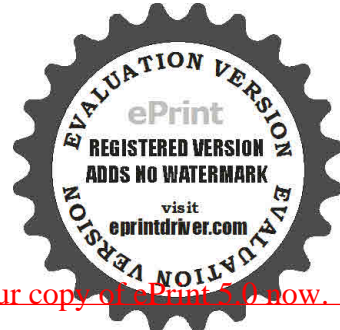
Bu tür bir fiziksel yapılanma da hem içeridekini, daha da önemlisi dışarıdakini birbirinden ayırmaktadır. Güvenlik sebepleri ile emniyet ve askeri personel için bir dereceye kadar kabul edilebilecek olan bu yapılanma, görevi halka hizmet olan kamuya ait hemen hemen tüm kurum ve kuruluşlarda görülmektedir. Gelişmiş Batı ülkelerinde benzerleri ancak askeri tesisler ile üniversite gibi eğitim kurumlarında görülen, yemekhane gibi hizmetler de ülkemizde hemen her kamu kuruluşunun bünyesinde yer almaktadır. Bu durum bir yandan piyasa fiyatlarının altında bir fiyata yemek yeme ayrıcalığını bürokrasi ve memur kesimine kazandırırken, bir yandan da öğle yemeği gibi bireylerin serbest zamanlarında en azından kurum civar restoran ve benzeri yiyecek sağlayan yerlerden yararlanmak suretiyle sosyalleşmelerini, yörenin ekonomisine katkıda bulunmalarını ve

erişimine ve iletişimine açık olmalarını engellemektedir. Anılan durumun bir diğer sonucu da özel sektörde benzeri yiyecek hizmeti veren kuruluşların gelişimini ve rekabet şansını engelleyici bir durum yaratıyor olmasıdır.

Yine kamu kurumlarına ait binaların pek çoğunun içinde yer alan diğer bir ünite de kantin ya da tüketim kooperatifi olarak kurulan ve üyelerine yani bürokrat ve memurlara piyasanın altında fiyatlarla gıda ve benzeri tüketim maddelerinin satışının yapıldığı yerlerdir. Satılan ürünlerin maliyetleri aynı olmakla beraber, çok düşük veya sembolik miktarlarda kar payı konularak satılan ürünler, satın alan devlet memurları için oldukça faydalı olmakla birlikte, hem serbest piyasada aynı malları satan hem de alanlar için bir dezavantaj veya kendi aleyhlerine bir eşitsizlik durumu yaratmaktadır.

Bundan önce verilen ve bundan sonra verilecek olan pek çok örnekte olduğu gibi bu ünitelerin varlığı da, bürokrat ve memurlara, piyasadan düşük fiyatla alışveriş ayrıcalığı, kurum dışına çıkmama nedeni ile izolasyon ve sosyal iletişimden kopuş ile benzeri hizmeti veren özel sektör kuruluşlarının gelişiminin önlenmesi ve haksız rekabetin memurlar lehine tesisi gibi sonuçlar yaratmaktadır. Özel sektörde satılan malın maliyetine dükkan kirası, elektrik, vergi, stopaj, çalıştırılan işçilerin sigortaları ve benzeri onlarca kalem maliyet artırıcı unsur eklenirken, bu gibi unsurlar devlet eliyle işletilen kantin, lojman, misafirhane, sosyal tesis ve lokal benzeri yerlerde dikkate alınmamakta (ya da devlet tarafından karşılanmakta) ve satın alma maliyetine düşük bir kar payı eklenmektedir. Oysa çalıştırılan elemanların maaşlarından, devlet tarafından ödenen elektrik, su ve benzeri gider kalemlerine kadar her türlü masraf vergilerle oluşan devlet bütçesinden, yani bu hizmeti kullanamayanların da ödedikleri paralardan karşılanmaktadır. Bu durum da oluşan eşitsizliğe ve ayrıcalığa daha da derin bir boyut katmaktadır.

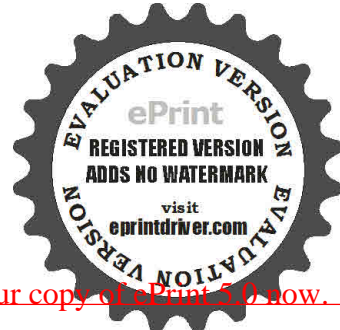

5.1.3 Kamu Lojmanları

Cumhuriyet'in kuruluşu ile beraber özellikle geri kalmış bir ülkede taşrada görev yapacak kamu personelinin konut sorununa çözüm bulmak amacı ile üretilen veya satın alınan kamu lojmanları, başta inşaat ve diğer sektörlerdeki ilerleme ve kentsel gelişmelere paralel olarak elden çıkartılması gereken bir ara dönem enstrümanı iken, gerek bürokrat ve memurlara sağladığı ayrıcalıklı ve izole yerleşim ve yaşam, gerekse de kira bedeli avantajı olarak önemini korumuş ve sayısı her geçen gün artmıştır. Benzeri, tüm taşınmaz malların devlet tarafından sahiplenildiği sosyalist-komünist ülkelerde bile görülmeyen bir şekilde hem etrafları şehir dokusundan ayıracak şekilde çevrili, hem kira oranları piyasa seviyesinden oldukça düşük hem de her kurumun kendi personelinin birarada yaşadığı ve diğer kamu kurumlarının personelinden bile izole şekilde bir hayat sürdürdüğü bir yapılanmaya gidilmiştir.

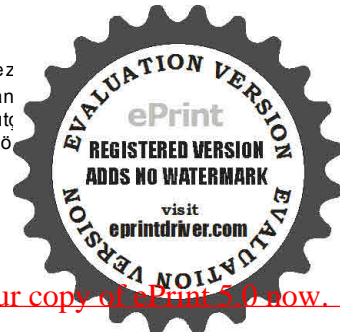
Gerek büyük şehirlerde, gerekse de taşrada, DSI, Karayolları, eski Türkiye Elektrik Kurumu (TEK), Köy Hizmetleri Bölge Müdürlükleri, Adalet Bakanlığı, Emniyet Müdürlüğü, Tapu Kadastro Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı gibi, aşağıdaki tabloda ayrıntılı dökümü verilen kamu kuruluşları, sadece kendi personelinin birarada yaşadığı diğer kamu personelinin, tanıdık veya özel bağlar ve ricalar aracılığıyla misafir olarak girebildiği, halkın genel yerleşim alanlarından ayrı ve izole mekanlarda hayatlarını sürdürmektedirler. Makam ve görev tahsisi ile verilen bu lojmanlarda, kurum içi makam hiyerarşisine uygun olarak daireler iyiden kötüye ve büyükten küçüğe doğru bir dağılım izlemektedir.

Aşağıdaki tabloda, Türkiye'deki kamu kurumlarının sahip oldukları lojman sayısı görülmektedir:

TABLO: 9 Kamuya Ait Lojman Sayıları	
Kurum Adı	Lojman Sayısı
TBMM	1028
Cumhurbaşkanlığı	375
Sayıştay	561
Anayasa Mahkemesi	39
Başbakanlık	503
DPT	180
Hazine	198
Danıştay	107
Yargıtay	178
Devlet İstatistik Enstitüsü	25
Diyanet İşleri Başkanlığı	193
Tapu Kadastro Genel Müd.	560
Meteoroloji Genel Müd.	882
Adalet Bakanlığı	15763
Milli Savunma Bakanlığı	56163
İçişleri Bakanlığı	1114
Emniyet Genel Müdürlüğü	35024
Jandarma Genel Komutanlığı	11411
Sahil Güvenlik Komutanlığı	201
Dışişleri Bakanlığı	381
Maliye Bakanlığı	8105
Milli Eğitim Bakanlığı	53848
Bayındırlık ve İskan Bakanlığı	174
Sağlık Bakanlığı	19036
Ulaştırma Bakanlığı	314
Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	5507
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	60
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	93
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	30
Kültür ve Turizm Bakanlığı	406
Orman Bakanlığı	668
Çevre Bakanlığı	32
Denizcilik Müsteşarlığı	138
Gümrük Müsteşarlığı	1575
Genel Bütçeli Kuruluşlar ²	-
Katma Bütçeli Kuruluşlar	30321
TOPLAM	237224

² Genel bütçeli kuruluşlar; devletin aslı ve sürekli hizmetlerini yerine getirmekle yükümlü olan merkez kuruluşlardır. Bunlar esas olarak bakanlıklar, yüksek yargı organları, müsteşarlıklar, başkanlıklar ve bakan ayrı bütçesi olan genel müdürlüklerdir. Mevcut yapıda toplam 36 adet genel bütçeli idare vardır. Katma bütçeli kuruluşlar ise 1050 Sayılı Kanunun amir hükmü gereğince kendi gelirleriyle kendi giderlerini karşılaması ö

Bu lojmanlarda yaşayan sadece bürokrat ve memurlar değil, onların eşleri ve çocukları da, aynı dar çevrede büyümekte ve yaşamaktadırlar. Bu durum onların da bu “kamu personeli” kimliğini sahiplenmelerine ve kendilerini toplumun kalan kesiminden ayrı ve ayrıcalıklı hissetmelerine neden olmaktadır. Eşlerin ve çocukların sosyalleşmesi de bu çevre ekseninde gelişmektedir. Dar bir mesleki çevre, sınırlı sayıda ve yavaş değişen (atama ve nakiller ile 4 veya 5 yılda birilerinin gidip yeni birilerinin geldiği) bir insan topluluğu arasında, kurum içi hiyerarşinin, eşler ve çocuklar tarafından da hissedildiği hatta yaşandığı bir kapalı devre hayat biçimi ortaya çıkmaktadır.

Eşler birbirleriyle görüşmekte, çocuklar aynı lojman, aynı kreş, yakındaki okullar, aynı lokal ve bir veya birkaç ilde bulunan aynı sosyal tesislerde (eski adı ile kurumların kampları ya da yazlık tatil ve dinlenme tesisleri) büyümekte ve bu özel düzenlenmiş izole mekanlarda kendileri için tüzük ve yönetmeliklerle düzenlenmiş bir hayatı yaşamaktadırlar. Memurlar için emeklilik sonrası, çocuklar için ise –eğer devlet memurluğunu seçmezlerse- evden ayrılma sonrası içine girdikleri kozmopolit gerçek yaşam, çoğu kez anlaması ve adapte olması zor bir hale gelmektedir. Bu duruma ilginç bir örnek araştırmacının Kocaeli depreminden sonra bölgede yaptığı çalışmada ortaya çıkmıştır. Diğer pek çok bina ile birlikte yıkılan lojmanlar nedeni ile halkın çeşitli kesimleri ile birarada ve komşu olarak, kurulan prefabrik konutlarda yaşamak zorunda olan çeşitli kesimlerden devlet memurlarının, prefabrik site yönetimlerine yönelttikleri en önemli isteklerinin başında, kendi kurumlarından olan ve daha önce aynı lojmanda birarada yaşadıkları kişilerle komşu olmak istemeleri gelmektedir.

Yine bu prefabrik site yönetimlerine devlet memurları tarafından yöneltilen şikayetlerin başında elektrikçi, taksici, tüpçü gibi diğer meslekten insanlarla kendilerinin nasıl biraraya konulduğu ve sıradan halkı temsil

ama mevcut durumda hazine yardımı alan DSİ, Karayolları gibi yatırımcı kuruluşlar ile üniversitelerdir. Üniversiteler hariç katma bütçeli kuruluşların sayısı 11’ dir. Üniversitelerle birlikte bu sayı 65’e ulaşmaktadır.

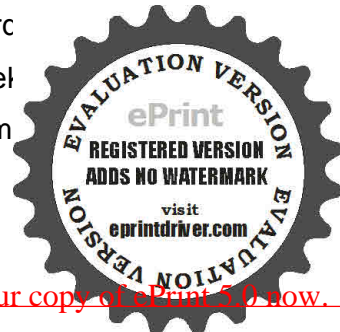

bu kişilerin gündelik yaşamlarına (çamaşır asma, çiçek sulama, araba yıkama, gürültü) dair pek çok unsurun birer yakınma olarak iletilmesi gelmektedir. Yukarıda nedenlerine değinilen bu 'kısıtlı sosyalleşme', aynı toplum içinde birbirinden kopuk ve izole şekilde yaşayan iki büyük grup yaratmaktadır. Bunlardan birinin (devlet memurlarının), diğerine (halka) milli kimliği benimsetmekle ve rol modeli olmakla yükümlü olduğu hatırlandığında da bu bölünmüşlüğün uluslaşmanın önündeki en önemli engellerden birisi olduğu açıkça görülebilir.

5.1.4 Makam ve Servis Araçları

Bürokrat ve memurları halkın diğer kesiminden ayıran ve gündelik yaşamda ulaşımda dahi birarada olamamalarına yol açan diğer bir husus da makam ve servis araçlarıdır. Pek çok gelişmiş Batı ülkesinde sadece üst rütbeli askeri personel, emniyet personeli, Başbakan ve Bakanlar ile çok üst düzey birkaç bürokratin hizmetinde bulunan ve sadece görev gereği kullanılan makam araçları, ülkemizde yukarıda sayılanların yanında, genel müdürler, daire başkanları, Meclis komisyon başkanları, pek çok üst düzey bürokrat ve bölge müdürleri ile bazı müdürlüklerin emrine tahsisli bulunmaktadır. Makam araçlarının kullanımı ise kanunen göreve yönelik iken uygulamada maalesef hafta sonunda ve özel işlerde dahi kullanıldıklarına kolayca rastlanmaktadır; hatta bu durum, sık sık ulusal basında haber veya yorum olarak yer almaktadır.

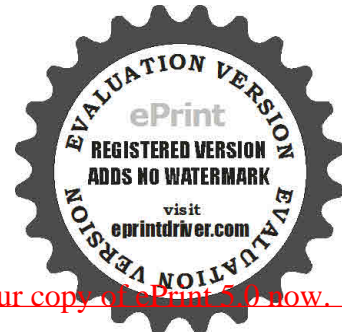
Makam araçlarının bir diğer özelliği de özellikle üst rütbeli subaylar, emniyet müdürleri, başbakan, bakanlar ve diğer bazı yüksek mevkideki yöneticilerin bu araçlar ile beraber kullandıkları eskortlar ve trafik kurallarının bu araçlara uygulanmamasıdır. Yürürlükteki Trafik Kanunu'na göre geçiş üstünlüğü ambulans ve itfaiye araçları ile sınırlı iken normal zamanlar anılan makam sahipleri bu araçlarla trafikte yolu kestirerek ilerlemel trafik kurallarından muaf tutulmaktadır. Uygulamada bu durum

makam sahiplerinin halktan izolasyonuna neden olurken, hem de aynı tarfiği paylaşarak kurallara uyan vatandaşların haklarının çiğnenerek makam aracı sahipleri lehine bir ayrıcalık uygulanmasına ve byylelikle de halkın, devletin içini dolduran bürokrasiye karşı öfke duymasına neden olmaktadır. Aynı zamanda, sıradan vatandaşlar, benzinleri kendi vergileri ile doldurulan araçların geçişlerini beklerken, yine kendi paraları ile deposunu doldurdıkları araçları benzin tüketmektedir. Bu durum hem vatandaşlar açısından hem de ulusal ekonomi açısından önemli bir kayıp olmaktadır.

Biraz farklı da olsa yaşanan diğer bir ayrıcalık, eşitsizlik ve izolasyon türü de servis araçlarıdır. Tıpkı lojmanlar gibi sadece bürokrat ve memurların kullanımına ait olan bu araçlar, sabah işe gidişte ve akşam işten çıkışta, bürokrat ve memurların, halkın arasına hiç karışmadan ve iletişim kurmadan izole bir biçimde işyerlerinden lojmanlarına ulaşmalarını temin etmektedir. Kamuya ait makam ve servis araçları ile hizmete ilişkin diğer araçların dökümü aşağıdaki gibidir:

TABLO: 10 Kamuya Ait Araç Sayıları	
Kurum Adı	Araç Sayısı
TBMM	198
Cumhurbaşkanlığı	122
Sayıştay	43
Anayasa Mahkemesi	37
Başbakanlık	280
DPT	16
Hazine	42
Danıştay	38
Yargıtay	67
Devlet İstatistik Enstitüsü	55
Diyanet İşleri Başkanlığı	832
Tapu Kadastro Genel Müd.	756
Meteoroloji Genel Müd.	155
Adalet Bakanlığı	1654
Milli Savunma Bakanlığı	17124
İçişleri Bakanlığı	1897

Emniyet Genel Müdürlüğü	22018
Jandarma Genel Komutanlığı	6209
Sahil Güvenlik Komutanlığı	246
Dışişleri Bakanlığı	503
Maliye Bakanlığı	169
Milli Eğitim Bakanlığı	2304
Bayındırlık ve İskan Bakanlığı	429
Sağlık Bakanlığı	687
Ulaştırma Bakanlığı	138
Tarım ve Köyşleri Bakanlığı	713
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	28
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	189
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	20
Kültür Bakanlığı	247
Turizm Bakanlığı	74
Orman Bakanlığı	958
Çevre Bakanlığı	145
Denizcilik Müsteşarlığı	80
Gümrük Müsteşarlığı	197
Genel Bütçeli Kuruluşlar	72781
Katma Bütçeli Kuruluşlar	14676
TOPLAM	87457

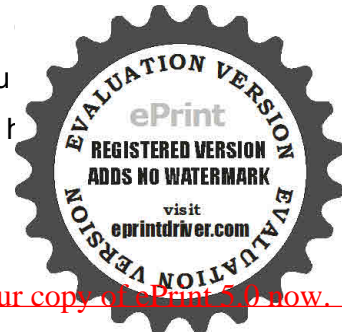
Sabah Gazetesinin 21 Ekim 2001 tarihli haberine göre, kamudaki araç ve lojman kullanımının kısıtlanmasına ilişkin karar uyarınca makam arabaları başta olmak üzere geri istenen araçlardan sadece 1369 tanesi iade edilmiş ve buna karşılık 2002 bütçesinden aynı kurumlara 2221 yeni araç satın alınmasına karar verilmiştir. Satılması düşünülen lojmanlar ise azalmak yerine 2001 yılında 7336 yeni lojmanın eklenmesi ile artmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında zorunluluklar ve yokluklar karşısında, ulusal kimliği yaymakla ve onun rol modeli olmakla görevli olan memurlara daha iyi bir hayat standardı ve modern konut algısı yaratabilmek için kurulan lojman ve benzeri tesisler, ülkenin gelişmesine ve şehirleşmeye paralel olarak tedricen kaldırılması gerektiği halde giderek artan ve amacından sapan bir şekilde varlıklarını devam ettirmektedirler. Memurların maaş azlığı neden gösterilerek ve vatandaştan toplanan vergi ile yaratılan bu izole ayrıcalıklı hayat şekli, az maaşlı, bol ayrıcalıklı halktan kop dolayısıyla yaymakla görevli olduğu kimliği kendi kapalı devre hayatı tutan, bu kimliği, onun vaad ettiği refaha ulaşamadığı veya paylaşar

için yeterince sahiplenemeyen veya en azından kimliğin gerektirdiği kıyafet ve benzeri kurallara uymayanları da “öteki” olarak görüp küçümseyen bir bürokrat ve devlet memuru tipi yaratmıştır. Özellikle son 10-15 sene içinde duymaya alıştığımız, ‘kıro’, ‘maganda’, ‘köylü’, ‘arabesk’, ‘sıkmabaş’, ‘türbanlı’ gibi kimi yakıştırmalar, mevcut durumu tarif etmekte oldukça anlamlı olabilirler fakat bu durumun asıl sorumlusunun kim olduğu konusunda da yeterince ipucu verdiklerini söyleyebilmek bir hayli zordur.

5.1.5 Sosyal Tesisler

Sosyal tesisler, başlangıçta diğer tüm ayrıcalıklarda olduğu gibi, devlet memurlarının maaş azlığı ve bu maaşlarla tatil yapılamayacağına veya ev dışında yemek yemek, dans etmek, spor yapmak gibi sosyal aktiviteleri yerine getiremeyeceğinin devlet tarafından kabulü ile kurulmaya başlanmıştır. Diğer tüm ayrıcalıklarda olduğu gibi, bürokrat ve memurların mali durumunun kötülüğü gerekçe gösterilerek kurulan bu tesisler, tatil köyleri, oteller veya illerde lokal, misafirhane, Öğretmenevi, Polisevi, Hakimevi gibi adlarla konaklama ve yemek hizmetleri vermektedirler. Devlete ait sosyal tesis sayısının 2001 yılı itibariyle 2644 olduğu göz önüne alındığında 1983’den sonra Özal döneminde kapatılması veya satılması gündeme gelen sosyal tesisler, adlarını eğitim tesisi olarak değiştirerek varlıklarını korumayı başarmışlardır (ör. Adalet Bakanlığı Eğitim Tesisi – Aksu/Antalya, Maliye Bakanlığı Eğitim Tesisi – İçmeler/Marmaris vb.). Bu tesisler de diğer ayrıcalıklar gibi bürokrat ve memurların haktan uzak, kopuk ve izole şekilde kendi kurumunun mensupları ile yaz tatilini beraber geçirdikleri yerler haline gelmiştir. Yine sosyal tesis tanımı içinde yer alan misafirhane ve lokaller de bürokrat ve memurların oturdukları il dışında konaklama ve ev dışında yemek yeme gibi ihtiyaçlarını halka karışmadan, onlarla muhatap olmalarına gerek kalmadan ve piyasadan çok düşük fiyatlarla gidemelerini sağlamaktadır. Kısacası, devleti temsil eden bu kurum kimliğine sahip olan personel, bir anlamda yılın 12 ayı t

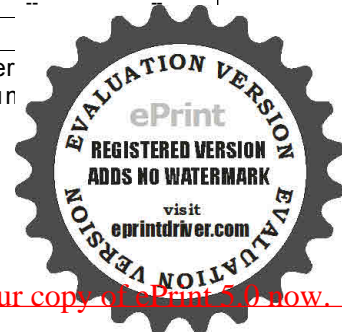
götürmekle ve Cumhuriyet Kimliği'ni temsil etmek ve yaymakla yükümlü olduğu halktan tamamen izole olarak ayrıcalıklar içinde yaşamını sürdürmektedir. Anılan bu tesislere ilave olarak Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun (OYAK) kurduğu süpermarketler zinciri ve buna benzer olarak Adalet Teşkilatını Güçlendirme Vakf'i'nin (ATGV) süpermarketleri de sıralanabilir.

Bu tesislerdeki fiyatlar ile bunların muadili olan özel sektör tesislerinin fiyatları hakkında bilgi sahibi olabilmek ve karşılaştırma yapabilmek için aşağıdaki tablo oldukça önemlidir. Tablo incelenirken dikkat edilmesi gereken husus, verdikleri hizmetler ve sahip oldukları olanaklar nedeni ile (yüzme havuz, Sauna vb.) Ankara Hakimevi'nin beş yıldız, Ankara Öğretmenevi'nin dört yıldız, diğer tesislerin de üç yıldız statüsünde olduklarıdır.

Tablo: 1 1 Kamu'ya ait bazı sosyal tesislerdeki fiyatların ile özel sektör karşılaştırması

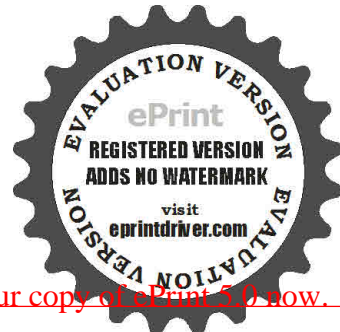
Sosyal Tesis Adı	Mensup Konaklama Bedeli (TL)	Kamu Personeli Konaklama Bedeli (TL)	Misafir Konaklama Bedeli (TL)	Çay Fiyatı (TL)	Çorba Fiyatı (TL)	Izgara Yemek Fiyatı (TL)	Tabldot Fiyatı (TL)	Erkek Berberi Saç Kesim Fiyatı (TL)	Bayan Kuaförü Saç Kesim Fiyatı (TL)
Hakimevi Ankara *****	10.000.000	25.000.000	35.000.000	250.000	750.000	3.250.000	5.500.000	1.500.000	1.500.000
Öğretmenevi Ankara ****	15.000.000	21.000.000	24.000.000	400.000	1.000.000	3.500.000	--	2.000.000	3.200.000
Polisevi Ankara ***	10.000.000	15.000.000	20.000.000	100.000	500.000	1.750.000	3.000.000	1.500.000	2.000.000
Polisevi Samsun	6.750.000	8.000.000	10.000.000	100.000	500.000	2.000.000	2.750.000	1.250.000	2.000.000
Ziraat Bankası	2.450.000	10.000.000	10.000.000	250.000	600.000	--	3.000.000	--	--
Adana Polisevi	5.500.000	10.500.000	10.500.000	150.000	500.000	1.300.000	--	2.000.000	2.500.000
Çukurova Üniversitesi Sosyal Tesisi	10.000.000	10.000.000	10.000.000	250.000 pers +% 20 Konuk	400.000	1.750.000 per +% 20 Konuklar	--	--	--
Adana Öğretmenevi	4.000.000	Öğretmen olmayan giremiyor	Öğretmen olmayan giremiyor	150.000	300.000	1.750.000	2.000.000	1.000.000	--
Ankara Sheraton *****	120\$*	120\$	120\$	3.500.000	4.000.000	10.000.000	--	12.500.000	25.000.000
Best Apart ***	85\$	85\$	85\$	2.250.000	3.000.000	7.000.000	--	--	--
King Otel ***	50\$	50\$	50\$	1.500.000	2.000.000	4.500.000	--	--	--

* Tablonun hazırlandığı, Nisan 2003 yılı itibari ile 1 ABD Doları 1.600.000 TL'ye eşittir. Tabloda bu ver ABD doları cinsinden bırakılma nedeni, fiyatların anılan tesislerde bu şekilde olması ve hizmet kullanır gününe göre TL'ye çevrilmesidir.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, oldukça çarpıcı gerçeklerle karşılaşılmaktadır. Örneğin, beş yıldızlı bir tesis olan Ankara Hakimevi'nde (İstanbul'daki Hakimevi de beş yıldız kategorisindedir, bu kategori, Turizm Bakanlığı'nın oteller için uyguladığı ve havuz, sauna, fitness center, konferans salonu vb. hizmetleri bünyesinde barındırma durumuna göre verilmektedir) mensuplarına konaklama gecelik 10.000.000 Türk Lirası (TL) iken diğer kamu personeline 25.000.000 ve misafirlere 35.000.000 TL'dir. Diğer kamu personelinin konaklayabilmesi, yerin müsait olmasına ve önceden (genellikle bir mensup aracılığıyla) görüşülmesine bağlı iken, misafir konaklaması, sadece kurum personeli ile beraber giriş yapılması durumunda geçerli olabilmektedir. Yine beş yıldızlı Hakimevi'nde çay fiyatı 250.000 TL iken, serbest piyasadaki beş yıldızlı muadili olan Ankara Sheraton Otelinde çay 3.500.000 TL, yani tam 14 kat daha yüksektir. Bu fark konaklamada, 19 kata kadar çıkmaktadır. Sunulan hizmetler bakımından eşit olan dört yıldızlı otel ile yine dört yıldızlı olan Ankara Öğretmenevi veya üç yıldızlı King Otel ile tablodaki muadili üç yıldızlı sosyal tesisler karşılaştırıldığında benzeri hizmetlerdeki fiyat farkının 20 kata kadar çıktığı görülebilmektedir.

Memurların maaş azlığı neden gösterilerek devlet tarafından sağlanan (veya subvansede edilen) bu hizmetlerde (ayrıcılıklarda) lüksten taviz verilmez iken, fiyatlar piyasanın on katından azdır. Aradaki fark ise, bu tesislerden yararlanamayan vatandaşların ödediği vergilerden karşılanmaktadır. Bu durum anılan ayrıcalıklardan yararlanmadığı halde, bu hizmetleri kendisinden toplanan vergiler ile finanse etmek zorunda kalan, yani başka bir deyişle ulus olmanın tanımında yer alan nimette ve külfette eşitlik ilkesinin külfet tarafını paylaşıp nimet kısmından pay alamayan sıradan vatandaşlar için ulus kimliğinin benimsenmesine mani olmaktadır. Diğer yandan bu eşitsizlik, her geçen gün katlanarak devam etmektedir.

5.1.6 Diğer Ayrıcalıklar

Kamu personeline ilişkin ayrımcılık ve ayrıcalık uygulamaları yukarıda belirtilenlerle de sınırlı kalmamaktadır. Bir önceki kısımda, milli kimliğin manevi tatmin unsurlarından bahsedilirken, pek çok gelişmiş Batı ülkesine ve diğer bazı ülkelere seyahat için vize alınması gerektiğinden ve bu vize uygulamasının, vizeye tabi olanlar için kuyruk bekleme, araştırılma, reddedilme ve sınırda yaşanan problemler bakımından, milli tatmin yaratmaktan öte, onur kırıcı olduğundan söz edilmişti. Sözü edilen durumu görebilmek için hafta içi herhangi bir gün, sabah saat 06:00 dan itibaren saat 12:00'ye kadar Ankara Paris Caddesindeki Almanya Büyükelçiliği'nin veya Atatürk Bulvarı üzerindeki Avusturya veya ABD elçiliklerinin önüne gitmek yeterlidir. Üst düzey kamu personeli için durum biraz farklıdır. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'ndaki düzenlemelere göre çalışma süreleri ve sicillerine göre devlet memurları, müsbet sicil ile çalıştıkları her yıl için bir kademe, her üç yılda bir de bir derece almaktadırlar. Memuriyete başlangıç derece ve kademesi ise öğrenim düzeyine göre değişmektedir. Bu kanunun uygulamasına göre, en yüksek devlet memuriyeti derecesi 1. Derecenin 4. kademesidir. 15 Temmuz 1950 tarih ve 5682 sayılı Pasaport Kanunu'na göre ise, 3. dereceye gelen devlet memurları, bunların eşleri ve 18 yaşından küçük çocukları "Yeşil Pasaport" almaya hak kazanırlar³. Yukarıda anılan Pasaport Kanunu'na göre vatandaşa verilen pasaportlar ise "Umuma Mahsus Pasaportlar" başlığı altında düzenlenmiştir.

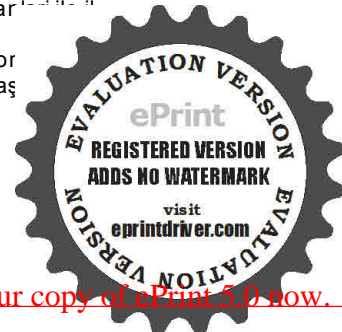
³ Pasaport Kanunu Madde 14 - (18.5.1988 gün ve 3463 Sayılı Kanunla değişik)

A) Hususi damgalı pasaportlar;

Türkiye Büyük Millet Meclisi eski üyeleri, eski bakanlar ile 1'inci, 2'inci ve 3'ncü derece kademelerde bulunan Devlet memurları ve subaylara; diplomatik pasaport verilmesini gerektiren vazifelerden başka herhangi bir resmi vazife ile veya kendi hesaplarına yabancı ülkelere gittikleri zaman verilir.

Bunlardan emeklilik veya çekilme sebepleri ile vazifelerinden ayrılmış olanlara da bu nevi pasaport verilir. Başbakanlık ve bakanlıklar ile bunlara bağlı kuruluşlarda birinci derece kadro karşılık gösterilmek veya T.C. Emekli Sandığı ile ilgilendirilip emekli kesenekleri bu dereceden kesilmek suretiyle sözleşmeli olarak çalıştırılanlara, Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve bunların bağlı ortaklıklarında genel müdür, genel müdür yardımcısı olarak sözleşmeli çalıştırılanlara ve büyükşehir belediye başkanları, belediye başkanlarına görevleri süresince hususi damgalı pasaport verilir.

Hususi damgalı pasaport alabilecek durumda bulunanların eşlerine de aynı nevi pasaport verilir. Hususi damgalı pasaport almaya hakkı bulunduğu sırada vefat edenlerin dul eşlerine başvurularının sonuçlanmaması ise aynı neviden pasaport verilmesi mümkündür.

Tüm dünyada standart olarak vatandaşlara verilen normal pasaport ve diplomatik görev için yine tüm dünyada verilen kırmızı pasaport haricinde, bir de bazı ülkelerde uygulanan ve memurların özel bir görev ile yurt dışına çıktıklarında kullandıkları gri “görev” pasaportu kullanılmaktadır. Türkiye’de ise üst düzey bürokratlara, yeşil pasaport verilmektedir. Bu pasaportun sağladığı avantajlardan birisi, normal pasaporta vize uygulayan pek çok ülke ile yapılan anlaşmalar sonucu, aynı ülkelerin yeşil pasaporta vize uygulamamalarıdır. Diğer bir ayrımcılık ve ayrıcalık da yeşil pasaport sahiplerinin, sıradan vatandaşların arasına karışmadan, sıra beklemeden, ayrı ve lüks bir salonda; VIP (Very Important Person: Çok Önemli Kişi) salonundan işlemlerini yaptırmaları ve yine orada sunulan ayrıcalıklı hizmetlerden hiçbir ücret ödemediği yararlandıktan sonra, tüm yolcuların topluca uçağa yerleştirilmelerini takiben özel VIP aracılığıyla uçağa en son binerek en ön sıralara oturtularak, yine sıradan halk ile hiç bir iletişime girmelerini gerektirmeden seyahat edebilmeleridir. Yolculuk sonunda da yine tüm yolculardan önce ön kapıdan özel araçlarla alınıp kendilerine ayrılan VIP salonuna götürülmektedirler. VIP kelimesi, İngilizce bir kısaltma olup “Çok Önemli Kişi” anlamına gelmektedir. Salona ve yolculara verilen bu sıfat ironik bir şekilde devlet memurları ile vatandaşlar arasında nasıl bir ayırımın yapıldığını göstermesi bakımından oldukça anlamlıdır.

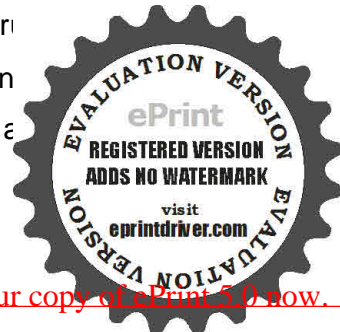
Tüm bu ayrıcalıklara ilave olarak 1913 yılında çıkartılan Memurin Muhakematı Hakkında Kanun (MMHK) hükümleri uyarınca, devlet memurları, diğer tüm çalışanların ve sıradan vatandaşların aksine, görevi ihmal, suistimal veya kötüye kullanma gibi konularda doğrudan mahkeme tarafından yargılanmamaktadır. MMHK’nun 10. Maddesine göre sanık memur başkent memurlarından ise bağlı bulunduğu bakanlık veya daire, il memurlarından ise Vali, Kaymakam veya bağlı bulunduğu bölümün amiri tarafından bizzat veya atanacak bir soruşturmacı vasıtası ile sorgulanmakta, sorgulama sonucu oluşan dosya, ilçe memurları için İlçe İdare Kurulu, il memurları için İl Kurulu, merkez memurları için de ilgili merkezi idarenin bünyesindeki tarafından incelenerek “lüzumu muhakeme” veya “men-i muhakeme”

verilmektedir. Bu kararlara itiraz, ilçe kararları için bağı olunan Bölge İdare Mahkemesi, diğerleri içinse Danıştay 2. Dairesi'ne yapılmaktadır (Oytan 1998:3774). Yani bir devlet memurunun yargılanabilmesi için önce kendisi gibi memur olan üstlerinin, yargılanmasına gerek görmesi gerekmektedir. Kanunun gerekçesinde, bu kanunun memurların işleri gereği pek çok iftira ile karşılaşılabilecekleri ve bu durumun sık sık yargıya gidilmesi sureti ile memurun işini görmesini engelleyeceği gibi bir ifade vardır. Kanunun çıkış tarihine bakıldığında, asıl nedenin İttihat ve Terakki'nin kendisini güvence altına almak istemesi olduğu görülecektir. Bu kanunun muvakkat (geçici) bir kanun olarak çıkartılmasına rağmen, bazı değişiklikler geçirmekle birlikte halen yürürlükte olduğu göz önüne alındığında, İttihat ve Terakki'nin yaşadığı korkunun benzerinin bugün hala bürokraside söz konusu olduğu sonucuna varılabilir. Halk arasında "devlet memurunun düğmesine dokunmak 6 aydan başlar" gibi veciz sözler, halkın gözünde bu ayrıcalıkların nasıl algılandığını gösteren güzel örneklerdendir.

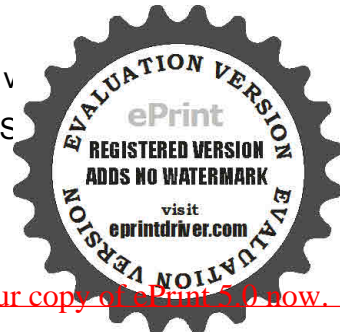
5.1.7 Askeri Bürokrasi

Askeri bürokrasi, yukarıda sayılan, lojman, sosyal tesis, Orduevi, servis ve makam aracı gibi ayrıcalıkların hepsine sahiptir. Bu ayrıcalıklar, hemen tüm ülkelerin ordularında aynı ya da benzer biçimde ve özellikle de güvenlik gerekçesi ile bulunmaktadır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bunlardan farklı ve dünyada benzerine pek rastlanmayan yönü ise, kendi süpermarketler zinciri (OYPA), kendi sigorta firması (AXA OYAK), kendi otomobil fabrikası (OYAK RENAULT), kendi inşaat firması (OYAK Konut) ve kendi bankasına (OYAK BANK, 220 şube ile hizmet vermektedir) sahip olmasıdır. Adeta devlet içinde ayrı bir devlet gibi bir yapılanmaya sahip olan ve finanstan, inşaaata, konut üretiminden motorlu araç üretimine ve çimentodan sigorta faaliyetlerine kadar bir dizi ekonomik faaliyeti yürütmesi olmasıdır (Otomotiv, çimento, finans, gıda, kimya ve hizmet sektörlerinin katılımı ile çalışmaktadır). Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK), çatısı e

toplanan bu hizmetlerden 2002 yılı bilançosuna göre 367.1 trilyon lira kar etmiştir. Bu durum bürokrasinin sıradan vatandaştan farklı ve ayrıcalıklı yapısı yanında, askeri bürokrasinin de bunlardan da farklı ve avantajlı bir konuma sahip olmasını beraberinde getirmektedir (2002 yılı sonunda devletten emekli bir genel müdür 27 milyar lira emekli ikramiyesi alırken, aynı süre ve dereceye tekabül eden bir albay ordudan emekli olduğunda OYAK'tan 48 milyar lira emekli ikramiyesi almaktadır). Böylelikle Askeri bürokrasi, Milli Savunma Bakanlığı aracılığı ile bütçeden en büyük paylardan birini alırken bir yandan da mensupları için ekonomik anlamda neredeyse kendi kendine yeterli hale gelmiş bulunmaktadır. Bu ekonomik gücün siyasi yansımaları ise tüm ekonomik bağımsızlık ve yeterlilik durumlarında görüldüğü gibi kendi kararlarını -bu kararlar siyasi otoriteden farklı ve kimi zaman siyasi otoritenin aleyhine dahi olsa- verebilme özgürlüğünü hissetmesidir.

Ordunun bu kendine özgü ve adeta devletten yardım almadan ayakta durabilmesini sağlayan örgütlenme biçimi, devletten umduğu ilgiyi göremeyen ve hatta pek çok alanda önü kesilen bazı kesimler için de bir esin kaynağı olmuştur. 'İslamcı' ya da 'İslami' kesim diye adlandırılan bir kesim, ordunun anılan yapılanma modeline çok benzer bir şekilde örgütlenmeye başlamıştır. Askeri okullar, askeri liseler, yatılı düzen ve ardından gelen lojman, servis, gibi ayrıcalıklara tüm bunları besleyen bir ekonomik sistemi (OYAK) ekleyen ve hatta emekli üst düzey subaylarada da gerek bu kurumlarda gerekse de devletin diğer kurumlarında yönetim kurulu üyelikleri gibi haklar yaratan bu sistem, İslamcı kesim tarafından hemen hemen aynen kopyalanmıştır. Devletin tam anlamıyla yerine getiremediği, ya da yerine getirirse bile, kılık kıyafet, sicil taraması gibi sebeplerle yararlanamadıkları hizmetlerin yerine kendilerinin sunduğu hizmetleri ikame etmişlerdir. İlköğretim okulları, liseler, yurtlar, üniversiteler (Fetullah Gülen okulları, Muradiye Dersaneleri, Fatih Üniversitesi vb) gibi örgütlenmelerin yanına, birarada ve kendi istedikleri hayatı yaşayabilecekleri siteler (Akevler, Sitesi vb.) ve hatta mahalleler (İstanbul Sultanbeyli, Ankara Pursaklar v tüm bu sistemi finanse edecek YİMPAŞ, KOMBASSAN, İHLAS

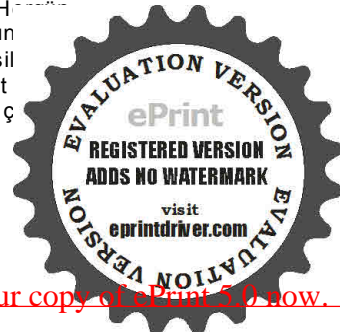
kuruluşlar kurmuşlardır. Bu kuruluşlar sadece sözü edilen yaşam biçiminin finansmanını değil, aynı zamanda başı kapalı kadınlar ile sakalı veya bıyığı 'Kılık Kıyafet Yönetmeliği'ne⁴ uymayanları istihdam etmek için de kullanılmıştır. Kimlik kavramı ile ilgili açıklamaların olduğu bölümde, kimliğin 'kendi içinde' bir benzerliğe ve 'kendisi dışındakiler' ile bir farka vurgu yapan yönünden bahsedilmişti. İşte bu benzerlik ve fark, yani kimlikler etrafında bütünleşen gruplar, Ordu ile İslamcılar örneğinde olduğu gibi, kendi gruplarını ayakta tutacak mekanizmaları yaratmakta ve hatta diğer gruplar ile farkını sürdürüebilmek için, onlarıninkine benzer bir iç yapılanma modelini geliştirebilmektedirler. Bir kere taraflardan veya gruplardan birisi diğerine 'senden farklıyım' veya aynı anlama gelen 'benden farklısın' deyince, diğer taraf ister istemez bu farkı yaşamak zorunda kalmakta ve bu farklılık aşılabilir duvarlar ile örülünce, dışarıda kalanlar kendi gruplarını kurmakta ve duvarlarını örmektedirler. Ordu'ya bağlı kurumların bir dönem ÜLKER mamüllerini kullanmamaları ve OYPA marketleri ile kışla kantinlerine bu ürünleri sokmamaları, karşı taraf tarafından kendi ürünlerine yönelme (ÜLKER, İHLAS, AYTAÇ vb) eğilimini doğurmuştur.

Bugün İmam Hatip liseleri etrafında odaklanan tartışmalar, bu analize göre, dini bir unsur olmaktan öte, özellikle de savunucuları bakımından, başka yerlerde yer edinemeyen ve bir grubun üyesi olarak toplumda yer

⁴ Detaylı bilgi için bkz. 25.10.1982 tarihli "Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmelik". 20 maddelik bu yönetmeliğin 5. Maddesi aşağıdaki gibidir:

Madde 5: 2. Maddede sözü edilen personelin kılık ve kıyafette uyacağı hususlar:

- a. Kadınlar;
 - Elbiseler temiz, düzgün, ütülü, sade; ayakkabılar ve/veya çizmeler sade ve normal topluklu, boyalı; görev mahallinde baş daima açık, saçlar düzgün taranmış veya toplanmış; tımaclar normal kesilmiş oluş Ancak bazı hizmetler için özel iş kıyafeti varsa görev sırasında kurum amirinin izni ile bu kıyafet kullanılır. Pantolon, kolsuz ve çok açık yakalı gömlek, bluz veya elbise giyilmez. Etek boyu dizden yukarı ve yırtmaçlı olamaz. Terlik tipi (sandalet) ayakkabı giyilmez.
- b. Erkekler;
 - Elbiseler, temiz, düzgün, ütülü ve sade; ayakkabılar kapalı, temiz ve boyalı giyilir. Sandalet ve atkılı ayakkabı giyilmez. Bina içinde ve görev mahallinde baş daima açık bulundurulur. Kulak ortasından aşağıya favori bırakılmaz. Saçlar, kulağı kapatmayacak biçimde, ve normal duruşta enmeden gömlek yakasını aşmayacak şekilde uzatılabilir, temiz bakımlı ve taranmış olur. H sakal traş olunur ve sakal bırakılmaz. Bıyık tabii olarak bırakılır, uzunluğu üst dudak boyun geçemez. Üstten alınmaz, yanlar üst dudak hizasında olur, alt uçları dudak hizasından kesil Kravat takılır, kravatı örtecek şekilde balıkçı yaka veya benzeri süveterler giyilmez. Hizmet gereğine uygun olarak verilmişse tek tip elbise giyilir. Bina içinde, gömleksiz, kravatsız ve ç dolaşılmaz.

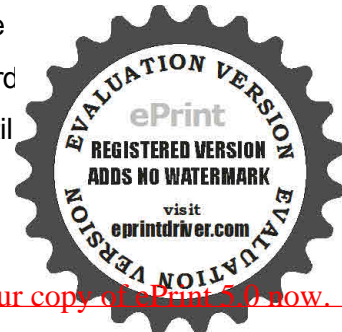

edinme isteğinde olanların grup kimliklerine sahip olma çabası olarak gözükmektedir. Bu anlamda, Harbiye, Tıbbiye, Mülkiye gibi örgütlenmeler ile bunlar kadar olmasa da ODTÜ, Boğaziçi gibi okulların, bu kimliği taşıyanlara sağladıkları toplumsal avantaj ne ise, İmam Hatip için de istenilen ve aranan avantaj hemen hemen aynı gibi gözükmektedir. İmam Hatip'in bir meslek lisesi olması ve bu mesleğin bayanlar tarafından icra edilemiyor olmasına karşın, bu kesimden gelen kız ve erkek öğrencilerin yoğun ilgisi, kendi 'Mülkiye'sini yaratma arayışı olarak değerlendirilebilir.

Anılan bu durum, diğer pek çok negatif sonucunun yanı sıra, zaten örgütlenişi ile adacıklar halinde ve izole topluluklar yaratmaya yönelik olarak işleyen sistemde, yeni, daha büyük ve izolasyonun da ötesinde birbirine karşıt konumlanan grupların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum ise Cumhuriyet'in temel ideolojisi olan "sınıfsız, imtiyazsız kaynaşmış bir ulus yaratmak" hedefini her yönüyle kesintiye uğratmıştır. Sonuç olarak ulus kimliği yerine insanlar, bir anlamda, kendi alt kimliklerine yönelmişler ve ada içinde adacıklar oluşturmuşlardır.

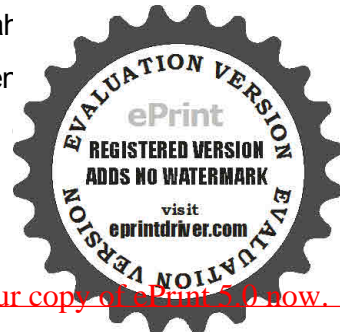
5.2 Kurumsal Kimliğin Yol Açtığı Eşitsizlikler ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Yukarıda aktarılan ayrıcalıkların doğurduğu sonuçlar birkaç noktada özetlenebilir: Bunlardan birincisi, yukarıda aktarılan sistem ile bürokrat ve memurlar, birarada ve halktan izole şekilde yaşadıkları lojmanlarından, yine birarada çalıştıkları işyerlerine ve yine birarada ve halka temas etmeden ulaşımı sağlayan servisleri ile gitmekte, iş çıkışları da aynı durum yaşanmaktadır. Yine bürokrat ve memurlar, öğlen yemeklerini kurumun yemekhanesinde, akşam yemeklerini piyasadan çok daha uygun fiyatlarla lokal, kurumevi, misafirhane ve benzeri sosyal tesislerde birarada ve iletişime geçmeden yiyebilmektedirler. Alışverişlerini de bu özel yerlerde özel fiyatlarla yapan memur ve bürokratlar, ailece geçirecekleri yaz tatil

halkın arasına karışmadan kendileri için yıl boyunca bekletilen sosyal tesislerde ve yine devreler halinde birarada geçirmektedirler. Bu durum, bürokrat ve memurların adeta bir kapalı devre yaşantı ile halktan mümkün olduğunca izole olarak yaşamalarına ve kendi aralarında bir kapalı grup oluşturmalarına neden olmaktadır. Halkın normal şartlarda yararlanamadığı bu ayrıcalıklardan, devlet memuru olan diğer kurumların çalışanları misafir statüsünde yararlanabilmektedir. Bu da sadece devlet – vatandaş ayrılığına değil, aynı zamanda kamu kurumlarının kendi aralarında da bir ayrılığa neden olmaktadır. Bu şartlarda ortalama 25 sene görev yapan bir memur ve ailesi, atama ve nakiller dışında işyeri, lojman ve sosyal tesisler hesaba katıldığında, küçük bir grup insanla beraber yaşamakta, çalışmakta, tatilini geçirmekte ve sosyal zamanını değerlendirmektedir. Cumhuriyet'in ve onun sunduğu milli kimliğin rol modeli olarak görülen ve bu modeli halka göstermek ve benimsetmek gibi tarihi bir misyonu olan bürokrasi ve memurlar için, bu kapalı devre yaşam tarzı, üstlendikleri rol modeli görevini yerine getirebilmek için pek de uygun bir olanak sağlamamaktadır.

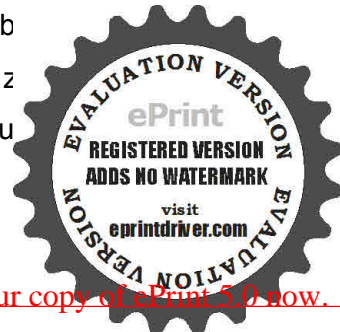
İkinci bir sonuç da, kendilerinden yeni Cumhuriyet Kimliği'ni benimsemeleri istenen halkın, bu kimliğin kurucusu ve taşıyıcısı olan bürokrat ve memurlar ile iletişime geçememeleridir. Sorun sadece iletişim kanallarının kısıtlı olması değil, aynı zamanda devlet memurları lehine süregiden bu ayırımı ve ayrıcalıkların halkın algısında bir farklılığa, itilmişliğe ve değer verilmemeye karşılık gelmesidir. Zaten yetersiz olan ve coğrafi dağılımı da eşitsiz olan cumhuriyet kazanımlarından daha çok faydalananların olduğunu görmek ve bu ayrımcılığın keskin hatlarının devam etmesi, sunulan kimliğin sahiplenilmesinden çok, onu sunanlar tarafından kendi lehlerine bir ayıcalık olarak kullanıldığı duygusu yaratmaktadır. Halkın gündelik yaşantısında bakkalda, markette, lokantada, alışverişte, toplu taşıma araçlarında veya otellerde biraraya gelip iletişim kuramadığı kamu personeli ve onun temsil ettiği "devlet", halkın algısında su parası, vergi borcu, askerlik, mar veya benzeri durumlarda gidilen veya kendisine ulaşan, kendisinden ayrıcalıklı ve üstün bir yapı olarak belirlemektedir. Bu durum da

tarafından kurgulanan milli kimliğin tutunumu ve benimsenmesine aksi yönde bir etki yaratmaktadır.

Üçüncü bir sonuç da, tüm bu sayılan ayrıcalıkların tesisinde ortaya konulan ortak nedenin devlet memurlarının mali ve özlük haklarının zayıflığını bir ölçüde de olsa telafi edebilmek amacıdır. Bu neden başlangıçta ne kadar akla yakın görülse de, yukarıda sayıları aktarılan lojman, sosyal tesis ve araçların devlete maliyeti hesaplandığında, ve tüm bunların işletilmesi için gereken personelin de maliyeti buna eklendiğinde, bu maliyete katlanmak yerine tüm bu ayrıcalıkların elden çıkartılarak kazanılacak miktarın kamu personelinin mali ve özlük haklarının iyileştirilmesi için kullanılabileceği düşünülecek olursa, ortaya atılan mali gerekçenin pek de inandırıcı olduğu söylenemez. O halde bütün bu yapının devamı neden istenmekte ve sağlanmaktadır? Bu sorunun cevabı için, Osmanlı İmparatorluğu'nun devşirme ve kapıkulu geleneğine geri dönmek ve aile kökleri ile toplum ile bağları kopartılan memurların devlete bağlılıklarının ve halk ile olan mesafelerinin altında yatmaktadır.

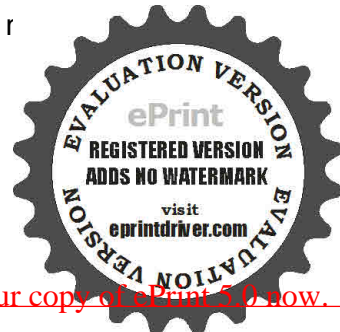
Osmanlı'nın devşirme ve kapıkulu geleneği, Cumhuriyet ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan kadroların alışkanlıkları ve devletin kendisine sadık kadrolar yetiştirme isteği ile biraraya gelince, şekil değiştirmekle birlikte devam edegelmiştir. Süregelen hükümetlerin de Türkiye Cumhuriyeti'ne sadakat kadar kendilerine ve kendi ideolojilerine bağlı bürokrat ve memurlar ile çalışma istekleri, bu kadroların olanaklarını yandaşları için çekici kılmalarına ve böylelikle ayrıcalık tahsisi yolu ile bu ayrıcalıkları kaybetmek istemeyen sadık kadrolar kurmalarına hizmet etmiştir. Böylelikle, 'devlet' yapısının içini dolduran her kurum kendisine bağlı kadroları, sağladığı ayrıcalıklar ile elinde tutmuş ve asker-hükümet, yürütme-yargı gibi yaşanan pek çok krizde her kurum kendisine sadık kadroların gücünü kullanma yoluna gitmiştir. Kendi içinde dahi pek çok zaman b çatışmasına dönüşebilen bu ayrıcalıklar, sıradan vatandaş tarafından z zaman ayrıcalık sahibi kurum ile, ama genelde o kurumların oluştu

devlet ile bağların azalmasına neden olmuştur. 2001 seçimlerinde CHP'nin kullandığı "Devlet ile vatandaş barıştırmaya kararlıyız" sloganı, bu durumu en iyi özetleyen sloganlardan birisidir.

Devlet teorileri, devletin elinde bulundurduğu erkleri üç ana başlık altında toplarlar: Bunlar yasama, yürütme ve yargı erkleridir. Son dönemlerde bu üç erkin yanında bir de 'medya' nın gücünden bahsedilmektedir. Teoride bu erkler üç olarak sınıflandırılrsa da pratikte ihmal edilen diğer bir güç de uygulama ya da devlet yapılanmasındaki adı ile bürokrasidir. Osmanlı İmparatorluğu'nda her ne kadar tüm erkler padişahın tekelinde toplanmışsa da, Osmanlı Hanedanı, uygulayıcıların öneminin oldukça farkında olmuşlardır. Bu nedenle kapıkulları ve devşirmeler, halktan ve dolayısıyla onların istek, beklenti ve etkilerinden uzak ve sadece padişaha bağlıydılar. Sadece saray yada konak hayatı ile değil, küçük yaşta ailelerinden, yani köklerinden kopartılarak padişaha bağlanmaktaydılar. Bu onlar için bir gönüllülükten ziyade, başka alternatifi olmayan bir zorunluluk halini almaktaydı.

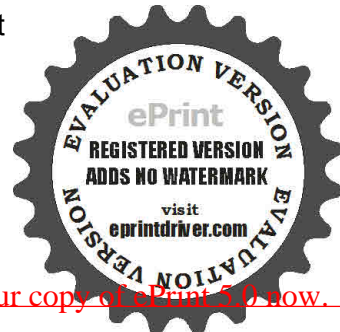
Osmanlı'nın yönetim anlayışı her ne kadar Cumhuriyet ile birlikte köklü değişikliklere uğramış olsa da, çalışmanın başında da belirtildiği gibi uygulayıcıların büyük bir kısmı Osmanlı'dan devralınmıştı ve genç Cumhuriyet'te onların bağlılığına ve sadakatine ihtiyaç duymaktaydı. Uygulayıcıların yani bürokrasinin önemi ve gücü, Cumhuriyet döneminde de yerini artarak korumuştur. Uluslaşma sürecinde yeni kimliğin öncelikli taşıyıcısı, uygulayıcısı ve yaymakla görevli prototipi olarak tasarlanan bu kadrolara duyulan ihtiyaç, kültürel köklerini Osmanlı'dan alan bir şekilde bürokrasiyi kendisine bağlama gereği duymuştur. Tımar ve benzeri uygulamaların kalktığı ve devşirme sisteminin tarihe karıştığı modern yönetim döneminde, bir yandan da Cumhuriyet'in temeli güçler ayrılığı ilkesine dayandırıldığında, yürütme, görevinin ifası ve yeni kimliğin inşası için r surette kendine bağlı kadrolara ihtiyaç duymaktaydı.

İşte Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında anılan nedenler ile bürokratik kadrolara duyulan ihtiyaç, dönemin yoklukları ve yeni kimliğin getirdiği zorunluluklar ile birleşince, lojman, kıyafet yardımı (parası) ve odacı gibi bazı ayrıcalıkların tanınmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Dönemine göre oldukça rasyonel, zorunluluktan kaynaklanan ve sayıca az olan bu ayrıcalıklar, bürokrasinin zaman içinde giderek güçlenmesi, sayısının artması ve yürütme tarafından kendine bağlı olarak muhafaza edilmek istenmesi gibi nedenlerle bu ayrıcalıklarını korumuş ve arttırmıştır. Tüm bu ayrıcalıkların yanında bürokrasinin ya da daha geniş bir tanımla devlet memurlarının maaşlarının, kuruluş yılları hariç hemen hiçbir zaman tatminkar olmayışı ve sahip oldukları ayrıcalıkların devlet memuriyetine bağlı olması, hükümetlerin her an bu ayrıcalıkları kaybetme veya sürülme gibi tehditleri açık ya da kapalı şekilde kullanarak bürokrasiyi kendilerine bağımlı tutmak istemesinden kaynaklanmaktadır.

Devletin kendi eliyle yarattığı bu ayrıcalıklı sınıf zaman içinde, ünlü filozof ve siyaset kuramcısı Thomas Hobbes'un "Leviathan"ına benzer bir yapıya dönüşmüştür. Uluslaşma sürecine hizmet etmek için öncü olarak seçilen ve devlet eli ile ayrıcalıklar kazandırılan bu sınıf, zaman içinde yukarıda aktarılan nedenler ile uluslaşma ve onun en önemli parçası olan ulusal bütünlük önündeki en önemli engellerden birisi haline gelmiştir.

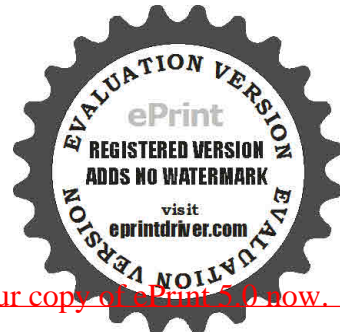
Bu durum her ne kadar devlete bağlı bir bürokrat ve memur kesimi yaratmışsa da, bu kesimin halktan kopukluğu ve iletişimsizliği ile yine bu kesime devlet eliyle tanınan ayrıcalıklar birleşince, halkın nezdinde Cumhuriyet'in ve onun sunduğu kimliğin temsilcisi olan bu insanlara ve dolayısıyla da Cumhuriyet ve Milli Kimlik kavramlarına karşı bir antipati yarattığı açıkça görülebilir. Bu karşıtlık kendisini kimi zaman ideolojik gruplaşmalarda, kimi zaman devlet yerine aşirete bağlılıkta, kimi zaman ulusal kimlik yerine etnik ya da dini kimliklere yönelme ve onları üst olarak benimseme olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Aşağıda, konu ile ilgili olarak bürokratlar, bürokrat eşleri, akademisyenler ve sıradan vatandaş ile yapılan mülakatlara yer verilmiştir. Her ne kadar, ekte yer alan mülakat formlarında da belirtildiği gibi verilerin bilimsel bir çalışma için kullanılacağı söylenmiş olsa da, mülakat yapılan bireyler, kişisel bilgilerine yer verilmesine müsaade etmemişlerdir. Bu nedenle daha önce metodoloji bölümünde belirtildiği gibi bürokratlara B1'den B5'e, bürokrat eşlerine BE1'den BE4'e, akademisyenlere A1'den A3'e ve vatandaşlara V1'den V5'e kadar kodlar verilmiştir. Mülakat görüşmeleri, teyp kaydına izin verilmediği için, alınan notlardan ve aynen aktarılmıştır. Mülakat formunda yer alan sorulardan başka herhangi bir soru veya yönlendirici açıklama yapılmamış, mülakat esnasında ilave bilgi veya soru yönlendirilmemiştir.

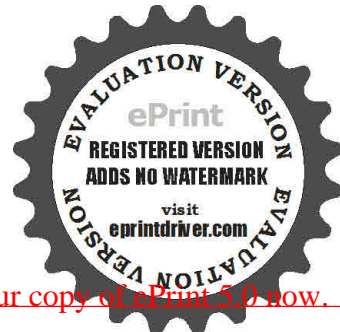
Aşağıda yer alan mülakatlar, tek başına tezin varsayımını doğrulayıcı nitelik arz etmekten çok, çalışmada yer alan diğer verilerin ve değerlendirmelerin ışığında, 'Kamu Kurumu Kimliği'nin etkilerinin ve yararlananlar ile yararlanamayanlar nezdindeki algısının daha iyi anlaşılmasına yöneliktir.

B1: Aslında kamu personeline sağlanan haklar denilince iki açıdan düşünmek lazım. Bir genel haklar var ki tüm kamu personeli yararlanıyor, işte belli dereceye gelince yeşil pasaport almak filan gibi, bir de her kurumun kendi personeline sağladığı farklı avantajlar var. Örneğin bizim kurumun 3 yedre kampı var, lojmanı var, Hakimevleri var. Her kurumun olanakları farklı, dolayısıyla her kamu personeli de aynı olanaklara sahip değil. Ayrıca bu olanaklardan yararlanmak da yükseldiğin mevkiye bağlı. Alt kademedekiler öyle her istedikleri zaman kamp veya lojman bulamıyor. Sıradan vatandaştan ayrıcalığa gelince, zenginler için sorun yok, onlar zaten istedikleri yerde oturuyor, yiyor, içiyor geziyor. İmkani olmayanlar açısından tabii bir ayrıcalık var. Ama bu maaşla da müsaade etsinler de o kadar hakkımız olsun. Bu tesisler de olmasa bir hakim, maaşıyla ne evde oturabilir, ne tatile gidebilir ne de dışarıda aklıbaşında bir yemek yiyebilir. Çoğu, çocuklarının düğününü bile Hakimevi'nde yapıyor ki iki yakası biraraya gelsin. Bir de Hakimlikte bir kural vardır, halkla çok fazla iç içe olunması

tasvip görmez. Yarın o adamın davasına bakmak zorunda kalırsan tarafsız olabilesin diye. Bu nedenle de lojman, kamp gibi tesisler bir anlamda zorunluluk. Çoluğun, çocuğun itin kopuğun olmadığı bir yerde rahat rahat tatil yapıyor.

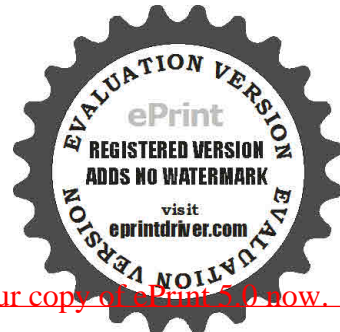
B2: Kamu kurumlarının mensuplarına sağladığı haklar, işlerini yürütebilmeleri için ihtiyaç duyulan bir takım hizmetlerin kamu tarafından sağlanmasıdır. Oturmak için lojman, işe gitmek için servis, tatil yapabilmek için kamplar vs. Bakınız ben uzun süre bankacılık yaptım ve en alt seviyeden en üst düzeye kadar yükseldim, yani hemen her kademeyi iyi bilirim. Eskiden memur maaşları fena sayılmazdı ve o paraya daha rahat bir hayat sürdürülebilirdi. Ama gittikçe enflasyon karşısında değer yitirdi. Eğer bir kurumda memur çalıştırıyorsanız, o kişinin işini düzgün yapabilmesi için başka dertleri olmaması, iş zamanında işi düşünmesi gerek. Eğer ev kirasını nasıl vereceğini düşünüyorsa, veya aldığı paranın önemli bir kısmını ulaşımaya veriyorsa, çoluğuna çocuğuna senede 15 gün tatil yaptıramıyorsa, karısını ayda bir dışarıda yemeğe götüremiyorsa, o adamdan iş bekleyemezsiniz. Hak ya da ayrıcalık dediğiniz o tesisler işte bunları gerçekleştirmek için var. Maaşları ile dışarıda yapamayacaklarını, makul fiyatlarla, nezih bir ortamda ve üstelik aynı kurumda çalıştığı kişilerle yani bir aile gibi gerçekleştirme şansı veriyor. Üstelik iş icabı pek çok kişiyi yemeğe götürmeniz gerekiyor veya illeri geziyorsunuz. Muhattabınız 5 yıldızlı otelde kalırken sizin de uygun bir yerde kalmanız ve onu öyle ağırlamanız lazım. Lokaller, misafirhaneler gibi yerler olmasa, bir müdürün ve hatta genel müdürün temsil tahsisatı bunu karşılamaya yetmez. Lojmana gelince, pek çok yerde atadığınız memurun kalabileceği uygun yer yok, aylarca kiralık arayamaz bu adam, ona uygun bir mesken sağlamak zorundasınız. Ben uzun süre Ankara'da çalıştım ve kısa bir süre lojmanda kaldıktan sonra kendi evime geçtim. Lojmanın bir dezavantajı herkes kimin evinde ne pişiyor bilir. Fasulye yeseniz pastırma koktu derler, dedikodu çoktur yani. Kendi evin ve biraz birikiminin olmasının faydası var, bunlar yoksa gururlu olmak zor. Ben meslek hayatım boyunca doğru bildiğimi yaptım, yanılsa da yüksek sesle yanlış dedim. Bunu yaparken eğer işten atılırsam bir güvencem vardı. Bu şansı olmayanlar çok var. Her kurumun tesisleri ve olanakları kendine göre, kiminin çok yerde ama düşük kaliteli yerleri var, kiminin daha az yerde ama kaliteli yerleri var. Bizim zamanımızda, bizim tesisimizin olduğu yerde tesisleri olan kurumlardan dahi bizim

tesislerde kalmak için çok talep olurdu. Tabii öncelik kendi personelimize aitti.

B3: öncelikle bir tespitte bulunmak istiyorum, soruda da dediği gibi bunlar kamu personelinin hakkı. Senelerce devlete en zor koşullarda hizmet vermenin karşılığında sağlanan birtakım hizmetler. Üstelik de hepsinin bir bedeli var. lojman da, servis de, kamp da, misafirhane de bedelli. Ha evet piyasadan biraz düşük ama memur maaşına bakarsanız normal hatta fazla bile. Ben PTT'de uzun yıllar görev yaptım. Bu sürenin büyük bölümünde Telekom bizden ayrılmamıştı. Bizim kurumun işi gereği her ilde ve hatta ilçelerde şubesi vardır. Atama ve nakilleri göz önüne alırsanız bu iş zaten lojmansız olmaz. Zengin zaten sorunu yok, fakir de gecekonduda ile durumu kurtarıyor ama memur gecekonduda oturamaz. Hem eşler ve çocuklar da görüşüyor lojman olunca. Allahın dağına giden veya oralarda çalışan bir sürü personel var. Senede bir hafta on gün tatil yapmak onların hakkı. Zaten her Allah'ın günü yüzlerce abonenin işi ile uğraşyoruz, lojmanda ve kampda onlardan uzak olunca biraz kafa dinliyor insan, öyle olmaza kapıya gelirler valla. Hele işiniz telefon olunca herkesin size işi düşüyor, hele eskiden telefon almak kolay değilken lojmanın bile kapısında kuyruk oluyordu. Her kurumun aynı olanağı yok tabii, bizde bile Telekom, PTT'den ayrılınca tesislerin çoğunu Telekom'a verdiler, PTT'de birşey kalmadı. Kendi tesisiniz başka, eğer sizin yoksa diğerlerinden rica minnet yer bulabilirsiniz o da adamınız varsa. Bu halkarı olmayanlar yani devlet memuru olmayanlar bir şekilde işlerini çözüyorlar. Zenginse zaten istediği gibi yaşıyor. Değilse de gecekonduda kalıyor, tatile bir akrabasının evine gidiyor ya da köye gidiyor, zaten herkes bir araba uydurmuş kendine, en kötüsünün Murat 124'ü var. Yani anlayacağın, bu maaşlarla memurlar için bu haklar olmadan olmaz. Ha, arttırsınlar maaşları, lojmanları içindekilere uygun koşullarla versinler, memura özel taksitle araba satsınlar o zaman olur.

B4: İsim belirtmeyeceğine güvenerek rahat konuşuyorum. Aslında memuriyet bir cendere. Bir kere alışmışız devlet kapısında iş aramaya. Girsen bir dert, girmesen ayrı bir dert. Önceleri insana farklı geliyor, hele benim gibi köy ortamından Ankara'ya gelip üniversite bitirince, ceket kravat falan böyle havalı, adı devlet memuru, geldiğin yerde önemli bunlar. Sonraları hayatı tanımaya başlayınca da iş işten geçmiş oluyor. İki sene bekliyeyim şeflik sınavı var, üç sene daha dışını sık müdür yardımcılığı, üç-dört sene sonra müdürlük, atama terfi derken bir

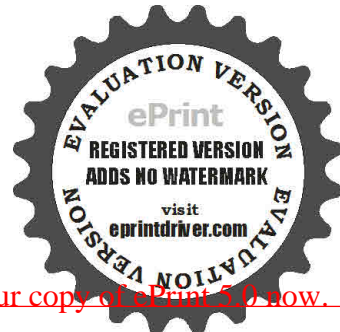
bakıyorsun kendini bir cendereye kaptırmışsın. Aklın başına geldiğinde emekliliğine beş-altı sene kalmış oluyor, o zaman da onca emeği yakamıyorsun. Zaten memuriyete başlayınca o maaşla mecburen borçlanıyorsun, borçlanınca da – hele şimdi bir de kredi kartı var ki tam tuzak- devamlı bir gelire ihtiyacın oluyor. Bir başka iş bulup tutununcaya kadar idare edecek bir birikimin de yoksa mecburi memur oluyorsun. Haklar dediğin de aslında bu kandırmanın bir parçası. Adam gibi para verse gerek yok ama bu maaşla mecburen o imkanları kullanıyorsun. Yoksa 5 yıldızlı otele gitmek varken kim kampı tercih eder, sonuçta mecburiyet. Mecburen bir süre sonra bu kısır döngünün içine giriyorsun. Sonra bu kamplara, misafirhanelere, lokallere falan memur değilsen zengin de olsan giremiyorsun, fakir de olsan giremiyorsun. Gerçi zenginler için sorun değil, girmek de istemezler ama yinede kendi devletinin tesisine giremiyor memur olmayanlar. Fukara zaten iyice bitmiş, ev problem, alışveriş problem, tatil düşünecek halleri zaten kalmamış olsa olsa çadır kurar yada varsa köyüne, yaylasına gider. Hiç olmazsa bulgur ayran bedava oralarda. Ayrılık ve ayrıcalığa gelince, zaten devlet vatandaşına güvenmiyor. En ufak bir işlem için, ikametgah ile sabıka kaydı isteniyor. Yani sana başta suçlu gözüyle bakıyor. Böyle olunca da vatandaş da devlete güvenmiyor, devletin memurlarına da güvenmiyor, hırsız, tembel rüşvetçi gözüyle bakıyor. Durum böyle iken memur kampta kendi gibi memurlarla, vatandaş da dışarıda ayrı ayrı yaşıyorlar. Her kurumun da kendine göre tesisi var, kimisi çok güzel, kimisi berbat. Bizim Orman'ın (Orman Bakanlığı) deniz kenarında öyle yerleri var ki aklın durur. Tesisler çok güzel değil ama araziye satsan bir Bakanlık daha kurarsın. Zaten kendi kurumun da olsa öyle herkes her istediği zaman gidemiyor. Aynı dönemi istemiş sende daha kıdemli ya da yüksek mevkiiden birisi varsa sen gidemiyorsun. Bir de politikacılar var. Her kurumun en iyi yeri neresi öğrenirler ve musallat olurlar. Eşi, dostu, çoluğu, çocuğu, yedi sülalesi bedavaya tatil yapar. Onlar orada diye yer kalmaz sen gidemezsin. Anlayacağın hak falan dedikleri aslında palavra, hepsi bir düzenin parçası.

B5: Ben uzun süredir İçişleri Bakanlığı'nda çalışıyorum. Memura sağlanan haklar dendiğinde zannediyorum lojman, kantin, kamp vb. kastediliyor. Evet bu haklar var ama tüm memurlara yetecek kadar değil. Aynı zamanda bu yetersizliğin yanına bir de haktan yararlanmada adaletsizlik ekleniyor. Bizim kurumda az olmakla beraber, başka yere tayin olduğu halde lojmandan çıkmayanlar, hatırlı tanıdık bulup hak etmediği lojmana yerleşenler, hak

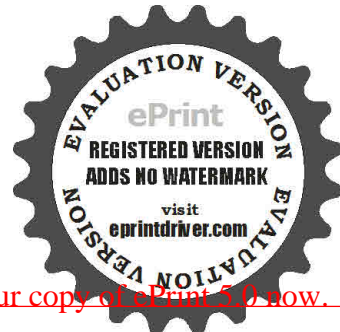
ettiği halde sıra bekleyenler çok. Tabii haklar denilince bir de işin öbür yüzüne bakmak lazım. Özellikle bizim teşkilatta polis olarak görev yapan arkadaşlar çok zor şartlarda çalışıyorlar. Bir yandan memuruna lojman hakkı tanıyorsun, diğer yandan trafik polisine görevi için günde 5 litre benzin hakkı veriyorsun. Burada bir tezat var. Bu haklardan yararlanamayan vatandaşlara gelince, polisin gelir düzeyi pek çoğunun altında. Gecekonuda oturan polis var. Polis güvenlik nedeni ile de lojmanda oturmalı zaten. Kamplar da bir başka konu. Biliyorsunuz Özal döneminde bunların satışı gündeme gelince, bütün kamu kurumları kamplarının ismini değiştirdi ve eğitim ve sosyal tesisler dedi. Bizde de 'Polis Moral Eğitim Merkezi' olarak geçiyor. Sıradan vatandaş bırak polis bile zor yararlanıyor. Önce politikacılar, sonra Bakanlık mensupları, sonra Emniyet Müdürleri, sonra kıdem ve mevkii sahipleri. Tüm bunlardan yer kalırsa sıradan polis gidiyor. Yani aslında en çok ihtiyacı olan, maaşı ile başka yerde tatil yapamayacak olan en sona kalıyor. Tesisler ve yararlanma durumu kurumdan kuruma değişiyor. Örneğin bizim Polisevi adında tesislerimiz var. Buralarda öncelikle teşkilat mensupları kalabiliyor, yer varsa diğer kamu personeli yararlanabiliyor. Vatandaşlar da bir personelin misafiri olarak kalabiliyor. Bu haklar da olmasa, memur gittiği yerde açıkta kalır bu maaşla. Sadece maaş da değil, harcırahlar da ona göre. Özel şirkette çalışan biryere gidince oteli ayırılıyor, uçağı ödeniyor, bizde ise sadece harcırah verilip gönderiliyor. Yani aslında bunlar memura tanınmış hak ya da ayrıcalıktan çok sistemin getirdiği zorunluluklar.

A1: Devlet kendine bağlı bir personel yaratabilmek için düşük maaşları bu haklar ile dengeliyor. Lojman, servis, misfirhane, lokal, sosyal tesis, kamp gibi pek çok olanak sağlıyor. Bu olanaklar bir yandan memurlar için, maaşları da dikkate alındığında bir zorunluluk iken diğer yandan onları diğer vatandaşlardan ve hatta diğer kurumlarda çalışan memurlardan dahi farklı kılıyor. Her kurum kendine göre bir politika izliyor aslında, yani tam bir sistem yok. Önceliğin kurum mensuplarında olması, kurum dışından gelen kamu personeline fiyat farkı, sıradan vatandaşa ancak misafir olarak yer verme ve farklı fiyat uygulama benzer noktalar. Ama sadece vatandaşa karşı bir ayrıcalık da değil. Örneğin ben Hacettepe'li bir hoca olarak ODTÜ kampüsüne izinsiz giremiyorum. Her girişte araçtan inmek, neden geldiğimi, izah etmek ve kart almak zorundayım. Yani nizamiyedeki görevliyi ikna etmem gerekiyor. Bilkent'ten kitap alabilmek için 3-4 ayda bir yenilenen bir protokol doldurmak ve bunu kendi kütüphanemin yetkililerine onaylatmak zorundayım. Yoksa

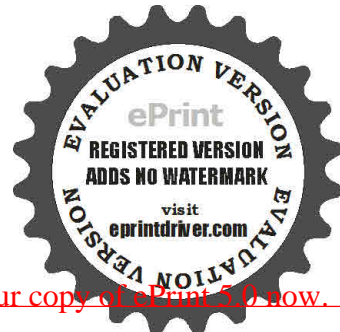
kitap alamıyorum. Araştırmaya gittiğimiz illerde tanıdık bulur isek DSİ, Karayolları gibi yerlerin misafirhanelerinde kalabiliyoruz. Tüm bunlar, ayrıcalık ve ayrımcılığın sadece vatandaşa karşı değil, kurumların kendi arasında da olduğunu gösteriyor. Tabi bu kurumlarda, mensuplar düşük fiyatlarla yemek yiyor veya diğer hizmetlerden yararlanıyor. Bu düşük fiyatlar ise kurumlar tarafından sağlanan sübvansiyon ile mümkün. Bunun kaynağı da halktan toplanan vergiler. Yani bu ayrıcalıklardan yararlananlar bir anlamda yararlanamayanlardan da alınan vergiler sayesinde kullanıyor bu hakları. Bu durumda da hem vergi verip hem de memur olmadığı için bu kurumların yanına bile yaklaşamayanlar için negatif bir ayrımcılık söz konusu. Uzun dönemde bu fark ve ayrımcılık önemli sorunlara yol açabilir. Devlet bir yandan bölücülük ile uğraşırken, öte yandan kendi vatandaşları arasında ayrımcılık yaparak en büyük hatayı işliyor. Uluslaşmanın da önündeki en büyük engellerden birisi bu bence.

A2: Bana göre devlet memurlarına maaş hariç her türlü hakkı sağlıyor. Hatta bu haklar o kadar ileri gidiyor ki gelişmiş bir ülkede vatandaş olarak yararlanabileceğiniz pek çok haktan burada ancak devlet memuru olarak yararlanabiliyorsunuz. Eğer devlet memuru iseniz, yani nüfus cüzdanı dışında resmi bir kurum kimliğiniz varsa, üstünüzün aranmasından girip çıktığınız yerlere, havaalanından, TCDD'de bilet bulmaya ve hatta yeşil pasaporttan VIP salonuna kadar pek çok haktan yararlanabiliyorsunuz. Bunların yanında birde lojman, misafirhane, makam otosu veya daha alt düzeyde iseniz servis, tatile gitmek için tatil beldeleri, lokaller gibi pek çok ayrıcalığınız da var. Sıradan vatandaş buralara yaklaşamaz bile. Hepsinin etrafı çevrili kapıda korumaları var. Biliyor musunuz ki TBMM ilk yapıldığında, bugün Emniyet Genel Müdürlüğüne bakan yüzü giriş kapısıydı ve merdivenlerden doğrudan meclise girerdiniz. Daha yapılırken burası milletin meclisidir vatandaş istediği zaman girebilir diye düşünülmüş. Şimdi bir gidin de görün. Milletvekilleri için ayrı giriş, konuklar için ayrı giriş var. Ziyaretçi kartı almak için ahiret suali soruyorlar ve içeriden birisi benim misafirim demeden giremiyorsunuz. Aynı şey neredeyse devlet daireleri ve kamuya ait pek çok yer için de geçerli. Yani devlet mümkün olduğu kadar vatandaşından uzak duruyor. Bu durum devam ettikçe devletle vatandaş arasındaki uçurum da artıyor. Bu kurumlardan veya biraz önce deyindiğim haklardan yararlanamayanlar da tabii olarak yararlananları yani devletin memurunu ve bürokratını, yani devleti kendisinden farklı ve hatta kendisine uzak ve zit

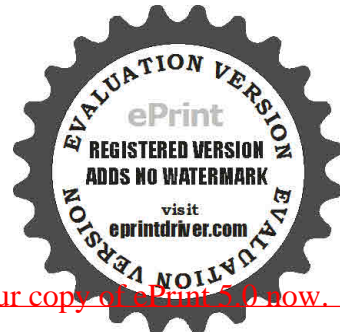
görüyor. Bunun böyle olması kadar da doğal birşey yok. Askerin durumu da aynı, hemen her türlü sosyal tesisleri, lojmanları var ve hatta Ankara'yı örnek alırsanız ilin en güzel ve büyük arazileri onlarda. Buralara asker veya asker yakını olmadan girmeniz imkansız. Yani hemen her kesimin bir kurtarılmış bölgesi var. Kimden kurtarılmış? diye sorduğunuzda sıradan vatandaşı ya da diğer bir tabiri ile halkı işaret ediyor. Hal böyle olunca da halk da kendini kurtarmaya, beceremezse de kendini bunlardan kurtarmaya çalışıyor. Bu kadar farklı ve ayrıcalıklı bir sistem Sovyetler Birliği'nde dahi yoktu; kaldı ki Sovyetlerin sonu da ortada.

A3: Kamu kuruluşu denilince önce aklıma bizim üniversite (Çukurova Üniversitesi) geliyor. Oldukça büyük bir kampüsümüz var. Eğitim verilen binalar haricinde sosyal tesislerimiz de çok. Misafirhane, restaurant, spor merkezi gibi pek çok olanak var. Tabi buralardan öncelikle öğretim üyeleri yararlanıyor. Onların yanında öğretim üyelerinin konukları ve bazılarında da öğrenciler. Ayrıca üniversitenin servisi var, kampüs içindeki lojmanlarda kalanlar dışında dışarıda oturanlar ve öğrenciler için. Bir de bizim üniversitenin tıp fakültesi de olduğu için öğretim üyeleri ve öğrenciler hastane imkanlarından da öncelikli ve itiraf etmek gerekirse biraz da ayrıcalıklı olarak yararlanıyorlar. Özellikle öğretim üyeleri için fiyat ve hizmet sunumu oldukça avantajlı. Bu anlamda baktığınızda, üniversite personeli olmayanlara göre bazı avantajlarımız var. Adana'daki diğer kamu kurumlarının da kendi tesisleri var. Örneğin DSİ'nin, Köy Hizmetlerinin, Askeriyenin, Emniyet Teşkilatı'nın tesisleri var. sıradan vatandaşlar açısından bu tesislerden yararlanmak ancak kurumda çalışan bir tanıdığın misafiri olarak mümkün. Kurumlar arası bile ancak misafir olarak yararlanabilirsiniz. O zaman da bildiğim kadarı ile mensuplara farklı, kamu personeli misafirlere farklı, kamu personeli olmayan misafirlere de farklı bir fiyat uygulanıyor. Aslına bakarsanız, bu haklardan yararlanamayan sıradan vatandaşlar açısından durumu hiç düşünmemiştim. Herhalde hoş olmasa gerek. Bu durum, yani kamu kurumları ve onların tesisleri o kadar kanıksanmış ki, doğru mu? Yanlış mı? olmasaydı ne olurdu diye fazla düşünmedim. Zannederim kimse de fazla düşünmek istemiyor. Bu haklardan yararlananlar zaten ses çıkartmıyor, yararlanamayanlar da 'böyle gelmiş böyle gider' diye pek fazla seslerini yükseltmiyorlar veya yükseltmiyorlar. Ama uzun vadede bir gruplaşma, farklılaşma ve özellikle yararlanamayanlar açısından, seslerini çıkartmasalar bile bir dışlanmışlık hissi yaratacağı kesin.

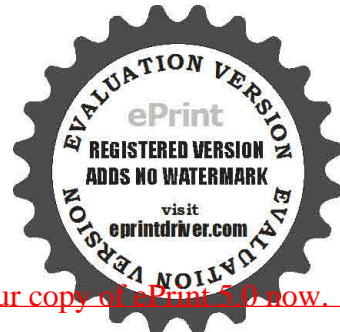
BE1: Evlendiğimde eşim hakimdi. İlk zamanlar lojmanda değildik ama sonra atamalarla pek çok il gezdik ve bunların çoğunda da lojmanda kaldık. İki kızım da lojmanda büyüdü. Lojman bir yandan çok güvenli, hep aynı düzey insanlar var, meslektaş olmaları iyi ayrıca ailece ilişkiler kurulabiliyor. Diğer yandan da kapalı bir ortam, herkes herkesin içini dışını biliyor. Beylerin işyerindeki mevkileri aynen buraya da yansıyor. Beynizin üstü olan kişinin karısı kendisini sizden üst görüyor, beynizin altında olan kişilerin eşleri de otomatikman altınız oluyor ve hatta siz istemeseniz bile genel düzene onlar da uyuyor. Sadece biz hanımlar değil, çocuklar için bile bu geçerli. Komşu gezmesinden bahçede oynadıkları oyunlara kadar her yerde bu alt-üst ilişkisi hissediliyor. Kabul günlerinde bile düzen, sıra, ikramlar hep buna göre. Yazın kampa gidince de orda da aynı düzen devam ediyor. Herkes en fazla bir alt ve bir üst görevdekilerle beraber gruplaşıyor, yemekhanelerde yerler, masalar ve servis bile ona göre farklılaşıyor. Aslında bir süre sonra alışıyorsunuz hatta bunun dışındaki bir hayat garip geliyor insana. İlk otele gittiğimizde, sabah kalkınca kahvaltıya inerken sanki diğer aileleri de beklememiz gerekiyormuş gibi gelmişti. Genelde kamplarda eşdeğer görevdekilerle grup kurduğunuz zaman beraber birşeyler yaparsınız ve tabi grubun en yüksek rütbeli eşi, gruba öncülük eder. Onlar çocuklarını getirirlerse siz de götürürsünüz vs. Eşim emekli olalı 5 sene oluyor. Emekli olunca lojmandan çıktık ve sosyal tesisleri de fazla kullanmamaya başladık. Şimdi düşününce, garip geliyor o düzen insana. Ama içinde yaşarken sanki doğal birşeymiş ve zaten öyle olmalıymış gibi düşünüyorsunuz.

BE2: Eşim yaklaşık 35 sene bürokratik yaptı. Bankada gişe memurluğundan genel müdür yardımcılığına kadar yükseldi. Bu 35 senenin en başında yaklaşık 5 sene kadar lojmanda oturduk. Ondan sonra kendi evimize geçtik. Lojman olmasa bile kamp, lokal, misafirhane ve diğer tesisler tüm memuriyet hayatımız boyunca kullandık. Yaz tatillerinde Çeşme'deki kampa, Şubat tatillerinde de İstanbul Atatürk'deki kampa giderdik. Düzenli olarak yaklaşık 18 sene sürdürdük bunu. Önceleri kamp devrelerine göre davranırdık, daha sonra eşim sosyal işler müdürü ve genel müdür yardımcısı olunca devreleri takip etmemiz de gerekmedi, her iki kampta da özel odamız vardı. Emekli olduktan sonra bir yazlık aldık ama pek memnun kalmadık. Sonra onu satıp başka bir tane daha aldık ama yine olmadı. Sonunda dönüp dolaşip bizim bankacıların kurduğu bir tatil sitesinden ev aldık. Şimdi, 35 senedir birarada çalışıp tatil yaptığımız

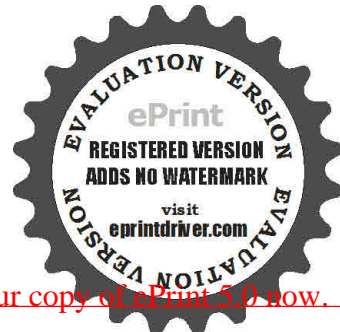
insanlarla yeniden beraberiz. Aynı şekilde olmasa da yinede insanlar birbirlerinin eski makam ve mevkilerini dikkate alıyor. Bizim bey hemen hepsinin amiri konumunda idi buraya da gelir gelmez yönetici seçtiler. Kendine has bir kültürü var bu şekilde yaşamının. İnsanlar uzun zamandır birbirlerini tanıyorlar. Hala bankadan ve bankacılıktan konuşuyorlar, eski günlerden bahsediyorlar. Eşler için de durum aynı, yıllardır tanıdığın, beraber tatil yaptığın hatta gün düzenlediğin insanlar. Çocuklarımız bile beraber büyüdüler. Pek çoğu flört edip evlendiler. Aileler için de daha kolay oluyor, tanıyıp bildiğiniz bir aileden, üstelik de kendiniz ile aynı düzeyde olan bir aileden gelin ya da damat almak. Bu haklardan yararlanamayanlar dediğinizde kast ettiğiniz devlet memuru olmayanlar ise herkesin kendine göre bir işi ve çevresi var. Varlıklı olanların zaten yazlıkları var veya otellere gidiyorlar. Durumu olmayanların Allah yardımcısı olsun. Ama onlar da kendilerine göre akrabalarının veya yazlığı olanların yanına gidiyorlar, köylerine gidiyorlar. Bürokratlar da bu haklar için çok çalışıyorlar, bunlar da olmasa zaten alınan maaş ile kimse devlette çalışmaz. Bunu çok görmemek lazım.

BE3: Bence kamu kurumlarının mensuplarına sağladığı hakların başında lojman geliyor. Gerçi hak denilince sanki bir ayrıcalıklı gibi geliyor ama aslında değil. Üç senede bir tayininiz çıkıyor ve yeni bir ile veya ilçeye gidiyorsunuz. Devlet bunu yapıyorsa tabii ki lojmanı da sağlamak zorunda. Bundan başka misafirhane, lokal, kamp gibi olanaklar var. Bunlar da o maaşla tatil yapabilmemenin tek alternatifini zaten. Onlar olmazsa memur aldığı parayla tatil de yapamaz, dışarda yemek de yiyemez. Yani aslında birer zorunluluk bunlar. Bir yandan da iyi tabii, mesela eşler, çocuklar görüşebiliyor, birarada büyüyor, aynı seviyedeki insanlarla berabersiniz. Yeni bir yere atandığınızda meslektaşlarınızla ve aileleri ile hemen kaynaşabiliyorsunuz. Eşlerin mesleği aynı olduğu için sohbetleri zaten genelde iş üzerine oluyor, biz eşler de artık neredeyse onlar kadar mesleği öğrendik. Eşim PTT'ci olduğu için telefon bağlatmaya çok gelen olurdu. Hele eskiden öyle hemen bağlanmazdı, eşime ulaşamayanlar bana eşleri vasıtası ile gelirdi hatta okulda çocuğa arkadaşları aileleri adına ricacı olurlardı. Tabii sonradan her evde telefon olunca ve Telekom bizden ayrılınca sona erdi. Çocuklar için de iyi, tanımadığınız bilmediğiniz arkadaşları olmuyor hiç değilse, tabii okulda kontrol etmek gerekiyor. Bir tek kötülüğü varsa işte bu. Benim kızım da oğlum da okulda epeyce zorlandılar. Farklı çevrelerden birsürü insanın çocuğu var okulda. Burada

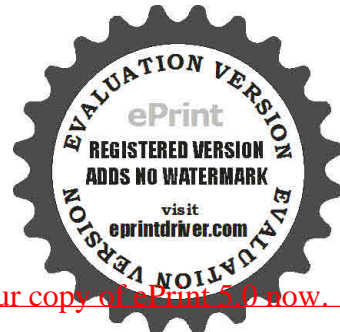
alışıklar tabii hep meslektaşların çocuğu, hemen hepsi aynı düzeyde aileler. İlk zamanlar çekingen ve korkak davrandılar, aslında fena da olmadı, öyle herkesle muhattap olmadılar. İlkokul'un sonunda oğlum okuldan bir arkadaşının neden bizimle aynı yere tatile gelmediğini sormuştu, onu hiç unutmuyorum. Alışmış tabii çocuk neredeyse lojmandaki tüm arkadaşları ile aynı yerde ve aynı zamanda tatil yapmaya, onları da öyle zannetmişti. Yine de böylesi daha iyi, belki de alıştığımızdan. Güvenliği var, sınırları belli, sadece lojman değil, diğer tesislere de öyle her isteyen giremez. Dediğim gibi, bu devlete ne koşullar altında hizmet verdik biz, yeri geldi eşimizden ayrı kaldık, maaşlar da ortada. Bence bu kadar şey memurların hakkı olmalı artık.

BE4: Ben daha 10 yıllık memurum. Bir Kamu bankasında görev yapıyorum ama memuriyete ilişkin bilgim daha eski çünkü aynı zamanda bir memur çocuğuyum. Tüm çocukluğum kamplarda, lojmanda ve diğer tesislerde geçti. Sanıyorum memurların yararlandığı haklar denilince bunlar kastediliyor. İnsan içinde iken fazla anlamıyor. Hele içine doğunca, başka bir hayat şekli yok zannediyorsun. Ben üniversitenin sonlarında iken babam ve annem emekli oldular. Üniversite hayatımın sonu ve işe girene kadarki sürede dışardaki hayatı tanıma imkanım oldu. Ne yalan söyleyim, hem emeklilik hem de büyük şehire gelmek birleşince epey bocaladım. Alışmışız o düzene. Yemek yenecek yer belli, lojman belli, tatil yeri belli, üstelik hepsine de gücünüz yetiyor. Bunun dışındaki hayata adapte olmak pek kolay olmadı ama şimdi bankanın öğlen yemeklerinde bazen kullandığım yemekhanesi hariç hemen hiç bir tesisini kullanmıyorum. Eşim de bürokrat ama ailesi memur değil. Gücümüze göre otele gidiyor, dışarıda yemek yiyoruz. İkimizde çalıştığımız için arabamız var ve onunla işe gidiyoruz. Kirada oturuyorduk oradan da kendi evimize geçtik. Böylesi çok daha özgür. Şimdi düşününce çok garip ve uzak geliyor o hayat. Bu imkanlardan yararlanamayanları hiç düşünmemiştim ama zaten hali vakti yerinde olanlar için sorun yok. Diğerleri de bir şekilde yaşıyorlar. Zor tabii ama zorluğu yaratan sadece bu imkanlardan yararlanamamaları değil, Türkiye'deki gelir düzeyi ile hayatın her alanı zor. Hep bu imkanları kullanma hakkım olduğu için hiç dışardan bakmadım ama yararlanamayanlar için, özellikle de hakkedip yararlanamayanlar için sevimli olmasa gerek. Hem dediğim gibi, yararlananlar için de pek çok sorun var. Dediğim gibi, o apayrı bir dünya, sanki dışarıdaki hayattan farklı bir düzen. Siz bu soruları sorana kadar yararlananlar ve yararlanamayanlar diye hiç düşünmemiştim.

V1: 40 senelik terziyim. Ankara'daki bürokratların çoğunu ben giydirdim, hala da giydirim. Devletin her türlü imkanından yararlanırlar ama bize gelince üç kuruş için pazarlık yaparlar. Buraya mesai saatinde veya hafta sonu makam arabasıyla provaya gelenleri saysam, herhalde arabalarını arka arkaya dizsen buradan (Kızılay) Çankaya Köşkü'ne kadar yol olurdu. Bazısının takım elbise için getirdiği kumaşı almaya bütün maaşı yetmez. Maaşlarının azlığından yakınır ama her ay tıkr tıkr alırlar. Bizde hiçbir garanti yok, bunu düşünmezler. Aslında bundan korktukları için memur oluyorlar zaten, 'az olsun garanti olsun' hesabı yanı. Evlerini devlet verir, tatillerini sudan ucuza kamplarda yaparlar, yemekleri, servisleri herşeyleri ucuz, daha da maaş az diye yakınır. Burada pasajda bir çay beşyüz bin lira, onlar kendi yerlerinde yüzbine yüzelli bine içiyorlar. En kötü ev kirası üçyüz üçyüzelli milyon lira. Lojman kiralari ise komik rakamlar, daha yeni yükselmeye başladı. Onların dört başı mamur lojmana verdikleri kira parasına Ankara'da gecekondular bile yok. Tüm bunların parası bizim sırtımızdan çıkıyor aslında. Devletteki Mercedes'in haddi hesabı yok. Eskiden yine Reno'ya falan binerlerdi, şimdi Reno veya Şahin makam arabası görmeyeli yıllar oldu. Tüm bunları bizim vergilerimizle alıyorlar. Bize de gelince, KDV öde, muhtasar öde, sigorta öde. Hele bir ödeme hemen yakana yapışır devlet. Bizim paramızla bize beylik yapıyorlar, bir de cakalarından geçilmez. Adam terziye geliyor, bir saat prova oluyor, dükkandakilere akıl veriyor, ahkam kesiyor, şoförü dışarda bekliyor. Hangi birini anlatayım, sen on lira vergi vermesen haciz gelir, adam devleti soyuyor beyefendi diyorlar. Bu düzenin değişeceğine de inanmıyorum bu bürokratlar mı çözecek bu sorunu? Bizim dertlerimizin hiçbirini yaşamıyorlar ki. Politikacı desen zaten bin palavrayla başa gelip yandaşlarına paye dağıtmaktan başka iş yapmıyor. Yani anlayacağın böyle gelmiş, böyle gider. Değişirse de benim yaşım yetmez görmeye herhalde.

V2: 17 senelik servisçiyim. Okul servisi ile başladım, yazın turiste gidiyoruz, Güney'de gezi işleri falan oluyor. Bunlar yetmeyince, kamu kurumu servisi de aldık. Sabah belli noktalardan ya da yol üstünde ise evlerinin önünden alıyoruz. Akşam da aynı güzergahtan evlerine bırakıyoruz. Bazen elleri dolu biniyorlar, alışveriş yapmış oluyorlar. Bir iki defa sordum, işyerinin kantininden almışlar, fiyatlarını karşılaştırınca dışardan çok ucuz. Ben de almak istedim, ama memur olmayınca giremiyorsun. Senede bir iki kişiye rica ediyoruz, bizim adımıza un, şeker, sıvıyağ falan alıyorlar

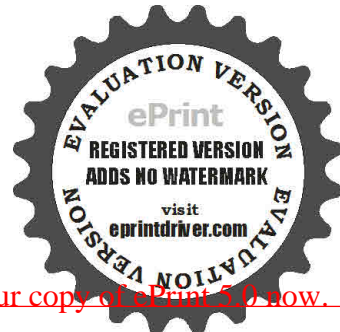
içerden. Bütün faydaları da o zaten. Hep maaşlardan şikayet ederler, hatta bizim daha çok kazandığımızı söylerler. Bizim o parayı kazanmak için akşama kadar direksiyon salladığımızı, ne kadar yol yaptığımızı, Ankara'nın trafiği ile nasıl cebelleştığımızı hiç düşünmezler. Yazın serin, kışın sıcak bürolarında akşama kadar oturuyorlar, öğlen sıcak yemekleri çıkıyor, lojmanda oturuyorlar, onların verdiği kira, benim gecekonduya verdiğimden az valla. Yazın tesisleri olur, tatile giderler. Ben üç senedir ailemi tatile götüremedim. Yazın da dediğim gibi zaten turist taşıyoruz. Bir de insanlara yüksekte bakmaları yok mu, en çok o koyuyor insana. En küçük mevkideki devlet memuru bile, ben devletim diyor, en küçük fırsatta ezmeye çalışıyor, makamını kullanıyor. Trafik polisinden tut da devlet dairesindeki kapıcıya kadar hepsi öyle. Vatandaşa ikinci sınıf adam muamelesi yapıyorlar. Sanki biz bu ülkeye askerlik yapmıyoruz, biz vergi vermiyoruz. Herkes kendini kurtarmaya bakıyor, zenginler bir tarafta, bürokratlar bir tarafta, politikacılar bir tarafta, yine olan gariban vatandaşa oluyor.

V3: Ben kendimi bildim bileli bu dükkandayım. Babam işletirken ona yardım ederdim. Onbeş seneyi aşkın bir süredir de kendim işletiyorum. Kuruyemiş ve Tekel ürünleri satıyoruz. Devlet memurlarının yararlandıkları haklar ne olacak, her türlü haktan yararlanıyorlar. Düşük kirayla lojmanda oturuyorlar, servisleri var, yemekhaneleri var. Bunlar yetmezmiş gibi bir de alışveriş yerleri var. Kiminin kantini oluyor, kiminin de daha büyük yerleri. Bizim burada yakında Hakimevi var mesela. Onun altında ATGV diye bir marketleri var, market de değil tam teşekküllü süpermarket, her şey var. E, o adam kuruyemişi benden ucuz satıyor, neden? Çünkü kar oranı çok düşük. Kar diyince sakın yanlış anlamayın, ben çok kar ediyorum da onlar aza kanaat ediyor değililer. Biz alış fiyatının üzerine maliyetleri koyarız, bir de kar marjı ekleriz. İşçisi, SSK'sı, elektriği, suyu, belediyesi, geçici vergisi, kirası velhasıl yirmi kalem maliyet var. Onlarda elektrik, su, kira yok. Çalışanların da ücretini ve sigortasını devlet ödüyor, yani alış fiyatına yüzde beş değil yüzde yirmi koysa yinede benden ucuz satıp çok kazanırlar. Peki bu esnaf bununla nasıl başeder hiç düşünüyorlar mı? Hayır. Hem ucuza satarlar, hem ucuza yaşarlar, herşeyleri indirimli, lokantaları var, yazın gittikleri tatil yerleri var, servisleri var, var oğlu var. Buraya da gelince maaş yetmiyor derler. Valla versinler bana her ay garantili olarak o parayı, tanısınlar o olanakları, gıkım çıkarsa adam değilim. Devlet kendi memuruna öz evlat gibi davranıyor, bize üvey evlat muamelesi yapıyor. Bir de askerler böyle, hatta onların

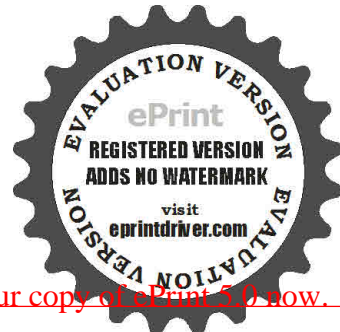
durumu daha da iyi. Onların tesisleri ve olanakları hem daha iyi hem daha ucuz. Benim bacanaklardan birisi subay. Geçen sene bir hafta sonu bizi, Gölbaşı'nda bir tesise götürdü. Yedik, içtik, hem çeşit çeşit yemekler yendi, hem de yaklaşık beş altı saat boyunca çayıydı kahvesiydi, kolasıydı bir sürü şey içildi. Yaklaşık onbir oniki kişi vardık çocuklarla beraber. Hesap gelince ben ödemek istedim, müsaade etmedi, öbür bacanak da atıldı ona da müsaade etmedi, bari bölüşelim kalabalığımız dedik, ona da izin vermedi. Şakayla karışık hesaba bir baktık ki o parayla Ankara'da normal bir yerde üç kişi yemek yiyemez. Hatta dalga geçtik, bölüşecektik ama bozuk yoktu üzerimizde diye. Her türlü imkandan yararlanıyorlar, biz ise müşteri gelmediği gün para kazanamıyoruz ama giderimiz yine aynı, üstelik hiçbir yerde de ne tesisimiz var ne indirimimiz. Asıl sokaklara çıkıp yürümesi gereken birisi varsa o da bizleriz.

V4: Yaklaşık oniki seneden beri Antalya'da otel işletiyorum. Dışardan bakılınca herkes bize zengin der ama bu çarkın nasıl döndüğünü kimse bilmez. Sezonda üçyüz kişiye yakın personel çalışıyor burada. Tüm bu tesisin giderleri, aydınlatması, klimaları, bakım onarımı, suyu vs. çok büyük meblağlar tutuyor. Tüm bunları karşılamak için sadece otelin olması yetmiyor, çok iyi tur bağlantılarının olacak, oteli dolu tutacaksın, gelen müşteriyi memnun edeceksin. Bir de bunların yanında tam yazı yaklaşırken bir olay oluyor Türkiye'de, ya terörle ilgili birşey oluyor, ya Körfez krizi çıkıyor, bütün rezervasyonlar iptal ediliyor. Biz kendi ailelerimizin dışında çalıştırdığımız insanların ailelerine karşı da sorumluyuz. Üçyüz kişiyi aileleri ile beraber düşünürseniz, buna tedarikçisini, tekniğini falan da katarsanız yaklaşık dört beş bin kişiye ekmek yediriyor bu tesis. Tabii ayakta kalması için dolu olması ve kar etmesi lazım. Gelelim asıl sorunuza yani devlete. Devlet bir kere memuruna kamp tahsis ediyor, hem de çok ucuza. Ucuz derken maliyeti nasıl karşılıyor da fiyatları ucuz tutuyor? Tabii ki bizden aldığı vergilerle. Eee devlet otelcilik yapınca, hem de sizin paranızla kendi memuruna tabiri caiz ise 'kıyak' yapınca siz nasıl otelcilik yapacaksınız? Devlet lokaller, misafirhaneler ve bu kamplarda çok ucuza yemek sağlıyor, neyle? Yine sizin ödediğiniz vergilerle. Devlet lokantacılık yapınca siz onunla nasıl başedebilirsiniz? Size senede on defa kontrol gelir, müfettiş gelir, SSK'dan gelir, Turizm Bakanlığı'ndan gelir ve hatta iş yaptığımız tur firmaları kendi adamlarını göndererek tesisin durumunu inceler. Devletin hangi tesisine vergi denetmeni, sigortacı, veya başka denetimci girebilir ki? Siz her sene tesisi modernize edersiniz, devlet on sene bir çivi

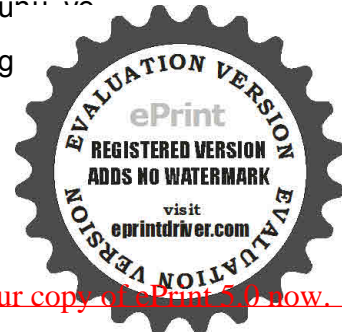
çakmasa da o paraya orada tatil yapan ve maaşının azlığı nedeni ile başka alternatifi olmayan memur ne diyebilir ki? Bizde ise en ufak bir ayrıntı bile müşterinin gözünden kaçmaz. Sonuçta devlet hem bizim yapmamız gereken işi yapıyor, hem de bize gelmesi gereken müşteriye adam gibi para vermeyip karşılığında o paraya tatil yapacağı tesisler kurarak bize gelmesi gereken müşteriye engelliyor. Bize derken sadece kendi otelimi kastetmiyorum, genel anlamda yani. Üstelik tüm bunları bizden aldığı vergiler ile yapıyor. Devletin tanıdığı olanaklardan yararlanmaktaki ayırım sadece o tesisleri kullanmak anlamında gerçekleşmiyor yani. Ben o tesise gitsem ne olur, gitmesem ne olur, Allah'a şükür muhtaç değiliz. Ama olanaklar sadece yararlanamayanlar açısından değil, bizim gibi aynı sektörde faaliyet gösterenler açısından da büyük bir problem. Sadece o da değil, hiç adam çalıştırmamış, vergi muhtasar derdine düşmemiş, kar zara nedir bilmeyen, kendisinin muhtaç olduğu müşteri ile değil de kendine muhtaç zannettiği vatandaşa uğraşan memur belli düzeye gelince yeşil pasaport alıp vizesiz istediği yere gidiyor, burada yüzlerce kişiye iş veren, binlerce turist ve yüzbinlerce dolar kazandıran müesseseleri işletenler veya sahipleri, yurtdışına çıkınca elçilik elçilik dolaşıp 'Türk' olduğu için vize istemek zorunda kalıyor. Memur yurtdışına çıkarken 'görev kağıdı' diye bişey imzalatıyor amirine ve çıkış fonu ödemiyor, biz iş seyahatine de çıksak, müşteri bağlantısı kurmaya da gitsek elli dolar çıkış fonu ödüyoruz. İşadamını gelip kendi tesisinden icabında elleri kelepçeli olarak götürüyorlar, sonradan suçsuz da olsa o manzarayı gören eleman size nasıl saygı duyar? Devlet memurunun ise mahkemeye çıkması için bile amirinin onayı lazım. Sonuç olarak ayrıcalıklar say say bitmez, isim yazmayacağınıza güvenerek söylüyorum, biz burada birşey yapıyorsak emin olun devlete rağmen yapıyoruz. Bunu da dile getirseniz demin dediğim gibi bileğinize kelepçeyi takıp götürürler.

V5: Biz iki kardeş çalışıyoruz bu durakta. Dönüşümlü olarak yarım gün ben çıkıyorum taksiyle, yarım gün de kardeşim çıkıyor. Aslında bir aileyi zor geçindirir ama işte mecburen iki aile geçiniyoruz bir taksiyle. Devlet memurunun hangi bir hakkını sayayım ki, tüm haklar onların zaten. Bu semtin (Birlik Mahallesi) yarısı lojman zaten. Normal kirayla burada oturmaya güçleri yetmez ama işte lojman olunca neredeyse bedava. Parasızlıktan, maaşların azlığından yakınıp duruyorlar, bir de gelip bize sorsunlar para nasıl kazanılıyor. Bir işiniz düşse devlet dairesine, inletiyorlar valla. Ödediğiniz parayı bir tarafa bırakın bir de aşağılanıyorsunuz. Biz onların bize yaptığı muamelenin onda birini müşteriye

yapsak, bir daha taksiye binemeyiz. Yaz ayı geliyor bütün semt boşalıyor, herkes tatilde. Peki hepsi mi zengin bu semtin? Hayır. Biz senelerdir artık kim nerede oturuyor, nerede çalışıyor, ne iş yapıyor biliyoruz. Yazın memurlar da tatilde. Kışın da gerçi bir hayırları yok bize. Kendi servisleri gelir kapıdan toplar. Ancak gecikirlerse filan taksiye binerler. Diğer zamanlarda da hemen hepsinin iyi kötü bir arabası var altında. Aslında memur bedava yaşıyor. Biz de çok aradık zamanında devlet kapısında bir iş ama nasip değilmiş. Kardeşime şimdi zorla üniversite okutuyorum. Ben gündüzleri çalışıyorum, o geceleri çıkıyor ve açıköğretimde okuyor. İnşallah o bitirirse onu devlette biryere yerleştirmek istiyoruz. Hiç olmazsa birimizin hayatı garanti olur.

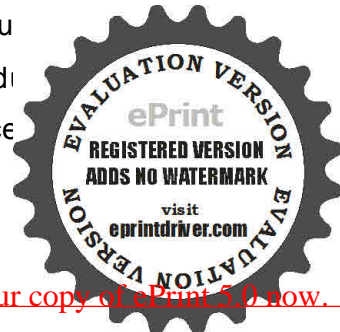
Yukarıdaki mülakatlar incelendiğinde, bürokratların genel anlamda kendilerine sağlanan ayrıcalıkları bir hak olarak gördükleri ve hemen hepsinin bu durumun açıklaması olarak memur maaşlarının düşüklüğünü gösterdiği anlaşılmaktadır. Bürokratlardan sadece bir tanesi içinde bulunduğu durumdan memnun olmadığını ifade etmiş, diğerleri ise sosyal tesisler içinde ve servis, makam arabası gibi diğer olanaklarla yaratılan hayat biçimi doğal olarak karşılamaktadırlar. Yer yer kapalı olmakla beraber bu imkanların sorgulanmasına ilişkin sorulara yönelttikleri cevaplarda bir savunmacılık da göze çarpmaktadır. Kamu kurumlarının sağladığı ayrıcalıklar ve sosyal tesisler içinde geçen izole yaşam, neredeyse doğal ve olması gereken birşeymiş gibi algılanmaktadır. Bürokratlardan sadece bir tanesi, bunun bir zorunluluk ve alternatifsizlik olduğunu dile getirmiştir. Yine bürokratlardan hiç birisi bu izolasyonun uzun dönemde yaratacağı (veya kendileri için halihazırda yarattığı) farklılık ve ayrımcılığı dile getirmiş veya başka bir deyişle algılamış değildir. Verilen cevaplardan, kendilerini sıradan halk ile zengin kesimin arasında bir noktada konumladıkları, zenginlerin kullandıkları olanaklar ile kendi kamu olanaklarını karşılaştırmak sureti ile bir zihinsel meşrulaştırmaya gittikleri anlaşılmaktadır. Sıradan halk ve fakirler ile kıyaslamada ise toplum içindeki sosyal konumları nedeni ile kullandıkları hakların meşruluğunu ve diğer kesimlerin benzeri ihtiyaçları farklı şekillerde çözdükleri (köye g

köyden yiyecek getirmek, ek işler vb.) söylemi ile meşrulaştırdıkları görülmektedir.

Akademisyenler ise bu durumun daha çok sosyolojik yanına eğilmişlerdir. Sözü edilen hakların pek çoğunu kullanıyor olmakla beraber daha tarafsız ve geleceğe dönük endişeler taşıyan yorumlarda bulunmuşlardır. Özellikle kamu personeline tanınan hakların kullanımında kurumlar arası farklara yönelik tespitleri çarpıcıdır. Akademisyenlerden sadece bir tanesi bu ayrıcalıkların ulusal kimliğe etkisinden söz etmiş, diğerleri ise mevcut sistemdeki çarpıklıklara işaret etmekle beraber bunun uzun vadeli ve ulusal kimlik üzerindeki etkilerine deyinmemişlerdir. İlk iki akademisyen sosyoloji kökenli olmaları nedeni ile kamu kurumlarının mensuplarına sağladıkları hakların sosyolojik sonuçlarına ağırlık verirken, tıp kökenli üçüncü akademisyen, daha çok gündelik bazda yaşanan farklılıklar ve sıkıntılardan söz etmiştir.

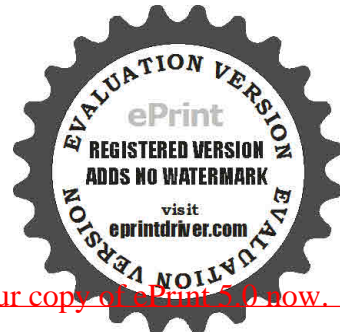
Bürokrat eşlerinden, ilk üç tanesi ev hanımı ve çocuklu, dördüncüsü ise kendisi de memur ve çocuksuzdur. Yaşları kırkbeş'in üzerinde olan ilk üç eş için sağlanan bu olanaklar ve haklar hayatlarının doğal ve ayrılmaz bir parçası gibi gözükmektedir. Çocuklarının lojman ve sosyal tesis dışındaki hayata adaptasyonda ilk zamanlar zorluk çektiğini söyleyen eş de dahil olmak üzere ilk üç eşin hepsi, tesisler çerçevesinde devam eden bu hayatın çocukları için de iyi olduğunu beyan etmişlerdir. Sadece dördüncü eş, kendisi de memur ve aynı zamanda memur çocuğu olması ve belirttiği diğer nedenler ile bu düzeni zamanında çok yaşadığını ve artık istemediğini söylemiştir. Eşlerin mülakatları değerlendirildiğinde, son eş hariç diğer üçünün, aynı bürokratlarda olduğu gibi içinde yaşadıkları sistemi normal ve hatta doğal gördükleri anlaşılmaktadır. Yine bürokratlarda olduğu gibi, bu durumun tek geçerli açıklaması olarak maaşların azlığı gösterilmektedir. Lojman ve tesislerdeki güvenlik ve herkesin içeriye girememesi olgu avantaj olarak değerlendirilirken, bu güvenliğin neye ve kime karşı olduğu ilişkin bir beyana rastlanmamaktadır. Çocuklarının da bu sınırlı çe

sosyalleştiğini beyan eden eşlerden yalnızca birisi bu konuda, çocuklarının okula adaptasyonunda bir sıkıntı yaşandığını söylemiştir. Kendileri çalışmayan ve yaşları kırkın üzerinde olan ilk üç eş, bu kapalı devre yaşamın çocukları ve kendileri için 'nezih' ve 'güvenli' olduğu kanısını açıkça vurgulamışlardır.

Farklı mesleklerden gelen beş vatandaşın ise ortak noktası, devlet memurlarına sağlanan hakların, haksızlık ve ayrıcalık yarattığı yönündedir. Üç vatandaş haklardan yararlanabilmek anlamında soruyu değerlendirirken, otel işletmecisi ve kuruyemişcinin cevaplarında ağırlık, devletin de kendi sektörlerinde haksız rekabet koşulları ile faaliyet göstermesi ve bu sayede kendi mensuplarına ayrıcalık yaratması üzerinedir. Vatandaşların hepsi, eşitsizlik ve ayrımcılık konusunda açık bir algıya sahip gözükmemektedir. Otel işletmecisi olan vatandaşın bu ayrıcalıklar sisteminin kendi ödediği vergilerle finanse edilmesinden söz etmesi ise, varolan ayrıcalıkların ve eşitsizliğin boyutunu bir kat daha büyütmemektedir. Diğer yandan, hemen tüm vatandaşlar, ayrıcalık ya da kamu personeline tanınan hakların boyutlarından bağımsız olmak üzere, kamu personelinin halihazırda yararlandığı hakları –ve hatta maaşlarını- hak edecek bir hizmet vermedikleri konusunda hemfikir gözükmemektedir. Tüm bunların yanında, devlet memurlarının, vatandaşları hakir gördükleri ve iyi muamele etmedikleri yönünde genel bir kanı da mülakatlardan çıkartılan sonuçlar arasındadır.

Mülakatlar genel olarak değerlendirildiğinde, kamu personeline sağlanan hakların hemen hemen herkes tarafından bilindiği, hakları kullananların bunu doğal gördüğü ve gerekçe olarak da maaşların azlığını gösterdiği, haklardan yararlanamayanların ise, buna karşı herhangi bir girişimin faydasına inanmamakla beraber bu ayrıcalığa tepkili oldukları sonucuna varılabilir.

Buraya kadar aktarılan veriler, yapılan değerlendirmeler ve mülakatlar ile araştırmanın varsayımları sınanmış ve ulaşılan sonuçlara, bir sonraki sonuç bölümünde yer verilmiştir.

VI. BÖLÜM SONUÇ VE ÖNERİLER

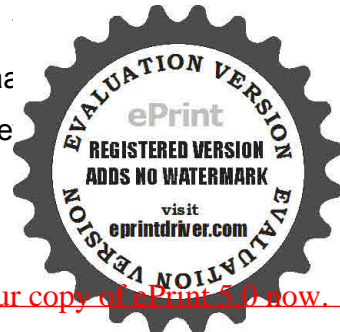
VI. BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1 SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti, yüzyılın başında, altıyüz senelik Osmanlı İmparatorluğu'nun ardılı olarak ve dönemin gözde tabiri ile “hasta adam”ı iyileştirmek yerine, onun küllerinden yepyeni bir cumhuriyet olarak kurulmuştur. Hemen tüm ekonomik gücünü kaybetmiş, eğitim sistemi yok denecek kadar az ve iki büyük savaşın ardından yorgun düşmüş bir İmparatorluğun son kalan toprakları ve bu topraklar üzerinde yaşayan onüç milyonu geçkin bir nüfustan başka bir kaynağı yoktur. Bu nüfus ise o güne kadar Osmanlı'nın tebaası olan ve müslümanlık temelinde biraraya gelen çeşitli etnik grupların biraradalığından öte değildir.

Bu durum, dönemin uluslaşma hareketleri ve ulus devlet yaratmak için her ne kadar ideal bir yapıyı temsil etmese de, zamana ayak uydurabilmenin ve uluslar arenasında yer alabilmenin tek geçerli yolu ulus devlet olmak olarak gözükmektedir. Bugün bile dehası, ileri görüşlülüğü ve liderlik vasıfları hala tam olarak anlaşılammış olan Mustafa Kemal Atatürk, çağa ayak uydurabilmek ve hatta gelecekte “muasır medeniyet seviyesi” dediği Batılı toplumların arasında müreffeh ve gelişmiş bir üye olarak yer alabilmek için, tüm bu olumsuz koşullara, elverişsiz yapıya ve demografik yapının tüm çetrefilliğine hatta Kurtuluş savaşını beraber kazandığı silah arkadaşlarının bile bir kısmına rağmen ulus devletin Cumhuriyet temelinde kuruluşunu gerçekleştirmiştir.

Bu yeni Cumhuriyet, insanlara muasır medeniyet seviyesi, modernleşme, refah, sosyal ve ekonomik koşulların iyileştirilmesi gibi pek çok vaadde bulunmuş ve Türkiye Cumhuriyeti Ulusal Kimliği'nin gerekleri getirildiği takdirde (Atatürk Devrimleri ve diğer yasal hükümler) bu vaatler gerçekleşeceği konusunda toplum genelinde bir inanç ve he

yaratılmıştır. Tüm bu yapılanlar, birinci tespitde de belirtildiği gibi, ulusun devletten talepleri şeklinde değil, devletin kurucu unsurları eliyle ulusu şekillendirme çalışması olarak gerçekleştirilmiştir. İkinci tespitte yer alan geçmiş, yani Osmanlı İmparatorluğu ile tüm bağları keserek yeni bir ulus yaratma süreci yine bu bağlamda gerçekleşmiştir.

Cumhuriyet Kimliği'nin vaadleri, özellikle Atatürk'ün hayatta olduğu 1938 yılına kadar olanaklar ölçüsünde ve hatta olanakların da üstünde bir oranda ve süratle gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Atatürk'ün sağlığındaki tek yavaşlama dönemi 1929 Dünya Buhranı olmuş, bu dönem de Devletçilik ilkesi doğrultusunda, özel sermayenin yok denecek kadar az olduğu bir ortamda, devlet eliyle girişilen ekonomik ve sosyal yatırımlar ile aşılmıştır. Atatürk'ün ölümünü takip eden 1939-1945 yılları arasında yaşanan II.Dünya Savaşı ve bu savaş nedeni ile yaşanan yokluk ve sıkıntı dönemi, İsmet İnönü'nün tek parti dönemi uygulamaları ile birleşince, Cumhuriyet'in kurucu unsuru olan CHP ve onun bürokratları ve memurları (bu dönemde devlet memurlarının CHP'ye üye olmaları gibi pek çok uygulama Devlet-CHP-bürokrat-memur bütünleşmesine yol açmıştır) halkın çektiği sıkıntının ve duyduğu öfkenin hedefi haline gelmiştir. Dördüncü tespitte sözü edilen ve sunulan kimliğin sağlaması gereken maddi ve manevi tatmini geciktiren veya azaltan unsurlar bu dönemde ortaya çıkmış ve artarak devam etmiştir.

Bürokrat ve memurların halk tarafından çekilen yokluğun nedeni olarak görülmelerinin diğer bir nedeni de, Cumhuriyet Kimliği'nin Anadolu çapında yayılması için rol modeli olarak seçilen bu kitlenin, Cumhuriyet'in tüm nimetlerinden yararlanıyor olmaları ve bu durumun halktan ayrı ve çoğu zaman yetki kullanımı anlamında halka karşı olmasıdır. Kıyafet, eğitim, konuşma, gelir ve aile düzeni bakımından zaten halktan farklı olan bu kesim, kuruluş yıllarında zorunluluktan daha sonra ise bir yönetim tarzı ve devlet anlayışı olarak lojman, servis, sosyal tesis, lokal, misafirhane ve özel gibi uygulamalarla iyiden iyiye halktan kopartılmış ve izole bir)

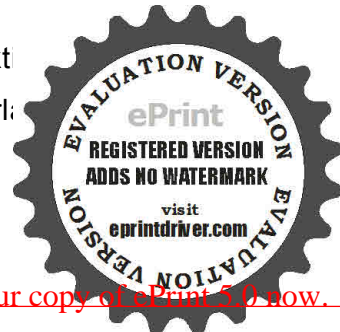
sürmeleri sağlanmıştır. Bu devlet-CHP özdeşliği ve bürokratlara, oradan da bürokratların bağlı oldukları CHP'ye yani dolayısıyla devlete ve onun rol modeli olarak kullandığı bürokratları aracılığıyla sunduğu kimliğe yönelik tepkiler, beş numaralı tespiti doğrulamaktadır.

Bu ayrılık, izolasyon ve yönetenden yönetilene doğru yapılan ayrımcı uygulamalara ilk tepki, 1946 yılında çok partili seçimler ile siyaset alanına çıkan ve “Yeter! Söz Milletindir!” sloganı ile devlete (onun temsilcisi olan CHP'ye) karşı sıradan halkın temsilciliğine soyunan DP'ye destek şeklinde ortaya çıkmıştır.

Yaşanan tüm bu izolasyon ve ayrımcılığın yanında Cumhuriyet'e ilişkin tüm ritüelleri (Cumhuriyet Bayramları, kutlamalar, balolar vs.) kendi içinde gerçekleştiren ve halkın sadece seyirci olarak katılmasına izin veren elitist bir anlayışa karşı sıradan insanın tepkisi olarak değerlendirilebilecek DP hareketini, AP, ANAP ve DYP'ye verilen destekler izlemiştir.

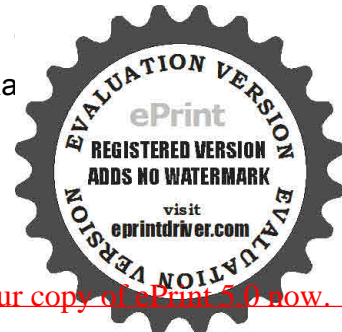
Anılan bu partilerin de iktidar olduklarında, muhaleffette iken karşı oldukları “devlet” sistemine entegre olmaları ve bu ayrımı ve ayrıcalığı sürdürmeleri (partiler arasındaki tek fark her birinin kendi yandaşlarını bu ayrıcalık sistemine dahil etmesi gibi gözükmektedir), bu ayrımcılığa karşı geliştirilen tepkinin sadece CHP ile sınırlı kalmaması ve dönem dönem iktidarı paylaşan partilere (halkın algısında devlete) karşı sol hareketin (Ecevit'in “Ortanın Solu” sloganını kullanan CHP'si, DSP) ve sağdaki diğer uç partilerin (MSP, MHP, Refah Partisi, Fazilet Partisi ve son olarak AKP) halk tarafından desteklenmesi ile sonuçlanmıştır. Bu olgular, altı numaralı tespiti, yani sunulan kimlikten maddi ve manevi tatmin elde edemeyenlerin yeni kimlik arayışlarına yönelmesini doğrular niteliktedir.

Halkın tüm bu siyasal arayışına ve hemen her dönem iktidarı ele geçiren partilerin muhalefet ile yer değiştirmesine rağmen, hem sayılan ayrımcılık unsurları

bir değişme, hem de ülkenin genel ekonomik ve sosyal yapısında yeterli bir iyileşme meydana gelememiştir. Üstelik yetersiz olan bu ekonomik ve sosyal yapı, Türkiye'nin her yanında da eşit değildir. Ekonomik ve sosyal kaynaklar ile bunların il ve bölge düzeyinde dağılımı incelendiğinde, Cumhuriyet'in vaad ettiği kazanımların birkaç büyük şehir ve belli başlı bölgelerin dışına pek de ulaşmadığı açıkça görülmektedir. Tüm bunlara bir de Türkiye'nin uluslararası platformda çeşitli kriterlere göre yapılan gelişmişlik ve başarı sıralamasındaki yerinin düşüklüğü ve diğer ülkelerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına uyguladıkları vize vb. muameleler eklenince ulusal kimliğin halk tarafından benimsenmesi için gerekli olan maddi ve manevi tatminin hem ülke içinde hem de uluslararası düzeyde istenilen ölçüde sağlanamadığı görülebilir. Son yıllarda görülen Kıbrıslı Türklerin yarıdan fazlasının Kıbrıs Rum Kesimi pasaportu alması ve 1980'li yıllarda Bulgaristan'daki zulümden kaçan Türklerin yeniden Bulgaristan'a dönme ve Bulgaristan pasaportu almaları da bu gerçeği doğrulamaktadır denebilir. Bu durum da, özellikle sayısal veriler ve mülakatlar ile beraber değerlendirildiğinde üçüncü tespiti ve bununla bağlantılı olarak da çalışmanın birinci varsayımını doğrular gözükmektedir.

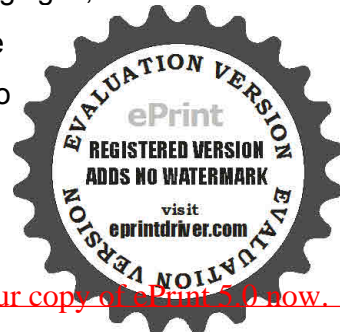
Devlet (ve onun temsilcisi olan bürokrat ve memurlar) ile sıradan vatandaş arasındaki bu ayırma ve birincisi lehine uygulanan ayrıcalıklara bir de genel anlamda yetersiz ve dağılım anlamında da eşitsiz ekonomik ve sosyal durum eklenince, farklı siyasal oluşumlar yolu ile "devlet" in içinde yer alabilme ve bunun sonucunda haklardan (ayrıcalıklardan) faydalanabilme umutları boşa çıkan insanlar, sahip oldukları ulusal kimliği ve onun aracılığı ile sağladıkları maddi ve manevi tatmini sorgulamaya yönelmişlerdir. Bu yöneliş 1970'lerin başından itibaren, dönemin uluslararası havasına da uygun olarak ideolojik arayışlar yolu ile olurken, son dönemlerde, özellikle 1980 askeri darbesinin sonuçları ile de bağlantılı olarak ideolojinin yerine/yanında uluslaşma sürecinden bir dönem önceki kimliklere geri dönüş gerçekleşmektedir. Bu anlamda dini ve etnik kimlikleri ön plana çıkar

bunlar etrafında kümelenme, ulusal kimlik aracılığı ile sağlanamayan maddi ve manevi tatmin için yeni bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Dini ve etnik kimlikler ile farklı ideolojik arayışların semt, il, ve bölge anlamındaki dağılımı ile cumhuriyet kazanımlarının en az götürüldüğü ve alt düzeyde paylaşıldığı semt, il ve bölgeler arasında anlamlı bir benzerlik ve korelasyondan söz etmek olanaklıdır. Bu olgu da yine altıncı tespiti ve aynı zamanda yine birinci varsayımı doğrular niteliktedir.

Bürokratik ve merkezîyetçi yönetim geleneğinin, ulusal kimliğin tutundurulması anlamındaki tek hatası, kendi eliyle yarattığı ve giderek artan bir düzeyde sürdürdüğü bu ayrımcılığın sonuçlarını doğru değerlendirememesi değildir. Diğer bir hatası da siyasal ve sosyal alanın (ve bu alanın bir unsuru ve sonucu olan kimliğin) ekonomik alan tarafından büyük ölçüde belirlendiğini ve şekillendiğini de anlayamamış olmasıdır. Ekonomik alandaki üretim ilişkileri içerisinde yer alan kazanmak, kaybetmek, zarar etmek, verimlilik, kalite, rekabet, tanıtım, işletme ve müşteri memnuniyeti gibi kavramlardan oldukça uzak bir dünyada ve bu kavramları temel almadan, işe girdikten sonra kaybetmek, maaş alamamak, zarar etmek gibi kaygılardan uzak olarak çalışan bürokrasi ve memurlar, bir de kurulan yönetim düzeni aracılığı ile halktan kopuk ve izole olarak yaşamakta ve bu nedenle eylemlerinin ve kararlarının sonuçları ile ülkenin sosyal dokusu ve gerçeklerinden ayrı kalmaktadırlar. Bu iletişimsizlik ve etkileşimsizlik beraberinde önce farklılığı, sonra tanımamayı ve bunların sonucu olarak da karşılıklı korkuyu ve güvensizliği getirmektedir.

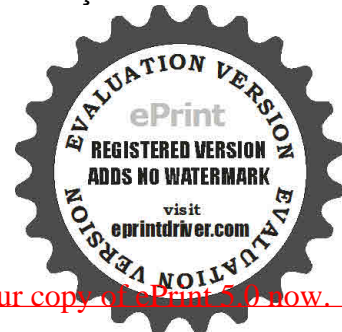
Söz konusu iki taraflı güvensizlik ise sadece halktan bürokrata karşı olmamakta, aynı zamanda bürokrat ve memurun temsil ettiği devlete karşı da gelişmektedir. Bu da ulusal kimliğin tutunumunu, sayılan diğer nedenlerin yanında oldukça güçleştirmektedir. Çalışmanın başında da değinildiği gibi, geçmişi ile hemen hemen tüm bağlarını kopararak yepyeni bir ulus ve kimlik yaratma çabasındaki genç Cumhuriyet, bu kimliği yayma ve o

modeli olma görevinin büyük bölümünü yüklediği bürokratları ve memurlarını, kurduğu bu izole ve ayrıcalıklı sistem ile halktan kopuk, erişilmez ve farklı hale getirerek kendi amacına ters düşmüştür. Yaratılan bu ayrıcalıklar ve izolasyona yönelen ve zaman içerisinde giderek büyüyen tepki, önce bürokrat ve memurlara, ve buradan da onların temsil ettiği devlet ve onun ulusal kimliğine doğru bir seyir izlemiştir. Kısacası, devlet bir yandan ulusal kimlik ve bunun etrafında bir ulusal bütünlük yaratmaya çalışırken, diğer yandan da yine kendi eliyle bunun önündeki en büyük engeli oluşturmuştur. Bu durum da çalışmanın ikinci varsayımını doğrular niteliktedir.

Yapılan bu çalışma doğrultusunda ulaşılan sonuç, öncelikle devlet ve onu temsil eden bürokrasi ve memurlar ile halk arasında ayrımcılığa neden olan tüm özel uygulamaların süratle kaldırılması gerekliliğidir. Ulus olma tanımı “geçmişte ve gelecekte, sevinçte, kederde ve tasada birlik” olmaktan geçmektedir. Ulusal kimliğin tüm vatandaşlar tarafından sahiplenilebilmesi de olanaklar her ne kadar yetersiz olursa olsun varlığın ve yokluğun eşit, en azından adil olarak paylaşıldığına inanmaktan geçmektedir. Bunun yanı sıra, ekonomik ve sosyal alandaki Cumhuriyet kazanımlarının süratle artırılması ve vatandaşların bu kazanımlardan yararlanmak sureti ile bağlı oldukları ulustan ve onun kimliğini taşımaktan maddi ve manevi anlamda tatmin duyar hale getirilmesi gerekmektedir.

Son söz olarak söylenmesi gereken de, tüm bu çalışma içerisinde yer alan veriler ve bu verilerin analizinden 2003 yılında ulaşılan sonucun aslında çok da yeni olmadığıdır. Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümüne kadarki eylem ve söylemleri incelendiğinde, yaratmaya çalıştığı ulusun ve ona kazandırmaya çalıştığı ulusal kimliğin hedeflerine ulaşmak için ta o dönemde benzer bir öngöründe bulunduğu, kuruluştan itibaren önceliğini ekonomik ve sosyal kalkınmaya verdiği, özel teşebbüsü sonuna kadar desteklediği (hatta İş Bankası vb. örneklerle kendi eliyle gerçekleştirdiği), kendisi başta

üzere halkın arasından hiç ayrılmadığı ve kendisini izole etmediği açıkça görülebilir.

6.2 ÖNERİLER

Çalışmanın bulguları, mevcut bürokratik yapılanma ve kamu yönetimi sisteminin sahip olduğu ayrıcalık ve avantajlardan dolayı sıradan vatandaştan ayrı, izole ve farklı bir yaşama sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte tüm bu ayrıcalık ve avantajların toplumsal yapıda vatandaşlar arasında farklı katmanlaşmalara ve eşitsizliklere yol açtığı sonucuna varılmıştır. Genel anlamda Cumhuriyet'in temel ideolojisi ve hedefi olan "sınıfsız, imtiyazsız ve kaynaşmış bir ulus yaratma" yı gerçekleştirmek günümüz Türkiye için olmazsa olmaz bir nitelik taşımaktadır. Ülkenin birliğinin ve dirliğinin yolu, tüm vatandaşlarda ortak bir ulus bilinci yaratmaktan geçmektedir. Bunun gerçekleştirilmesi için yapılması ve atılması gereken adımlardan bazıları, aşağıda öneri olarak sunulmuştur. Bunları şu şekilde sırlamak olanaklıdır:

1- Öncelikle kamu personeline tanınan ayrıcalıkların zaman geçirilmeden ortadan kaldırılması gerekmektedir. Lojman, sosyal tesis, lokal, tatil beldesi, kantin, servis ve makam aracı benzeri ayrıcalık yaratan tesisler ve araçlar ivedilikle satılmalı, bu satışlarda özellikle lojman ve araçlar için memurlardan istekli olanlara öncelik tanınarak ve makul ödeme koşulları sağlanarak geçiş döneminin sıkıntıları hafifletilmelidir.

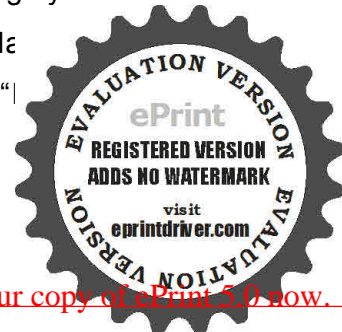
2- Bu tesis, araç ve benzerlerinin satışından elde edilecek gelir, memur maaşlarının iyileştirilmesi için kullanılmalıdır. Böylece memurların kendi arabalarını alabilecekleri, yazın bütçelerine uygun otel ve benzeri tesislerde halk ile iç içe tatil yapabilecekleri, öğlen ve akşam yemeklerini gerektiğinde dışarıda ve yine halk ile iç içe yiyebilecekleri miktarda almaları sağlanmalıdır. Bu durum, memur maaşlarının azlığı nedeni (bahanesi) ile kurulmuş olan izole hayat yerine, hem memurların halk ile

yaşamalarını hem de tatil, konaklama, alışveriş ve yemek için değişik mekan seçimleri ile tüketim ve yaşam kalıplarının değişmesini de beraberinde getirecektir. Böylelikle memurlar bütçelerinin durumuna göre bir gün işadamlarına sıkça rastlanan lüks bir restoranda bir diğer gün halkın uğrak yeri olan küçük bir kafede yemek yiyebilecek, bir sene pansiyonda çeşitli kesimlerden ve mesleklerden gelen halk ile içiçe tatil yaparken bir diğer sene birikimleri sonucu bir tatil köyünde farklı meslek ve sosyal gruplara mensup kişiler ile bir hafta ya da on gün geçirebileceklerdir. Bu da sosyalleşme ve ulusu oluşturan farklı meslek, sosyal, ekonomik ve kültürel gruplara ait bireylerin birarada yaşama ve birbirlerini tanımaları için önemli bir fırsat oluşturacaktır.

3- Memurların da halkın diğer kesimleri gibi yargılanmalarını sağlayacak düzenlemelere geçilmeli ve çok uzun süre önce geçerliliğini yitirmiş ve dünyada benzeri olmayan “Muhakemat-I Memurin” kanunu kaldırılmalıdır. Böylelikle, Anayasa’da belirtilen ve insan haklarının özünde yer alan yargı önünde eşitlik ilkesi hayata geçirilmelidir.

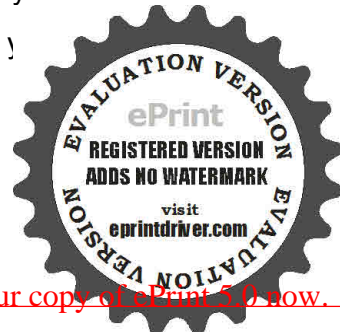
4- Memurların bile aralarında ayrıcalık yaratan, halk ile yönetimin izolasyonuna neden olan ve en önemlisi büyük tepki çeken “yeşil pasaport” ve ayrıcalıklı trafik uygulamaları gibi uygulamalar süratle terk edilmelidir. Ulusal birliği sağlamak ve her Türk vatandaşının taşıdığı pasaporttan gurur duymasını temin edebilmek için memurlara vize gerektirmeyen yeşil pasaport verilmesi yerine, tüm vatandaşlara vize gerektirmeyen bir ülke, ekonomi ve dışişleri politikası uygulanması benimsenmelidir. VIP salonu benzeri uygulamalar çok sıkı kurallara bağlanmalı, Cumhurbaşkanı ve Başbakan gibi sınırlı sayıda ve temsil görevi olan çok üst düzey kişilerin resmi görevlerinde ve eşiti yabancı konukların karşılanmasında kullanılmalıdır. Bu anlamda, yeşil pasaport ve benzeri ayrıcalıkları devletin seçtiği sanatçılara da sağlayan “Devlet Sanatçısı” gibi ünvanlar ve bunlara tanınan imtiyazlar kaldırılmalıdır. “Devlet Sanatçısı” ünvanı, ister istemez akla “|

Sanatçısı” kavramını getirmekte ve devletin yaptığı bu ayırım nedeni ile bu iki kavram birbirlerine karşıt olarak konumlanmaktadır. Başarılı sanat ve spor insanlarının devlet tarafından destek verilmesi son derece doğal olmakla birlikte bu desteğin, memurların kullandığı ayrıcalıklara ortak etmek şeklinde değil, maddi ve manevi ödüllerin yanında alanlarında daha da gelişmelerini sağlayacak fırsatların tanınması olarak gösterilmesi daha anlamlı olacaktır.

5- Ulusal kimliğin pekiştirildiği ulusal günlerin kutlamaları askeri ve mülki erkanın halkı selamlaması ve halkın da seyrettiği bir takım gösteriler olmaktan çıkartılmalı, halk ile yönetimin yanyana ve beraberce tasarladıkları, katıldıkları ve kutladıkları coşkulu eğlenceler halinde yapılmalıdır. Anılan durum, son senelerde bazı sanatçıların önderliğinde ve halkın geniş katılımı ile yapılan ve adına “Alternatif Kutlama” denilen olguyu yaratmıştır. Bu olgu bize, halkın mevcut boy gösterisi törenlerinde günün anlamını ve coşkusunu yaşayamadığını ve kendisinin bizzat dahil olduğu ve seyirci yerine aktörü olduğu informel ve kalıplardan uzak kutlamaları tercih ettiğini göstermektedir. Halkın bu talebi dikkate alınmaz ise, halen “alternatif” adı altında da olsa katılarak coşku ile kutladığı “Cumhuriyet Bayramı” başta olmak üzere diğer ulusal bayramların, yakın zamanda halkın ilgisi dışında kalacağı ve dolayısıyla “Alternatif Ulusal Bayram Kutlaması” yerine “Alternatif Gün Arayışı”na dönüşebileceği göz ardı edilmemelidir.

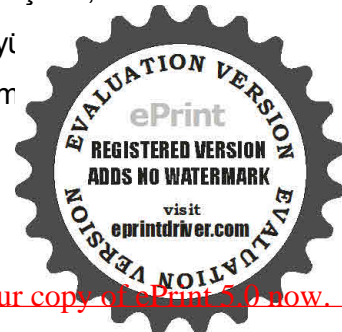
6- Ekonomik kazanımlar toplum kesimleri arasında ve coğrafi bölgeler itibari ile mümkün olduğu kadar eşit ve adil dağıtılmalıdır. Halihazırdaki açığı kapatmak üzere, ekonomik olarak geri kalmış yörelere ivedilikle öncelik verilmelidir. Ekonomik ve sosyal kazanımlar, (ki ikincisi birincisinin dolaylı sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır) Cumhuriyet’in kuruluş amacı ve Cumhuriyet kimliğinin bu ülkenin tüm vatandaşlarına vaadidir. Bu vaad ülkenin tüm bölgelerinde ve tüm şehirlerinde yerine getirilemedikçe, bu kazanımlara ulaşamayan bölge, şehir, semt)

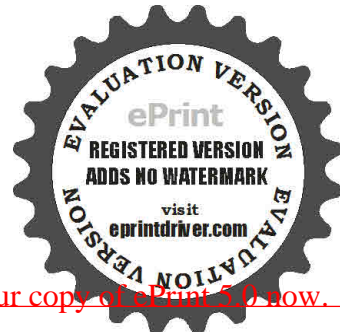
mahallelerde yaşayan insanlardan, ulusal kimliğe sahip çıkmalarını beklemek pek gerçekçi olmayacaktır.

7- Cumhuriyet'in kazanımlarından eşit yararlanma duygusunun yaratılması ve bu sayede ulusal kimliğe sahip çıkılması için Cumhuriyet'in kazanımları olan yol, su, elektrik, telefon, sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri ve altyapı gibi hizmetlerin herkesin ve her bölgenin kullanımına yeterli ölçüde sunulması gerekmektedir. Büyük kentlerin göçle, bir başka deyişle 'Cumhuriyet'e yapılan yolculuk' ile artan ihtiyaçlarının süratle karşılanması doğaldır. Fakat göç veren illerin ve bölgelerin ihtiyaçları da aynı süratle hatta daha da öncelikle karşılanmalıdır. Üzerinde bayrak dalgalandıracak bir okul, hastane, baraj veya diğer hizmet binası bulunmayan ve bu nedenle de insanların yani bu ülke vatandaşlarının göç etmek zorunda kaldıkları toprakları hukuken ülkenin bir parçası saymak ve güvenlik güçleri tarafından savunarak elde tutmak mümkün olsa da fiilen bu durumu uzun süre korumak mümkün gözükmemektedir. Kısaca, bizlere ilkokullarda öğretilen o ünlü şiirde geçen: "Orda bir köy var uzakta, gitmesekte, görmesekte o köy bizim köyümüzdür" mısralarının ne yazık ki gerçek hayatta geçerli olduğunu söylemek oldukça zordur.

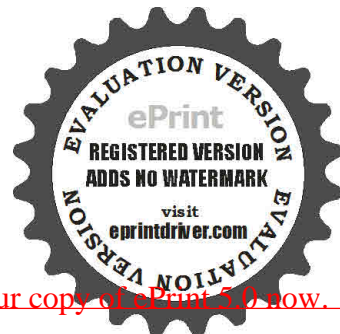
8- Ulusal kimliğin pekişmesindeki en önemli unsurlardan birisi olan uluslararası spor ve bilim alanlarında, tüm ulusu kıvandıracak başarılar elde edebilmek için bu alanlara yatırım yapılmalıdır. Ulusları birarada tutan en önemli öğelerden birisi de ulusal tarihleri ve başarı ile kahramanlık öyküleridir. Bu öyküler ise içinde bulunduğumuz yüzyılda sadece savaşlar ve savaş alanında gösterilen kahramanlıklar üzerine yazılmamaktadır. II. Dünya Savaşı'nı kaybetmiş olan Almanya ve Japonya gibi ülkelerin gurur duydukları ve dünyanın geri kalanı ile gelecek nesillere anlatacakları savaş kahramanları neredeyse yok gibidir. Ama bu ulusların sporcuları, sanatçıları, bilim adamları, nobel ödülleri ve dünyanın tanıdığı markaları, yi tarihinde yerini almış ve bu ülke vatandaşlarına gurur kaynağı olr

Schumaier, Beckenbauer, Wagner, Bosch, Mercedes, BMW, SONY, Panasonic ve Mitsubishi gibi bu ülkelere ait kişi ve eşyalar dünya çapında markalaşmış ve birer ulusal gurur kaynağı olmuşlardır. Dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye'de de kişi ve ürün anlamında markalar hatırlanmakta ve onların uluslararası başarısı ve tanınırlığı ulusal gurur kaynağı olmaktadır. Ulusal gurur, ulus kimliğini besleyen ve onun geniş kitlelerce sahiplenilmesini sağlayan en önemli unsurlardan birisidir. Ulusal kimliğin benimsenmesi için yapılabilecek en verimli çalışma, bu tür markaların oluşmalarına ve gelişmelerine olanak yaratacak bir ortamın sağlanması olacaktır. Bunun yolu ise yönetenlerine ve yönetilenlerin katılımına açık, şeffaf, adil ve süreklilik sağlayan bir sistem, yani tam ve çağdaş bir demokrasi uygulamasından geçmektedir. Her vatandaşın gönüllü olarak benimsediği ve içselleştirdiği bir ulus bilinci ve dolayısıyla ulus kimliği, ancak böyle gerçekleştirilebilecektir.

EK-1: TABLULAR

TABLO 12: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (İller İtibariyle)
(Cari Fiyatlarla Milyon TL)

İLLER PROVINCES	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
ADANA	2.590.454	4.229.461	8.076.853	13.704.973	21.109.987	37.868.170	66.718.495	137.038.945	278.896.646	516.250.618	908.832.287
ADIYAMAN	366.211	550.751	1.008.889	2.970.642	4.450.106	6.599.218	9.856.589	17.654.320	33.527.487	60.993.644	127.156.517
AFYON	547.011	891.214	1.672.381	3.191.477	4.924.205	8.131.655	14.479.817	27.685.911	53.858.262	107.957.933	215.249.273
AĞRI	117.589	221.257	363.532	686.954	1.090.064	1.936.909	3.296.442	6.694.072	13.651.657	24.185.558	52.785.151
AMASYA	300.958	517.183	1.034.854	1.793.546	2.680.672	4.512.192	8.486.448	15.766.400	31.232.770	57.876.058	120.615.088
ANKARA	6.477.501	10.696.414	18.267.428	30.857.075	50.667.080	90.849.216	171.979.525	326.161.845	650.695.573	1.162.494.467	1.971.691.868
ANTALYA	1.546.719	2.847.201	5.187.180	8.663.922	13.797.815	25.206.897	47.588.520	96.500.900	196.016.082	382.113.829	776.787.211
ARTVİN	262.448	472.829	715.759	1.213.854	1.909.264	3.361.631	5.981.472	11.508.000	22.676.428	43.106.367	77.495.322
AYDIN	1.155.833	2.035.245	3.215.792	6.197.147	9.386.518	15.204.076	27.498.854	58.201.163	116.313.107	234.865.055	416.112.657
BALIKESİR	1.321.554	2.390.523	4.347.184	7.189.491	10.645.947	17.761.920	32.979.158	67.889.400	129.279.335	249.684.567	427.436.050
BİLECİK	320.831	557.223	968.434	1.718.382	2.600.631	4.377.013	8.351.543	17.445.117	33.523.452	60.633.184	119.359.488
BİNGÖL	79.189	131.931	264.146	480.275	807.835	1.510.786	2.630.041	5.137.283	9.931.625	18.810.683	37.163.983
BİTLİS	115.264	200.962	382.130	668.611	1.153.055	2.162.999	3.702.029	6.794.602	12.496.426	23.786.386	52.780.145
BOLU	622.685	1.138.029	2.083.432	3.663.005	5.994.551	10.965.957	21.587.189	38.655.245	75.356.774	135.625.524	259.700.244
BURDUR	293.918	498.458	877.161	1.427.637	2.335.618	4.147.286	7.175.161	13.873.410	27.821.740	53.557.640	105.682.463
BURSA	2.778.974	5.239.027	9.203.682	16.180.167	25.066.170	44.593.768	85.165.840	155.469.151	317.877.341	559.232.992	1.017.908.052
ÇANAKKALE	651.760	1.186.408	2.233.158	3.886.911	6.147.174	10.513.948	18.757.355	36.785.578	74.169.587	138.527.156	241.787.094
ÇANKIRI	184.710	294.006	579.494	1.022.958	1.754.800	2.844.751	5.110.161	8.963.991	18.276.277	32.954.235	60.231.111
ÇORUM	586.986	941.488	1.824.401	3.130.893	4.601.523	8.080.778	16.234.655	30.676.319	61.687.248	114.410.110	209.826.768
DENİZLİ	999.133	1.687.859	2.820.177	4.653.712	7.438.059	13.262.456	22.766.675	46.503.047	92.947.584	183.809.087	368.785.423
DİYARBAKIR	927.758	1.836.558	2.972.390	5.461.687	8.987.244	15.768.000	26.900.378	53.120.616	97.907.145	182.820.248	336.804.456
EDİRNE	468.254	858.189	1.825.831	3.142.106	4.772.647	7.403.857	12.894.052	25.935.650	51.064.917	92.344.187	209.368.298
ELAZIĞ	559.362	1.032.133	1.498.473	2.730.830	4.536.273	8.089.034	14.553.297	27.136.200	48.486.198	92.773.228	184.070.877
ERZİNCAN	234.766	393.559	717.411	1.187.357	1.839.997	3.061.658	5.519.343	11.147.639	21.507.608	39.709.818	86.938.147
ERZURUM	506.430	826.860	1.377.544	2.582.131	4.337.367	7.506.689	13.467.863	24.957.149	49.500.759	88.817.337	176.254.378
ESKİŞEHİR	934.908	1.635.735	2.887.191	4.828.633	8.016.787	13.182.388	24.128.679	45.135.384	89.870.334	178.969.093	334.027.934
GAZİANTEP	1.233.951	2.038.367	3.454.676	6.065.621	9.677.531	16.137.632	29.292.586	61.698.106	126.120.358	206.930.047	390.917.710
GİRESUN	341.724	585.004	1.058.304	1.638.607	2.550.246	4.740.404	7.143.075	15.477.449	31.938.731	47.807.222	166.791.521
GÜMÜŞHANE	141.808	224.739	375.336	515.746	806.059	1.371.218	2.416.870	4.267.429	8.512.286	15.641.0	
HAKKARİ	63.124	117.292	203.781	376.692	636.727	1.280.900	2.215.841	4.775.673	9.063.061	15.079.3	

HATAY	1.324.149	2.350.704	3.793.260	6.512.521	9.586.942	16.930.404	32.956.386	67.262.231	126.093.270	241.974.956	466.637.127
ISPARTA	405.229	685.214	1.139.605	1.990.303	3.140.480	5.551.937	9.952.334	19.023.400	38.973.876	76.723.794	147.858.110
İÇEL	1.993.265	3.404.938	5.993.839	11.070.978	17.322.872	29.209.936	60.226.964	112.047.598	219.464.656	398.738.407	797.355.508
İSTANBUL	15.464.563	27.297.024	48.168.091	81.932.341	134.346.691	227.105.187	407.958.287	774.576.333	1.639.979.177	3.140.021.242	6.583.172.304
İZMİR	5.797.317	9.918.602	17.431.195	29.293.285	46.027.035	80.375.852	144.441.096	293.462.640	577.546.820	1.095.499.911	2.056.620.055
KARS	261.021	423.832	681.900	1.413.912	2.157.779	3.284.720	4.298.558	7.838.641	15.432.298	27.054.563	51.185.359
KASTAMONU	381.632	621.022	1.133.099	1.876.388	3.027.441	5.520.824	9.648.025	16.865.492	34.651.610	67.998.616	142.496.459
KAYSERİ	914.972	1.583.900	2.627.393	4.620.474	7.767.009	13.232.274	23.628.129	45.340.703	92.594.485	170.074.956	341.351.671
KIRKLARELİ	534.574	938.140	2.108.308	3.659.187	5.308.855	9.189.502	14.102.193	29.073.997	57.512.422	109.442.992	213.277.967
KİRŞEHİR	236.357	401.662	655.293	1.131.273	1.751.149	2.889.095	5.137.161	9.346.740	19.152.813	39.108.763	78.518.199
KOCAELİ	3.335.170	5.880.619	10.223.968	17.042.101	28.347.499	51.093.117	93.082.415	189.859.485	384.706.051	671.080.076	1.398.385.109
KONYA	2.101.852	3.760.707	6.217.458	9.694.966	15.792.727	26.209.888	46.210.503	87.826.218	177.097.989	343.962.945	696.343.564
KÜTAHYA	770.206	1.210.136	2.102.496	3.122.750	5.364.752	9.686.974	16.945.452	34.768.107	67.368.751	139.097.647	227.969.822
MALATYA	667.595	1.099.982	1.900.021	3.221.233	5.512.500	9.518.650	16.135.886	32.792.805	62.935.047	117.667.933	235.198.157
MANİSA	1.808.217	3.013.859	5.465.182	9.363.868	14.223.284	26.256.663	45.188.367	83.486.940	165.577.043	335.525.205	625.797.209
K.MARAŞ	783.680	1.093.331	2.234.401	3.681.439	5.821.714	9.905.082	16.638.827	38.825.606	76.881.807	148.018.133	274.648.376
MARDİN	462.668	683.905	1.079.241	2.022.189	2.828.026	5.062.516	9.257.173	18.262.136	35.237.209	69.258.930	131.920.565
MUĞLA	1.025.454	1.753.053	3.109.284	4.928.118	7.630.267	14.256.962	25.207.408	56.298.563	108.870.722	224.477.838	395.108.011
MUŞ	99.120	204.291	338.530	685.025	1.111.589	1.983.236	3.215.201	6.552.024	12.467.054	22.170.100	48.896.718
NEVŞEHİR	438.486	652.110	1.110.632	2.149.250	2.914.574	4.564.911	9.122.433	16.959.390	32.353.754	69.290.569	142.502.819
NİĞDE	454.686	815.505	1.451.550	1.875.403	2.849.794	4.763.302	8.225.330	15.262.338	28.926.441	57.336.374	122.814.560
ORDU	441.619	848.601	1.408.519	2.382.763	3.505.354	6.411.625	11.904.115	23.875.918	45.928.745	97.205.778	197.873.155
RİZE	441.434	698.223	1.073.765	1.759.902	3.212.630	5.202.701	8.714.842	16.916.091	29.914.364	63.753.648	114.771.284
SAKARYA	729.663	1.332.152	2.327.680	4.026.388	6.464.174	11.432.204	19.777.859	40.299.251	89.343.477	178.156.243	302.789.457
SAMSUN	1.215.607	2.156.935	3.669.819	6.047.150	9.299.471	16.747.177	29.530.090	53.493.394	111.151.968	221.581.552	415.170.374
SİİRT	428.840	685.996	1.340.270	1.796.742	1.677.645	2.756.628	4.304.104	8.710.965	15.551.941	28.013.721	53.739.161
SİNOP	217.193	381.686	659.113	1.105.011	1.723.598	3.003.030	5.317.254	9.162.271	17.232.006	33.202.476	67.550.509
SİVAS	530.154	847.228	1.463.225	2.746.509	4.727.583	7.906.948	13.928.858	26.112.844	51.266.772	96.728.392	181.636.307
TEKİRDAĞ	741.615	1.336.262	2.566.749	4.689.615	7.265.705	12.036.786	20.746.335	41.526.073	82.670.805	152.676.152	305.414.265
TOKAT	483.114	910.483	1.816.917	2.828.150	5.795.307	9.385.523	16.493.007	31.373.177	56.317.799	104.348.230	211.602.635
TRABZON	783.770	1.353.329	2.250.028	3.842.446	6.126.505	11.118.108	20.481.852	40.750.733	74.440.780	136.286.763	277.038.908
TUNCELİ	72.856	120.314	209.469	407.731	667.694	1.254.826	2.205.079	4.204.984	7.195.158	13.703.053	26.561.276
ŞANLIURFA	486.482	867.432	1.519.933	2.632.408	4.484.392	8.584.247	18.345.502	40.163.876	69.287.258	139.685.282	269.722.006
UŞAK	288.526	471.885	842.049	1.403.444	2.287.699	3.870.680	6.878.729	14.036.668	28.333.922	54.246.456	102.552.128
VAN	278.033	458.107	844.988	1.620.364	2.820.879	4.954.642	9.054.896	16.684.718	33.926.441	60.369.111	118.844.111
YOZGAT	362.123	571.644	1.011.492	1.890.775	2.804.917	4.868.247	8.950.034	17.507.253	34.661.710	68.062.311	136.124.622

ZONGULDAK	1.228.874	2.147.794	3.858.246	6.171.645	9.073.103	14.433.685	25.286.854	49.248.355	95.036.041	181.776.496	347.490.991
AKSARAY	-	-	-	970.002	1.543.416	2.862.176	5.177.300	9.825.604	20.534.797	39.953.288	96.761.962
BAYBURT	-	-	-	200.927	401.475	728.990	1.296.825	2.378.872	4.886.849	8.383.561	16.537.952
KARAMAN	-	-	-	928.177	1.948.435	3.545.027	6.644.009	13.888.648	28.654.757	64.202.932	123.285.808
KIRIKKALE	-	-	-	2.491.981	3.599.837	6.104.018	11.717.816	23.829.167	49.729.118	100.695.517	183.267.654
BATMAN	-	-	-	-	2.412.326	4.432.950	6.459.874	11.076.617	21.549.971	43.994.856	99.109.997
ŞIRNAK	-	-	-	-	719.889	1.343.696	2.637.130	7.015.820	12.482.263	25.245.786	53.361.009
BARTIN	-	-	-	-	-	1.359.696	2.788.935	5.992.599	12.095.872	19.833.484	37.217.738
ARDAHAN	-	-	-	-	-	-	1.283.004	2.623.427	5.886.837	10.864.456	20.468.159
İĞDIR	-	-	-	-	-	-	1.486.713	2.944.484	6.346.332	12.583.057	25.498.707
YALOVA	-	-	-	-	-	-	-	-	-	59.879.501	123.322.677
KARABÜK	-	-	-	-	-	-	-	-	-	37.921.965	94.799.905
KİLİS	-	-	-	-	-	-	-	-	-	32.465.383	39.760.382
OSMANIYE	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	113.790.736
TÜRKİYE	74.721.929	129.256.512	227.324.012	393.060.176	630.116.965	1.093.368.048	1.981.867.097	3.868.429.190	7.762.456.076	14.772.110.196	28.835.883.135

KAYNAK: DİE www.die.gov.tr

TABLO 13: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Bölgeler İtibariyle)
Milyar TL Cari Fiyatlarla

BÖLGELER	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
AKDENİZ	8.937	15.109	27.302	47.052	73.115	128.820	241.257	484.572	964.148	1.817.377	3.591.592
DOĞU ANADOLU	3.054	5.230	8.782	16.061	26.672	46.545	83.064	160.283	308.826	567.574	1.153.924
EGE	12.391	20.982	36.658	62.154	97.282	171.045	303.406	614.443	1.210.816	2.375.479	4.408.194
G.DOĞU ANADOLU	3.905	6.663	11.375	20.949	35.237	60.685	107.053	217.702	411.664	789.408	1.502.492
İÇ ANADOLU	12.636	21.259	36.271	65.207	106.138	183.822	339.960	646.160	1.293.815	2.423.834	4.449.125
KARADENİZ	7.450	12.997	22.962	38.170	60.707	106.944	193.311	366.407	713.060	1.386.7589	2.788.335
MARMARA	26.347	47.015	83.973	143.467	230.965	395.507	713.815	1.378.860	2.860.126	5.411.678	10.942.221
TÜRKİYE	74.721.929	129.256	227.324	393.060	630.116	1.093.368	1.981.867	3.868.429	7.762.456	14.772.110	28.835.883

KAYNAK: DİE www.die.gov.tr

TABLO 14: Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Bölgeler kıbarıyla)

BÖLGELER	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
AKDENİZ	1.392.593	1.373.300	1.402.577	1.481.551	1.401.432	1.453.896	1.554.760	1.452.261	1.518.992	1.554.081	1.706.976
DOĞU ANADOLU	579.038	587.484	570.861	615.865	601.715	626.713	648.386	643.754	630.947	647.481	660.216
EGE	1.763.388	1.781.873	1.723.834	1.822.911	1.771.806	1.856.538	1.987.366	1.918.373	2.006.804	2.103.466	2.246.740
G.DOĞU ANADOLU	855.824	898.696	815.547	890.773	914.658	918.768	953.969	853.544	860.889	888.899	986.350
İÇ ANADOLU	1.335.397	1.336.385	1.228.666	1.364.712	1.389.555	1.424.737	1.505.712	1.427.576	1.491.057	1.549.648	1.639.513
KARADENİZ	929.497	934.206	959.270	1.001.788	1.004.797	1.077.467	1.097.752	1.063.647	1.110.456	1.213.393	1.294.737
MARMARA	2.232.730	2.182.669	2.169.730	2.274.373	2.237.249	2.309.062	2.455.326	2.169.458	2.325.991	2.457.502	2.684.291
TÜRKİYE	1.421.616	1.420.590	1.393.577	1.487.082	1.472.000	1.530.808	1.623.613	1.507.540	1.587.954	1.670.657	1.802.763

KAYNAK: DİE www.die.gov.tr**TABLO 15: Kamu Yatırım Harcamaları (Bölgeler kıbarıyla) (Cari fiyatlarla Milyon TL.)**

BÖLGELER	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
AKDENİZ	950.289	1.174.412	3.216.564	2.709.027	5.119.884	7.119.469	20.176.214	47.409.044
DOĞU ANADOLU	814.525	1.184.913	1.976.075	3.922.532	4.678.694	13.054.346	23.501.525	51.007.939
EGE	2.156.892	2.756.871	5.250.907	5.625.543	6.146.535	10.427.423	23.738.287	57.677.934
G.DOĞU ANADOLU	1.301.606	1.414.691	2.000.997	2.482.017	3.562.334	8.804.269	20.653.409	42.169.927
İÇ ANADOLU	2.121.631	2.473.867	4.286.400	6.146.282	12.365.474	21.351.635	53.259.528	117.508.216
KARADENİZ	1.002.501	1.264.302	2.156.548	2.563.219	3.332.038	6.867.870	23.826.174	51.941.569
MARMARA	2.241.520	2.933.431	3.874.307	7.957.554	12.996.657	28.660.551	60.886.292	121.197.189
MUHTELİF İLLER	14.349.033	28.781.574	45.801.702	83.950.993	119.930.481	143.741.505	319.354.224	794.398.051
TÜRKİYE(MUH.HA RİÇ)	10.588.964	13.202.487	22.761.798	31.406.174	48.201.616	96.285.563	226.041.429	488.911.818
TÜRKİYE(MUH.DA HİL)	24.937.997	41.984.061	68.563.500	115.357.167	168.132.097	240.027.068	545.395.653	1.283.309.869

KAYNAK: DPT

Not: 1) Mahalli idarelerin yatırımları ve fonlar dahil değildir.

2) Proje bazında, illere dağıtılamayan birden fazla il kapsayan yatırım harcamaları "Muhtelif İller" başlığı altında verilmiştir.

**TABLO 16: Kamu Yatırım Harcamaları
(1990-1997 Toplam Kamu Yatırım Harcamalarına Göre Sıralama)**

(1998 Yılı Fiyatlarıyla Milyon TL)

İLLER	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1990-97 TOPLAM
ANKARA	93.747.342	56.740.032	73.457.514	70.496.873	83.396.295	82.027.741	92.854.954	114.743.089	667.463.839
İSTANBUL	117.334.785	57.972.773	55.360.903	92.668.610	63.067.409	51.685.521	72.915.473	83.552.535	594.558.009
İZMİR	58.968.608	78.043.289	116.878.964	62.849.225	27.645.928	29.420.617	36.445.917	34.994.296	445.246.844
Ş.URFA	69.195.682	51.294.571	41.727.204	27.009.888	16.785.215	17.731.077	31.534.876	29.326.404	284.604.917
KOCAELİ	19.149.234	24.147.779	21.888.355	20.178.743	27.669.241	67.523.268	35.797.385	21.389.569	237.743.575
BURSA	32.102.943	28.912.664	31.429.212	25.743.213	11.639.699	15.173.500	41.832.943	45.146.314	231.980.488
MUĞLA	59.718.950	42.375.434	29.692.193	36.629.988	16.915.283	7.172.888	12.480.160	25.518.328	230.503.224
İÇEL	18.731.018	23.439.760	21.172.334	13.903.506	21.906.278	12.751.867	23.822.150	20.437.386	156.164.298
DİYARBAKIR	25.831.729	12.438.553	11.491.349	12.864.713	8.136.464	20.506.070	21.291.633	22.773.808	135.334.318
ZONGULDAK	28.369.431	28.213.679	27.487.394	15.560.473	5.763.106	3.490.095	5.525.637	5.123.740	119.533.555
SİVAS	27.084.162	16.338.541	10.161.354	8.975.987	6.567.732	4.808.784	21.466.548	24.032.881	119.435.989
ANTALYA	16.765.029	12.224.346	14.423.522	15.059.498	11.529.316	9.224.053	14.251.982	25.619.045	119.096.791
SAMSUN	16.918.621	10.632.112	9.914.981	12.062.233	7.242.849	13.424.090	25.905.246	22.621.293	118.721.426
MANİSA	46.914.115	19.366.133	20.482.830	3.579.241	3.715.541	7.364.600	4.198.175	5.832.505	111.453.141
MALATYA	17.418.978	17.077.186	15.906.129	18.537.391	8.207.029	9.257.706	10.639.869	7.933.901	104.978.189
BİNGÖL	6.211.317	9.678.237	9.082.104	10.421.290	6.323.567	14.806.783	24.177.681	22.788.399	103.489.378
KONYA	16.976.303	10.241.539	17.264.333	11.936.753	8.465.960	8.198.025	11.810.119	14.479.755	99.372.787
ADANA	22.867.627	14.131.698	16.984.638	12.422.908	4.507.527	6.042.286	6.782.124	7.402.636	91.141.444
K.MARAŞ	10.440.082	6.337.857	47.863.030	3.240.311	1.402.398	2.281.575	4.673.128	8.954.860	85.193.240
ESKİŞEHİR	13.649.451	10.979.275	12.507.727	13.280.579	5.862.976	6.355.445	7.871.771	9.705.636	80.212.861
BALIKESİR	11.166.735	7.161.787	8.100.705	8.383.408	6.798.383	8.357.349	13.185.258	14.588.683	77.742.309
ERZİNCAN	4.535.565	4.327.607	3.957.826	15.735.057	8.437.453	21.205.614	2.267.495	4.012.943	64.479.560
TEKİRDAĞ	2.938.488	29.682.218	2.021.227	8.266.467	5.388.018	4.006.630	3.762.674	7.597.411	63.663.133
KIRIKKALE	9.147.397	16.439.565	10.963.906	7.107.399	616.052	3.059.549	8.775.609	6.426.309	62.535.787
HATAY	16.742.206	7.816.511	7.693.152	6.444.143	4.208.437	3.176.028	4.594.980	5.334.993	56.010.451
ERZURUM	8.976.567	6.124.389	7.904.650	7.563.249	5.078.463	4.424.880	7.003.133	8.278.977	55.354.309
GAZİANTEP	12.999.932	7.072.127	7.537.366	5.408.920	3.224.505	3.349.470	4.834.242	10.243.227	54.669.789
KARS	10.520.008	8.444.359	12.600.183	13.770.971	1.872.133	1.839.718	1.845.020	2.724.241	53.616.633
KÜTAHYA	22.273.574	5.632.622	7.124.947	4.442.095	2.201.734	1.827.763	3.475.976	5.193.314	52.172.
TRABZON	7.582.772	8.431.404	7.185.668	5.966.398	3.170.406	4.095.442	6.504.181	8.497.779	51.434.

VAN	9.254.287	8.401.859	8.988.202	6.042.043	3.268.359	3.656.226	4.724.199	5.432.423	49.767.596
EDİRNE	11.257.446	11.073.651	8.249.755	3.229.535	2.211.724	1.263.453	2.763.214	5.618.073	45.666.853
DENİZLİ	8.622.967	3.450.551	3.489.130	5.366.613	3.578.986	5.246.206	6.133.733	9.062.239	44.950.426
ÇANAĞKALE	5.681.590	2.997.421	3.380.982	7.522.533	2.845.145	4.187.851	6.968.280	8.142.147	41.725.950
ELAZIĞ	7.764.002	7.972.763	5.546.641	5.025.898	2.902.406	4.510.105	4.407.523	2.979.374	41.108.711
ÇORUM	10.305.652	4.306.925	5.538.178	2.512.766	1.777.163	2.006.151	4.218.832	9.549.411	40.215.077
YOZGAT	7.538.187	6.903.205	5.820.517	4.523.074	2.344.585	1.864.866	4.024.923	5.895.841	38.915.197
ISPARTA	3.522.141	1.860.647	4.027.044	6.590.185	4.420.723	4.911.003	6.081.139	7.452.681	38.865.563
AYDIN	4.939.240	2.581.109	4.582.696	5.202.031	2.664.547	4.444.141	5.196.889	7.559.010	37.169.663
KIRŞEHİR	8.526.766	9.139.424	5.111.125	4.301.946	2.590.905	2.201.665	1.790.705	1.945.014	35.607.551
KAYSERİ	6.524.184	4.721.021	6.057.439	4.349.114	2.762.813	2.319.861	3.171.339	5.165.215	35.070.986
KASTAMONU	3.640.971	2.713.327	3.397.732	3.894.597	2.923.421	2.745.989	8.206.514	6.712.542	34.235.093
BOLU	4.732.395	3.314.357	2.654.630	2.363.111	1.662.696	2.113.123	3.698.657	7.754.486	28.293.455
NEVŞEHİR	12.018.670	4.235.447	1.702.674	1.238.456	760.725	231.197	1.450.204	2.872.344	24.509.718
AFYON	4.470.758	4.327.380	2.116.821	2.392.448	1.036.303	1.570.913	3.460.754	4.900.920	24.276.296
SAKARYA	4.663.832	1.683.997	3.137.713	3.085.428	2.185.040	2.419.598	3.044.682	3.655.791	23.876.081
KIRKLARELİ	9.961.970	1.551.495	1.434.898	1.608.401	1.169.315	2.079.151	2.528.815	2.804.792	23.138.837
IGDIR	-	-	-	247.326	4.711.808	6.246.817	4.509.231	6.251.653	21.966.835
SİNOP	1.908.019	782.225	4.367.354	1.854.285	2.179.561	2.541.287	3.073.755	3.946.679	20.653.165
MUŞ	1.809.026	873.419	1.354.255	544.185	175.318	973.477	3.840.000	11.062.433	20.632.113
ADIYAMAN	3.172.007	1.995.250	3.589.413	2.766.953	1.620.381	1.973.142	2.218.396	2.729.041	20.064.584
GÜMÜŞHANE	4.633.595	2.047.069	3.228.476	1.258.029	749.881	1.068.445	1.839.192	4.144.391	18.969.078
KARAMAN	1.606.129	1.194.502	1.573.687	2.113.570	1.909.634	3.943.467	4.604.506	1.758.571	18.704.065
BATMAN	3.136.570	3.256.288	2.548.140	2.009.146	1.741.827	3.167.501	1.086.908	1.136.929	18.083.310
TUNCELİ	811.298	883.874	347.079	1.710.200	1.285.567	2.283.385	4.481.239	6.142.462	17.945.105
ORDU	4.356.935	2.821.396	2.508.823	1.535.832	1.369.475	1.107.335	1.217.650	2.607.407	17.524.854
HAKKARİ	5.141.174	914.499	726.035	3.232.998	1.092.283	1.082.667	1.516.768	2.777.560	16.483.983
TOKAT	3.971.268	2.072.069	2.046.016	2.038.763	1.137.940	702.273	1.509.335	1.896.766	15.374.430
ARTVİN	2.324.501	813.248	887.462	1.089.187	1.025.326	1.012.516	4.278.679	3.883.247	15.314.167
NİĞDE	2.669.146	1.692.349	1.946.261	1.166.876	803.914	1.317.473	2.145.490	2.815.573	14.557.081
BİLECİK	1.593.515	1.490.358	1.610.289	468.217	443.954	981.130	2.503.637	4.763.162	13.854.261
RİZE	2.886.102	2.019.285	1.667.730	976.096	838.850	879.401	2.108.402	2.224.920	13.600.786
AĞRI	3.568.074	1.570.473	1.967.806	802.200	486.458	805.807	1.389.556	2.171.178	12.761.552
MARDİN	4.122.261	2.342.698	1.774.467	1.465.843	1.300.618	652.819	502.016	568.139	12.728.861
AMASYA	3.239.896	2.050.421	1.971.684	822.311	270.393	461.767	772.349	1.507.689	11.096.544
AKSARAY	2.213.953	1.283.197	1.333.733	1.466.510	984.976	745.521	1.252.137	1.443.947	10.723.544

ÇANKIRI	2.603.954	654.155	3.244.802	1.239.789	357.567	393.493	1.023.574	782.540	10.299.874
BURDUR	2.441.405	917.908	1.257.286	606.387	644.398	781.303	1.256.304	1.768.713	9.673.704
BAYBURT	556.979	730.406	1.599.217	2.322.567	721.658	1.092.041	1.325.019	937.933	9.285.820
ŞIRNAK	3.196.274	501.256	878.753	857.821	596.471	627.336	945.504	1.470.890	9.074.304
SİİRT	3.685.652	1.480.358	1.011.548	1.001.024	422.901	429.710	210.959	225.799	8.467.951
UŞAK	1.792.945	865.692	787.496	535.001	609.965	319.860	921.171	1.213.744	7.045.873
BİTLİS	2.425.613	1.056.717	1.298.542	548.680	116.128	349.486	528.847	454.586	6.778.599
GİRESUN	1.110.202	888.249	1.198.046	448.946	472.670	457.201	693.790	1.084.366	6.353.469
BARTIN	-	-	389.816	425.243	336.068	586.773	1.204.515	1.975.762	4.918.178
ARDAHAN	-	-	-	186.048	472.508	376.466	260.978	362.145	1.658.146
YALOVA	-	-	-	-	-	-	172.552	837.849	1.010.401
KARABÜK	-	-	-	-	-	-	498.747	429.881	928.628
KİLİS	-	-	-	-	-	-	290.929	452.342	743.271
OSMANİYE	-	-	-	-	-	-	-	519.582	519.582
MUHTELİF İLLER	1.381.761.697	1.635.335.629	1.615.038.630	1.805.654.714	1.138.875.295	790.801.067	972.833.050	1.298.440.478	10.638.740.559
TÜRKİYE(MUH. HARIÇ)	1.019.680.202	750.149.988	802.616.092	675.497.741	457.728.754	529.719.832	688.578.876	799.124.436	5.723.095.921
TÜRKİYE(MUH. DAHİL)	2.401.441.898	2.385.485.616	2.417.654.722	2.481.152.455	1.596.604.050	1.320.520.899	1.661.411.926	2.097.564.915	16.361.836.481

KAYNAK: DPT www.dpt.gov.tr

Not: 1) Maha İll idarelerin yatırımları ve fonlar dahil değildir.

2) Proje bazında, illere dağıtılamayan birden fazla illi kapsayan yatırım harcamaları "Muhtelif İller" başlığı altında verilmiştir.

**TABLO 17: Özel Sektör Yatırım Teşvikleri (İller İtibariyle)
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)**

İLLER	1991			1992			1993			1994			1995			1996			1997			1997 nütusu
	BELGE ADEĞİ	SABİT YATIRIM TUTARI	İSTİHD AM KİŞİ	BELGE ADEĞİ	YATIRIM TUTARI	İSTİHD AM KİŞİ	BELGE ADEĞİ	YATIRIM TUTARI	İSTİHD AM KİŞİ	BELGE ADEĞİ	YATIRIM TUTARI	İSTİHD AM KİŞİ	BELGE ADEĞİ	YATIRIM TUTARI	İSTİHD AM KİŞİ	BELGE ADEĞİ	YATIRIM TUTARI	İSTİHD AM KİŞİ	BELGE ADEĞİ	YATIRIM TUTARI	İSTİHD AM KİŞİ	
ADANA	29	1.617.308	6.847	34	1.174.247	1.451	53	7.848.170	2.104	24	2.208.642	1.219	123	109.138.932	12.280	103	35.783.828	4.796	102	164.233.319	11.071	1.693.332
ADYAMAN	49	899.288	3.816	6	95.378	442	8	449.074	466	3	203.234	130	18	14.871.029	1.136	19	7.282.445	1.304	12	4.769.370	664	684.339
AFYON	10	120.581	661	8	255.723	696	16	445.720	969	10	425.890	419	20	2.721.929	1.214	42	7.003.950	1.940	20	7.282.373	577	760.628
AĞRI	9	30.071	250	2	13.125	45	1	28.216	0	1	39.007	58	1	178.285	350	3	173.323	47	7	2.204.606	414	474.894
AMASYA	10	315.551	865	11	410.798	492	11	147.824	317	4	143.808	132	10	2.539.751	683	20	2.550.548	711	20	4.433.314	1.152	345.097
ANKARA	86	3.731.811	2	90	3.071.482	6.397	183	24.634.930	12.213	75	10.379.873	5.679	158	70.578.291	8.584	242	79.868.699	12.055	325	181.816.998	27.183	3.627.098
ANTALYA	45	521.518	3.939	50	1.296.138	4.318	64	8.135.998	4.621	21	1.906.632	2.102	95	21.869.446	6.371	140	46.208.741	10.996	188	104.032.550	14.557	1.419.551
ARTVİN	2	7.290	7	2	28.825	147	10	168.213	237	3	51.208	90	3	90.095	313	7	1.241.023	212	5	1.077.919	128	188.532
AYDIN	16	159.830	566	19	335.453	1.005	30	920.846	960	11	4.167.798	663	45	10.838.901	3.286	80	14.309.946	3.066	75	33.706.986	5.185	895.973
BALIKESİR	12	165.509	652	15	173.453	705	40	1.302.588	1.582	16	2.003.243	1.240	79	11.588.050	3.668	83	16.376.713	3.634	78	36.323.513	3.641	1.038.482
BİLEÇİK	13	513.444	2.832	10	353.519	231	38	2.269.866	1.336	8	528.962	582	40	33.477.546	3.765	46	21.915.026	2.025	30	18.242.336	1.802	187.832
BİNGÖL	3	13.679	183	0	0	0	2	397.543	284	1	105.450	30	1	158.356	26	1	38.770	50	--	--	--	232.273
BİTLİS	7	20.761	510	2	26.032	36	1	7.448	20	0	0	0	0	0	2	262.140	60	6	1.838.591	856	341.586	
BOLU	16	197.400	3.062	16	552.465	1.778	37	1.631.362	1.858	15	2.030.598	661	50	5.177.012	1.802	76	23.703.660	4.167	77	36.400.060	4.357	554.382
BURDUR	2	95.775	150	1	60.057	325	6	145.448	245	2	43.912	85	11	1.138.901	602	12	1.057.190	303	13	9.221.986	613	251.231
BURSA	75	1.728.616	5.464	109	4.191.730	5.111	233	15.907.013	15.636	78	9.095.345	4.097	443	269.734.922	34.363	251	270.018.181	16.027	246	334.522.825	15.447	1.905.990
ÇANAĞKALE	11	206.863	957	22	589.769	1.859	20	1.328.894	1.043	7	371.148	892	25	7.980.049	987	33	10.931.626	1.293	29	24.378.252	1.994	440.373
ÇANKIRI	35	637.105	2.592	6	815.028	1.617	22	7.338.288	3.869	4	868.125	525	11	5.946.574	1.530	13	7.366.941	992	13	3.864.624	1.046	254.290
ÇORUM	45	118.854	1.021	8	117.101	472	16	758.152	669	8	267.484	448	24	9.859.917	2.841	33	4.518.992	1.949	38	11.919.129	2.293	593.945
DENİZLİ	18	178.164	1.305	39	636.301	1.535	95	2.929.907	4.639	57	2.376.639	1.902	420	119.693.272	29.033	139	56.713.659	8.650	146	56.890.652	7.029	808.400
DIYARBAKIR	87	2.116.261	6.683	6	90.775	467	8	676.909	463	12	2.444.441	1.536	14	22.074.741	1.544	25	17.039.161	1.809	50	38.309.207	3.329	1.280.201
EDİRNE	10	134.472	952	7	257.591	182	11	257.131	770	3	74.190	86	31	13.304.885	3.168	33	19.153.263	1.716	27	19.824.098	2.521	386.286
ELAZIĞ	37	222.213	1.401	7	21.955	257	10	983.247	361	2	87.050	64	10	4.322.490	534	20	1.999.339	606	20	9.986.766	1.107	519.941
ERZİNCAN	6	65.173	463	8	189.326	349	11	507.820	749	1	51.180	500	2	1.721.671	213	6	820.258	226	7	3.361.116	291	279.680
ERZURUM	14	100.090	879	6	85.619	231	17	305.222	895	8	255.702	307	9	701.827	435	18	4.189.952	1.030	19	12.617.790	1.952	888.103
ESKİŞEHİR	16	288.317	3.172	18	562.531	4.006	33	4.564.632	3.734	12	3.112.224	1.075	55	31.170.141	6.507	71	18.961.209	4.304	63	35.233.448	2.854	648.342
GAZİANTEP	16	480.073	1.489	13	836.043	427	52	10.055.322	2.987	31	9.224.121	2.131	208	252.493.515	21.694	162	122.902.202	9.084	176	92.312.285	6.773	1.130.982
GİRESUN	4	38.744	291	4	20.932	232	6	169.672	335	2	19.377	53	10	1.018.410	697	9	1.418.533	1.223	0	0	0	481.023
GÜMÜŞHANE	8	67.701	375	0	0	0	2	26.181	73	0	0	0	3	553.536	115	3	496.872	109	2	3.701.777	210	155.745
HAKKARI	0	0	0	0	0	0	1	19.063	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	815.000	10	211.179
HATAY	16	537.707	948	12	319.693	700	31	1.731.424	1.130	24	2.962.806	1.577	87	16.471.859	2.895	132	29.574.861	4.213	91	42.408.966	2.971	1.202.009
İSPARTA	7	139.182	268	5	134.179	114	17	944.943	1.067	7	1.135.431	263	26	12.647.863	2.007	22	7.466.928	949	45	16.205.701	1.297	455.753
İÇEL	32	867.606	2.832	20	524.260	1.027	42	1.960.064	3.863	20	1.141.727	775	79	17.348.147	3.734	102	29.288.033	4.101	115	39.765.584	5.593	1.513.956
İSTANBUL	305	6.450.729	32.034	455	16.217.929	42.279	799	49.883.897	51.619	405	49.747.458	23.246	1.071	214.771.620	48.029	1.066	365.225.630	35.171	958	628.355.406	50.662	9.061.096
İZMİR	80	2.937.155	8.772	130	2.031.925	7.468	262	12.505.707	14.745	97	9.755.516	6.505	345	112.160.067	26.492	384	93.171.068	18.315	377	246.255.684	22.770	3.076.928
KARS	17	198.369	1.702	4	324.994	687	4	71.366	140	4	324.580	183	2	134.797	80	2	1.431.019	176	7	2.437.130	567	316.019
KASTAMONU	12	101.615	739	8	72.894	651	14	181.605	274	6	1.450.556	135	19	3.436.782	1.775	23	6.203.109	3.034	28	8.629.265	2.899	371.964
KAYSERİ	19	350.196	1.685	26	753.078	1.527	37	2.154.073	2.554	16	2.055.238	665	91	61.414.479	8.381	106	51.994.755	7.467	117	64.547.445	6.512	952.264
KIRKLARELİ	6	54.014	727	12	307.420	738	19	2.926.662	1.555	15	3.899.122	2.255	44	64.336.474	9.009	41	46.616.725	5.511	51	53.085.948	6.072	308.090
KİRŞEHİR	2	13.896	89	3	376.046	1.276	3	51.786	118	1	38.296	0	7	820.133	441	11	4.079.878	1.231	11	1.777.616	152	206.000
KOCAELİ	54	1.310.388	5.419	50	1.944.310	1.537	99	12.707.709	5.181	58	21.515.503	3.425	77	34.161.332	4.170	118	61.583.773	5.692	107	68	68	68
KONYA	27	748.448	2.124	10	129.702	556	43	1.540.406	3.497	22	3.394.914	1.648	82	34.340.671	6.279	164	45.765.558	7.651	167	57	57	57

KUTAHYA	9	182.789	427	12	297.394	598	27	1.330.124	1.888	11	1.530.233	410	28	10.632.232	2.107	27	4.300.105	1.186	32	15.284.579	1.928	645.077
MALATYA	49	838.412	2.450	7	72.265	494	11	470.833	824	19	8.269.671	1.382	42	53.169.473	4.430	44	32.465.513	3.161	32	22.854.858	2.067	802.306
MANİSA	18	246.723	751	17	654.407	786	36	1.385.887	3.560	20	1.234.645	865	55	15.282.426	3.097	81	13.211.130	4.269	73	48.312.604	4.638	1.226.307
K.MARAŞ	39	680.277	2.788	15	716.227	1.025	64	7.363.170	3.575	24	6.962.370	1.313	268	178.079.146	19.438	112	90.992.645	6.379	56	50.709.407	4.417	1.028.590
MARDİN	31	314.570	1.137	3	40.121	40	5	196.597	140	1	76.414	100	8	6.764.293	457	23	9.224.478	1.100	77	33.681.854	2.857	651.150
MUĞLA	20	206.542	1.082	32	594.245	1.554	39	900.355	1.325	23	3.672.648	1.621	70	5.652.377	4.270	110	28.658.139	4.494	125	70.520.874	7.852	625.776
MUŞ	8	30.272	266	1	820	22	1	35.100	113	0	0	0	1	751.700	200	2	347.800	72	3	732.672	181	428.914
NEVŞEHİR	3	15.461	72	7	182.196	506	7	942.623	1.388	3	72.347	104	12	1.550.362	605	16	4.594.279	1.003	9	2.714.111	293	283.343
NİĞDE	2	134.296	885	3	17.543	40	12	1.210.429	680	3	102.609	335	14	17.452.043	1.468	11	10.331.164	880	16	3.543.568	644	321.543
ORDU	6	63.673	400	5	150.320	178	9	1.371.496	531	5	339.510	534	19	1.689.364	1.390	18	1.176.000	483	22	4.274.159	730	858.775
RİZE	7	62.350	679	0	0	0	7	118.645	441	3	31.230	116	3	610.857	130	3	274.234	37	18	3.071.996	485	334.285
SAKARYA	12	401.368	2.698	9	201.761	818	16	1.501.933	919	9	3.347.358	673	40	25.972.562	3.135	53	17.235.113	4.865	68	54.171.241	5.816	732.898
SAMSUN	10	82.055	672	10	106.274	371	25	630.054	982	10	456.516	238	24	8.786.389	1.674	33	10.048.183	1.809	41	9.505.638	2.235	1.170.275
SİİRT	7	23.588	750	0	0	0	1	20.574	17	0	0	0	0	0	0	6	625.694	80	--	--	--	264.503
SİNOP	7	73.894	247	5	39.987	994	8	234.661	360	7	517.972	413	7	1.336.089	1.806	8	542.415	1.055	3	256.180	76	221.151
SİVAS	15	111.756	785	16	511.637	2.285	16	529.716	869	6	389.975	631	7	1.655.389	377	24	7.023.594	1.384	27	37.597.597	1.211	705.719
TEKİRDAĞ	41	884.505	3.354	57	4.080.375	3.542	126	22.236.055	12.625	45	8.364.705	4.176	298	276.176.837	43.527	217	190.360.586	29.025	216	192.151.183	15.928	545.266
TOKAT	20	57.363	593	5	271.082	207	12	359.172	701	4	1.033.477	274	10	4.953.147	996	16	3.390.224	506	24	16.122.958	2.290	712.081
TRABZON	8	79.388	504	6	105.246	628	13	288.252	393	9	307.208	545	20	2.067.773	884	40	6.972.920	1.667	35	7.797.564	1.457	862.358
TUNCELİ	2	2.821	48	1	4.728	12	1	25.408	160	1	6.135	80	0	0	0	0	0	0	--	--	--	82.535
ŞANLIURFA	28	728.133	2.513	4	95.234	169	18	828.092	827	5	239.586	138	25	13.065.687	5.315	58	32.225.015	3.806	53	52.796.361	4.049	1.313.076
UŞAK	6	80.867	310	7	103.244	310	21	588.202	887	11	2.148.454	613	24	8.729.535	1.388	42	10.956.677	2.145	39	9.952.332	2.034	317.692
VAN	39	151.832	1.445	4	93.957	178	7	339.604	489	2	149.196	400	4	460.097	86	7	876.059	233	6	1.514.971	220	772.944
YOZGAT	11	75.616	497	6	397.598	1.292	9	322.765	842	4	53.901	131	5	2.614.234	512	4	1.114.500	180	12	4.741.489	655	615.608
ZONGULDAK	21	574.561	2.024	30	1.560.124	2.912	57	10.799.216	6.102	23	4.869.308	1.554	29	9.241.705	2.665	35	15.831.126	1.086	31	9.686.551	20.518	620.607
AKSARAY	2	20.558	155	0	0	0	3	70.375	173	4	300.572	304	4	519.100	222	11	1.217.842	240	11	28.080.215	1.257	351.998
BAYBURT	4	18.964	152	0	0	0	1	20.328	10	1	17.675	17	2	297.012	123	1	404.910	120	1	236.310	56	101.591
KARAMAN	4	62.260	761	4	52.283	243	10	279.881	877	0	0	0	23	4.111.821	4.925	44	11.976.879	4.400	51	24.907.872	3.751	223.360
KIRIKKALE	5	490.957	200	4	61.943	285	2	30.487	90	1	23.596	0	11	5.852.233	782	16	2.474.760	709	13	2.489.542	878	363.446
BATMAN	37	175.374	2.708	0	0	0	1	14.153	9	2	563.716	195	1	82.620	20	9	2.695.938	282	19	7.709.812	934	406.055
ŞİRİNAK	3	9.927	71	0	0	0	2	44.605	105	0	0	0	0	0	0	9	1.034.021	240	20	4.010.399	573	312.068
BARTIN	1	5.341	27	3	217.354	327	18	831.523	1.545	18	1.953.807	3.459	10	7.319.293	860	10	2.754.792	764	8	3.648.147	1.317	191.167
ARDAHAN	0	0	0	0	0	0	1	38.229	38	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	743.437	316	138.397
İGDIR	0	0	0	0	0	0	1	12.825	24	0	0	0	1	4.859.825	3.936	7	1.331.621	213	9	2.763.064	566	144.833
KARABUK	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	1.130.803	291	12	20.185.987	606	12	30.171.721	1.156	161.466
KİLİS	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	442.112	90	5	905.887	140	15	2.642.417	1.374	228.592
YALOVA	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	5.661.964	80	8	4.704.767	371	7	1.878.614	201	110.043
OSMANIYE	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	536.328	95	9	1.823.596	482	438.110
ÇOK BÖLGE	32	2.786.828	23.328	27	1.366.337	2.836	57	9.465.266	5.230	26	17.090.372	2.855	28	11.735.906	4.304	35	36.295.504	4.625	67	71.927.276	6.722	Çok bölge
TÜRKİYE	1.775	38.175.088	163.504	1.554	51.392.528	116.025	3.051	245.856.166	197.917	1.394	214.031.636	90.859	4.955	2.285.693.104	376.623	5.024	2.116.004.356	271.605	5.132	3.317.417.657	334.846	62.610.252

Kaynak: DPT www.dpt.gov.tr/il-bolge

TABLO 18 : Özel Sektör Yatırım Teşvikleri (Bölgeler İtibariyle)
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

BÖLGELE R	1991			1992			1993			1994			1995			1996			1997		
	BEL GE ADE Dİ	YATIRIM TUTARI	İSTİH DAM KİŞİ	BEL GE ADE Dİ	YATIRIM TUTARI	İSTİH DAM KİŞİ	BEL GE ADE Dİ	YATIRIM TUTARI	İSTİH DAM KİŞİ	BEL GE ADE Dİ	YATIRIM TUTARI	İSTİH DAM KİŞİ	BEL GE ADE Dİ	YATIRIM TUTARI	İSTİH DAM KİŞİ	BEL GE ADE Dİ	YATIRIM TUTARI	İSTİH DAM KİŞİ	BEL GE ADE Dİ	YATIRIM TUTARI	İSTİH DAM KİŞİ
AKDENİZ	170	4.459.373	17.772	137	4.224.801	8.960	277	28.129.217	16.605	122	16.361.520	7.334	689	356.694.294	47.327	627	240.908.554	31.832	619	428.401.109	41.001
DOĞU ANADOLU	191	1.673.693	9.597	42	832.821	2.311	69	3.241.924	4.097	39	9.287.971	3.004	73	66.458.521	10.290	112	43.935.794	5.874	120	61.870.001	8.547
EGE	177	4.112.651	13.874	264	4.908.692	13.952	526	21.005.938	28.973	240	25.311.823	12.998	1.007	285.710.739	70.887	905	228.324.674	44.065	887	488.206.084	52.013
G.DOĞU ANADOLU	258	4.747.214	19.167	32	1.157.551	1.545	95	12.285.326	5.014	54	12.751.512	4.230	280	315.013.849	30.246	319	197.733.721	18.076	414	235.467.902	19.380
İÇ ANADOLU	227	6.680.677	13.019	193	6.931.067	20.030	380	43.670.391	30.904	151	20.791.670	11.097	480	238.025.471	40.613	733	246.770.058	42.496	835	448.157.974	55.292
KARADENİZ	181	1.864.744	11.658	113	3.653.402	9.389	246	17.736.356	14.828	118	13.489.734	8.669	245	59.419.244	18.844	340	82.433.428	19.072	368	123.403.384	41.577
MARMARA ÇOK BÖLGELİ	539	11.849.908	55.089	746	28.317.857	57.002	1.401	110.321.748	92.266	644	98.947.034	40.672	2.153	952.635.080	154.112	1.953	1.039.602.623	105.565	1.822	1.459.983.927	110.314
	32	2.786.828	23.328	27	1.366.337	2.836	57	9.465.266	5.230	26	17.090.372	2.855	28	11.735.906	4.304	35	36.295.504	4.625	67	71.927.276	6.722
TÜRKİYE	1.775	38.175.088	163.504	1.554	51.392.528	116.025	3.051	245.856.166	197.917	1.394	214.031.636	90.859	4.955	2.285.693.104	376.623	5.024	2.116.004.356	271.605	5.132	3.317.417.657	334.846

KAYNAK: HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI

TABLO 19: Toplam Banka Kredileri (İller İtibariyle)
(Cari Fiyatlarla)

İLLER	1995		1996		1997		1997 DE FACTO Nüfus
	TOPLAM (MİLYAR TL.)	KİŞİ BAŞINA (TL.)	TOPLAM (MİLYAR TL.)	KİŞİ BAŞINA (TL.)	TOPLAM (MİLYAR TL.)	KİŞİ BAŞINA (TL.)	
ADANA	75.658	35.653.030	74.659	42.557.554	155.660	92.518.022	1.682.483
ADİYAMAN	1.618	2.723.916	2.966	4.850.555	7.312	10.768.793	678.999
AFYON	5.569	6.940.297	12.690	15.566.599	29.661	37.188.326	797.589
AĞRI	431	970.823	787	1.771.085	1.898	4.072.455	466.058
AMASYA	2.857	8.207.858	7.302	21.181.597	16.504	47.673.105	346.191
ANKARA	369.547	104.836.275	905.191	252.597.326	2.055.368	556.499.043	3.693.390
ANTALYA	29.543	21.432.870	56.564	39.478.419	134.847	89.325.365	1.509.616
ARTVIN	1.145	5.968.569	2.371	12.723.045	5.101	27.712.283	184.070
AYDIN	7.925	8.843.387	19.833	21.781.318	42.502	47.225.494	899.980
BALIKESİR	8.383	8.211.150	19.627	19.070.903	39.742	38.547.864	1.030.978
BİLECİK	1.940	10.337.442	3.984	20.965.948	8.008	41.695.304	192.060
BİNGÖL	374	1.484.452	776	3.080.166	1.420	6.047.958	234.790
BİTLİS	508	1.435.599	967	2.697.343	1.700	5.005.226	339.645
BOLU	3.674	6.565.702	6.902	12.250.429	15.149	27.393.124	553.022
BURDUR	1.832	7.152.297	4.306	16.837.742	8.668	34.289.195	252.791
BURSA	58.174	31.075.063	133.341	69.013.496	253.027	129.192.368	1.958.529
ÇANAKKALE	3.964	9.043.803	9.548	21.772.144	20.107	44.800.196	448.815
ÇANKIRI	1.470	5.619.439	3.486	13.216.047	6.001	24.139.277	248.599
ÇORUM	4.027	6.646.408	9.910	16.419.661	20.428	35.331.130	570.107
DENİZLİ	21.246	25.699.925	49.721	59.026.953	141.471	173.318.224	870.107

DIYARBAKIR	1.905	1.522.165	6.069	4.724.007	13.722	10.697.930	1.282.678
EDİRNE	17.345	42.185.380	15.240	37.027.326	38.580	96.904.239	398.125
ELAZIĞ	1.219	2.429.107	3.651	7.282.906	7.670	14.796.666	518.360
ERZINCAN	2.134	7.345.702	3.528	12.264.848	7.529	26.877.959	280.118
ERZURUM	2.862	3.503.202	6.556	8.120.329	12.298	14.082.394	873.289
ESKİŞEHİR	9.496	14.072.838	24.773	36.386.035	58.819	89.006.012	660.843
GAZİANTEP	12.655	10.912.462	26.707	22.409.374	80.662	71.528.777	1.127.686
GİRESUN	34.982	72.025.727	20.402	42.409.634	56.690	123.023.839	460.805
GÜMÜŞHANE	458	2.936.112	1.023	6.707.077	2.057	13.358.010	153.990
HAKKARİ	127	614.692	180	840.711	580	2.644.236	219.345
HATAY	9.316	7.739.009	20.402	16.686.154	46.559	38.891.891	1.197.139
ISPARTA	2.883	5.971.106	6.682	13.557.693	13.318	28.853.632	461.571
İÇEL	17.722	11.810.589	41.827	26.958.759	89.922	59.620.801	1.508.232
İSTANBUL	573.128	66.192.102	1.362.115	151.676.004	3.217.683	349.793.435	9.198.809
İZMİR	135.997	44.507.125	257.967	82.351.489	533.503	171.276.774	3.114.859
KARS	1.862	5.961.996	4.785	15.813.235	9.233	28.587.529	322.973
KASTAMONU	2.459	6.442.630	5.080	13.699.241	10.469	28.784.713	363.700
KAYSERİ	6.918	6.849.100	20.304	19.848.338	51.810	53.191.107	974.035
KIRKLARELİ	2.482	7.863.377	5.885	18.610.136	13.917	43.645.293	318.866
KIRŞEHİR	1.858	7.558.390	4.107	16.930.398	7.711	31.928.681	241.507
KOCAELİ	9.563	8.559.613	25.685	22.136.099	67.854	57.631.400	1.177.379
KONYA	10.038	5.217.491	21.520	10.984.588	49.303	25.522.150	1.931.773
KÜTAHYA	2.890	4.813.506	7.075	11.712.308	13.418	20.977.786	639.629
MALATYA	2.635	3.633.450	5.628	7.723.419	15.973	19.596.248	815.105
MANİSA	9.709	7.794.063	23.526	18.614.584	59.168	48.025.389	1.232.015
K.MARAŞ	3.782	4.060.546	12.226	13.039.270	24.484	24.287.104	1.008.107
MARDİN	707	1.138.316	2.127	3.353.652	5.282	8.166.029	646.826
MUĞLA	5.681	8.933.694	17.016	26.120.744	42.069	65.731.683	640.011
MUŞ	501	1.224.635	963	2.316.718	2.696	6.384.888	422.247
NEVŞEHİR	1.903	6.440.476	4.345	14.675.244	8.966	31.146.436	28
NİĞDE	1.792	5.629.593	4.194	13.090.277	8.080	25.575.690	3

ORDU	7.172	8.158.703	12.472	14.029.504	21.133	25.153.901	840.148
RİZE	4.503	14.497.826	3.556	11.824.508	4.422	13.581.874	325.581
SAKARYA	3.825	5.108.808	7.853	10.304.214	17.297	23.636.239	731.800
SAMSUN	10.233	8.604.029	18.900	15.846.151	45.457	39.398.906	1.153.763
SİİRT	252	992.273	500	1.954.994	983	3.746.603	262.371
SİNOP	1.146	4.753.230	2.318	9.873.977	4.591	21.360.940	214.925
SİVAS	3.198	4.310.107	7.344	10.004.348	16.011	22.937.771	698.019
TEKİRDAĞ	6.418	12.058.434	16.585	30.388.647	36.086	63.599.320	567.396
TOKAT	3.668	4.914.892	8.458	11.268.820	16.613	23.873.987	695.862
TRABZON	5.268	6.701.077	12.794	16.366.870	33.035	39.008.072	846.876
TUNCELİ	509	4.629.078	1.309	12.577.399	2.382	27.611.629	86.268
ŞANLIURFA	2.698	2.227.119	6.375	5.068.698	14.411	11.054.865	1.303.589
UŞAK	2.291	7.522.734	5.790	18.856.699	13.694	43.925.659	311.754
VAN	1.103	1.523.489	2.468	3.324.063	5.286	6.930.468	762.719
YOZGAT	3.375	5.599.207	7.218	11.897.254	14.218	23.708.916	599.690
ZONGULDAK	2.819	4.292.216	7.801	11.897.361	16.385	26.741.328	612.722
AKSARAY	1.344	3.901.463	2.657	7.639.071	5.541	15.960.802	347.163
BAYBURT	678	6.625.988	946	9.379.122	4.107	41.219.214	99.638
KARAMAN	990	4.507.116	2.559	11.626.077	6.204	27.659.015	224.303
KIRIKKALE	1.416	4.379.027	2.942	9.306.449	6.527	18.255.096	357.544
BATMAN	488	1.211.081	1.074	2.583.345	1.553	3.878.815	400.380
ŞİRNAK	79	256.299	231	725.705	641	2.025.046	316.536
BARTIN	628	3.104.919	1.263	6.287.877	3.214	17.186.431	187.008
ARDAHAN	622	5.035.994	1.593	14.190.522	3.137	24.392.330	128.606
İĞDIR	501	3.575.228	1.769	12.711.575	4.868	33.483.740	145.384
YALOVA	882	5.496.714	1.497	8.997.385	4.831	29.472.413	163.916
KARABÜK	643	2.612.086	1.619	6.582.375	4.093	17.992.949	227.478
KİLİS	398	2.656.733	970	6.297.440	1.718	15.631.255	109.908
OSMANİYE	-	-	2.397	5.896.128	4.732	10.794.485	438.372
TÜRKİYE	1.554.041	25.209.931	3.429.777	54.704.005	7.847.769	124.834.126	62.

KAYNAK: BANKALAR BİRLİĞİ

TABLO 20: Toplam Banka Kredileri (Bölgeler İtibariyle)
(Cari Fiyatlarla)

BÖLGELER	1995		1996		1997	
	TOPLAM (MİLYAR TL.)	KİŞİ BAŞINA (TL.)	TOPLAM (MİLYAR TL.)	KİŞİ BAŞINA (TL.)	TOPLAM (MİLYAR TL.)	KİŞİ BAŞINA (TL.)
AKDENİZ	140.736	17.870.969	219.063	27.199.088	478.190	59.341.219
DOĞU ANADOLU	15.388	2.844.422	34.960	6.461.936	76.670	13.654.723
EGE	191.308	22.863.441	393.618	46.161.285	875.486	103.582.228
G.DOĞU ANADOLU	20.800	3.494.235	47.019	7.678.126	126.284	20.604.431
İÇ ANADOLU	413.345	39.414.301	1.010.640	95.396.652	2.294.559	216.863.565
KARADENİZ	86.360	10.676.509	123.117	15.283.981	279.448	35.625.856
MARMARA	686.104	44.370.852	1.601.360	100.508.109	3.717.132	229.641.508
TÜRKİYE	1.554.041	25.209.931	3.429.777	54.704.005	7.847.769	124.834.126

KAYNAK: BANKALAR BİRLİĞİ

TABLO 21: Toplam Banka Kredileri
(1997 Yılı Kişi Başına Toplam Banka Kredilerine Göre Sıralama)
(1998 Yılı Fiyatlarıyla)

İLLER	1995		1996		1997	
	TOPLAM (MİLYAR TL.)	KİŞİ BAŞINA (TL.)	TOPLAM (MİLYAR TL.)	KİŞİ BAŞINA (TL.)	TOPLAM (MİLYAR TL.)	KİŞİ BAŞINA (TL.)
1 ANKARA	2.033.081	576.761.999	2.757.439	769.474.797	3.359.491	909.595.489
2 İSTANBUL	3.153.092	364.159.152	4.149.344	462.043.144	5.259.290	571.735.989
3 DENİZLİ	116.886	141.389.421	151.463	179.810.900	231.234	283.287.952
4 İZMİR	748.194	244.858.173	785.832	250.863.286	872.009	279.951.210
5 BURSA	320.047	170.961.013	406.190	210.232.415	413.572	211.164.416
TÜRKİYE	8.549.634	138.693.695	10.447.961	166.642.117	12.827.147	204.040.887
6 GİRESUN	192.455	396.253.133	62.150	129.190.380	92.660	201.081.979
7 EDİRNE	95.424	232.084.974	46.425	112.794.519	63.059	158.389.595
8 ADANA	416.236	196.146.922	227.430	129.640.981	254.426	151.220.342
9 ANTALYA	162.532	117.914.003	172.308	120.261.164	220.407	146.001.956
10 ESKİŞEHİR	52.243	77.422.419	75.465	110.840.987	96.139	145.479.975
11 GAZİANTEP	69.622	60.035.454	81.356	68.264.572	131.842	116.913.503
12 MUĞLA	31.254	49.149.163	51.835	79.570.337	68.762	107.438.176
13 TEKİRDAĞ	35.309	66.340.076	50.522	92.571.439	58.982	103.952.838
14 İÇEL	97.498	64.976.543	127.416	82.123.139	146.977	97.449.964
15 KOCAELİ	52.611	47.091.136	78.243	67.432.107	110.907	94.198.296
16 KAYSERİ	38.060	37.680.664	61.851	60.463.015	84.683	86.940.655
17 MANİSA	53.415	42.879.427	71.666	56.704.690	96.710	78.497.309
18 AMASYA	15.718	45.155.941	22.244	64.524.456	26.976	77.921.502
19 AYDIN	43.600	48.652.338	60.416	66.351.358	69.469	77.189.
20 ÇANAKKALE	21.808	49.754.936	29.086	66.323.410	32.865	73.225.

21	UŞAK	12.604	41.386.696	17.638	57.442.235	22.383	71.796.317
22	KIRKLARELİ	13.655	43.260.762	17.927	56.691.141	22.747	71.338.059
23	BİLECİK	10.673	56.871.956	12.136	63.867.534	13.089	68.150.809
24	BAYBURT	3.730	36.453.205	2.882	28.571.158	6.713	67.372.642
25	SAMSUN	56.297	47.335.493	57.574	48.271.349	74.299	64.397.356
26	TRABZON	28.982	36.866.309	38.974	49.857.591	53.996	63.758.540
27	HATAY	51.252	42.576.546	62.150	50.830.209	76.101	63.568.643
28	BALIKESİR	46.119	45.174.052	59.789	58.094.753	64.958	63.006.332
29	AFYON	30.638	38.182.392	38.657	47.419.766	48.481	60.784.173
30	ÇORUM	22.155	36.565.546	30.188	50.018.404	33.389	57.748.592
31	BURDUR	10.079	39.348.720	13.117	51.291.986	14.168	56.045.555
32	İĞDIR	2.756	19.669.295	5.389	38.722.644	7.957	54.729.040
33	KIRŞEHİR	10.222	41.582.860	12.511	51.574.238	12.604	52.187.303
34	NEVŞEHİR	10.469	35.432.602	13.236	44.704.475	14.655	50.908.727
35	YALOVA	4.852	30.240.447	4.560	27.408.290	7.896	48.172.542
36	ISPARTA	15.861	32.850.340	20.355	41.300.131	21.768	47.161.148
37	KASTAMONU	13.528	35.444.451	15.475	41.731.323	17.112	47.048.499
38	KARS	10.244	32.800.221	14.576	48.171.079	15.091	46.726.203
39	ARTVİN	6.299	32.836.379	7.223	38.757.586	8.338	45.295.618
40	KARAMAN	5.447	24.796.126	7.795	35.415.946	10.140	45.208.551
41	TUNCELI	2.800	25.467.106	3.988	38.313.912	3.893	45.131.098
42	BOLU	20.213	36.121.536	21.025	37.317.880	24.761	44.773.952
43	ERZİNCAN	11.740	40.412.747	10.747	37.361.802	12.306	43.931.917
44	ZONGULDAK	15.509	23.613.838	23.764	36.242.346	26.781	43.708.595
45	NİĞDE	9.859	30.971.487	12.776	39.876.267	13.207	41.803.365
46	KONYA	55.225	28.704.289	65.555	33.461.810	80.586	41.715.853
47	ORDU	39.457	44.885.510	37.993	42.737.388	34.542	41.113.953
48	ARDAHAN	3.422	27.705.775	4.853	43.227.887	5.127	39.869.167
49	K.MARAŞ	20.807	22.339.294	37.243	39.720.888	40.019	39.697.176
50	ÇANKIRI	8.087	30.915.622	10.619	40.259.394	9.809	39.455.
51	TOKAT	20.180	27.039.523	25.765	34.327.653	27.154	39.021.

52	YOZGAT	18.568	30.804.318	21.988	36.242.018	23.239	38.752.130
53	SAKARYA	21.043	28.106.365	23.922	31.389.219	28.272	38.633.340
54	SİVAS	17.594	23.712.267	22.372	30.475.754	26.170	37.491.696
55	SINOP	6.305	26.150.130	7.061	30.078.610	7.504	34.914.372
56	KÜTAHYA	15.899	26.481.745	21.552	35.678.626	21.932	34.288.108
57	MALATYA	14.497	19.989.608	17.144	23.527.471	26.108	32.029.991
58	KIRIKKALE	7.790	24.091.433	8.962	28.349.778	10.668	29.837.882
59	KARABÜK	3.537	14.370.524	4.932	20.051.564	6.690	29.409.404
60	BARTIN	3.455	17.081.865	3.847	19.154.451	5.253	28.091.153
61	AKSARAY	7.394	21.464.095	8.094	23.270.525	9.057	26.087.868
62	KİLİS	2.190	14.616.149	2.955	19.183.580	2.808	25.549.225
63	ELAZIĞ	6.706	13.363.851	11.122	22.185.557	12.537	24.185.093
64	ERZURUM	15.745	19.273.039	19.971	24.736.560	20.101	23.017.618
65	RİZE	24.773	79.760.515	10.832	36.020.416	7.228	22.199.519
66	GÜMÜŞHANE	2.520	16.153.165	3.116	20.431.438	3.362	21.833.615
67	ŞANLIURFA	14.843	12.252.605	19.420	15.440.524	23.555	18.069.133
68	OSMANIYE	-	-	7.302	17.961.084	7.734	17.643.543
69	ADİYAMAN	8.902	14.985.760	9.035	14.776.007	11.951	17.601.550
70	DİYARBAKIR	10.480	8.374.266	18.488	14.390.509	22.429	17.485.725
71	MARDİN	3.890	6.262.504	6.479	10.216.065	8.633	13.347.342
72	VAN	6.068	8.381.552	7.518	10.125.930	8.640	11.327.823
73	MUŞ	2.756	6.737.392	2.934	7.057.305	4.407	10.436.075
74	BİNGÖL	2.058	8.166.785	2.364	9.382.957	2.321	9.885.363
75	BİTLİS	2.795	7.898.020	2.946	8.216.782	2.779	8.181.022
76	AĞRI	2.371	5.341.033	2.397	5.395.170	3.102	6.656.411
77	BATMAN	2.685	6.662.821	3.272	7.869.517	2.538	6.339.908
78	SİİRT	1.386	5.459.037	1.523	5.955.403	1.607	6.123.808
79	HAKKARİ	699	3.381.760	548	2.561.016	948	4.321.994
80	ŞIRNAK	435	1.410.041	704	2.210.678	1.048	3.309.930

KAYNAK: BANKALAR BİRLİĞİ

TABLO 22: Em ekli Sandığından Emekli Aylığı Alanların Sayısı (1997) (İller İtibariyle)

İLLER	EMEKLİ AYLIĞI ALANLARIN SAYISI	İLLER	EMEKLİ AYLIĞI ALANLARIN SAYISI	İLLER	EMEKLİ AYLIĞI ALANLARIN SAYISI
ADANA	25.095	ERZİNCAN	3.437	MUŞ	1.774
ADYAMAN	3.259	ERZURUM	9.182	NEVŞEHİR	4.540
AFYON	10.530	ESKİŞEHİR	19.750	NİĞDE	5.192
AĞRI	1.921	GAZİANTEP	10.036	ORDU	9.324
AMASYA	6.419	GİRESUN	7.642	RİZE	4.154
ANKARA	166.487	GÜMÜŞHANE	1.833	SAKARYA	11.943
ANTALYA	27.038	HAKKARİ	1.620	SAMSUN	18.723
ARTVİN	3.469	HATAY	13.162	SİİRT	2.664
AYDIN	17.955	ISPARTA	9.792	SİNOP	6.070
BALIKESİR	28.760	İÇEL	23.993	SİVAS	9.478
BİLECİK	3.915	İSTANBUL	220.750	TEKİRDAĞ	10.128
BİNGÖL	1.527	İZMİR	107.418	TOKAT	9.157
BITLİS	1.921	KARS	2.271	TRABZON	12.395
BOLU	12.180	KASTAMONU	10.182	TUNCELİ	3.250
BURDUR	5.275	KAYSERİ	13.441	ŞANLIURFA	5.753
BURSA	36.507	KIRKLARELİ	7.981	UŞAK	4.994
ÇANAĞKALE	11.974	KIRŞEHİR	3.794	VAN	4.560
ÇANKIRI	5.705	KOCAELİ	21.982	YOZGAT	5.704
ÇORUM	8.582	KONYA	24.766	ZONGULDAK	7.434
DENİZLİ	13.900	KÜTAHYA	8.043	AKSARAY	2.822
DIYARBAKIR	8.512	MALATYA	9.986	BAYBURT	558
EDİRNE	8.557	MANİSA	17.778	BATMAN	1.805
ELAZIĞ	7.668	K.MARAŞ	7.387	ŞİRNAK	1.857
KARAMAN	2.738	MARDİN	3.508	BARTIN	2.248
KIRIKKALE	4.598	MUĞLA	13.698	ARDAHAN	1.081
İĞDIR	897				
YALOVA	4.833				

KARABÜK	3.387				
KİLİS	1.498				
OSMANİYE	5.659				
TÜRKİYE	1.161.806				

KAYNAK: T.C. EMEKLİ SANDIĞI

**TABLO 23: Emekli Sandığından Emekli Aylığı Alanların Sayısı (1997)
(Bölgeler İtibariyle)**

BÖLGELER	EMEKLİ AYLIGI ALANLARIN SAYISI
AKDENİZ	117.401
DOĞU ANADOLU	51.095
EGE	194.316
G.DOĞU ANADOLU	38.892
İÇ ANADOLU	269.015
KARADENİZ	123.757
MARMARA	367.330
TÜRKİYE	1.161.806
KAYNAK: T.C. EMEKLİ SANDIĞI	

TABLO 24: Bağkur'a Bağlı Sigortalı Ve Emekli Aylığı Alanların Sayısı(1997)

(Aylık Alanların Sayısına Göre Sıralama)

İLLER	SIGORTALI SAYISI	EMEKLİ AYLIĞI ALANLARIN SAYISI	İLLER	SIGORTALI SAYISI	EMEKLİ AYLIĞI ALANLARIN SAYISI
İSTANBUL	306.422	133.280	ÇORUM	28.428	10.921
ANKARA	169.160	59.599	EDİRNE	36.678	10.721
İZMİR	138.269	59.064	TEKİRDAĞ	30.734	10.651
KONYA	106.063	36.217	TOKAT	24.655	10.600
BURSA	88.421	35.833	ISPARTA	18.999	10.500
ADANA	86.156	29.923	GİRESUN	21.718	10.488
BALIKESİR	55.078	28.126	YOZGAT	49.697	10.406
MANİSA	73.608	26.120	KÜTAHYA	21.043	10.310
DENİZLİ	52.419	24.187	AMASYA	32.520	10.250
SAMSUN	72.426	23.212	ZONGULDAK	16.227	9.608
AYDIN	52.587	22.887	MALATYA	30.571	9.565
HATAY	60.166	18.864	DİYARBAKIR	17.157	9.326
ESKİŞEHİR	40.720	18.768	KIRKLARELİ	20.893	9.218
ANTALYA	97.352	18.457	K.MARAŞ	22.222	8.858
GAZİANTEP	47.422	17.789	BURDUR	18.978	8.617
KAYSERİ	56.573	17.127	NEVŞEHİR	24.677	8.615
SAKARYA	58.682	17.055	ŞANLIURFA	12.571	8.602
İÇEL	73.255	16.649	UŞAK	28.016	8.385
TRABZON	33.351	15.188	ÇANKIRI	14.292	7.300
SİVAS	60.131	14.947	KIRŞEHİR	17.823	7.249
AFYON	36.222	13.942	NİĞDE	16.951	6.822
MUĞLA	61.210	13.851	SİNOP	18.838	6.590
BOLU	23.014	12.751	ELAZIĞ	11.627	6.466
ORDU	36.731	12.679	KARS	11.230	6.372
KASTAMONU	16.847	11.794	RİZE	15.739	6.218
KOCAELİ	44.997	11.727	ERZİNCAN	14.846	6.031
ERZURUM	25.780	11.221	BİLECİK	8.367	5.558
ÇANAKKALE	40.937	11.063	VAN	10.825	5.450

AKSARAY	18.255	5.250	KİLİS	5.759	2.165
MARDİN	14.928	5.076	BATMAN	6.992	1.907
ARTVİN	6.835	4.969	TUNCELİ	2.541	1.779
KARAMAN	17.119	4.901	BARTIN	4.862	1.356
ADİYAMAN	15.088	4.273	ARDAHAN	3.128	1.176
GÜMÜŞHANE	7.822	4.229	HAKKARİ	2.849	857
KIRIKKALE	16.090	4.060	ŞIRNAK	4.905	769
BİTLİS	9.511	3.198	İĞDIR	5.939	401
SİİRT	5.340	3.091	KARABÜK	7.016	348
AĞRI	9.845	2.937	YALOVA	5.719	24
BİNGÖL	6.082	2.734	OSMANİYE	-	-
TÜRKİYE				2.804.690	1.032.342

KAYNAK: BAĞKUR

**TABLO 25: Bağkur'a Bağlı Sigortalı ve Emekli Aylığı Alanların Sayısı(1997)
(Bölgeler İtibarıyla)**

BÖLGELER	SİGORTALI SAYISI	EMEKLİ AYLIĞI ALAN SAYISI
AKDENİZ	377.128	111.868
DOĞU ANADOLU	157.752	60.826
EGE	463.374	178.746
G.DOĞU ANADOLU	130.162	52.998
İÇ ANADOLU	607.551	201.261
KARADENİZ	371.795	153.387
MARMARA	696.928	273.256
TÜRKİYE	2.804.690	1.032.342
KAYNAK: BAĞKUR		

**TABLO 26: SSK'na Bağlı, Sigortalı Ve Emekli Aylığı Alanların Sayısı (1997)
(Aylık Alanların Sayısına Göre Sıralama)**

İLLER	SİGORTALI SAYISI	EMEKLİ AYLIğI ALANLARIN SAYISI	İLLER	SİGORTALI SAYISI	EMEKLİ AYLIğI ALANLARIN SAYISI
İSTANBUL	1.419.424	626.009	ŞANLIURFA	22.076	9.863
ANKARA	443.323	185.991	ISPARTA	21.803	14.339
İZMİR	422.177	231.280	TOKAT	21.018	17.970
BURSA	259.809	117.334	GİRESUN	19.853	21.361
KOCAELİ	151.809	77.609	KASTAMONU	18.871	18.939
ANTALYA	148.346	38.171	KARAMAN	16.535	5.013
ADANA	133.992	82.653	KIRIKKALE	16.214	19.162
TEKİRDAğ	93.204	17.449	AMASYA	15.823	11.772
MANİSA	89.565	37.524	YALOVA	14.252	9.298
İÇEL	89.347	50.015	NEVŞEHİR	14.204	7.817
KONYA	89.167	51.032	YOZGAT	13.136	8.052
DENİZLİ	89.010	29.249	ADIYAMAN	12.986	5.236
MUğLA	81.836	22.964	VAN	12.777	7.528
KAYSERİ	76.140	51.662	BURDUR	12.426	7.765
ESKİŞEHİR	74.367	51.241	NİĞDE	11.919	7.368
BALIKESİR	72.160	53.051	ARTVİN	11.075	13.458
GAZİANTEP	69.594	27.649	KIRŞEHİR	10.348	7.339
AYDIN	69.286	40.675	ERZİNCAN	9.680	7.455
SAMSUN	62.630	57.832	AKSARAY	9.402	4.955
SAKARYA	57.942	35.633	SİNOP	9.072	13.301
HATAY	55.694	31.398	BATMAN	8.997	7.217
ZONGULDAK	52.521	99.252	ÇANKIRI	8.948	5.961
TRABZON	46.865	42.924	BARTIN	7.454	26.920
BOLU	44.069	22.600	MARDİN	7.098	4.980
KÜTAHYA	42.928	43.621	OSMANIYE	6.520	7.014
ÇANAKKALE	35.310	16.229	KARS	5.156	3.311
MALATYA	33.238	23.763	MUŞ	5.136	1.409

K.MARAŞ	33.014	12.775	GÜMÜŞHANE	4.919	4.183
AFYON	31.654	18.698	AĞRI	4.535	1.579
KIRKLARELİ	31.483	13.206	BİNGÖL	4.421	1.595
SİVAS	29.998	29.020	SİİRT	4.255	2.843
DİYARBAKIR	29.869	20.593	BİTLİS	4.205	2.387
RİZE	29.364	27.353	TUNCELİ	3.304	1.895
EDİRNE	28.869	11.997	HAKKARİ	2.694	873
ÇORUM	25.405	19.133	ŞIRNAK	2.569	905
BİLECİK	24.870	9.919	İĞDIR	2.567	893
ORDU	24.110	19.064	KİLİS	2.355	1.238
ERZURUM	24.031	20.296	BAYBURT	2.025	1.888
UŞAK	23.507	14.159	ARDAHAN	1.402	1.612
ELAZIĞ	22.930	25.060	TÜRKİYE	5.066.975	2.731.518
KARABÜK	22.088	28.741			

KAYNAK: SOSYAL SİGORTALAR KURUMU (SSK)

TABLO 27: SSK'na Bağlı, Sigortalı Ve Emekli Aylığı Alanların Sayısı (Bölgeler İtibariyle) (1997)

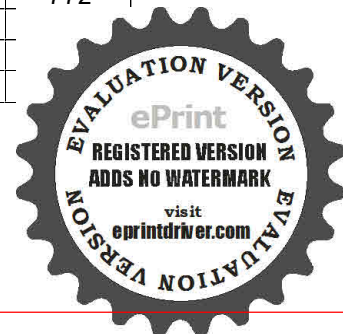
BÖLGELER	SIGORTALI SAYISI	EMEKLİ AYLIĞI ALANLARIN SAYISI
AKDENİZ	501.142	244.130
DOĞU ANADOLU	136.076	99.656
EGE	849.963	438.170
G.DOĞU ANADOLU	159.799	80.524
İÇ ANADOLU	813.701	434.613
KARADENİZ	417.162	446.691
MARMARA	2.189.132	987.734
TÜRKİYE	5.066.975	2.731.518

KAYNAK: SOSYAL SİGORTALAR KURUMU (SSK)

**TABLO 28: Eğitim Kademelerine Göre Okul, Öğrenci Ve Öğretmen Sayıları (İller kibarılıyla)
(1997/1998 Öğretim Yılı)**

İLLER	OKULÖNCESİ			İLKÖĞRETİM			GENEL LİSE			MESLEKİ VE TEKNİK LİSE		
	OKUL SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI	ÖĞRETMEN SAYISI	OKUL SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI	ÖĞRETMEN SAYISI	OKUL SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI	ÖĞRETMEN SAYISI	OKUL SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI	ÖĞRETMEN SAYISI
ADANA	153	5.138	290	909	302.564	8.472	67	41.936	1.829	59	26.404	1.567
ADİYAMAN	51	1.151	69	804	105.762	3.241	21	10.355	373	23	5.737	503
AFYON	65	1.318	94	661	93.549	3.373	42	7.662	595	55	9.995	825
AĞRI	78	338	18	712	62.709	1.655	9	3.010	117	14	2.651	167
AMASYA	49	1.049	69	365	49.875	2.492	14	5.622	490	29	5.774	676
ANKARA	495	15.625	1.189	1.383	561.782	21.951	165	97.998	7.270	160	64.884	5.420
ANTALYA	170	3.725	167	1.076	186.494	8.247	50	25.541	1.992	58	16.980	1.531
ARTVİN	38	625	33	309	27.419	1.326	8	2.189	120	22	5.044	414
AYDIN	179	3.575	172	495	113.528	4.559	40	16.480	1.466	55	11.215	1.329
BALIKESİR	178	4.398	237	1.033	130.829	5.454	42	17.810	1.389	71	14.974	1.719
BİLECİK	45	834	41	112	22.995	922	11	1.615	156	31	4.361	353
BİNGÖL	29	262	32	437	35.220	1.111	9	2.701	154	13	2.149	167
BİTLİS	49	358	25	448	45.889	1.191	11	2.559	117	15	2.597	162
BOLU	132	2.423	182	645	73.052	3.492	16	6.266	382	45	11.647	842
BURDUR	70	1.200	96	285	29.212	1.832	17	3.653	343	24	3.825	454
BURSA	197	6.394	417	551	274.726	8.761	63	30.214	2.042	96	42.348	2.675
ÇANAKKALE	117	1.970	109	469	50.438	2.549	24	6.595	474	42	6.733	709
ÇANKIRI	32	651	57	232	26.313	1.338	10	1.890	183	23	3.655	443
ÇORUM	39	644	54	729	85.507	3.279	25	9.064	703	29	7.532	934
DENİZLİ	157	3.957	205	383	105.931	4.898	40	11.879	1.001	52	12.079	1.221
DIYARBAKIR	52	2.070	128	1.187	195.680	4.869	28	19.095	797	24	5.255	418
EDİRNE	87	1.972	88	290	46.731	2.312	21	6.122	441	23	6.923	429
ELAZIĞ	107	1.529	115	624	84.479	3.234	21	13.460	769	24	5.711	903
ERZİNCAN	41	722	49	304	31.679	1.576	20	4.180	294	25	3.979	370
ERZURUM	139	1.026	62	1.197	124.201	3.865	33	11.703	715	35	7.783	772
ESKİŞEHİR	125	2.703	154	424	88.805	3.372	34	13.747	903	39	13.422	
GAZİANTEP	70	2.287	120	601	215.976	4.528	35	20.035	812	37	9.650	
GİRESUN	46	978	77	466	62.066	2.642	18	6.373	305	36	7.620	

GÜMÜŞHANE	24	328	22	245	20.408	966	8	1.839	113	9	1.897	146
HAKKARİ	37	107	6	255	25.675	926	6	2.051	68	6	1.314	48
HATAY	181	5.122	204	591	208.293	6.488	46	30.140	1.403	51	11.385	813
ISPARTA	95	1.647	90	299	49.204	2.440	39	7.590	610	42	6.895	808
İÇEL	236	5.640	175	894	221.194	9.071	56	31.280	2.204	57	20.203	1.479
İSTANBUL	768	29.476	1.355	1.464	1.365.806	31.247	349	176.659	10.793	236	140.781	5.667
İZMİR	386	12.038	678	1.278	433.509	15.374	121	64.448	5.273	143	49.680	3.927
KARS	29	436	22	407	54.919	1.306	14	4.572	195	15	2.781	166
KASTAMONU	66	903	64	814	46.036	2.562	23	3.163	309	32	5.823	587
KAYSERİ	110	3.435	172	738	162.240	4.740	50	22.176	1.012	61	19.547	1.221
KIRKLARELİ	98	2.400	132	190	39.053	1.647	19	5.320	371	24	6.645	410
KIRŞEHİR	32	717	34	219	39.750	1.608	13	5.679	215	20	3.952	294
KOCAELİ	100	2.999	164	331	186.640	5.257	51	21.144	2.838	57	25.337	1.393
KONYA	155	4.034	215	1.333	257.861	7.861	112	27.633	2.079	111	25.220	2.451
KÜTAHYA	73	1.414	91	556	76.438	2.740	29	5.881	530	45	10.837	818
MALATYA	109	1.477	103	962	114.267	4.461	50	21.310	1.140	37	8.347	926
MANİSA	188	4.375	173	982	158.273	5.963	42	16.331	1.214	74	16.631	1.499
K.MARAŞ	101	1.567	99	794	149.012	5.065	35	13.586	750	52	13.424	932
MARDİN	33	829	47	686	104.197	2.585	13	6.416	229	20	3.169	257
MUĞLA	123	3.201	145	512	77.741	3.911	27	9.886	818	41	7.963	819
MUŞ	18	345	23	369	63.920	1.483	10	3.507	124	13	2.107	154
NEVŞEHİR	57	1.012	60	201	42.540	1.536	18	4.816	313	23	4.165	414
NİĞDE	42	820	54	247	47.894	1.794	15	4.060	235	18	3.485	290
ORDU	68	1.573	87	1.092	104.802	3.602	29	10.910	587	42	10.318	721
RİZE	47	817	45	345	47.015	1.575	17	4.779	206	28	7.015	377
SAKARYA	72	1.661	100	539	103.746	3.411	27	9.792	716	39	15.181	882
SAMSUN	96	2.667	118	1.496	181.669	6.121	42	19.081	1.257	47	19.319	1.313
SİİRT	46	522	51	367	33.893	1.051	7	2.617	105	8	2.019	123
SİNOP	66	1.016	79	537	33.073	1.791	14	2.458	296	22	3.187	412
SİVAS	82	1.166	68	991	102.093	3.433	29	10.094	545	46	10.961	816
TEKİRDAĞ	124	2.805	181	379	72.843	2.610	23	7.392	659	31	12.172	688
TOKAT	71	1.117	70	838	97.517	3.919	22	7.775	531	46	11.575	907
TRABZON	53	1.592	78	627	109.767	4.415	37	15.237	978	49	12.599	1.004
TUNCELİ	61	406	45	325	13.698	531	11	2.176	163	9	829	86
ŞANLIURFA	39	1.097	60	1.372	186.721	4.400	26	10.983	463	33	6.857	500
UŞAK	101	1.098	66	336	43.584	1.859	17	4.890	440	17	3.969	
VAN	29	755	39	730	122.335	3.155	18	8.563	305	13	4.504	

YOZGAT	69	840	65	721	87.689	3.709	25	6.335	457	46	8.451	782
ZONGULDAK	82	2.014	138	655	96.814	3.734	28	12.524	855	39	12.398	940
AKSARAY	54	660	37	338	57.428	1.644	26	5.425	271	16	3.388	299
BAYBURT	15	239	17	109	13.106	486	4	896	70	8	1.286	132
KARAMAN	66	694	38	231	31.200	1.021	14	2.918	205	11	3.183	272
KIRIKKALE	48	1.257	72	148	51.169	1.671	20	7.237	401	22	5.500	413
BATMAN	16	296	22	378	67.314	1.534	11	5.838	175	7	2.131	121
ŞIRNAK	11	0	1	209	46.183	969	5	1.359	40	5	913	39
BARTIN	26	491	34	179	24.725	1.287	7	1.987	239	16	3.495	424
ARDAHAN	6	108	6	221	24.094	878	8	2.579	74	10	987	80
IĞDIR	10	246	13	178	27.697	1.306	6	2.677	114	4	783	74
YALOVA	31	896	55	55	23.438	845	8	2.992	203	14	3.236	276
KARABÜK	39	747	54	300	30.976	1.337	12	3.598	343	16	4.778	449
KİLİS	21	501	32	117	18.809	800	5	1.732	163	8	1.332	165
OSMANİYE	32	933	38	328	69.844	2.316	17	10.558	525	15	6.537	502
TÜRKİYE	7.532	181.458	10.186	45.639	9.101.523	302.982	2.555	1.074.643	70.454	3.013	891.418	65.911

KAYNAK: MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI

TABLO 29: Eğitim Kademelerine Göre Okul, Öğrenci Ve Öğretmen Sayıları (Bölgeler Kibariyle) (1997/1998 Öğretim Yılı)

BÖLGELER	OKULÖNCESİ			İLKÖĞRETİM			GENEL LİSE			MESLEKİ VE TEKNİK LİSE		
	OKUL SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI	ÖĞRET MEN SAYISI	OKUL SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI	ÖĞRET MEN SAYISI	OKUL SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI	ÖĞRET MEN SAYISI	OKUL SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI	ÖĞRET MEN SAYISI
AKDENİZ	1.038	24.972	1.159	5.176	1.215.817	43.931	327	164.284	9.656	358	105.653	8.086
DOĞU ANADOLU	742	8.115	558	7.169	830.782	26.678	226	85.048	4.349	233	46.522	4.307
EGE	1.272	30.976	1.624	5.203	1.102.553	42.677	358	137.457	11.337	482	122.369	10.882
G.DOĞU ANADOLU	339	8.753	530	5.721	974.535	23.977	151	78.430	3.157	165	37.063	2.581
İÇ ANADOLU	1.367	33.614	2.215	7.206	1.556.764	55.678	531	210.008	14.089	596	169.813	14.029
KARADENİZ	957	19.223	1.221	9.751	1.103.827	45.026	324	113.761	7.784	515	131.307	10.825
MARMARA	1.817	55.805	2.879	5.413	2.317.245	65.015	638	285.655	20.082	664	278.	
TÜRKİYE	7.532	181.458	10.186	45.639	9.101.523	302.982	2.555	1.074.643	70.454	3.013	891.	

KAYNAK: MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI

TABLO 30: Sağlık Göstergeleri (1996) (İller itibariyle)

İLLER	HEKİM SAYISI	HEKİM BAŞINA NÜFUS	DIŞ HEKİMİ SAYISI	DIŞ HEKİMİ BAŞINA NÜFUS	DIĞER SAĞLIK PERSONELİ SAYISI	DIĞER SAĞLIK PERSONELİ BAŞINA NÜFUS	1996 Türkiye NÜFUS
ADANA	1767	993	226	7.762	4200	418	1.754.307
ADİYAMAN	220	2.779	16	38.217	1013	604	611.476
AFYON	403	2.023	61	13.364	1740	469	815.207
AGRI	132	3.366	8	55.545	499	891	444.360
AMASYA	251	1.373	19	18.144	1195	288	344.733
ANKARA	10883	329	1907	1.879	16032	224	3.583.534
ANTALYA	1820	787	195	7.348	3981	360	1.432.783
ARTVIN	171	1.090	24	7.765	899	207	186.355
AYDIN	940	969	174	5.233	2768	329	910.551
BALIKESİR	819	1.257	208	4.948	3440	299	1.029.159
BİLECİK	156	1.218	17	11.178	504	377	190.022
BİNGÖL	107	2.355	8	31.492	571	441	251.935
BİTLİS	122	2.939	7	51.214	413	868	358.501
BOLU	376	1.498	79	7.132	1353	416	563.409
BURDUR	207	1.235	41	6.237	1063	241	255.735
BURSA	2068	934	441	4.381	4723	409	1.932.100
ÇANAKKALE	365	1.201	87	5.041	1557	282	438.542
ÇANKIRI	157	1.680	20	13.189	623	423	263.770
ÇORUM	386	1.564	46	13.121	1151	524	603.545
DENİZLİ	755	1.116	228	3.694	2746	307	842.344
DİYARBAKIR	798	1.610	133	9.660	2347	547	1.284.714
EDİRNE	638	645	81	5.081	1486	277	411.500
ELAZIĞ	633	792	51	9.830	1479	339	501.500

ERZINCAN	210	1.370	17	16.921	564	510	287.651
ERZURUM	789	1.023	41	19.692	1816	445	807.356
ESKİŞEHİR	993	686	121	5.627	2761	247	680.838
GAZİANTEP	673	1.771	116	10.274	1722	692	1.191.778
GİRESUN	242	1.988	40	12.027	1612	298	481.070
GÜMÜŞHANE	92	1.658	9	16.947	337	453	152.525
HAKKARİ	59	3.629	5	42.821	292	733	214.105
HATAY	679	1.801	194	6.303	1888	648	1.222.690
ISPARTA	620	795	86	5.731	1915	257	492.857
İÇEL	848	1.830	225	6.896	3570	435	1.551.518
İSTANBUL	15834	567	3680	2.440	19759	454	8.980.425
İZMİR	6534	479	933	3.357	11176	280	3.132.512
KARS	142	2.131	14	21.614	629	481	302.595
KASTAMONU	330	1.124	31	11.962	1129	328	370.823
KAYSERİ	1112	920	133	7.691	2581	396	1.022.957
KIRKLARELİ	286	1.106	53	5.967	1034	306	316.226
KIRŞEHİR	164	1.479	25	9.703	724	335	242.581
KOCAELİ	1019	1.139	177	6.555	2645	439	1.160.322
KONYA	1538	1.274	296	6.619	3297	594	1.959.109
KÜTAHYA	422	1.431	47	12.852	1454	415	604.065
MALATYA	622	1.172	80	9.109	2090	349	728.693
MANİSA	1196	1.057	195	6.481	3025	418	1.263.848
K.MARAŞ	426	2.201	70	13.395	1882	498	937.629
MARDİN	203	3.124	8	79.279	742	855	634.234
MUGLA	616	1.058	126	5.170	2487	262	651.436
MUŞ	120	3.464	8	51.959	497	836	415.674
NEVŞEHİR	216	1.371	41	7.221	813	364	296.077
NİĞDE	231	1.387	23	13.930	947	338	320.390
ORDU	400	2.222	54	16.463	1930	461	888.021
RİZE	219	1.373	41	7.335	749	402	300
SAKARYA	482	1.581	110	6.928	1462	521	762

SAMSUN	1190	1.002	218	5.471	3341	357	1.192.719
SİİRT	100	2.558	7	36.536	408	627	255.755
SİNOP	197	1.192	24	9.782	767	306	234.758
SIVAS	694	1.058	47	15.619	1608	457	734.081
TEKİRDAĞ	548	996	98	5.569	1449	377	545.763
TOKAT	403	1.862	45	16.679	1833	409	750.567
TRABZON	1003	779	115	6.797	2636	297	781.701
TUNCELİ	84	1.239	4	26.019	446	233	104.076
ŞANLIURFA	410	3.068	46	27.342	1272	989	1.257.720
UŞAK	219	1.402	61	5.034	1063	289	307.053
VAN	376	1.975	18	41.248	1111	668	742.465
YOZGAT	309	1.963	27	22.470	1129	537	606.695
ZONGULDAK	486	1.349	103	6.366	1415	463	655.692
AKSARAY	221	1.574	20	17.391	655	531	347.817
BAYBURT	67	1.505	5	20.172	187	539	100.862
KARAMAN	143	1.539	28	7.861	562	392	220.109
KIRIKKALE	175	1.806	35	9.032	818	386	316.125
BATMAN	125	3.326	15	27.716	524	793	415.740
ŞIRNAK	65	4.897	5	63.662	291	1.094	318.311
BARTIN	134	1.499	23	8.733	420	478	200.863
ARDAHAN	74	1.517	5	22.452	305	368	112.258
İĞDIR	79	1.762	11	12.651	344	405	139.165
YALOVA	134	1.242	36	4.622	452	368	166.382
KARABÜK	176	1.397	22	11.180	573	429	245.960
KİLİS	58	2.656	4	38.508	245	629	154.031
OSMANIYE	157	2.589	57	7.132	763	533	406.538
TÜRKİYE	69.118	907	12.155	5.158	157.929	397	62.697.000

KAYNAK: SAĞLIK BAKANLIĞI

NOT: ASKERİ SAĞLIK PERSONELİ DAHİL DEĞİLDİR.

TABLO 31: Sağlık Göstergeleri (1996) (Bölgeler İtibariyle)

BÖLGELER	HEKİM SAYISI	HEKİM BAŞINA NÜFUS	DIŞ HEKİMİ SAYISI	DIŞ HEKİMİ BAŞINA NÜFUS	DIĞER SAĞLIK PERSONELİ SAYISI	DIĞER SAĞLIK PERSONELİ BAŞINA NÜFUS
AKDENİZ	6.524	1.235	1.094	7.362	19.262	418
DOĞU ANADOLU	3.549	1.524	277	19.531	11.056	489
EGE	11.085	769	1.825	4.672	26.459	322
G.DOĞU ANADOLU	2.652	2.309	350	17.496	8.564	715
İÇ ANADOLU	16.836	629	2.723	3.891	32.550	325
KARADENİZ	6.123	1.316	898	8.970	21.527	374
MARMARA	22.349	713	4.988	3.194	38.511	414
TÜRKİYE	69.118	907	12.155	5.158	157.929	397

KAYNAK: SAĞLIK BAKANLIĞI

NOT: ASKERİ SAĞLIK PERSONELİ DAHİL DEĞİLDİR.

TABLO 32: Elektrik Tüketimlerinin Sektörel Dağılımı (1997) (İller İtibarıyla)

İLLER	MESKEN MWh	TİCARET MWh	RESMİ DAİRE MWh	SANAYİ MWh	AYDINLAT MA MWh	DİĞER MWh	TOPLAM MWh	KİŞİ BAŞINA TÜKETİM M kWh	Nüfus (1996)
ADANA	533.449	169.997	144.332	1.697.357	86.320	43.615	2.675.070	1.590	1682483
ADİYAMAN	85.056	7.866	9.716	281.087	25.869	19.960	429.554	633	678999
AFYON	109.670	42.914	14.689	274.774	28.824	73.887	544.758	683	797589
AĞRI	67.150	5.007	17.043	13.386	9.686	16.256	128.528	276	466058
AMASYA	75.972	12.847	15.228	111.670	44.343	18.586	260.060	751	346191
ANKARA	1.431.936	754.668	471.753	1.001.275	127.178	277.582	4.064.392	1.100	3693390
ANTALYA	502.531	648.336	73.217	179.271	155.496	212.005	1.770.856	1.173	1509616
ARTVIN	38.486	6.250	3.816	93.180	13.861	5.043	160.636	873	184070
AYDIN	305.945	119.947	33.415	234.940	52.958	119.821	867.026	963	899980
BALIKESİR	310.325	113.926	27.669	508.538	76.903	156.185	1.193.546	1.158	1030978
BİLECİK	48.538	9.612	8.604	830.944	10.256	10.439	918.393	4.782	192060
BİNGÖL	21.934	2.656	9.925	1.619	11.419	6.602	54.155	231	234790
BITLİS	26.307	2.515	13.089	1.097	15.877	5.492	64.377	190	339645
BOLU	161.959	51.533	19.470	363.711	32.335	65.453	694.461	1.256	553022
BURDUR	51.363	10.133	4.784	70.138	21.600	20.362	178.380	706	252791
BURSA	706.728	250.315	17.665	2.568.771	72.372	797.901	4.413.752	2.254	1958529
ÇANAKKALE	124.072	45.757	16.149	506.106	24.392	19.440	735.916	1.640	448815
ÇANKIRI	35.073	8.560	13.950	34.563	10.731	5.318	108.195	435	248599
ÇORUM	124.482	27.097	9.338	190.769	21.178	24.515	397.379	687	578187
DENİZLİ	218.151	91.027	32.989	636.778	29.265	78.391	1.086.601	1.331	816250
DİYARBAKIR	163.038	27.772	64.515	89.208	78.266	81.959	504.758	394	1282678
EDİRNE	112.095	33.992	51.889	316.011	34.500	52.477	600.964	1.509	398125
ELAZIĞ	116.386	22.027	22.670	561.766	27.088	81.673	831.610	1.604	518360
ERZİNCAN	47.444	8.717	13.074	23.552	13.815	33.126	139.728	499	
ERZURUM	125.970	24.269	43.310	68.120	21.107	61.824	344.600	395	

ESKİŞEHİR	200.196	64.612	28.494	502.263	13.535	76.085	885.185	1.339	660843
GAZİANTEP	356.981	58.473	21.840	1.039.562	104.100	81.932	1.662.888	1.475	1127686
GİRESUN	88.266	17.157	3.842	103.221	28.042	11.311	251.839	547	460805
GUMUŞHANE	19.504	3.126	4.735	9.440	7.138	1.782	45.725	297	153990
HAKKARİ	30.079	1.423	7.324	383	17.707	432	57.348	261	219345
HATAY	316.669	43.706	54.102	1.203.462	38.775	129.841	1.786.555	1.492	1197139
ISPARTA	84.747	26.654	67.521	294.851	31.558	7.450	512.781	1.111	461571
İÇEL	393.514	126.431	56.869	829.015	56.603	68.270	1.530.702	1.015	1508232
İSTANBUL	4.486.124	2.210.072	656.382	7.403.409	378.102	924.504	16.058.593	1.746	9198809
İZMİR	1.219.303	422.923	475.273	5.613.877	313.504	213.323	8.258.203	2.651	3114859
KARS	38.314	7.273	17.527	45.842	17.268	258	126.482	392	322973
KASTAMONU	81.158	14.722	11.535	162.599	25.998	13.178	309.190	850	363700
KAYSERİ	254.934	59.815	27.332	813.938	34.356	72.355	1.262.730	1.296	974035
KIRKLARELİ	87.214	23.491	16.000	631.497	17.212	30.709	806.123	2.528	318866
KIRŞEHİR	53.104	4.845	11.763	62.750	14.904	11.189	158.555	657	241507
KOCAELİ	394.531	102.071	494.543	2.896.622	51.851	57.323	3.996.941	3.395	1177379
KONYA	380.913	102.866	29.207	1.659.082	68.890	253.825	2.494.783	1.291	1931773
KÜTAHYA	87.178	25.386	12.555	319.723	20.342	62.453	527.637	825	639629
MALATYA	141.215	50.770	15.815	296.937	33.827	31.497	570.061	699	815105
MANİSA	296.631	90.682	20.767	575.134	55.227	166.170	1.204.611	978	1232015
K.MARAŞ	138.073	25.703	43.282	709.314	57.487	116.191	1.090.050	1.081	1008107
MARDİN	42.171	5.680	13.988	90.263	75.532	60.916	288.550	446	646826
MUĞLA	250.164	242.199	31.196	251.740	37.429	125.088	937.816	1.465	640011
MUŞ	29.983	3.648	15.397	13.449	24.980	18.246	105.703	250	422247
NEVŞEHİR	53.595	24.939	7.048	69.567	27.526	143.872	326.547	1.134	287866
NİĞDE	49.456	8.355	6.084	155.961	18.352	90.741	328.949	1.041	315925
ORDU	147.047	23.999	22.672	178.850	29.900	9.349	411.817	490	840148
RİZE	83.502	16.916	9.276	134.083	27.401	6.723	277.901	854	325581
SAKARYA	196.864	75.578	25.223	289.633	34.978	44.412	666.688	911	731800
SAMSUN	279.898	58.615	55.414	331.816	48.930	21.654	796.327	690	
SİİRT	23.195	5.473	6.734	69.661	31.149	3.139	139.351	531	

SİNOP	52.326	7.191	8.513	24.372	8.555	7.892	108.849	506	214925
SİVAS	132.286	19.720	26.750	179.497	37.169	6.143	401.565	575	698019
TEKİRDAĞ	212.168	49.121	19.307	1.342.303	39.442	196.480	1.858.821	3.276	567396
TOKAT	104.006	12.947	11.291	117.410	18.953	21.541	286.148	411	695862
TRABZON	174.090	42.168	59.143	81.597	35.226	13.609	405.833	479	846876
TUNCELİ	12.727	1.747	13.315	2.152	5.899	5.669	41.509	481	86268
ŞANLIURFA	158.784	80.736	100.811	126.093	92.592	253.406	812.422	623	1303589
UŞAK	76.055	24.476	4.004	267.210	15.634	23.437	410.816	1.318	311754
VAN	85.715	12.953	20.180	43.423	35.774	23.622	221.667	291	762719
YOZGAT	89.258	13.790	5.673	121.400	37.125	22.589	289.835	483	599690
ZONGULDAK	172.148	35.047	15.541	1.747.599	43.586	19.034	2.032.955	3.318	612722
AKSARAY	67.808	11.361	4.363	14.531	16.317	32.252	146.632	422	347163
BAYBURT	14.480	1.590	2.450	1.152	5.583	2.343	27.598	277	99638
KARAMAN	43.355	9.378	5.264	68.982	8.069	42.790	177.838	793	224303
KIRIKKALE	61.286	12.172	5.706	231.484	27.825	14.499	352.972	987	357544
BATMAN	41.424	6.526	8.249	95.352	28.759	30.667	210.977	527	400380
ŞIRNAK	16.140	2.244	47.028	366	11.997	8.648	86.423	273	316536
BARTIN	54.705	9.141	6.447	76.153	11.761	3.636	161.843	865	187008
ARDAHAN	14.145	2.118	3.680	1.444	2.537	1	23.925	186	128606
İĞDIR	17.833	4.556	4.496	1.494	5.076	121	33.576	231	145384
YALOVA	66.104	26.414	2.505	50.766	13.441	15.380	174.610	1.065	163916
KARABÜK	57.767	10.065	2.095	131.032	12.043	14.185	227.187	999	227478
KİLİS	19.958	2.887	2.621	3.580	4.987	4.005	38.038	346	109908
OSMANIYE	24.884	8.702	3.987	47.039	3.645	7.035	95.292	217	438372
TÜRKİYE	18.514.435	6.852.393	3.805.458	42.193.006	3.310.237	5.911.114	80.568.057	1.282	62865574

KAYNAK: TEDAŞ

Not: İl bazında dağılımı yapılamayan TEAŞ büro ve lojmanlarının 896.400 MWs olan elektrik tüketimi genel mesken toplamına dahil edilmiştir.

TABLO 33 : Elektrik Tüketimlerinin Sektörel Dağılımı (1997) (Bölgeler İtibariyle)

BÖLGELER	MESKEN <i>MWh</i>	TİCARET <i>MWh</i>	RESMİ DAİRE <i>MWh</i>	SANAYİ <i>MWh</i>	AYDINLAT MA <i>MWh</i>	DİĞER <i>MWh</i>	TOPLAM <i>MWh</i>	KİŞİ BAŞINA TÜKETİM <i>kWh</i>
AKDENİZ	2.045.230	1.059.662	448.094	5.030.447	451.484	604.769	9.639.686	1.196
DOĞU ANADOLU	775.202	149.679	216.845	1.074.664	242.060	284.819	2.743.269	489
EGE	2.563.097	1.059.554	624.888	8.174.176	553.183	862.570	13.837.468	1.637
G.DOĞU ANADOLU	906.747	197.657	275.502	1.795.172	453.251	544.632	4.172.961	681
İÇ ANADOLU	2.853.200	1.095.081	643.387	4.915.293	441.977	1.049.240	10.998.178	1.039
KARADENİZ	1.729.796	350.411	260.806	3.858.654	414.833	259.834	6.855.748	874
MARMARA	6.744.763	2.940.349	1.335.936	17.344.600	753.449	2.305.250	31.424.347	1.941
TÜRKİYE	18.514.435	6.852.493	3.805.458	42.193.006	3.310.237	5.911.114	80.568.157	1.282

KAYNAK: TEDAŞ

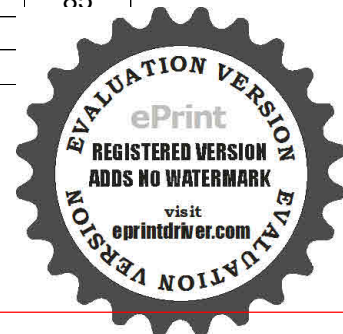
Not: İl bazında dağılımı yapılamayan TEAŞ büro ve lojmanlarının 896.400 MWs olan elektrik tüketimi genel mesken toplamına dahil edilmiştir.

TABLO 34: Köy İçmesuları Envanteri (1997)

(İller itibarıyla)

	TOPLAM KIRSAL YERLEŞİM YERLERİ VE NÜFUSU			YETERLİ İÇMESUYU OLAN KIRSAL YERLEŞİM YERLERİ VE NÜFUSU					
	KÖY SAYISI	BAGLISI SAYISI	NUFUS	KÖY SAYISI	ORAN (%)	BAGLISI SAYISI	ORAN (%)	NUFUS	ORAN (%)
ADANA	522	519	287.894	458	88	279	54	250.382	87
ADİYAMAN	395	578	250.622	309	78	277	48	185.520	74
AFYON	410	138	208.019	370	90	68	49	191.978	92
AĞRI	570	359	276.398	329	58	139	39	156.919	57
AMASYA	349	222	149.963	327	94	141	64	140.197	93
ANKARA	820	205	261.852	797	97	182	89	256.992	98
ANTALYA	534	1.344	293.346	434	81	681	51	230.237	78
ARTVİN	308	1.722	134.266	221	72	995	58	89.279	66
AYDIN	484	333	289.177	407	84	191	57	253.771	88
BALIKESİR	876	227	384.645	850	97	147	65	368.802	96
BİLECİK	234	38	64.320	216	92	34	89	60.185	94
BİNGÖL	318	770	151.939	249	78	343	45	110.797	73
BİTLİS	334	295	165.850	264	79	185	63	123.637	75
BOLU	811	963	305.702	763	94	874	91	286.783	94
BURDUR	189	100	96.269	182	96	61	61	92.403	96
BURSA	682	85	333.378	660	97	75	88	323.811	97
ÇANAĞKALE	566	86	208.309	493	87	69	80	191.418	92
ÇANKIRI	370	192	108.526	297	80	141	73	79.569	73
ÇORUM	741	386	314.702	698	94	285	74	295.923	94
DENİZLİ	369	293	194.670	245	66	100	34	128.599	66
DIYARBAKIR	820	1.155	457.824	429	52	275	24	216.828	47
EDİRNE	251	0	159.402	202	80	-	-	130.491	82
ELAZIĞ	547	663	179.976	410	75	466	70	140.496	78
ERZİNCAN	545	244	104.704	470	86	146	60	93.348	89
ERZURUM	1.035	486	405.136	893	86	301	62	345.992	85
ESKİŞEHİR	385	68	125.225	353	92	50	74	113.506	
GAZİANTEP	458	166	194.905	435	95	145	87	185.837	

GİRESUN	557	2.051	256.247	462	83	1.179	57	191.877	75
GÜMÜŞHANE	330	476	93.675	284	86	200	42	78.927	84
HAKKARİ	120	453	87.340	113	94	423	93	77.471	89
HATAY	355	317	295.834	309	87	226	71	263.286	89
ISPARTA	172	127	97.338	170	99	94	74	95.516	98
İÇEL	486	554	229.329	317	65	286	52	154.102	67
İSTANBUL	118	37	68.611	114	97	34	92	65.071	95
İZMİR	599	434	333.934	542	90	244	56	300.822	90
KARS	383	72	220.452	284	74	20	28	160.472	73
KASTAMONU	1.073	2.560	272.606	790	74	1.417	55	188.495	69
KAYSERİ	438	99	200.089	430	98	95	96	198.291	99
KIRKLARELİ	180	2	114.152	180	100	2	100	114.152	100
KIRŞEHİR	237	41	89.231	228	96	39	95	86.838	97
KOCAELİ	233	332	102.050	225	97	307	92	98.480	97
KONYA	628	191	338.104	510	81	113	59	286.622	85
KÜTAHYA	581	106	237.212	551	95	52	49	227.903	96
MALATYA	501	1.153	203.467	356	71	800	69	144.329	71
MANİSA	763	567	360.967	658	86	170	30	307.726	85
K.MARAŞ	480	836	313.368	386	80	628	75	250.055	80
MARDİN	547	295	246.385	422	77	171	58	199.848	81
MUĞLA	382	480	240.277	292	76	252	53	183.783	76
MUŞ	363	202	221.910	315	87	117	58	178.603	80
NEVŞEHİR	139	8	81.510	137	99	8	100	80.886	99
NİĞDE	120	14	89.626	116	97	14	100	88.143	98
ORDU	505	2.290	313.974	408	81	1.534	67	214.821	68
RİZE	348	1.474	186.398	253	73	951	65	141.939	76
SAKARYA	499	234	254.581	446	89	204	87	225.625	89
SAMSUN	925	1.920	541.748	675	73	1.039	54	340.410	63
SİİRT	275	226	120.509	208	76	114	50	93.274	77
SİNOP	464	1.446	175.623	419	90	1.191	82	154.388	88
SİVAS	1.250	701	321.310	1.099	88	372	53	288.973	90
TEKİRDAĞ	259	3	141.575	250	97	2	67	137.048	97
TOKAT	636	342	289.496	613	96	280	82	275.547	96
TRABZON	495	3.492	312.939	471	95	2.492	71	274.121	95

TUNCELİ	368	854	79.969	268	73	493	58	53.665	67
ŞANLIURFA	1.037	1.608	424.206	859	83	802	50	335.665	79
UŞAK	248	265	113.751	202	81	146	55	95.089	84
VAN	574	451	360.170	430	75	237	53	269.232	75
YOZGAT	603	31	280.924	559	93	28	90	264.658	94
ZONGULDAK	378	743	276.871	99	26	145	20	67.893	25
AKSARAY	155	38	93.408	135	87	19	50	83.029	89
BAYBURT	171	56	54.978	164	96	49	88	52.434	95
KARAMAN	158	42	79.824	127	80	22	52	66.182	83
KIRIKKALE	174	19	58.905	141	81	9	47	48.611	83
BATMAN	250	304	142.453	146	58	75	25	79.562	56
ŞIRNAK	235	264	118.142	134	57	88	33	71.995	61
BARTIN	252	539	141.266	155	62	317	59	86.855	61
ARDAHAN	239	45	124.490	198	83	9	20	102.285	82
İĞDIR	158	56	82.137	89	56	16	29	40.897	50
YALOVA	25	5	12.252	25	100	5	100	12.252	100
KARABÜK	271	606	83.223	212	78	423	70	60.346	73
KİLİS	138	61	40.972	93	67	34	56	27.396	67
OSMANİYE	164	336	126.830	146	89	200	60	104.904	83
TÜRKİYE	34.962	41.495	16.253.657	28.976	83	24.837	60	13.134.494	81
KAYNAK: KÖY HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ									

TABLO 35: Köy İçmesuları Envanteri (1997) (Bölgeler İtibariyle)

BÖLGELER	TOPLAM KIRSAL YERLEŞİM YERLERİ VE NÜFUSU			YETERLİ İÇMESUYU OLAN KIRSAL YERLEŞİM YERLERİ VE NÜFUSU					
	KÖY SAYISI	BAĞLISI SAYISI	NÜFUS	KÖY SAYISI	ORAN (%)	BAĞLISI SAYISI	ORAN (%)	NÜFUS	ORAN (%)
AKDENİZ	2.902	4.133	1.740.208	2.402	83	2.455	59	1.440.885	83
DOĞU ANADOLU	6.055	6.103	2.663.938	4.668	77	3.695	61	1.998.143	75
EGE	3.836	2.616	1.978.007	3.267	85	1.223	47	1.689.671	85
G.DOĞU ANADOLU	4.155	4.657	1.996.018	3.035	73	1.981	43	1.395.925	70
İÇ ANADOLU	5.477	1.649	2.128.534	4.929	90	1.092	66	1.942.300	91
KARADENİZ	8.614	21.288	3.903.677	7.014	81	13.512	63	2.940.235	75
MARMARA	3.923	1.049	1.843.275	3.661	93	879	84	1.727.335	94
TÜRKİYE	34.962	41.495	16.253.657	28.976	83	24.837	60	13.134.494	81

KAYNAK: KÖY HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

TABLO 36: Kırsal Yerleşim Yerlerinde Asfalt Karayolu Asfalt Yol Oranına Göre Sıralama

İLLER	TCK ASFALT YOL			KÖY HİZMETLERİ ASFALT YOL			TOPLAM KÖY YOLU			TOPLAM ASFALT YOL ORANI (%) (Km)
	KÖY VE BAĞLISI SAYISI	NÜFUS	Km	KÖY VE BAĞLISI SAYISI	NÜFUS	Km	KÖY VE BAĞLISI SAYISI	NÜFUS	Km	
NEVŞEHİR	24	40.192	516	154	125.382	939	179	165.606	1.789	63,12
YALOVA	1	778	31	22	10.570	107	30	12.252	208	57,74
İSTANBUL	30	30.453	418	126	62.784	535	165	93.890	1.301	55,44
İZMİR	125	147.139	1.375	592	294.310	2.129	1.097	483.380	5.290	52,57
BURDUR	27	18.188	539	206	96.179	1.032	303	120.729	2.570	50,53
GAZİANTEP	64	36.377	586	400	170.559	1.387	643	236.918	3.331	50,37
ISPARTA	35	23.089	530	208	161.834	930	344	192.581	2.577	46,99
NİĞDE	18	18.424	442	123	160.394	612	171	189.855	1.920	44,62
TEKİRDAĞ	48	58.436	632	161	107.177	791	276	191.012	2.575	44,37
KOCAELİ	45	37.311	529	266	113.181	799	583	182.439	2.577	42,76
HATAY	86	78.363	710	410	358.911	1.142	782	495.737	3.692	42,07
MANİSA	112	82.769	1.057	525	316.471	1.831	1.416	513.881	6.009	40,87
DENİZLİ	77	79.490	840	297	235.852	1.334	742	365.004	4.519	40,57
SAKARYA	108	81.490	642	326	237.897	1.015	758	381.334	3.547	39,56
UŞAK	49	26.694	467	231	94.075	904	541	143.508	3.084	38,61
BİLECİK	36	19.911	404	139	44.803	563	280	78.357	2.127	38,21
MUĞLA	79	50.783	955	335	146.851	1.186	902	278.440	4.655	38,16
KAYSERİ	69	60.750	1.053	214	179.060	1.031	594	315.592	4.427	38,03
KIRŞEHİR	38	23.536	503	132	73.634	612	301	127.824	2.444	37,84
ANKARA	101	57.578	1.693	468	181.672	2.317	1.055	318.675	9.046	37,34
AKSARAY	35	28.232	497	97	93.706	504	264	159.774	2.233	36,67
BALIKESİR	103	58.352	1.216	396	225.381	1.665	1.129	431.923	6.776	36,05
KARAMAN	26	20.500	593	91	47.028	453	211	98.548	2.384	35,14
ZONGULDAK	105	51.397	419	376	116.035	799	1.226	335.316	3.064	
KIRIKKALE	20	21.923	324	97	61.433	445	212	106.868	1.926	

AFYON	60	56.387	1.009	265	260.460	993	675	412.665	4.902	33,87
KIRKLARELİ	43	49.867	652	110	83.663	539	191	143.505	2.873	33,79
KONYA	173	197.799	2.751	292	291.709	1.367	1.125	715.996	9.470	33,70
ÇANAKKALE	86	48.286	1.041	225	107.027	905	661	230.407	4.799	33,32
ADANA	90	61.596	950	340	206.217	1.364	1.092	386.375	6.098	32,83
ANTALYA	174	81.697	1.336	686	253.387	2.220	2.093	456.801	9.530	32,73
AYDIN	79	61.989	748	308	238.622	916	856	377.377	4.356	32,60
EDİRNE	62	55.476	648	125	92.712	522	259	178.846	3.118	31,07
ESKİŞEHİR	60	28.502	792	182	77.983	889	475	154.235	4.694	30,64
KİLİS	10	3.520	147	63	17.936	184	200	42.979	939	30,48
İÇEL	196	136.256	1.220	382	172.104	1.423	1.206	406.001	7.530	30,21
BURSA	120	87.530	1.124	353	232.460	1.096	807	413.633	6.259	30,07
KÜTAHYA	98	87.843	1.037	229	139.659	771	742	330.606	5.114	29,39
AMASYA	45	17.966	512	193	94.627	761	599	181.558	4.034	28,00
OSMANIYE	46	29.559	294	121	59.071	357	516	150.728	2.054	27,73
YOZGAT	69	69.649	981	180	129.967	818	666	361.691	5.588	27,39
ÇORUM	64	24.820	1.038	223	113.626	860	1.142	349.120	6.266	25,99
ELAZIĞ	133	47.365	756	215	66.458	663	1.249	219.584	4.850	25,31
TÜRKİYE	6.171	3.333.959	55.645	14.513	7.833.042	52.443	81.615	20.905.125	375.093	25,09
BARTIN	92	17.702	287	121	30.618	259	807	146.210	1.897	25,00
K.MARAŞ	151	67.190	879	247	162.307	820	1.562	472.858	6.312	23,63
MARDİN	61	41.285	625	134	82.308	542	872	297.149	4.497	22,78
ŞIRNAK	40	25.077	458	35	12.652	155	506	136.742	2.258	22,57
ÇANKIRI	41	14.873	525	109	57.812	393	582	143.166	3.633	22,08
TOKAT	69	33.753	659	198	159.239	695	1.074	393.100	5.650	21,46
ERZİNCAN	77	29.153	860	98	65.212	325	814	153.770	4.940	20,43
SİİRT	39	18.106	395	30	21.274	115	509	133.296	2.264	19,18
ADIYAMAN	104	49.830	649	84	42.617	265	1.030	272.496	4.152	19,04
ŞANLIURFA	142	47.607	897	285	93.897	866	2.666	450.331	8.482	18,80
SİVAS	154	58.486	1.822	120	52.529	485	1.986	372.681	10.467	18,77
MUŞ	31	25.189	551	29	37.285	104	583	263.946	3.288	17,06
KARABÜK	49	7.702	305	77	14.296	173	885	86.020	2.515	16,05
BOLU	86	27.964	0	375	131.952	904	1.781	315.505	5.426	15,95
BİTLİS	38	17.131	455	22	21.284	74	635	182.786	2.832	15,85

SAMSUN	103	37.561	743	386	149.870	987	3.010	605.565	10.138	15,90
ERZURUM	153	57.378	1.603	59	31.394	264	1.548	434.917	10.296	15,69
HAKKARİ	33	5.163	330	13	4.992	33	602	99.141	2.007	15,53
BİNGÖL	96	29.533	630	21	11.363	60	1.091	153.997	4.041	14,77
VAN	57	34.819	895	32	24.659	103	1.035	372.713	5.936	14,61
KASTAMONU	241	23.494	1.421	190	28.016	455	3.641	274.727	11.560	14,45
BATMAN	47	20.209	256	42	15.490	152	555	144.933	2.590	14,34
DİYARBAKIR	122	48.800	818	71	27.828	261	2.026	488.315	6.988	13,82
MALATYA	85	60.667	448	128	63.177	501	1.816	294.729	6.934	12,86
SİNOP	136	17.556	474	149	21.502	310	1.939	177.621	5.711	12,68
BAYBURT	23	9.587	240	6	6.196	49	284	66.035	2.183	11,93
İĞDIR	20	14.922	152	8	9.365	25	216	89.348	1.344	11,83
AGRI	45	24.096	540	11	9.474	92	931	278.335	5.059	11,29
KARS	65	38.098	417	5	8.468	36	457	225.498	3.613	11,24
ORDU	170	24.699	719	105	15.410	204	3.505	466.761	7.500	11,23
GÜMÜŞHANE	59	17.168	505	27	13.190	100	907	109.849	4.975	11,04
ARDAHAN	43	23.777	235	0	0	0	287	129.965	1.974	10,64
ARTVİN	111	15.287	549	4	1.659	93	2.038	138.562	5.948	9,88
RİZE	60	13.294	325	177	17.070	264	1.936	203.209	6.463	8,68
GİRESUN	78	11.155	499	70	10.407	193	2.671	272.903	8.228	7,93
TRABZON	91	17.130	472	145	20.786	317	4.848	446.427	13.358	5,70
TUNCELİ	90	10.256	0	16	4.577	59	1.222	79.969	3.089	1,91

KAYNAK: KÖY HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (*)Asfalt, Stabilize, Tesviyeli ve Ham Yolların Toplamını Kapsamaktadır

TABLO 37: Kırsal Yerleşim Yerlerinde Asfalt Karayolu (1997) (Bölgeler İtibariyle)

BOLGELER	TCK ASFALT YOL			KÖY HİZMETLERİ ASFALT YOL				TOPLAM KÖY YOLU		
	KÖY VE BAĞLISI SAYISI	NÜFUS	Km	KÖY VE BAĞLISI SAYISI	NÜFUS	Km	KÖY VE BAĞLISI SAYISI	NÜFUS	Km	TOPLAM ASFALT YOL ORANI (%) (Km)
AKDENİZ	805	495.938	6.458	2.600	1.470.010	9.288	7.898	2.681.810	40.363	33,63
DOĞU ANADOLU	966	417.547	7.872	657	357.708	2.339	12.486	2.978.698	60.203	15,00
EGE	679	593.094	7.488	2.782	1.726.300	10.064	6.971	2.904.861	37.929	38,65
G.DOĞU ANADOLU	629	290.811	4.831	1.144	484.561	3.927	9.007	2.203.159	35.501	21,71
İÇ ANADOLU	828	640.444	12.492	2.259	1.532.309	10.865	7.821	3.230.511	60.021	32,21
KARADENİZ	1.582	368.235	9.167	2.822	944.499	7.423	32.293	4.568.488	104.916	14,54
MARMARA	682	527.890	7.337	2.249	1.317.655	8.537	5.139	2.337.598	36.160	36,49
TÜRKİYE	6.171	3.333.959	55.645	14.513	7.833.042	52.443	81.615	20.905.125	375.093	25,09

KAYNAK: KÖY HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

(*) Asfalt, Stabilize, Tesviyeli ve Ham yolların toplamını kapsamaktadır.

TABLO 38: Motorlu Kara Taşıtı Sayısı (1997)
(10.000 Kişiyeye Düşen Motorlu Kara Taşıtı Sayısına Göre Sıralama)

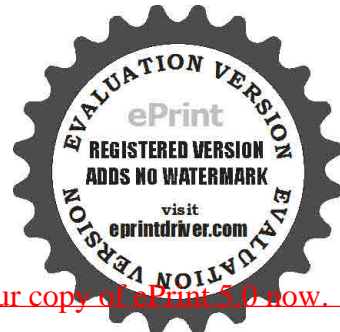
İLLER	MOTORLU KARA TAŞITI SAYISI	10.000 KİŞİYE DÜŞEN MOTORLU KARA TAŞITI SAYISI	İLLER	MOTORLU KARA TAŞITI SAYISI	10.000 KİŞİYE DÜŞEN MOTORLU KARA TAŞITI SAYISI
ANKARA	635.904	1.722	GAZİANTEP	106.570	945
ANTALYA	254.847	1.688	NEVŞEHİR	27.122	942
MUĞLA	107.899	1.686	KIRKLARELİ	29.911	938
BURDUR	36.967	1.462	KÜTAHYA	59.047	923
İZMİR	431.741	1.386	BOLU	49.376	893
AYDIN	119.939	1.333	SAKARYA	61.307	838
BALIKESİR	137.218	1.331	BİLECİK	16.019	834
DENİZLİ	108.621	1.331	AMASYA	27.959	808
KARAMAN	29.843	1.330	KASTAMONU	28.675	788
ADANA	216.265	1.285	SAMSUN	88.551	767
ESKİŞEHİR	84.091	1.272	KOCAELİ	86.574	735
MANİSA	156.727	1.272	NİĞDE	22.675	718
İSTANBUL	1.152.817	1.253	KIRŞEHİR	16.494	683
ZONGULDAK	69.719	1.138	ÇORUM	39.275	679
BURSA	222.417	1.136	AKSARAY	23.560	679
ÇANAKKALE	50.441	1.124	RİZE	22.002	676
UŞAK	34.950	1.121	ARTVİN	12.160	661
HATAY	132.039	1.103	AFYON	51.298	643
İÇEL	153.832	1.020	TEKİRDAĞ	35.892	633
ISPARTA	45.643	989	SİNOP	13.560	631
KAYSERİ	93.507	960	ERZİNCAN	17.491	624
KONYA	184.738	956	BARTIN	10.853	580
TÜRKİYE	5.943.073	945	ELAZIĞ	29.030	560
EDİRNE	37.634	945	TRABZON	47.173	557
ŞİRNAK	17.447	551	ADİYAMAN	19.204	283
TOKAT	36.639	527	ERZURUM	23.652	271

K.MARAŞ	48.457	481	VAN	20.098	264
GİRESUN	22.111	480	KARABÜK	5.828	256
KIRIKKALE	17.117	479	İĞDIR	3.436	236
MALATYA	35.309	433	TUNCELİ	2.023	235
ŞANLIURFA	56.322	432	DİYARBAKIR	28.622	223
SİVAS	30.097	431	BATMAN	8.525	213
GÜMÜŞHANE	6.284	408	SİİRT	5.441	207
ORDU	32.996	393	BİNGÖL	4.697	200
ÇANKIRI	9.708	391	BİTLİS	6.751	199
YALOVA	6.213	379	OSMANİYE	6.808	155
BAYBURT	3.701	371	ARDAHAN	1.729	134
MARDIN	20.541	318	AGRI	5.717	123
KİLİS	3.262	297	MUŞ	4.961	117
YOZGAT	17.418	290	HAKKARİ	2.226	101
KARS	9.360	290			
KAYNAK: DİE www.die.gov.tr					

EK-2: Mülakat Formları

EK-2. MÜLAKAT FORMU ÖRNEKLERİ

1. Bürokratlar için Mülakat Formu Örneği

Form no :.....

Görüşmenin yapıldığı tarih :

Görüşmeyi yapanın adı :

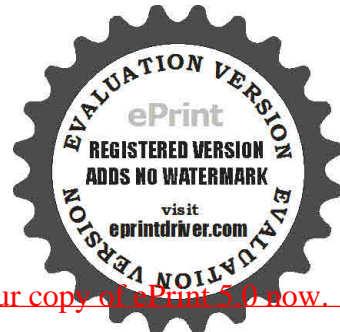
Görüşmenin yapıldığı yer :

Tanışma ve Sunuş (2-5 dakika)

Merhaba. Adım Murat Çağatay. Öncelikle, sizinle mülakat yapmamı kabul edip bana zaman ayırdığınız için çok teşekkür ederim. Bildiğiniz üzere mülakat konumuz Türkiye’de kamu kurumlarının sağladığı haklar ile bunlardan yararlanma şekilleri ve sonuçlarıdır. Bu tamamen bilimsel amaçla yapılan bir çalışmadır ve burada derlenen bilgiler çalışma amacı dışında kesinlikle kullanılmayacağı gibi şahsınızın kişisel bilgilerine hiç bir şekilde yer verilmeyecektir. Bu nedenle, kendinizi son derece rahat hisetmenizi ve araştırmanın selameti için doğru olduğunu düşündüğünüz gerçek yorumlarınızı yapmanızı rica ediyorum. Mülakatımız ortalama 45-60 dakika sürecektir. Göstermiş olduğunuz nezaket ve yardım için tekrar teşekkür ederim.

Sorular:

1. Sizce Kamu kurumlarının, mensupların sağladığı haklar nelerdir?
2. Bu hakların kullanımı açısından kamuda çalışmayanların durumları nedir?
3. Bu haklardan yararlananlar ile yararlanamayanlar arasında bir farklılaşma ya da ayrılık olduğunu veya doğabileceğini düşünüyor musunuz?
4. Sizce kamu kurumlarının kendi aralarında da sağladıkları haklar ve bunlardan yararlanma açısından bir farklılık var mıdır? Sonuçları nelerdir?
5. Aldığınız maaş ile sağlanan haklar ve hizmetler birarada düşünüldüğünde yorumunuz nedir?

EK-2. MÜLAKAT FORMU ÖRNEKLERİ

2. Akademisyenler Mülakat Formu Örneği

Form no :.....

Görüşmenin yapıldığı tarih :

Görüşmeyi yapanın adı :

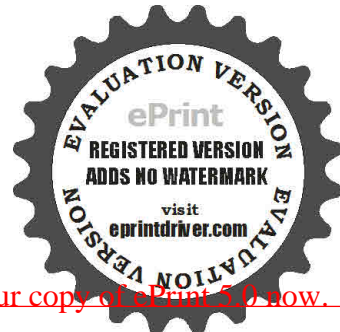
Görüşmenin yapıldığı yer :

Tanışma ve Sunuş (2-5 dakik a)

Merhaba. Adım Murat Çağatay. Öncelikle, sizinle mülakat yapmamı kabul edip bana zaman ayırdığınız için çok teşekkür ederim. Bildiğiniz üzere mülakat konumuz Türkiye’de kamu kurumlarının sağladığı haklar ile bunlardan yararlanma şekilleri ve sonuçlarıdır. Bu tamamen bilimsel amaçla yapılan bir çalışmadır ve burada derlenen bilgiler çalışma amacı dışında kesinlikle kullanılmayacağı gibi şahsınızın kişisel bilgilerine hiç bir şekilde yer verilmeyecektir. Bu nedenle, kendinizi son derece rahat hisetmenizi ve araştırmanın selameti için doğru olduğunu düşündüğünüz gerçek yorumlarınızı yapmanızı rica ediyorum. Mülakatımız ortalama 45-60 dakika sürecektir. Göstermiş olduğunuz nezaket ve yardım için tekrar teşekkür ederim.

Sorular:

1. Sizce Kamu kurumlarının, mensupların sağladığı haklar nelerdir?
 2. Bu hakların kullanımı açısından kamuda çalışmayanların durumları nedir?
 3. Bu haklardan yararlananlar ile yararlanamayanlar arasında bir farklılaşma ya da ayrılık olduğunu veya doğabileceğini düşünüyor musunuz?
- Sizce kamu kurumlarının kendi aralarında da sağladıkları haklar ve bunlardan yararlanma açısından bir farklılık var mıdır? Sonuçları nelerdir?

EK-2. MÜLAKAT FORMU ÖRNEKLERİ

3. Bürokratlar Eşleri için Mülakat Formu Örneği

Form no :.....

Görüşmenin yapıldığı tarih :

Görüşmeyi yapanın adı :

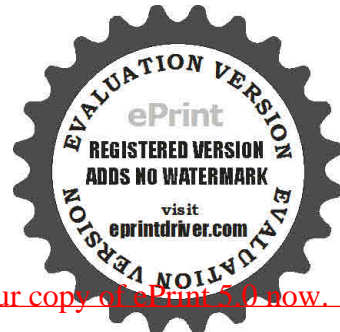
Görüşmenin yapıldığı yer :

Tanışma ve Sunuş (2-5 dakika)

Merhaba. Adım Murat Çağatay. Öncelikle, sizinle mülakat yapmamı kabul edip bana zaman ayırdığınız için çok teşekkür ederim. Bildiğiniz üzere mülakat konumuz Türkiye’de kamu kurumlarının sağladığı haklar ile bunlardan yararlanma şekilleri ve sonuçlarıdır. Bu tamamen bilimsel amaçla yapılan bir çalışmadır ve burada derlenen bilgiler çalışma amacı dışında kesinlikle kullanılmayacağı gibi şahsınızın kişisel bilgilerine hiç bir şekilde yer verilmeyecektir. Bu nedenle, kendinizi son derece rahat hisetmenizi ve araştırmamızın selameti için doğru olduğunu düşündüğünüz gerçek yorumlarınızı yapmanızı rica ediyorum. Mülakatımız ortalama 45-60 dakika sürecektir. Göstermiş olduğunuz nezaket ve yardım için tekrar teşekkür ederim.

Sorular:

1. Sizce Kamu kurumlarının, mensupların sağladığı haklar nelerdir?
2. Bu hakların kullanımı açısından kamuda çalışmayanların durumları nedir?
3. Eşinizin işyerindeki mevkii ve hiyerarşideki yeri, lojman başta olmak üzere diğer sosyal tesislerden yararlanmada ve buradaki yaşayışınızda etkili mi?
4. Lojman yaşamı başta olmak üzere kamp, lokal, alışveriş merkezi gibi hakların günlük hayatınıza olumlu yada olumsuz etkileri nelerdir.
5. Yukarıda belirttiğiniz olumlu ve olumsuz etkilerin çocuğunuzun gelişimine ve yaşayışına etkileri nasıldır?

EK-2. MÜLAKAT FORMU ÖRNEKLERİ

4. Vatandaşlar için Mülakat Formu Örneği

Form no :.....

Görüşmenin yapıldığı tarih :

Görüşmeyi yapanın adı :

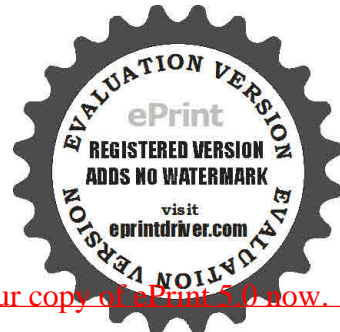
Görüşmenin yapıldığı yer :

Tanışma ve Sunuş (2-5 dakika)

Merhaba. Adım Murat Çağatay. Öncelikle, sizinle mülakat yapmamı kabul edip bana zaman ayırdığınız için çok teşekkür ederim. Bildiğiniz üzere mülakat konumuz Türkiye’de kamu kurumlarının sağladığı haklar ile bunlardan yararlanma şekilleri ve sonuçlarıdır. Bu tamamen bilimsel amaçla yapılan bir çalışmadır ve burada derlenen bilgiler çalışma amacı dışında kesinlikle kullanılmayacağı gibi şahsınızın kişisel bilgilerine hiç bir şekilde yer verilmeyecektir. Bu nedenle, kendinizi son derece rahat hisetmenizi ve araştırmanın selameti için doğru olduğunu düşündüğünüz gerçek yorumlarınızı yapmanızı rica ediyorum. Mülakatımız ortalama 45-60 dakika sürecektir. Göstermiş olduğunuz nezaket ve yardım için tekrar teşekkür ederim.

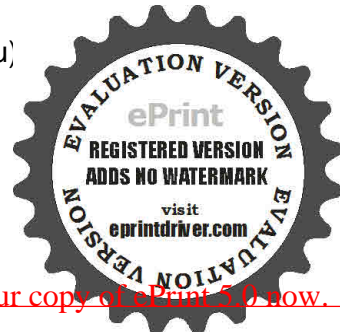
Sorular:

1. Sizce Kamu kurumlarının, mensuplarına sağladığı haklar nelerdir?
2. Bu hakların kullanımı açısından kamuda çalışmayanların durumları nedir?
3. Sizce devlet memurları bu halkardan yararlanmaya devam etmeli mi? neden?
4. Anılan haklardan yararlanma bakımından kendinizi hangi durumda görüyorsunuz?, bu size ne hissettiriyor?
5. Devlet memuru olmak ister misiniz? (ister miydiniz?)

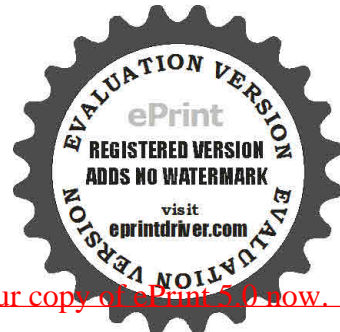

KAYNAKÇA

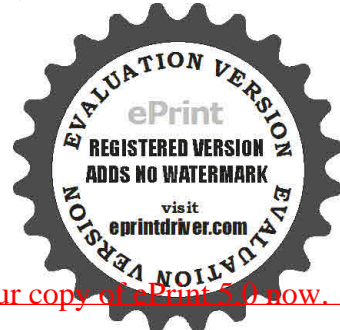
- AHMAD, Feroz. *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (Çev. Yavuz Alogan), İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995.
- AKŞİN, Sina. *Türkiye Tarihi Ansiklopedisi*, Cilt 1-5, Ankara: Cem Yayınları, 2000.
- AYBARS, Ergün. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ulusal Kimlik Oluşumu ve Batının Etkisi." Nuri Bilgin (Ed.), *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997.
- AYDIN, Suavi. *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği*, Ankara: Öteki Yayınevi, 1998.
- BAYART, Jean Francois. *Kimlik Yanılsaması*, İstanbul: Metis, 1999.
- BEY, Abdülaziz. *Osmanlı Adet Merasim ve Tabirleri: Toplum Hayatı*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.
- BİLGİN, Nuri. *Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu*, İzmir: Ege Yayıncılık, 1994.
- BİLGİN, Nuri. *Kollektif Kimlik*, İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1995.
- BRUINESSEN, Martin van. *Kürtlük, Türklük, Alevilik*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- BORA, Tanıl. "Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik." Nuri Bilgin (Ed.), *Cumhuriyetin İlk Döneminde Milli Kimlik*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997.
- BOTTOMORE, Tom.B. *Seçkinler ve Toplum*, (Çev. Doç. Dr. Erol Mutlu), Ankara: Gündoğan Yayınları, 1990.

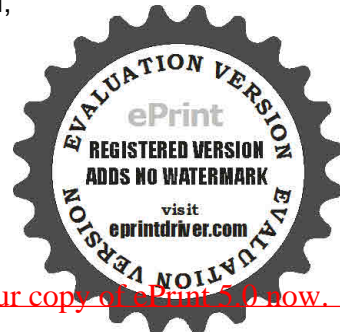
- BOZKURT, Veysel. "Cumhuriyet Döneminde Bürokrasi-Siyasi Elit-Halk İlişkileri:1923-1960." *Yeni Türkiye Dergisi*, XXIII-XXIV, Eylül-Aralık 1998.
- CANGIZBAY, Kadir. "Hiçkimsenin Cumhuriyeti." *Yeni Türkiye Dergisi*, XXIII-XXIV, Eylül-Aralık 1998.
- ÇAĞATAY, Murat. *Kimlik ve Toplumsal Barış*, Ankara: A.Ü. SBF, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- ÇELEBİ, A. Rüştü. "Çağdaş Toplumlarda Vergi." *Yeni Türkiye Dergisi*, XXIII-XXIV, Eylül-Aralık 1998.
- DAĞI, D. İhsan. *Kimlik, Söylem ve Siyaset*, Ankara: İmge Yayınları, 1998.
- DAHL, Robert. *Demokrasi Ve Eleştirileri*, (Çev.) Levent Köker, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği-Türk Demokrasi Vakfı Ortak Yayını, 1993.
- DAVIS, Fred. *Moda, Kültür ve Kimlik*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997.
- Devlet İstatistik Enstitüsü Web Sayfası. 11 Ocak 2003
<<http://www.die.gov.tr/esg.htm>>
- Devlet Planlama Teşkilatı Web Sayfası. 12 Ocak 2003
< <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-01/>>
- DURU, Kazım Nami. *Ziya Gökalp*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1975.
- DUVERGER, Maurice. *Siyaset Sosyolojisi*, (Çev. Dr. Şirin Tekeli), İstanbul: Varlık Yayınları, 1995.
- ENGİN, Saffet. *Kemalizm İnkılabının Prensipleri*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1938.

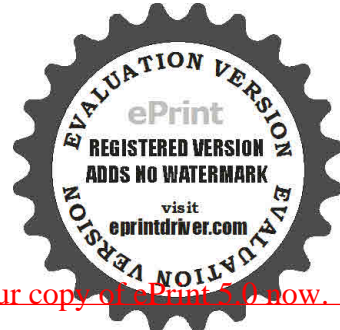
- ERIKSON, E.H. *Adolescence et crise: La quete de l'identite*, Paris: Flammarion, 1968.
- EROĞUL, Cem. *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: A.Ü. SBF Yayınları, 1970.
- ERÖZDEN, Ozan. *Ulus-Devlet*, Ankara: Dost Kitabevi, 1997.
- FREY, Frederick W. *Turkish Political Elite*, Cambridge: The MIT Press, 1965.
- FROMM, Erich. *The Sane Society*, New York: Rinehart, 1955.
- GÜVENÇ , Bozkurt. *Türk Kimliği*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- GÖKA, Erol. "Kimlik Olgusu ve Ulusal Kimlik", *Yeni Türkiye Dergisi*, XXIII-XXIV, Eylül-Aralık 1998.
- GÜLEÇ, Cengiz. *Türkiye'de Kültürel Kimlik Krizi*, Ankara: V Yayınları, 1992.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan. *Felsefe Ansiklopedisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, Cilt II, 1993.
- HEPER, Metin. *Bürokratik Yönetim Geleneği*, Ankara: ODTÜ Yayınları No 23, 1974.
- İNAN, Afet. *Medeni Bilgiler ve M.Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, İstanbul: TTK Yayınları, 1969.
- İNSEL, Ahmet . *Düzen ve Kalkınma Kışkırcısında Türkiye*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996.
- KANSU, Mazhar Müfit. *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Ankara: TTK Yayınları , 1986.

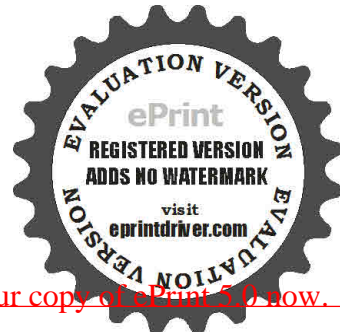
- KARPAT, Kemal. "Kimlik Sorununun Türkiye'de Tarihi, Sosyal ve İdeolojik Gelişmesi." Sabahattin Şen (Ed.), *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1995.
- KEYDER, Çağlar. "Kimlik Bunalımı, Aydınlar ve Devlet.", *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1995.
- KEYDER, Çağlar. *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- KONGAR, Emre. *Türkiye Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.
- KONGAR, Emre. *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992.
- KONGAR, Emre. *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1995.
- KONGAR, Emre. *21. Yüzyılda Türkiye*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998.
- KURUÇ, Bilsay. *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası I. Cilt*, Ankara: A.Ü. SBF Yayınları, 1988.
- KÜÇÜKÖMER, İdris. *Düzenin Yabancılaşması, Batılılaşma*, İstanbul: Ant Yayınları, 1969.
- KYMLICKA, Will. *Çokkültürlü Yurttaşlık*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.
- LACLAU, Ernesto. *Siyasal Kimliklerin Oluşumu*, İstanbul: Sarmal Yayınları, 1995.
- LARRAIN, Jorge. *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, İstanbul: Sarmal Yayınları, 1995.

- LOCKE, John. *Two Treatises Of Government*, (Ed.) Thomas I. COOK, New York: Hafner Press Company, 1947.
- MARDİN, Şerif. *Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar, Merkez-Çevre İlişkileri, Türk Siyasal Hayatını Gelişimi*, E. Kalaycıoğlu, A.Y. Sarıbay (Ed.), İstanbul: Beta Yayınları, 1986.
- MARDİN, Şerif. "Türkiye'de Muhalefet ve Kontrol", *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- MOURLEY, D. ve K. ROBINS. *Kimlik Mekanları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1997.
- OKAY, Ayla. *Kurum Kimliği*, Ankara: MediaCat Kitapları, 2000.
- ORAN, Baskın . *Atatürk Milliyetçiliği*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1988.
- ORTAYLI, İlber . *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* , İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- OYTAN, Muammer. "Memurin Muhakematı Sistemi Kaldırılmalı mı?." *Yeni Türkiye Dergisi, XXIII-XXIV*, Eylül-Aralık 1998.
- ÖZBUDUN, Ergun. "Milli Mücadele ve Cumhuriyetin Resmi Belgelerinde Kimlik Sorunu." Nuri Bilgin (Ed.), *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997.
- ÖZBUDUN, Ergun. "Türkiye'de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür." *Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür*, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1995.
- PALUMBO, Michael. *Human Rights: Meaning and History*, Florida: Malabar, Robert E. Krieger Publ. Co., 1982.

- PEKER, Recep. *İnkılap Dersleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1984.
- ROKKAN, S. "Dimensions of State Formation and Nation Building: A Possible Paradigm for Research on Variations Within Europe." *The Formation of National States in Western Europe*, New Jersey: C. Tilly, 1975.
- RUSTOW, Dankward A. "Military:Turkey." *Political Modernisation in Japan and Turkey*, Princeton, 1968.
- SARIBAY, Ali Yaşar. *Siyasal Sosyoloji*, Bursa: U.Ü. Güçlendirme Vakfı, 1996.
- SEVİL, Muharrem. "Türkiye'de Modernleşme ve Modernleştiriciler." *Yeni Türkiye Dergisi*, XXIII-XXIV, Eylül-Aralık 1998.
- SMITH, Anthony D. *Milli Kimlik*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- SOMEL, Selçuk Akşin. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Kimliği "Nuri Bilgin (Ed.), *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997.
- SULLIVAN, H.S. *The Interpersonal Theory of Psychiatry*, New York: Norton, 1983.
- ŞAYLAN, Gencay. *Türkiye'de Kapitalizm Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji*, Ankara: TODAİE Yayınları, 1974.
- ŞAYLAN, Gencay. "Cumhuriyet Bürokrasisi." *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, II, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- ŞİMŞEK, Melda Cinman. "Türk Modernleşmesi ve Kimlik *Yeni Türkiye Dergisi*, XXIII-XXIV, Eylül-Aralık 1998.

- TATAROĞLU, Muhittin. "Cumhuriyet Döneminde Bürokrasinin Rolü." *Yeni Türkiye Dergisi*, XXIII-XXIV, Eylül-Aralık 1998.
- TİMUR, Taner. *Osmanlı Türk Romanında Tarih Toplum ve Kimlik*, İstanbul: Afa Yayınları, 1996.
- TOPRAK, Zafer. *İttihat Terakki ve Devletçilik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.
- TUNCAY, Mete . "Siyasal Gelişmenin Evreleri." *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- United Nations Development Programme Page. UNDP 15 February 2003
<<http://www.undp.org/hdro>>
- ÜLKEN, Hilmi Ziya. *Tarih ve Millet Şuuru*, İstanbul: Pulhan Matbaası, 1948.
- WATKINS, Frederick. *Rousseau's Political Writings*, Edinburgh: 1953.
- WATZLAWICK, P. *Pragmatics of Human Communication*, Paris: Seuil, 1967.
- WEBER, Max. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, New York: C.Scribner's Sons, 1958.
- WHEELIS, Allen. *The Quest for Identity*, New York: Norton, 1958.
- WILSON, James. Q. *Bürokrasi*, Ankara: TODAİE Yayınları, 1996.
- YALÇINDAĞ, S. *Kamu Yönetimi Sisteminin Tarihsel Evrimi Üzerine Notlar*, Ankara: Amme İdaresi Dergisi III Haziran, 1970.

